

Kenizé Mourad

TOPRAĞIMIZIN KOKUSU

Filistin ve İsrail'in Sesleri

TÜRKÇESİ: M. NEDİM DEMİRTAŞ

SÖYLEŞİ

EVEREST

KENIZÉ MOURAD

İkinci Dünya Savaşı başlarında Paris'te doğdu. Annesi, padişah V. Murad'ın torunu Selma Sultan'dı. Babası ise Badalpur racasıydı. İki yaşında annesini yitiren Kenizé Murad Paris'te büyüdü. 21 yaşında babasını tanıdı. Paris'te yüksek öğrenimini yaptıktan sonra 15 yıl boyunca bazı Fransız dergilerinin Ortadoğu muhabirliğini yaptı. Gazeteciliğe ara verdiği bir süre, annesi Selma Sultan'ın hayatını anlattığı *De la part de la princesse morte*'u yazdı. Bu roman Fransa'da milyonlar satttı. Yirmiye yakın ülkede yayımlandı. Kenizé Murad halen İrlanda'da yaşıyor. Daha sonra kendi hikâyesini de kaleme aldı: *Les Jardins de Badalpour* (Badalpur'un Bahçeleri).

M. NEDİM DEMİRTAŞ

1945'te Afyon'da doğdu. 1966'da A.Ü. S.B.F.'den mezun oldu. 1968-73 arası Fransa'da Ekonometri öğrenimi gördü. D.E.F. aldı. Özel sektörde çalıştı. 1990'da emekli oldu. Everest Yayınları için ayrıca Catherine Clément'in *Bitmeyen Vals* romanını çevirdi.

KENIZÉ MOURAD

TOPRAĞIMIZIN KOKUSU

Filistin ve İsrail'in Sesleri

Türkçesi: M. Nedim Demirtaş

§

Söyleşi 11

Toprağımızın Kokusu

Filistin ve İsrail'in Sesleri

Kenizé Mourad

Kitabın Özgün Adı:
Le parfum de notre terre,
Voix de Palestine et d'Israël

Yayına hazırlayan: Halil Gökhan
Fransızca'dan çeviren: M. Nedim Demirtaş
Kapak tasarım: Utku Lomlu
Mizanpaj: Çiğdem Dilbaz

© Edition Robert Laffont, Paris, 2003
© 2004; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Kesim Ajans aracılığıyla Everest Yayınları'na aittir.

1-2. Basım: Mayıs 2004
3. Basım: Temmuz 2010
ISBN: 975 289 - 148 - 9

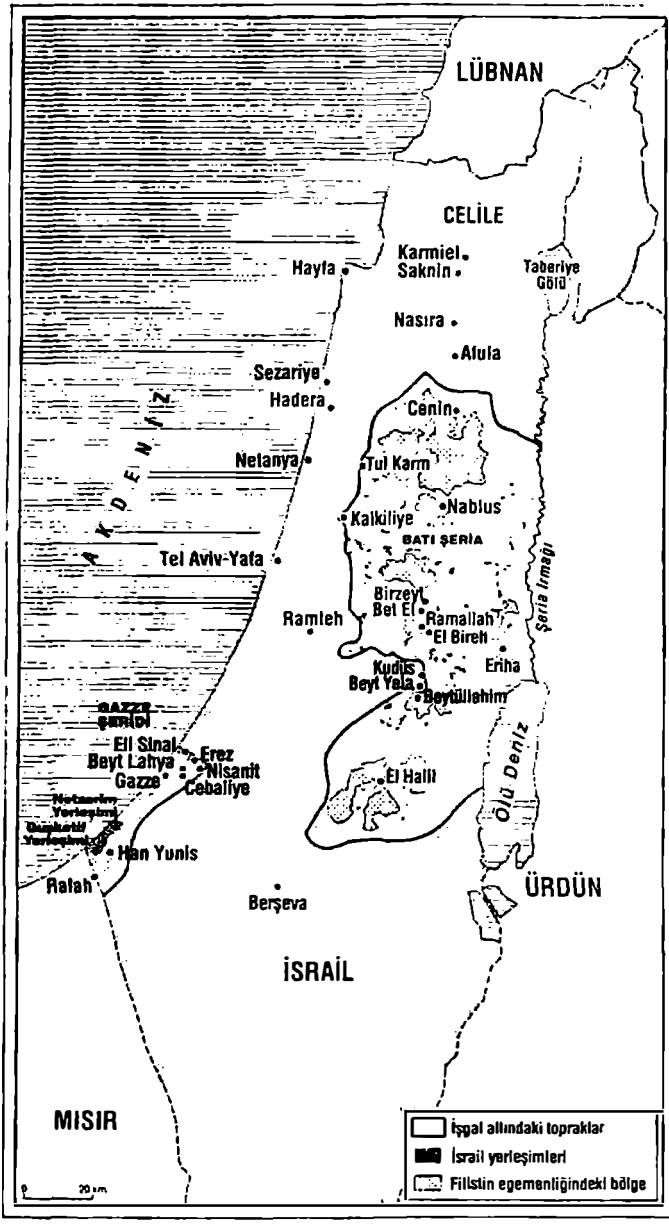
Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Tel: (0212) 674 97 23
Fax: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (212) 513 34 20-21 Fax: (212) 512 33 76
Genel Dağıtım: Alfa, Tel: (212) 511 53 03 Fax: (212) 519 33 00
e-posta: info@everestyayinlari.com
www.everestyayinlari.com
www.twitter.com/everestkitap

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

"Önemli olan yargılamak değil, anlamaktır."

Spinoza

LÜBNAN
CELİLE
Hayfa
Karmiel
Saknin
Taberiye Gölü
Nasıra
Afula
Sezariye
Hadera
Cenin
Netanya
Tul Karm
Nablus
Kalkiliye
BATI ŞERİA
Tel Aviv-Yafa
Birzeyt
Bet El
Ramallah
El Bireh
Ramleh
Şeria Irmağı
Kudüs
Beyt Yala
Eriha
Beytüllehim
GAZZE ŞERİDİ
El Sinai
Erez
Beyt Lahya
Nisanit
Gazze
Cebaliye
El Halil
Ölü Deniz
Han Yunis
Rafah
Berşeva
ÜRDÜN
İSRAİL
MISIR
İşgal altındaki topraklar
İsrail yerleşimleri
Filistin egemenliğindeki bölge
20 km

İÇİNDEKİLER

Giriş 1

Günlük yaşam

Üç kez yıkılmış bir ev 9

Jeff Halper 18

Zor bir evlilik 26

Barikatlara karşı bilişim 33

Filistin'de on sekiz yaşında olmak 39

Tanrı adına

İsrailli bir yerleşimci 49

Rahip Bernard Batran 62

Silahlı zulümler ve savaşmayı reddedenler

Ressam Yusuf 77

Üç Halil 82

Savaşmayı reddeden bir asker 92

İntihar saldırıları

İlk kadın intihar komandosu: Vefa 103

Orit'in acısı 110

İfade özgürlüğü

Filistinli bir gazetecenin yolculuğu 119

Charles Erderlin, İsrailli bir gazeteci 124

Ram Loewy, angaje bir sinemacı 127

Filistinli ve İsrailli çocuklar
Filistin'de bir okul 137
Çocuk psikoloğu Cairo 150
"Büyüyünce onları öldüreceğim!" 155
Fortune'nin çocukları 159
Dafne'nin çocukları 166
"Bütün Araplar'dan kuşkulanıyorum" 170
Eğlenmek için üzerime ateş açıyorlardı 177
Sokağa çıkma yasağıyla yaşamak 181
Küçük savaşçı 185
Gazze
Cebaliye Kampı 197
Han Yunis 203
Eski bir fedai: Tarık 222
Başkalarından farklı küçük bir çocuk 236
İsrailli Arap olmak
Katledilen barışın bir militanı 251
Cenin
Şehit düşmüş bir şehir 261
Cenin'den Ramallah'a 279
Birlikte savaşmak
"Gerçekçi bir iyimser" 291
Siyahlı kadın 303
İnsan hakları için mücadele eden hahamlar 314
Lea Tsemel, Filistinliler'i savunan İsrailli bir avukat 325
Son söz
İntikam ahlakı 341
Ek bilgiler
Kronoloji 347
Oslo Anlaşmaları ve A, B, C, D bölgeleri 353
2. Camp David 355
Taba görüşmeleri 357
Geri dönüş hakkı 360

TEŞEKKÜR

Bu kitapta adı geçenler dışında, sağladıkları bilgiler ve yardımlarından ötürü İsrailli dostlarım Amnon Kapeliouk, Avraham Havilio, Uri Davis Naomi Weiner'e; Filistinli dostlarım Emine Hamşari, Kamile ve Sylvie Mansur, Yakub Odeh, Vera Tamari, Diala Hüseyni, Hasan Abdullah, Issam, Leyla, Samira, Etedel'e ve aynı zamanda Dominique Vidal, Benjamin Barthe ve Faruk Mardam Bey'e teşekkürlerimi sunarım.

Kudüs'te görev yapan eski Fransa konsolosu sayın elçi Denis Pietton'a olayları her yönüyle kavrayan çözümlemeleri ve sayın eşi Marla'yla birlikte gösterdikleri sıcak konukseverlik için ayrıca teşekkür ederim.

İspanya'da, verdikleri tavsiye ve desteklerle beni yüreklendiren yayıncım Mario Muchnik ve eşi Nicole'a, güneşli evlerinde

beni konuk eden sevgili kardeşlerim Jean Roch ve Marie-Louise Naville'e de teşekkür ederim.

Fransa'da, verdikleri destekler için dostlarım Jaques Blot, Janine Euvrard, Malika Berak, Rana Kabani, Ken Takasi, Jean-Michel ve Frédérique Gueneau, Claude ve Lisa Broussy'ye de teşekkür borçluyum.

Bilgisayarımla ne zaman başım derde girse yardımıma koşan Thierry Bleuze'e ve doktor reçetesine benzer el yazımla sabırla uğraşıp metinleri bilgisayara geçiren Colette Ledannois'ya da ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, Editör Robert Laffont'a, baskı öncesinde kitabımı büyük bir sabır ve titizlikle tekrar tekrar okuyan sevgili Sylvie Delassus'ye de minnettar olduğumu belirtmek isterim.

TOPRAĞIMIZIN KOKUSU

Filistin ve İsrail'in Sesleri

GİRİŞ

Ortadoğu, özellikle de İsrail-Filistin çatışması konusunda uzman bir gazeteci olmama rağmen, on beş yıldır artık bu konuya pek eğilmiyordum. Çünkü böyle bir konuda, kimilerine göre Yahudi karşıtı, kimilerine göre de Arap düşmanı olarak sınıflandırılmadan kendini ifade etmek çok zordu.

Fakat, bu bölgede son iki yıldır yaşananlar karşısında suskunluğu sürdürmek artık mümkün değildi. Çünkü bütün büyük insan dramları bizi ilgilendirir ve burada söz konusu olan, bir hak ve adalet savaşıydı. İsrailliler huzurlu bir ortamda yaşamak isterken, Filistin halkı da, sadece hayatta kalmayı değil, İsrailli yetkililerin onları ülkeden atmaktan bahsettiği şu günlerde,[1] toprak-

1) Filistin halkını Ürdün ve Lübnan topraklarına göndermekten çok (bu ül-

larında yaşama hakkını da istiyordu.

Bencilliğimize gömülüp, olanları görmezlikten gelmek hepimiz için çok kötü sonuçlar doğurabilir. Filistin tıpkı bir barut fıçısı gibi; bununla birlikte, sadece Ortadoğu'nun değil, ikiyüzlülükle suçlanmış bütün Batı dünyasının alevler içinde kalması pahasına durumun kötüleşmesine izin veriliyor.

Hiçbir şey ya da hiç kimsenin önüne geçemeyeceği, eşi benzeri görülmemiş bir terör dalgası geliyor. Bu konuda bize söylenen ne olursa olsun, terörizm polis ve askeri müdahalelerle engellenemez, terörizmi önlemenin tek yolu, onu çılgın ya da fanatik eylemlerle uzaklaştırmak değil, onun nedenlerini ortadan kaldırmak olacaktır.

Birçok İsrailli durumun farkında: Şaron'un askerleri ne kadar çok Filistinli'yi öldürürse, intihar komandolarının sayısı da o kadar artacak. Baskı sadece kısa vadeli bir önlem.

Ben bu bölgeye, siyasi analizlerden ve yüksek mercilerle yapılan görüşmelerden sakınarak, "sıradan insanlara", İsrailli ve Filistinli, kadın, erkek ve çocuklara söz vermek için geldim. Onların ve kimilerine göre ölüm kamplarından kaçmayı başarmış, kimilerine göreyse Filistin'deki köylerinden kovulmuş ve mülteci kamplarına mahkûm edilmiş atalarının hikâyelerini anlatarak, onların ihtiyaçlarını, endişelerini ve bugünü nasıl değerlendirdiklerini anlamaya çalıştım.

İsrail toplumundaki sertleşmeyi anlamaya çalıştım. İki ülkenin barış içinde bir arada yaşamasını öngören Rabin-Arafat anlaşmasını kabul eden İsrail toplumu, bugün, Şaron tarafından yönetilen ve bağımsız bir Filistin devleti düşüncesine tahammül edemeyen aşırıcılara yaklaşmaktadır. Filistinlilerin İsrail'in sonunu istediğine inandıkları için, korku içinde yaşayan bir toplum; dünyanın en

---

keler için bir "savaş nedeni" olabilecek bir durum), İsrail bir iç göç düşünüyor: Köylerdeki halkı, kuşatılmış toprağı haline getireceği Batı Şeria'nın yedi kentine sürmek, toprakları geri almak ve böylece "insansız bir toprağa" sahip olma hayalini gerçekleştirmek.

güçlü ordularından birine sahip olduğu ve karşısında sadece taşlar, birkaç tüfek ve el yapımı basit bombalar olduğu halde, akıl almaz biçimde Soykırım kâbusunu tekrar yaşamaktan korkan bir toplum.

Aynı biçimde, İsrailli yöneticilerin onlara yalan söylediğine, bir ülkeye sahip olmalarına izin vermeyi asla düşünmediğine, hatta tam tersine "Büyük İsrail" hayallerini sonunda gerçekleştirmek amacıyla onları saf dışı bırakmak için uygun bir fırsat beklediğine inanmış olan Filistin halkının korku, endişe ve acılarını da anlamaya çalıştım. Yeni yerleşimlerin artması karşısındaki isyanlarını, sistemli bir istimlak, sokağa çıkma yasağı, baskı ve kısıtlama politikasıyla mutsuzluğa itilmiş bir halkın üzüntüsünü, onları akla gelebilecek en kötü, en uç durumlara götüren umutsuzluğu anlamaya çalıştım.

Fakat bu, orada bulunduğum süre boyunca bir an bile peşimi bırakmayan korkunç bir yanlış anlaşılma duygusunu da beraberinde getirdi. Konuştuğum insanların çoğu, iki tarafın aşırı uçları tarafından etki altına alınmış ve karşılarındaki kişilerin onları ortadan kaldırmak istediğine inanıyordu.

Bir barikatın önünde, çürük sebze kamyonları ve durdurulmuş ambulanslar arasında, kızgın bir güneşin altında saatlerce beklemek, kimileri alaycı, duygusuz askerlere hasta oğlunun geçmesine izin versinler diye yalvaran annelerin sesini duymak gerekmişti. Bir tavuğu yakalamaya çalışırken vurulan sekiz yaşındaki oğlunun ardından ağlayan şu babayı gözyaşlarını saklamaya çalışırken görmek gerekmişti. Hastane yatağındaki şu küçük felçli çocuğun, okuldan dönerken üç askerin "eğlenmek için ona ateş ettiğini" anlatmasına tanık olmak gerekmişti. Ve yine, kız kardeşi bir intihar saldırısında öldürülmüş olan şu İsrailli genç kız Orit'i, gözyaşlarını tutmaya çalışarak ve isyanla, "Anlamıyorsunuz, onlar barış istemiyor, onların tek amacı bizi tümüyle yok etmek" diye konuşurken görmek gerekmişti.

Diğer yandan, Samira, Leyla ve Etedel de bana tamamen aynı cümleyi söyleyecekti.

Her iki tarafta, barış istemeyen ya da onu karşı tarafın tümüy-

le yok edilmesi karşılığında isteyen bir azınlıkla da karşılaştım. Bu görüşün İsrailli taraftarları, Batı Şeria'nın, İsrail topraklarına ait olması gerektiğini, çünkü onun Yehova tarafından kendilerine verildiğini iddia ediyorlar. Buna karşılık bazı Filistinliler de, topraklarına, yani çoğunlukla, bugünkü İsrail'i oluşturan topraklara sığınmış olan bütün mültecilerin geri dönmesini istiyor. Bu da, ülkenin demografik dengesini ve Yahudiler için kurulmuş "siyonist" devlet eğilimini yıkmak anlamına geliyor.

Ama aynı biçimde, her iki tarafta, barışa inanmış ve barış için çabalayan insanlarla da karşılaştım.

Bu görüşün Filistinli yandaşları, güç ilişkisinin tek gerçekçi seçim olduğunun farkındalar. Ancak özellikle bunlar, anlaşabileceklerini düşündükleri bir halkla İsrail hükümetlerini birbirine karıştırmayı reddediyorlar.

İsrail tarafındaysa sözü, seslerini sıkça duyma olanağı bulamadığımız, bununla birlikte bu bölgenin umudunu temsil eden küçük bir azınlığa bırakmak istedim. Filistinlilerin hakları için her şeye karşı savaşan bu birkaç insan, bunu kuşkusuz bu mağdur halkın hayatta kalması için, ama aynı zamanda ülkelerinin ayakta kalması için yapıyor. Şaron ve benzerlerinin yürüttükleri politikaların sonunda bir intihar olacağını biliyorlar.

Bu insanlar aynı zamanda, ender görülen bir soylulukla, evrensel insan değerlerine saygı gösterilmesi için de savaşıyorlar. Kendi deyişleriyle, asırlar boyu karşılaştıkları cellatlara benzememek için savaşıyorlar.

Bu anlaşmazlığın olası tek çözümü, iki tarafın da karşılıklı olarak bir şeylerden vazgeçmesine bağlı. Şiddet ve savaşlar çözüm değil; çünkü mağlup her zaman öyle kalmıyor. Herkesin gönülden bağlandığı bu topraklarda, her askeri çözüm geçici olmaya mahkûmdur. Yeni kuşaklar kavgaya devam edecektir, üstelik daha da şiddetli bir biçimde, çünkü ölümler ve acılar biriktikçe, kinler de büyüyecektir.

Bu alanda çözümler ileri sürülmüştür,[2] fakat bu çözümleri geliştirme isteği, daha da önemlisi onları uygulama cesareti gösterebilmek gerekiyor.

Not: Filistinliler'le yaptığım görüşmelerde, bana hikâyelerini anlatan insanları korumak amacıyla, kişi ve yer adlarının çoğunu değiştirdim. Bazen bunu yaptığımda, bana buna gerek olmadığını, yaşamlarının zaten ölümden farksız denebilecek kadar çekilmez olduğunu söylediler.

---

2) Bkz. Ek bilgiler, *Camp David, Taba görüşmeleri, Geri dönüş hakkı.*

GÜNLÜK YAŞAM

Üç Kez Yıkılmış Bir Ev

Kudüs'e 2002 Mayısı'nda bir akşam vakti geldim. Odamın balkonundan alacakaranlığın altın yaldızına gömülmüş eski kenti görebiliyorum. Osmanlı zamanından kalma mazgallı yüksek duvarların ardında, kiliselerin ve büyük camilerin kubbeleri seçiliyor; hemen yanı başlarında Davud yıldızını taşıyan mavi-beyaz bayraklar dalgalanıyor.

Kızıla boyanmış gökyüzünde, kırlangıç sürüleri batan güneşin son ışıkları içinde daireler çizerek uçarken, uzakta bir müezzinin okuduğu ezan sesi duyuluyor. Sonra her şey sakinleşiyor. Çevredeki ağaççıklardan baş döndürücü bir yasemin kokusu yükseliyor, bu dingin atmosfer içinizi huzurla dolduruyor, barış kenti, sonsuz Kudüs'ü düşlemeye ve on yıllardır süren kardeş kavgasını unutmaya başlıyorsunuz...

Ertesi sabah, Doğu Kudüs'te, American Colony'nin begonvil çiçekleriyle kaplı iç avlusunda Salim Şavamreh'le buluşacaktım. 19. yüzyılda Amerikalı bir topluluğun yerleştiği, verandaları ve sivri kemerli yüksek pencereleriyle göz kamaştıran bu eski Filistin yapısı elli yıldır otel olarak kullanılmaktaydı.

Filistinlilerin evlerinin yıkılmasına karşı mücadele eden bir komitede görevli olması dışında, Salim hakkında hiçbir şey bilmiyordum; kendi evi de üç kez yıkılmıştı.

Kısa boylu, siyah kıvırcık saçlı, güleç yüzlü bir adamın geç kaldığı için bin bir özür dileyerek geldiğini görüyorum.

"Kufr Aqap'ta oturuyorum, Kudüs'ün banliyölerinden biri, şehirle arasında askeri bir barikat var," diye açıklıyor. "Barikatı geçebilmek için çoğu zaman iki-üç saat beklemek gerekiyor, ve bazen, tıpkı bugün olduğu gibi, yolu tamamen kapatıyorlar. Tepelerdeki küçük yollardan geçmek zorunda kaldım."

"Peki yolu neden kapatmışlar?"

"Olay çıkmasından korkuyorlar. Bu sabah Ramallah'ta sokağa çıkma yasağı sırasında bir çocuk öldürüldü. İki yıldır her gün çocuklar öldürülüyor. İşin en acı tarafı da, bunun artık neredeyse sıradan bir hal alması..."

Salim'in ailesi aslında Um Şavaf'ta çiftçilik yapmaktaymış, ama 1948'de Haganah[3] ordusu tarafından köyleri bombalanınca kaçmak zorunda kalmışlar.

"Yanlarında biraz para ve mücevher getirmeyi başarmışlar ve gelip eski Kudüs'e yerleşmişler. Ben burada doğdum. Çocukluğumda burası çok sakin bir şehirdi, mahallede herkes birbirini tanırdı, sokaklarda oynardık, her cuma El-Aksa camisine giderdik. Babamın bir kahvesi vardı, halimiz vaktimiz yerindeydi. Ama 1967'de, İsrail ordusu Doğu Kudüs'ü işgal edince, kahvemize el konuldu ve biz yine sığınmacı olduk. Beş kız, beş erkek

3) Haganah: 1920'de ordu disiplini içinde kurulan İsrail güçleri; 1948'de yeni İsrail ordusu haline getirildi.

kardeştik, ben o zaman on bir yaşındaydım. Binlerce insan gibi, kaçmak zorundaydık, çünkü askerler evimizi başımıza yıkmakla tehdit ediyordu. Şuafat kampına gittik. Orada bizim gibi kaçmış yüzlerce aile vardı. Bize iki küçük oda verdiler, yıllarca orada yaşadık. Annem sık sık ağlardı... Biliyor musunuz; her şeylerini kaybetmiş ve bu koşullarda yaşayan Filistinliler için, bu sefil kamplardan ayrılmak ve günün birinde bir eve, doğru dürüst bir hayata sahip olmak bir hayaldir. O kadar çalışıp çabalıyoruz, gerekli parayı toplamak için elimize geçen üç kuruşu yemeyip kenara koyuyoruz ve nihayet bir ev yapmayı başardığımızda... İsrail askerleri gelip onu yıkıyor!"

"Neden yıkıyorlar peki?"

"Güya izin almamışız da ondan. Ama bize zaten hiçbir zaman inşaat izni vermiyorlar! Bakın, ben başıma neler geldi anlatayım size, benim gibi daha binlercesi var...

"Bütün zorluklara rağmen, gençliğimde okuyabildim, çünkü buradan ancak o şekilde kurtulabileceğimi biliyordum. 1977'de inşaat mühendisliği diplomamı aldım ve benim gibi sığınmacı olan Filistinli bir kuzinimle evlendikten sonra, çalışmak için Suudi Arabistan'a gittim. On yıl sonra karım ve üç çocuğumla birlikte geri döndüm. Artık param vardı ve ailem için bir ev yapmak istiyordum. Kudüs'e üç kilometre uzaklıktaki Anata köyünde ufak bir toprak parçası aldım.

"İnşaat ruhsatı için ilk kez 1990 yılında başvurdum, İsrail mülki idaresine[4] beş bin dolar ödedim. Tam bir buçuk yıl sonra, arsamın köyün imar planı dışında olduğunu söyleyerek, bana olumsuz bir yanıt verdiler. Aslında köyümüzde hiçbir kadastro çalışması yapılmamış, köy Osmanlılardan nasıl kaldıysa öyle, ama İsrail yönetimi inşaat ruhsatı vermemek için bu bahaneyi kullanıyor. Yaptıkları tek şey, köyün etrafına hiçbir inşaat alanı

4) Mülki idare, gerçekte, Filistin halkının işgal altındaki topraklar içindeki yerleşimini ve yer değiştirmelerini belirleyen izin belgelerini vermekle görevli askeri bir idaredir.

bırakmayacak biçimde sınırlar çizmek. Böylece, sen ev yaptığında, yetkililer gelip evi yıkıyor ve inşaat ruhsatınız yoktu diyor. Dünyaya kendilerini yasayı uyguluyormuş gibi gösteriyorlar, ama asıl dertleri yaşamımızı çekilmez hale getirip bizi ülkeyi terk etmek zorunda bırakmak.

"Bu yanıtı alır almaz mülki idareye gittim ve onlara, 'Ben evimi yapacağım, ailemi bir yere yerleştirmek zorundayım, isterseniz gelip yıkarsınız' dedim. Bana, 'Pekâlâ, sana bir ruhsat vereceğiz. Ama arsan köyün dışında olduğu için, bu, bir tarım arazisiymiş gibi ve sen de bir çiftlik yapmak istiyormuşsun gibi başvur' dediler.

"Bir beş bin dolar daha ödeyip bir buçuk yıl bekledim. Bana, 'Sana ruhsat veremeyiz, çünkü arazin çok eğimli' dediler. Yahu, dert değil ben orayı buldozerle falan düzeltirim, dedimse de dinletemedim. Kudüs'ün tamamı tepelere, yamaçlara kurulmuş olduğu halde, reddettiler. 'Yeniden başvur,' dediler. Bir beş bin dolar daha ödedim ve bu sefer, 'arsan İsrail yoluna çok yakın,' diye reddettiler.

"Tabii bunların hepsi bana ruhsat vermemek için uydurdukları birer bahane. Üç defa başvurdum, dört sene boşu boşuna bekledim, on beş bin dolarımı sokağa attım! Tam on beş bin dolar! Düşünsenize, şu ortamda ayda beş yüz dolar zar zor kazanan bir Filistinli, sadece bir ruhsat için bu kadar parayı nasıl versin?

"Birikimimiz azalıyordu. Ailem büyüyordu, artık bir odaya sığamaz olmuştuk. 1994'te canıma tak etti, ne olursa olsun deyip, evimi yaptım. Bütün Filistinliler bu riski göze alıp evini yapıyor, herkesin başını sokacağı bir yere ihtiyacı var. 'Belki şansımız vardır, her yeri kontrol edemezler, ruhsatsız yapılmış binlerce ev var,' deyip kendimizi kandırıyoruz. 'Belki bir-iki yıldan önce gelmezler, biz de bu arada rahat ederiz' diye düşünüyoruz... Oslo Antlaşması imzalandıktan sonra epey umutlanmıştım, artık her şey yoluna girer, bu kadar sert davranmazlar, evlerimizi yıkmazlar, diye düşünmüştüm. Ne kadar safmışım!

"Evimizde dört sene oturabildik. Ne güzel günlerdi! Çocuklar nasıl da mutluydu, hayatlarında ilk defa ders çalışabilecekleri, oyun oynayabilecekleri bir yerleri olmuştu. Hatta küçük bir bahçemiz bile vardı, oraya çiçekler ekmiş, portakal, limon, incir, zeytin ağaçları dikmiştik. Suudi Arabistan'daki on yıllık çalışmamın ürünüydü her şey. Mutluluğumuza diyecek yoktu. Ta ki, 9 Temmuz 1998 gününe kadar... hayatımın en kötü günü!

"Ailemle birlikte öğle yemeği yerken, büyük bir gürültü duydum. Dışarı çıkıp baktım ve evimin etrafında on kadar asker gördüm. Sivil bir müfettiş bana, 'Bu ev senin mi?' diye sordu. 'Evet benim' dedim. 'Pekâlâ, ama artık senin değil, eşyalarını toplayıp çıkmak için on beş dakikan var,' dedi.

"Karşı çıktım, bana vurmaya başladılar, beni kelepçeleyip yere fırlattılar. Paniğe kapılan karım altı çocukla birlikte kendini eve kapattı ve çığlık çığlığa dostlarımızı yardıma çağırdı. Askerler pencerelerden birini kırıp içeriye gözyaşartıcı bombalar attılar, sonra karımı çıkartmak için kapıyı kırdılar, karım bayılmıştı, çocuklar desen panik içinde, avaz avaz bağırıyorlardı...

"Yerden kalkmama izin vermiyorlardı, her şeyi görüyor ama hiçbir şey yapamıyordum.

"Komşular yardıma koştu. Askerler onların üstüne ateş açtı, yedi kişi yaralandı, hatta on beş yaşında bir çocuk bir böbreğini kaybetti. Yıkımlarla Mücadele Komitesi'nden İsrailliler yardıma geldi, buldozerlerin önüne geçtiler, ama onlar da dövüldü ve tutuklandı.

"Her şeyi, hatta ağaçları bile yıktıktan sonra, askerler, evimizin yıkım masrafı olarak elimize bin beş yüz dolarlık bir fatura tutuşturup çekip gittiler...

"Ertesi gün Kızılhaç bize bir çadır getirdi, altı çocukla birlikte yıkıntıların yanında o çadırda yaşamaya başladık. Felç olmuş gibiydik, çocuklar durmadan ağlıyordu.

"İsrail Yıkımlarla Mücadele Komitesi gelip bizi yüreklendirmeye çalıştı. 'Direnmek gerek. Evinizi aynı yerde yeniden yap-

manız için size yardım edeceğiz' dediler. Beni ikna ettiler ve hep birlikte evi yeniden inşa etmeye başladık. Kaba inşaatı 2 Ağustos 1998'de bitirdik, sadece duvarlar ve çatı vardı, henüz oturulacak durumda değildi. Ama biz mutluyduk, hatta küçük bir kutlama bile yaptık.

"Bir hafta sonra, 10 Ağustos sabahı saat dörtte, gözlerimizi açtığımızda karşımızda üzerimize çevrilmiş makineli tüfekler gördük. Etrafımız yine askerlerle çevrilmişti ve yine bir buldozer her şeyi yıkmak için ilerliyordu. İsrailli dostlar geldi. Amerikalı bir profesör kendisini balkona zincirlemek istedi, adamı tutup balkondan aşağı attılar, üç kaburga kemiği kırıldı. Sonra kalan son ağacı da yerinden söktüler; hatta bir çadırda yaşamak için izin almadım diye çadırı da elimizden aldılar."

"Şaka yapıyorsunuz?"

"Şaka yapacak halim mi var! Bizi, karımla ve altı çocuğumla birlikte tozun toprağın arasında bırakıp gittiler.

"O gece, örgütün koordinatörü Jeff Halper bizimle birlikte uyudu, zaten o günden sonra dost oldük, onunla birlikte sivil toplum örgütünden iki kişi daha kaldı.

"Ama tüm bunlar karıma ağır geldi. Ağır bir depresyona girdi. Artık konuşmuyordu, hiçbir şey duymuyor gibiydi. Onu çocuklarla birlikte Ürdün'deki ailesinin yanına gönderdim. Aylarca hastanede tedavi görmek zorunda kaldı ve hâlâ tam olarak iyileşmiş değil. Çocuklara gelince, uzun süre geceleri odalarından tuvalete gitmeye korktular ve yataklarına işediler, tabii okul falan da kalmadı."

Biz konuşurken, tepemizden savaş helikopterleri geçiyordu. Salim:

"Ramallah'a doğru gidiyorlar," diye yorumladı üzgün bir biçimde.

Amerikan Colony'nin iç avlusunda konuşmalar kesilmişti.

"Bu ikinci yıkım skandala yol açtı," diye sürdürüyor Salim.

"Jeff sayesinde, gazeteler konuyu dile getirdi. Mülki idare, gazeteye bir mektup yazıp arsanın mülkiyetinin sorun yarattığını, iki imzanın eksik olduğunu söyledi. Oysa daha önce bundan hiç bahsetmemişlerdi.

"Avukatımız üç ay boyunca eksik imzaların hangileri olduğunu öğrenmeye çalıştı, yanıt almak mümkün olmadı! O zaman, Anata küçük bir köy olduğu için, ben kapı kapı dolaşıp herkesten o araziye girmeme itirazı olmadığını ve oraya ev yapmamda hiçbir sakınca görmediğini belirten bir kâğıdı imzalamasını istedim. Bu üç yüz imzayı götürüp avukatıma verdim.

"Yetkililer, biz bu isimleri tanımıyoruz deyip dosyayı fırlatıp attılar. Kötü niyetli oldukları çok açıktı, onları tatmin edecek hiçbir şey yoktu aslında.

"Jeff Halper evimi yeniden inşa etmem konusunda beni üçüncü kez ikna etti. İsrailli, Filistinli ve yabancı, yüzlerce gönüllü yardım etti, 9 Temmuz 1999'da evi bitirdik. Sadece kaba inşaatını yapmıştık, orada yaşamıyorduk. Bir süre bekledik, kimse gelmedi. Birkaç ay sonra, ben yavaş yavaş badana yapmaya, evin içini düzenlemeye, elektriğini falan çekmeye başladım. 3 Nisan 2001'de evi tamamladım. Orada sadece bir gece kalabildik. 4 Nisan'da sabahın sekizinde buldozerler gelip evimi üçüncü kez yerle bir ettiler!

"Çocuklar okuldaydı. Döndüklerinde, önce anlamadılar, evi arıyorlardı. Ama evin yeniden yıkıldığını anlayınca, gözlerini görmeliydiniz. Altı yaşında olanı çırpınmaya, kasılmaya başladı. Bilirsiniz, bu bir çocuk için daha da korkunç bir şeydir. Ev güvenliktir, yuvadır... Yuvası yıkılırsa, kendini ölüm tehlikesi içinde hisseder.

"Geçen nisan ayında,[5] on bir yaşındaki kızım, helikopterlerin Ramallah'taki Filistin polis karakolunun üstüne roket attığını görmüştü. Korkudan bacakları tutmaz olmuştu, yere düşüyordu, şiddetli mide ağrıları çekiyordu. 'Korkma kızım, baban seni

5) 2002'nin Nisan'ı, Ramallah'ın işgal edildiği sırada.

korumak için burada' diyerek onu yatıştırmaya çalıştım. Bana baktı, sonra 'Beni nasıl koruyacaksın, evimiz yıkılırken askerlerin seni yerde sürüklediğini gördüm,' dedi. Salim bunu söylerken elleriyle yüzünü saklıyor.

"Bu yanıt beni öldürdü... Çocuklarım babalarının onlar için hiçbir şey yapamayacağını hissediyor."

Konuyu değiştirmeye çalışıyorum.

"Yaşamınızı nasıl kazanıyorsunuz?"

"Burada mühendis olarak iş bulmam imkânsız, bir gazetede şoförlük yapıyorum. Ama yetmiyor. On altı yaşındaki oğlum bana yardımcı olmak için okulunu bırakmak zorunda kaldı. Çırak olarak çalışıyor, kazandığını olduğu gibi eve getiriyor. Kufr Aqap'taki evimizin kirasını da İsrail Yıkımlarla Mücadele Komitesi ödüyor."

"Peki; şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz?"

"Direnmeye devam etmek. İki ay önce evi yeniden yapmaya başladık. İki yüz gönüllü bize yardım etmeye geldi. Yakında çatısını kapatacağız."

Sonra gözlerini üzerime dikip: "Dünyada toprağının işgal edildiğini görüp direnmeyen hayvandır!" diyor. "Otuz beş yıldır işler gitgide kötüleşse de, biz direnmeye devam edeceğiz. Bakın mesela, geçen gün askerler, işine gitmek için Kalandiye barikatının etrafından dolanmaya çalışan bir adamı tutukladı. Adamın

---

6) Buna benzer olaylar her gün yaşanıyor. İsrailli askerler yaptıklarının cezasız kalmasından sonuna kadar yararlanıyor gibi görünüyor.

Reuter Ajansı'nın aktardığı bir habere göre, aylardır sokağa çıkma yasağı uygulanan Nablus'ta, yirmi beş yaşlarında bir adam yiyecek aramak için evinden çıkıyor. Askerler onu durduruyor, silah zoruyla, onu soyunmaya ve dört ayak üstünde havlaya havlaya şehri dolaşmaya zorluyor.

El Cezire ajansı tarafından aktarılan bir habere göre de, Hebron barikatında yeni bir loto oynanıyor. Askerler geçmek için bekleyen gençlere bir kart çektiriyor. Her kartın üstünde bir kol, bir bacak, bir el gibi, hangi uzuvlarının kırılacağı yazılı... Bazen de tercih onlara bırakılıyor. Aralık ayında, yirmi iki yaşında genç bir çocuk çektiği kartla başından vurulmayı seçiyor. Öldürülüyor.

gözlerini bağladılar ve barikatta saatlerce bağlı tuttular. Adam susayıp içecek bir şeyler istedi. Ben bir askerin bir şişeye işediğini ve adama, "Aç ağzını," dediğini gördüm. Zavallı içmeye başladı, sonra ne içtiğini anladığında, kusmaya ve yerde kıvranmaya başladı. Askerler kahkahalarla gülüyordu, sonra onu alıp götürdüler.[6] İşte işgal böyle bir şey. Uluslararası topluluk bunu biliyor ve hiçbir şey yapmıyor.

Jeff Halper

Salim Shawamreh'le görüştükten sonra, dostu Jeff Halper'le de tanışmak istiyorum. Kudüs'ün ticaret merkezi Jaffa caddesi üzerindeki büyük postanede buluşmayı kararlaştırıyoruz. Cuma öğleden sonra; herkes Şabbat için alışveriş yapıyor. Kapalıçarşının ve büyük mağazaların önünde yeşil üniformalı polisler çantaları arıyor. Otobüsler neredeyse bomboş geçiyor; saldırılardan sonra herkes yürümeyi ya da olanağı varsa bir taksiye atlamayı tercih ediyor. Tahta paravanların arkasında, bir inşaat şantiyesi üstünde İsrailli Arap işçiler[7] çalışıyor. Kimseyle ilgilenmiyorlar, kimse de onlarla ilgilenmiyor.

7) İsrail'de İsrail uyruklu bir milyon kadar Arap var; 1948'de bölgede kalmış Filistinlilerin soyundan geliyorlar. Kudüs'te de İsrail egemenliği altında iki yüz bin Filistinli bulunuyor.

Caddede her tür insan bulmak mümkün; Doğululara özgü esmer tenleriyle, haki üniformaları içindeki genç kadın askerler, 'falaşalar' denilen Yahudi kabilesinden gelen, ceylan gözlü, ince yapılı Etiyopyalı kadınlar, beyaz tenli, şapkalı kadınlar, göbekleri açıkta, kotlu kadınlar, saçlarını kippa şeklinde kestirmiş gençler, saçları açık, toza bulanmış siyah cübbesi içinde bir Katolik papaz, birkaç yıldır 'Arapların yerine getirilen Filipinli genç işçiler ve son olarak, bu kalabalığın içinde farklı biri, yüzü çevresindeki dünyaya kapalı, saçlarında beyaz bir 'hicap'la[8] otobüs bekleyen Filistinli bir kadın.

Ufak tefek şortlu bir adam bana yaklaşıyor: "Ben Jeff," diye kendini tanıtarak elini sıkıyor. Gri sakallı geniş yüzü açık ve enerjik.

Lokanta ve barların son moda yöntemlerle müşteri çektiği bu mahallede sakin bir kafe bulmakta zorlanıyoruz. Sonunda, nispeten daha sakin bir şantiyenin yakınında bir yere oturuyoruz.

Jeff Halper, Filistinlilerin evlerinin yıkılmasına karşı mücadele eden İsrail Komitesi'nin koordinatörü. İşgal altındaki topraklarda, iki bini İntifada'dan sonra olmak üzere, 1967'den beri toplam dokuz bin ev yerle bir edilmiş.

"Evlerin yıkılması, Filistinlileri Batı Şeria, Gazze ve Kudüs'ün doğusundaki küçük yerleşim adalarına hapsetmekten ibaret olan bir politikanın parçası," diye açıklıyor. "Olabildiğince fazla insansız toprağa sahip olmak için... 1967'den beri, sağcı ya da solcu, bütün İsrail hükümetleri, yerleşimler kurmaktan asla vazgeçmeden, bu politikayı uyguluyor."

Jeff bu sorunla yedi yıl önce ilgilenmeye başlamış.

"Rabin ve Arafat arasında imzalanan Oslo Antlaşmaları'ndan sonra,[9] barış hareketi ivmesini kaybetti. Netanyahu'nun[10] gelişiy-

---

8) Müslüman kadınların takığı, saçları örten örtü.

9) 1993 yılında imzalanan barış antlaşması. Bkz. Ek bilgiler.

10) Sağcı Likud partisi adayı, Benyamin Netanyahu, Mayıs 1996-Mayıs 1999 arasında İsrail'in başbakanı olur. Daha sonra yerini İşçi Partisi adayı, Ehud Barak'a bıraktı.

le birlikte, uyanmış ve hareketimizin en büyük hatasını görmüştük; biz Filistinlileri destekliyorduk, ama hiçbir zaman yerleşim bölgelerine gidip onlarla tanışmamış ve onlara nasıl yardım edebileceğimizi sormamıştık. Aslında bu hareket yıllardır, ne yapılması gerektiğini herhangi birinden daha iyi bildiğine inanan İsrail toplumunu yansıtıyordu. Programa biz karar veriyorduk, Filistinlileri dinlemiyorduk. Belki antropoloji eğitimim nedeniyle, benim farklı bir yaklaşımım vardı. Şimdi bir ortaklık ilişkisi oluşturmaya çalışıyoruz. Dikkatli davranmak zorundayız, çünkü barışa inanmış insanlar olsak da, mitinglerde çoğu zaman kendinden emin yöneticiler gibi davranma, bağırarak konuşma eğilimi içindeyiz. Bizim korkacak bir şeyimiz yok, bir şeyler yapmak istiyoruz. Bizim için kolay tabii, eve döndüğümüzde evimizi yıkılmış bulacak olan biz değiliz çünkü! Bazen Filistinliler başlarına gelen her şeyi bize tam olarak anlatmıyor, çünkü tepkilerimizin onlar için daha kötü sonuçlara yol açmasından korkuyorlar. O halde, önemli olan aramızda bir güven ortamı yaratmak.

"Filistinliler bize 'Bizim en önemli, bize en çok dokunan sorunumuz evlerimizin yıkılması ve topraklarımızın müsadere edilmesi' derse, çabalarımızı o noktada yoğunlaştırırız.

"1967'den beri, İsrailli yetkililer, yok güvenlikti, yok askeri bölge lazımdı, yok inşaat ruhsatları yoktu gibi akıllarına gelen her bahaneyi ileri sürerek evleri yıkıyor ve istimlak ediyor. Batı Şeria'yı tarım arazisi sınıfına sokup inşaatları yasaklayan, İngiliz manda yönetiminin[11] eski bir planından yararlanıyorlar. Ev kurmak yasak, ama yerleşim kurmak değil!

"Aslında yapılan, yasal bir görünüm altında 'tatlılıkla göçe zorlama.' Evini, toprağını kaybeden Filistinli nereye gidebilir ki? Üstelik Şaron yaptığını gizleme gereği de duymuyor, iktidara geldiğinde, 'Daha fazla yerleşim kurmalıyız, öyle ki Filistinlilere toprak vermek imkânsız olsun' dememiş miydi? Bugünkü hükü-

11) 1922'den sonra, daha önce Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan Filistin'i, İsrail Devleti'nin kuruluş tarihi olan 1948'e kadar İngilizler yönetti.

metin bakanlarından biri olan Benny Allon da, 'Onlara hayatı o kadar dar edelim ki, kendiliklerinden çekip gitsinler,' diye açıklamamış mıydı?

"Bu politikaya karşı koymak için, biz Filistinlilere yardımcı olmaya çalışıyoruz. Bize soruyorlar: 'Bizim için bir inşaat ruhsatı alabilir misiniz? Bir avukat tutup yıkımları engelleyebilir misiniz? Buldozerler geldiğinde, burada bizimle birlikte olup araya girer misiniz? Yeniden yerleşmemize, evimizi yeniden yapmamız için para bulmamıza yardımcı olur musunuz?' diye."

Çalan cep telefonu Jeff'in susmasına neden oluyor. Uzunca bir süre konuşuyor, sinirlenmiş gibi görünüyor. Telefonu kapattıktan sonra, "Üzgünüm," diyor, "sizinle daha fazla kalamayacağım. Bu sabah Ramallah'a yakın bir köyde otuz dört ev yıkılmış, onu haber verdiler, işçi aileleri için inşa edilmiş, yepyeni, daha oturulmamış evler! Yıllarca bekledikten sonra, nihayet on beş metre karelik bir alandan kurtulup doğru dürüst bir eve yerleşebilecek olan insanların düşkırıklığını tahmin edebiliyor musunuz? Daha geçen hafta altı ev yıkılmıştı. Üstelik insanları inandırmaya çalıştıkları gibi, teröristlikle suçlanmış ailelere ait falan da değildi evler! Ciddi olarak savaşmamız gereken sistemli bir politika bu.

"Filistinlilerin bizim sempatimize değil, yardımımıza ihtiyacı var!"

Şam kapısından geçip eski Kudüs'e geri dönüyorum. Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmış duvarların dibinde her gün kurulan "Arap pazarı"nda, çevre köylerden gelen köylüler meyvelerini ve sebzelerini satmaya çalışıyor; seyyar satıcılar içecek ikram ediyor. Kartpostalından oyuncağına, burada her tür ıvır zıvırı bulabiliyorsunuz.

Tüfeklerini omuzlarına asmış askerler ufak tefek alışverişler yaparken, kafesli, yeşil polis cipleri klakson çalarak geçiyor. Çimenlerin üstünde, kadınlar, küçük neşeli gruplar halinde piknik

yapıyor; biraz daha ileride erkekler öğle uykusuna yatmış. Huzur verici bir atmosfer.

Eski şehre girerken, Sukot bayramı[12] için gelmiş insan topluluklarıyla karşılaştım; bozuk kaldırımlarda çocuk arabalarını itmeye çalışan şapkalı ya da peruklu[13] kadınlar, kippa şeklinde kesilmiş saçları ve uyluklarına çarpan beyaz kurdeleleriyle[14] genç çocuklar, siyah gömlekli, şalvar pantolonlu, eylül sıcağına rağmen başlarında kocaman kürkten bir takke taşıyan, geleneğe bağlı hassidimler. Ağlama Duvarı'nda yaptıkları ibadetlerden dönen kimileri tesadüfen, polis tarafından çevrilmiş Hıristiyan mahallesine giriyor. Birkaç dükkân açık; esnaf, dükkân önüne çıkarılmış küçük taburelere oturmuş tavla oynuyor. İntifada başladığından beri, işler çok kötü gidiyor, bu da evrenselciliği geliştirmiş gibi görünüyor, çünkü inanç meseleleri yüzünden bir müşteriyi kaçırmak söz konusu değil! Bütün dükkânlarda, Meryem Ana heykelciklerinin yanında yedi kollu şamdanlar, boy boy ikonlar, şimşir tespihler, küçük bir İsa heykelinin üstünde Davud yıldızları, işlemeli Filistin elbiseleri, yaldızlı harflerle "Dont worry, be Jewish!" yazılmış tişörtlerin üstünde rengârenk kippa'lar bulunuyor.

Dar sokak aralarında, görkemli taş tonozların altında, hoş bir serinlik hüküm sürüyor. Alanı balonlarla oynayan ya da bisiklete binen çocuklar kaplamış. İki sene öncesine kadar, dünyanın en güzel şehirlerinden birinde itiş kakış dolaşan turist kalabalığından eser kalmamış.

Bu bayram gününde ıpssız olan Yahudi mahallesini geziyorum. Evlerin yaldızlı taş duvarları gibi yollar da restore edilmiş, titizlikle korunmuş ve ferforje lambaların tatlı ışığıyla aydınlatılmış. Güzel bir tiyatro sahnesinde gibiyim.

---

12) Sukot: Vaat edilmiş topraklara ulaşmadan önce çölde kırk yıl geçirmiş atalarının yaşamını hatırlamak amacıyla, Yahudilerin bir hafta boyunca çok basit bir yaşam sürmek zorunda olduğu dini bayram.

13) Evli Yahudi kadınlar saçlarını göstermezler.

14) Dinsel adak simgesi.

Daha ilerideki Arap mahallesi çarpıcı bir çelişki oluşturuyor. Neşeli turistik dükkânlar yok; kalabalığı, gürültüsü, renkleri, baharat kokuları, meyve yığınları ve ağzınızın suyunu akıtan şekerleme piramitleriyle Doğu havası hâkim yine. Kudüslü Arapların her türlü ihtiyaçlarını karşıladığı, yiyecek, giyecek, ev eşyasından mücevhere, bakır ya da kalaylı kapkacaktan halıya günlük yaşamda kullanılan her şeyi bulabildiği geleneksel pazardayız. Renkli işlemeleriyle uzun siyah elbiseli kadınlar, başlarını örten beyaz pamuklu örtüleriyle dükkânların önünden aceleyle geçiyor, malları inceliyor, pazarlık yapıyor, ama özellikle birbirlerine son havadisleri anlatıyor. Tüm doğu pazarları gibi, Kudüs pazarı da şehrin en büyük ses boşluğu.

Ne yöne gideceğime karar veremediğimi gören genç bir adam bana rehberlik teklif ediyor. Labirent gibi sokakların içinden geçerek, sıralı dükkânların üstüne boydan boya tel bir kafes çekilmiş dar bir sokağa geliyoruz.

"Üstümüzde oturan Yahudilerin çöplerini üzerimize boşaltmalarını engellemek için," diyor.

İnanmadığımı hissetmiş olacak ki, bana bu dışa doğru çıkıntılı evlerin, Siyonist militanlar, genellikle de yeni göçmenler tarafından yavaş yavaş satın alındığını, Filistinli eski sakinlerin evden çıkarıldığını ve İsraillilerin alanlarını genişletmek için her yola başvurduklarını açıklıyor.

Kumaş dükkânının önünde oturan bir esnaf söze karışıyor:

"On sene kadar önce bu mahalle olduğu gibi Arap'tı, ama İsrailliler bizi kovmak ve Kudüs'ün tamamını ele geçirmek için onu her gün lokma lokma yutuyor. Şu ya da bu evin Yahudiler'e ait olduğunu kanıtlamak için sahte belgeler düzenliyorlar. Onlar için kolay tabii, paraları var, polis ve hatta hukuk onların yanında! Gelin, size üst mahalleyi göstereyim, orayı tamamen ele geçirdiler."

Sarmal bir merdivenle, etrafı ferforje parmaklıkları olan restore edilmiş eski taş evlerle çevrilmiş, çimenler ve çiçeklerle süs-

lenmiş küçük ama çok güzel bir meydana çıkıyoruz. Her pencerede Davud yıldızlı mavi beyaz bayraklar dalgalanıyor ve girişteki tabelalarda, Pamela Nash, John Irving, Michael Ford... isimleri okunuyor. Bütüne bakıldığında başarılı, belki biraz fazla "özenli," ama en azından masraftan kaçılmamış.

"Bu evlerin çoğu Filistinlilere aitti, 1967'de mahalleyi terk ederlerken evlerini başka Filistinlilere kiralamışlardı," diye açıklıyor rehberim. "Ama şimdi bu evlerde genellikle Amerika'dan gelen göçmenler oturuyor."

Baba bir göz işaretiyle, bizi fark etmeden yanımızdan geçen siyah redingotlu, göz kamaştırıcı genç adamları ve bebek arabalarını iten genç kadınları gösteriyor.

"Buraya, Arap şehrinin göbeğine en fanatikler yerleşiyor. Bu ülke hakkında hiçbir şey bilmiyorlar, ama Kudüs'ün tamamı, hatta ne Kudüs'ü Filistin'in tamamı üzerinde hakları olduğuna inanıyorlar. Bizi kovmak için, bazen hiçbir işe yaramasa da, her yolu deniyorlar. Mesela benim dükkânımı bırakıp gitmem için uğraşıyorlar. Gelin size göstereyim!"

Beni meydanın çiçeklerle kaplı merkezine doğru götürüyor:

"Burayı her gün bol bol suluyorlar, boşa akan sular benim hemen aşağıdaki dükkânıma giriyor, kaç kez rica ettim tamir etmek istemiyorsanız bırakın ben tamir edeyim diye, kabul etmiyorlar. Onlara bütün malım heba oldu diyorum, umursamıyorlar, çünkü onların asıl istediği bizi buradan göndermek zaten."

Yahudi mahallesinin karşısında, sadece yüksek bir parmaklık ve içi çöp dolu bir çukurla ayrılmış, bazıları yıkıldı yıkılacak, sıvası düşmüş, iç karartıcı Filistin evleri yükseliyor. Aralarında elli metre mesafe bulunan ve birbirini tanımak istemeyen iki farklı dünya karşı karşıya.

Filistin evlerini çevreleyen çukuru göstererek, "Bu çöpler neden burada?" diyorum.

"Yahudiler çöplerini buraya gönderiyor, belediye de gelip temizlemiyor. Şehrin bütün Arap mahalleleri böyle, hatta İsra-

il'deki Arap köyleri de öyle. Aynı vergileri biz de ödüyoruz, ama çöp kamyonları Yahudi mahallelerinden her gün geçerken, bize en fazla haftada bir gün uğruyorlar."

Tekrar eski şehre iniyoruz, dostlarımdan ayrılıp kırık eşya ve kâğıtlarla dolu sokaklar arasından Şam kapısının yolunu tutuyorum. Dükkânları önüne oturmuş galabiyeli[15] erkekler nargilelerini fokurdatırken, hoparlörlerden Feyruz'un[16] şarkıları duyuluyor, tişörtlerinin üzerinde Mervan Barguti[17] ya da Che Guevara resimleri bulunan gençler el ele, kol kola geziniyor.

Birkaç dakika içinde, bir dünyadan çıkıp başka bir dünyaya giriyorum...

15) Halktan erkeklerin giydiği pamuklu uzun entari.

16) Ümmü Gülsüm'den sonra, Arap dünyasının en ünlü kadın şarkıcısı.

17) İntifada'nın başlıca aktörlerinden biri, Filistin'in siyasi sorumlusu, neredeyse iki yıldır İsrail'de hapis tutuluyor.

Zor Bir Evlilik

Christine Khoury, Kudüs doğumlu Filistinli bir genç kadın; Katolik olan ailesi uzun süredir burada yaşıyor. İki yıl önce Ramallah'tan[18] Filistinli bir gençle evlenmiş.

Bunu izleyen olayları bana şöyle anlattı:

"Evlendiğimizden beri, kocamın mavi kartıyla[19] ilgili dosya

18) Kudüs'ten on beş kilometre uzakta bulunan Ramallah, Filistin yönetiminin dokuz yıl önce geri dönmesiyle birlikte, Filistin'in iki idari merkezinden biri haline gelir, diğer merkez Gazze'dir. Deniz seviyesinin 900 metre üstüne kurulu olan Ramallah, Arafat'ın bürolarının bulunduğu Mugaata da dahil olmak üzere, bakanlıkları ve çeşitli idareleri içeren modern binaları, evleri ve güzel villalarıyla hoş bir şehir.

19) Sadece mavi kartı olan Filistinliler Kudüs'te yaşadıklarını kanıtlayabiliyor ve dolayısıyla, şehre serbestçe girip çıkabiliyor. Bu karta sahip Filistinlilerin sayısı yaklaşık 200.000 kadar.

öylece bekliyor; çünkü İntifada'yla[20] birlikte İsrailliler bütün işlemleri durdurdu. Yani kocamın Kudüs'e adım atması mümkün değil. Oysa o hiçbir zaman siyasi bir eyleme kaulmadı. Beş yıl boyunca, Amerikalılara ait bir Sivil Toplum Örgütünün muhasebesini tuttu, şimdi Ramallah'taki bir sivil toplum örgütünün yöneticisi. Kudüs'te oturmak amacıyla yaptığı başvurudan üç ay sonra, ben İsrail makamları tarafından kocamla ilgili bilgi vermek için Bet El askeri bölgesine çağrıldım. Gittim, sekiz aylık hamileyim, beni beş buçuk saat boyunca dışarıda kapının önünde beklettiler, soğuktan ölüyordum ve üstelik sonunda içeri de almadılar!

"Terörist bir Filistinliyle evlendiğinizde, kendinizi büyük bir tehlikeye atmış oluyorsunuz, bir kere mavi kartınızı kaybediyorsunuz, çünkü İsrailli yetkililer artık Kudüs'te oturmamanız gerektiğini düşünüyor. Dolayısıyla artık Sosyal sigortadan da yararlanamıyorsunuz, emeklilik hakkından da, sağlık sigortasından da, yani hiçbir şeyden. Filistinliler Kudüs'ü terk etsin diye, İsrailliler ellerinden geleni yapıyorlar.

"Kartımı tehlikeye atmamak için başta evliliğimi saklamaya çalıştım. Ama sonunda mecbur kaldım, çünkü İsrailliler benim bekâr bir anne olabileceğimi kabul etmek istemiyorlardı. İsrailliler'de bu kabul ediliyor, ama söz konusu Araplar olduğunda "Böyle bir şey olmaz," deniyor.

"Nerede oturuyorsunuz öyleyse?"

"Başlarda tabii ki kocamla birlikte iş yerime on beş kilometre uzaklıktaki Ramallah'ta oturuyordum. Ama arabayla yolculuk etmek, askeri barikatlar yüzünden dört-beş saatimi alabiliyordu. Bu yüzden insanlar ya dolmuşla ya da yayan gidiyordu. Ama öyle de yapsam, on beş kilometrelik yol en az iki saat sürüyordu. Saat dokuzda büroda olabilmek için yediye çeyrek kala evden

20) Genellikle "ayaklanma" diye çevrilen İntifada, tam olarak "başkaldırı" anlamına geliyor.

çıkmak zorunda kalıyordum. Sonra hamilelik döneminde, her gün Ramallah'tan Kudüs'e gidip gelmek çok tehlikeli oldu. Askerlerin ne zaman ateş açacağı hiç belli olmuyordu; insanların biraz sabırsızlandığını görseler, üzerlerine zehirli gazı sıkıveriyorlardı. Hamile kadınların çoğu bu şekilde çocuk düşürdü.

"Ama 12-18 Mart 2002 tarihinde, Ramallah'ın ilk işgaliyle birlikte kararımı verdim. O günlerde sokağa çıkma yasağı vardı ve çatılara tünemiş keskin nişancılar dışarı çıkanı deviriyorlardı. Oturduğumuz ev İsrail askerleri tarafından kuşatılmıştı, evden ayrılmamıza bile izin vermiyorlardı. Hamileliğimin son dönemindeydim ve doğum için hastaneye gidemeyeceğim diye çok korktum. Böyle bir tehlikeye atılmaktansa, dokuzuncu ayın ortalarında Kudüs'e gittim. O günlerde pek çok kadın bebeğini kaybetti. Kocaları telefonla doktordan yardım alarak kadınları kendileri doğurtmaya çalıştı, ama en ufak bir komplikasyonda ne yapabilirlerdi ki? Kimisi de köyle şehir arasındaki yolda kaybetti bebeğini. Yerleşimlere yakın köylerin etrafındaki barikatlar çok sıkı, özellikle yerleşimde oturanlar tarafından kurulmuş olanlar; onlar acıma nedir bilmiyor.

"Doğumu Kudüs'te özel bir klinikte yapmak zorunda kaldım. Aslında hastaneye başvurmadım değil, ama almadılar. Sosyal Sigorta bürosunun önünde üç gün kuyrukta bekledim. Dışarıda, ayakta bekleyen binlerce insan vardı. Sonunda bana 'senin kocan terörist' deyip doğum masraflarımı kabul etmeyeceklerini söylediler. On iki yıldır sosyal sigorta primlerini kesintisiz ödediğim halde, masraflarımı kendim karşılamak zorunda kaldım. Ben yine de şanslıydım, çünkü yeterince param vardı, ama ya hiç parası olmayanlar, onlar ne yapsın?"

"Doğumu Ramallah'ta yapmanız mümkün değil miydi?"

"Kesinlikle hayır! Çünkü o zaman çocuğumun Kudüs'te oturmaya hakkı olmazdı ve ben onu yanımda tutamazdım. Ya çocuğumdan ayrılmak ya da tüm sigorta ve emeklilik haklarımla birlikte işimi kaybetmek zorunda kalırdım. Doğup büyüdü-

günü, ailemin ve bütün yakınlarının oturduğu şehri, Kudüs'ü ziyaret etme olanağım bile olmazdı.

"Doğum sırasında, kocam yanıma gelmek istemiş ve vurulma pahasına dolambaçlı yollardan geçmek zorunda kalmıştı. Bir keresinde de, Kudüs'te bir hafta evde mahsur kalmıştı, çünkü yolda çevrilip aransa kesin hapse atılırdı.

"Doğumdan sonra, on gün içinde, çocukla birlikte İçişleri Bakanlığı'na gidip onun doğumunu bildirmemiz gerekiyordu. Yani yine yüzlerce kişiyle birlikte kuyrukta beklemek. Ama o günlerde, Şaron bir kararname yayınlayıp eşlerden biri terörist olan çiftler için her türlü işlemin dört yıl boyunca dondurulduğunu duyurdu. Biz telaşlandık, çocuğumuzun doğumunu bildiremiyorduk, kimliği yoktu, yani yasa önünde çocuğumuz yoktu. Neyse ki Mayıs ayının sonunda hükümet yeni doğanlar için önlemleri kaldırdı da, oğlumun nihayet bir doğum belgesi olabildi."

"2002 Nisan ayında, yaklaşık bir ay süren sokağa çıkma yasağı sırasında çocuğunuzla birlikte Ramallah'taydınız. Orada neler yaşadınız?"

"Çok korkuyorduk çünkü askeri karargâhın yakınında oturuyorduk, her gece evimizin yanında arabalar duruyor ve ateş ediyordu. Yanımızdaki eve kurşunlar isabet etmişti. Çocukla birlikte evin içinde korunaklı bir köşeye çekildik, ama ne su, ne elektrik vardı, ne de ısınabiliyorduk. Su zaten burada her zaman bir sorun. Normal zamanlarda bile İsrailliler haftada iki üç kez bütün bölgenin suyunu kesiyorlar. Neymiş, yerleşimlerindeki yüzme havuzlarına, çimenlerine su lazımmış! Beytüllahim yakınında, Beyt Yala'da yaşayan büyükannemin durumu daha da beter; normal zamanda bile ona haftada bir gün su veriyorlar.

"Sokağa çıkma yasağı sırasında, her gün suyumuzu kesiyorlardı. Çocuk için küvette su biriktirebiliyorduk, ama onu nasıl ısıtacaktık? Elektriği de kesiyorlardı. Bu yüzden beslenmemiz de zorlaşmıştı. Sokağa çıkma yasağı boyunca bizi idare edecek ka-

dar yiyeceğimiz vardı, ama elektrikleri kestikleri için, dondurucudaki yiyecekler bozuluyordu, her şeyi atmak zorunda kaldık, sonra yiyecek hiçbir şeyimiz kalmadı. Yaşadığımız binada dört ila on iki yaş arasında on yedi çocuk vardı ve yavrucakların hepsi açtı. Kimsenin dışarı adım atamadığı yirmi beş gün boyunca, ekmek, süt, un, elimizde ne varsa birbirimizle paylaştık. Çocuğa verecek süt kalmayınca, Kızılhaç'tan yardım istemek zorunda kaldım, onlar İsraillilerle konuştular ve sonunda ambulansla bana ihtiyacım olanı getirdiler."

"Şimdi nerede yaşıyorsunuz?"

"Kudüs'le Ramallah arasında mekik dokuyorum. Çocukla birlikte her gün yolculuk etmenin imkânsız ve özellikle çok tehlikeli olduğunu anlayınca, Kudüs'te küçük bir daire tuttum, şimdi hafta sonunun üç gününü Ramallah'ta kocamla birlikte geçiriyorum. Ama ne zaman Ramallah'a gitsem, içimde hep bir korku oluyor, acaba orada mahsur kalır mıyım diye, çünkü ya öyle bir şey olur da çocuğum hastalanırsa, o zaman onu hastaneye nasıl götürebilirim? Kocam için de artık bu hayat, hayat değil! Yemeklerini kendisi yapabiliyor ama onun konuşacak birine ihtiyacı var, bir dairenin içinde kimseyi görmeden tıkılı kalmak, özellikle de sokağa çıkma yasağı olduğunda ve işe bile gidemediğinde; bu yüzden delirecek neredeyse. Üstelik evde olmanın da tehlikesi yok değil. 2002 Nisan'ında, uzun sokağa çıkma yasağı sırasında, askerler evlere girip erkekleri tutukluyordu; İsrailliler için, bir dairede yalnız başına yaşayan genç bir adam bir terörist olmak için bütün olanaklara sahiptir. Yani onu her an tutuklayabilirler.

"Bu ayrılıktan çocuk da çok etkilendi; babasını görür görmez üstüne atlıyor. Bu benim için de çok zor; yeni evli sayılırız, evliliğimizin ilk yılını birbirimizden ayrı kutladık... Böyle bir evlilik yaşamı düşünmemiştik!"

Yazgısına boyun eğmiş bir ifadeyle gülümsüyor.

"Sekiz yıldır evlenmek istiyorduk, ama ailelerimiz kabul et-

miyordu, çünkü onun annesi oğlunun evleneceği kızı kendisi bulmak istiyordu. Bu böyle sürüp gitti ve şimdi nihayet evliyiz, ama ayrı yaşamak zorundayız! Şu anda ikinci çocuğumu bekliyorum, hafta sonları Ramallah'a nasıl gider gelirim bilmiyorum! Elimde çocuk arabası, sırtımda çantalar, bir de oğlan, o barikatları nasıl geçerim bilmiyorum. İki çocuk olduğunda, ne olur bir düşünün!"

Sırf bunu aklına getirmek bile omuzlarının çökmesine neden oluyor, ama kendini hemen toparlıyor.

"Umarım Şaron izinleri dondurma kararını kaldırır da, kocam için Kudüs'te oturma izni alabiliriz. O zaman, o bizi görmek için buraya gelir."

Bu koşullarda neden ikinci bir çocuk diye sormaktan vazgeçiyorum... Ne de olsa otuz yaşlarında; çocuk istiyorsa şimdi tam zamanı. Ayrıca, bütün Filistinliler gibi, o da işgal nedeniyle yaşamı ertelemeyi reddediyor. Bu da bir tür pasif direniş; yılgınlığa düşürülmeye ya da cesaretlerinin kırılmasına izin vermiyorlar. Her şeye rağmen yaşıyorlar!

İyimserliğine hayran oluyorum, ama böyle zor koşullar altında, böyle bir gerçekdışılığı seçmek, belki de en büyük bilgeliktir, diye düşünüyorum.

Christine devam ediyor;

"Şu aralar sokağa çıkma yasağı o kadar sıkı değil, kıpırdayan her şeye ateş eden keskin nişancıları kaldırdılar. Ama bunun en zor tarafı, tümüyle öngörülmez olması; her şey her an değişebiliyor, o yüzden hiçbir plan yapamıyoruz. Çoğu zaman gecenin bir vakti sokağa çıkma yasağının ertesi sabah için kaldırıldığı duyuruluyor ve son anda yasak yeniden koyuluyor. Dışarıda insanlar varsa, askerler onları tutukluyor ya da arabalarının anahtarını ellerinden alıyor ya da anahtarı kilidin içinde kırıyor... ya da onları çırılçıplak soyup dövüyorlar ve çıplak bir halde evlerine

gönderiyorlar. Her şeye rağmen, biz yine de neredeyse normal bir yaşam sürmeye, arkadaşlarla görüşmeye devam etmeye çalışıyoruz, bir lokma yiyecek ve uykuyla yetinen hayvanlar mertebesine düşürülmemek için savaşıyoruz. Çünkü işgalci bizim irademizi kırmak, umudumuzu yok etmek istiyor ve bunun için elinden geleni yapıyor. Ama biz direnmenin yolunu buluyoruz.

"Mesela sokağa çıkma yasağı yüzünden dükkânlar kapalıysa, esnaflar mallarını evlerinden satıyor. Dayanışma ağları kuruluyor. Ve ileride, eğer okul olmazsa, oğlumu evde eğiteceğim. Her apartmanda ders vermek için toplanmış gruplar var. Birinci İntifada sırasında da bu böyleydi. Yaşam zor da olsa, kocamdan ayrı da olsam, direneceğiz! İnanın bana, biz Filistinliler çok güçlüyüzdür, bunun da üstesinden geleceğiz!"

"Selam" adı, "barış" anlamına geliyor. Selam, Nabluslu çok köklü bir Müslüman aileden gelen ince yapılı genç bir hanım; Ramallah'ta Birleşmiş Milletler'e bağlı bir serviste çalışıyor.

Onunla Eylül 2002'deki sokağa çıkma yasağı sırasında tanıştım. Arkadaşların evinde buluşmuştuk, İsrailli askerlerin asla girmeye cesaret edemeyeceği, dar ve ıssız sokaklardan geçerek gelmişti.

"İlk çocukluk anımı bu askerler oluşturuyor. Gecenin ikisinde babamı tutuklamaya geldiler, biz uyuyorduk, eve baskın yaptılar, babamı dövdüler, bir bacağını kırdılar. Annem çığlık atıyordu, ben ağlayarak askerlere vuruyor, 'Babamı bırakın!' diye bağırıyorum. Onu alıp götürdüler, altı hafta hapsettiler. Militan falan da değildi babam, sadece bir Arap milliyetçisiydi. Ama İs-

raillilerden daha sonra siyasi sorumluluklar alabilecek bilgili gençlerden kurtulmak istiyordu. Onu Lübnan'a sürdüler, biz de daha sonra onun yanına Beyrut'a gittik.

"Babam dişçiydi, rahat bir yaşantımız vardı, ama kamplarda yaşayan Filistinlilere kendimizi çok yakın hissediyorduk, en iyi arkadaşlarım da o kamplardandı zaten. Hep Filistin'den konuşurduk, ben Filistin'e dönmeyi düşlerdim.

"1993'de Filistin'e dönme iznimiz çıkar çıkmaz valizlerimi kaptığım gibi soluğu Ramallah'ta aldım."

"Ne iş yapıyorsunuz?"

"Ben, Birleşmiş Milletler'in, Filistin yerleşim bölgesi ve Gazze'deki eğitim ve sağlıkla ilgili kalkınma projelerini takip ediyorum. Ama şu koşullarda bir şey yapmak çok zor, çünkü yerimizden kıpırdayamıyoruz. Son birkaç yıldır, işgal altındaki toprakların bölgelere ayrıldığı ve diyelim ki iki Filistin şehri olan Ramallah'tan Nablus'a gitmek için, hâlâ İsrail kontrolü altında olan toprakların içinden geçmek gerektiği bahanesiyle, ülke içinde bir şehirden diğerine geçmek için izin belgesi almak zorunlu hale getirildi.

"Şu ünlü izin belgesini almak için de, Beyt El'deki İsrail mülki idaresine başvurmak gerekiyor ki oraya girmek hiç de kolay değil. Köy yollarından gitmek gerekiyor, ama bu da çok tehlikeli, çünkü askerler her an üzerinize ateş açabilir. Hem oraya ulaşsanız bile, hiçbir garantisi yok, çünkü önce bütün İsrail gizli servisleri tarafından kabul edildiğinizi kanıtlayan manyetik kartınız olması gerekiyor.

"Daha önce bu kart sadece erkeklerden isteniyordu, ama bir yıldır kadınlar için de zorunlu hale getirildi. Kart bir yıl geçerli, dolaşım izniyse sadece bir ay, üstelik yenilenemiyor. Gösteriler ya da sokağa çıkma yasağı olduğunda, bütün izinler askıya alınıyor, ve eğer ay geçer de belgenin süresi dolarsa, bütün işlemlere yeniden başlamak gerekiyor!"

"Bir yerden bir yere gitmeniz bu kadar zorsa, Filistin yerle-

şim bölgesi ve Gazze'deki sağlık ve eğitimle ilgili projeleri nasıl takip edebiliyorsunuz?"

"Bilişim araçlarının kullanımını giderek yaygınlaştırıyoruz. Mesela şu sıralar bakanlıkla birlikte sağlık projelerinin devamını kararlaştırmak amacıyla Washington'dan bir heyet geldi. Aslında olaylar nedeniyle birçok şey tamamlanamadı, bir sağlık merkezi kurulamadı mesela ya da personel için eğitim seminerleri yapılamadı. Dün, benim heyete eşlik etmem düşünülmüştü, ama sokağa çıkma yasağı yüzünden Ramallah'tan dışarı çıkamadım. Zaten heyet de Gazze'ye gidememiş, çünkü ölenler olmuş ve durum gerginleşmiş.

"Bunun üzerine Gazze'deki Sağlık Bakanlığı personeli Dünya Bankası bürosuna gidip Kudüs'te kalmış heyet üyeleriyle telekonferansla bağlantı kurmuş. Biz de ekibimle birlikte burada telekonferansla hem Gazze, hem de Kudüs'le temas kurduk. Böylece elimizdeki bütün rakamları ve gerekli bilgileri onlara ulaştırabildik.

"Başka bir örnek vereyim: Video aracılığıyla, uzaktan ders vermeye başladık. Hemşireleri, doktorları, hastabakıcıları, tıbbi araçlarla ilgilenen teknisyenleri eğitiyoruz... Dersi Ramallah'ta veriyoruz, onu filme çekiyoruz ve kasetleri her yere, Tul Karm'a, Cenin'e, Nablus'a gönderiyoruz. Onlar da bize özel sorularını ve eleştirilerini gönderiyor. Zor tabii, yaptığımız şey kusursuz değil, ama en azından onlara bir şeyler aktarabiliyoruz.

"Bu koşullar altında çalışmak zorunlu olarak on misli fazla çaba gerektiriyor. Şimdilik idare ediyoruz ama nereye kadar? İsrailliler, sokağa çıkma yasakları ve barikatlarıyla, ekonomimizi felç etmekle kalmıyor, 'sağlık ve eğitim sistemimizi' de altüst ediyor.

"Sekiz aydır sokağa çıkma yasağı uygulanan Nablus'ta mesela, durum dayanılmaz bir hal aldı. Geçenlerde gittiğimde şok oldum; büyükbabamın evini dinamitle uçurmuşlar, çünkü eski şehre girmek isteyen tankların yolu üzerindeymiş! Tüm yaşam-

ları boyunca o evde yaşamış olan yetmiş seksen yaşlarındaki iki halam, sadece pasaportlarını alıp dışarı fırlamış. Hiçbir şeyleri kalmamış, tek bir fotoğraf bile. Kış yaklaşıyor ve giyecek bir şeyleri yok, sokağa çıkma yasağı nedeniyle de çıkıp en ufak bir şey alamıyorlar.

"Şehirde özel sektörün; bankaların, okulların, fabrikaların hali içler acısı. Her şeye rağmen ihraç edebileceğimiz birkaç ürünümüz var, İsrailliler onları da engelliyor, iki Filistin şehri arasındaki alışverişi bile engelliyor ve pazarı, hayatta kalabilmek için almak zorunda olduğumuz ürünlerle dolduruyor.

"Sağlık alanında Nablus'un durumu kaygı verici; çocuklar için aşı kalmadı ve artık ambulanslar bile bir yerden bir yere gidemiyor. Kamplarda içecek su yok, kolera salgınının başlamasından korkuyoruz. Nüfusun yüzde sekseni işsiz, yardımlarla yaşıyorlar; tek gıdaları, UNWRA[21] tarafından dağıtılan ekmek, şeker ve çay. Sokağa çıkma yasağı yarın kalksa bile, insanların artık bir şey alacak paraları yok.

"Ülkenin hemen her tarafı aynı durumda. Dünya Bankası, ekonomimizin düzelmesinin uzun yıllar alacağını söylüyor."

"Peki ama bu insanlar nasıl hayatta kalabiliyor?"

"Nablus'ta bir tüccar bana hesap defterini gösterdi. Müşteriler borç yapıyor, o da daha büyük bir mağazadan borç alıyor, o büyük mağaza da toptancıya gidiyor ve bu borç zinciri bu şekilde bankaya kadar uzanıyor. Ama sonsuza kadar gitmez ki bu zincir, kopacak günün birinde!

"Nablus belediye başkanı da, belediye çalışanlarının maaşlarını ödeyebilmek için üç aydır Arap bankalarından borç alıyor. Üniversite profesörlerine artık maaş ödenmiyor ya da maaşlarının üçte biri ödeniyor.

"Filistin Yönetimi'nin[22] artık neredeyse hiç kaynağı kalmadı.

---

21) UNWRA: Birleşmiş Milletler Filistinli Sığınmacılara Yardım Ofisi.

22) Yaser Arafat tarafından yönetilen Filistin Özerk Yönetimi.

Aslında İntifada'nın başından beri, İsrail, Filistin'e borçlu olduğu paraya, İsrail'de çalışan işçilerin ücretlerine, alışverişlerimizden yüzde on yedi oranında kesilen vergiye ve ihracatlarımızdan elde edilen gelirlere karşılık gelen yaklaşık bir milyar dolara el koyuyor.

"Kasım 2000'den beri, bize ödedikleri para devede kulak. Filistin Yönetimi'nin parayı terörizmi finanse etmek için kullanmasından korkuyorlarmış. Buna kendilerinin bile inandıklarını sanmıyorum, bu sadece bizi dize getirmeye çalışmanın bir başka yolu.

"İnsanlar olanaklarının sonuna geldi, kadınlar altınlarını sattı, kimseden borç alamıyorsunuz, çünkü herkes aynı durumda. Artık sadece, o da bazıları için, Lübnan ya da Basra körfezinde yaşayan ailelerin yaptığı maddi yardımlar ve biraz da uluslararası yardımlar var. Bütün ülkede yetersiz beslenme dramatik düzeylere ulaştı. Uzun dönemde bunun korkunç sonuçları olacak; bizi sadece fiziksel değil, zihinsel olarak da sakat bir toplum haline getirmek istiyorlar.

"Başımıza gelenlerin, İsrail'in halkımızı ne hale getirmek istediğinin farkındayız, bu yüzden direnmeye çalışıyoruz, direnmeye ve teslim olmamaya."

"Nasıl direniyorsunuz?"

"Size kimsenin uzlaşamadığı eğitim konusunda bir örnek vereyim: Önce üniversite öğrencileri ile yetişkinlerin kapasitesini belirlemek için bir kampanya başlatıldı, sonra onların yardımıyla apartmanlarda sınıflar oluşturuldu. Eğitim Bakanlığı ilkokul ile lise son sınıf arasındaki öğrencilerin, sokağa çıkma yasağına rağmen, eğitim almak için, evlerinin yakınında, şu ya da bu yere gidebileceklerini açıkladı. Ramallah, Cenin ve Tul Karm'da bu yöntem şu an için işliyor."

"Çocuklarınız bu duruma nasıl tepki veriyor?"

"Benim dokuz yaşında bir kızım var. Okula gidemediği, arkadaşlarıyla görüşemediği, spor yapamadığı, canı istediği gibi

gezemediği için İsraillilerden nefret etmesini istemezdim. Ben ona hepsinin aynı olmadığını anlatmaya çalışıyorum, ama doğal olarak onlara kızıyor. Dün mesela, sokağa çıkma yasağı öğlen on ikiden saat dörde kadar kaldırıldı, kızım yüzmeyi çok sever, onu havuza götürmek istedim, ama o reddetti. Bana 'Gitmeyeceğim!' dedi, 'İsraillilerin yap ya da yapma dediklerine uymak istemiyorum!'"

"Peki siz, kendiniz buna nasıl dayanıyorsunuz?"

"Bu çok zor ama oturup ağlamıyoruz tabii, gülme ve şakalaşma yeteneğimizi kaybetmemeye çalışıyoruz. Sokağa çıkma yasağı sırasında bile, eğlenmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyoruz. Geçen akşam bir eğlence düzenleyip gecenin üçüne kadar dans ettik mesela. Güzel bir anımız olsun diye de her şeyi filme aldık... Biliyorsunuz, bizim yaşam koşullarımız yavaş yavaş kötüleşti, dolayısıyla biz de zorlukların üstesinden tek tek geliyoruz. Ama sanıyorum bu kadar kararlı bir biçimde direnmemizin nedeni, halkımıza karşı yapılan saldırının ciddiliğinin bilincinde olmamızdır; binlerce ölüden söz etmiyorum ben, savaşacak gücümüzün kalmaması için, bizi sistemli bir biçimde, fiziksel ve ruhsal olarak çökertip umudumuzu elimizden alma girişimlerinden söz ediyorum."

Filistin'de On Sekiz Yaşında Olmak

Maha bugün on sekiz yaşında.

Yaş gününü kutlamak için kızlı erkekli yirmi kadar arkadaşını davet etti, sabaha kadar dans edileceği için, en iyi plaklarını seçip ayırdı. Annesi bütün gece pastalar börekler hazırladı, mükellef bir sofra donattı, aile yadigârı porselen tabakları çıkartıp Şam işi beyaz örtülerini serdi.

Maha boş gözlerle masaya bakıyor.

Arkadaşları gelmeyecek.

Radyo bu sabah İsrail ordusunun bir hafta sokağa çıkma yasağı koyduğunu duyurdu. Neden mi? Kim bilebilir ki? Üstelik son zamanlarda bir saldırı falan da olmadı. Belki de sadece Ya-

hudiler'in Sukot bayramı başladığı ve üç buçuk milyon Filistinli evlerine kapatılırsa, İsrailliler kendilerini daha güvende hissedecekleri için. Her Yahudi bayramında yaptıkları gibi.

Maha yüzünde acı bir gülümsemeyle, "Önemli değil, biz de pastaları komşu çocuklara veririz..." diyor.

Onlara bir günlüğüne geldiğim için, ben de kendimi orada bir hafta mahsur kalma tehlikesiyle karşı karşıya buluyorum, neyse ki basın kartımla çıkmayı deneyebilirim. Ama onlar bana bunu tavsiye etmiyor:

"Bu çok tehlikeli, askerler bazen uyarmadan ateş ediyor," diyorlar.

Demek ki Maha'yla, şakaklarına doğru uzanan gözlerinin görünür yumuşaklığı altında çelik gibi bir iradenin okunduğu bu ince yapılı kızla uzun uzun konuşma olanağım olacak.

"Bitirme sınavlarına girdiğimiz dönemde yaşadıklarımızın yanında bu hiç!" diyor. Beceriksizce onu yüreklendirmeye çalışıyorum.

"Ramallah'ta sokağa çıkma yasağı varken, sınavını vermek için ne yaptın, anlatsana?"

"Tam bir kâbustu. Mart sonundan beri, bütün dükkânlar yirmi dört saat kapalıydı, haftada sadece birkaç saat açılıyordu ve herkes gereksinimini karşılamak için dükkânlara koşuyordu. Her sokak başında tanklar vardı, çatılara tünemiş silahlı askerler dışarı burnunu uzatana ateş ediyordu. Tabii okullar da kapalıydı, öğretmen yoktu, herkes kendi başının çaresine bakmak zorundaydı. Mayıs ayı boyunca ders çalışmak için hepiniz evlerinize kapandık, ama kafamızı derse veremiyorduk ki! Her gün telefon çalıyordu: "X'i tutukladılar, Y'yi hapsettiler, dostumuz Z dövüldü, askerler onu alıp götürdü, M yaralandı..." Hepimizin sinirleri bozulmuştu. İlk kez böyle şeyler yaşıyorduk, her beş dakikada bir yeni bir şey oluyordu.

"Sonunda 23 Nisan'da askerler çekildi, ama tanklar şehrin kapılarını tutmuş bekliyordu. Neyse, sonunda okula dönebildik,

bütün ayı telafi etmek için sadece sekiz günümüz kalmıştı. İlk sınavlarımız haziranın başındaydı. Kayıp zamanı telafi etmek için deliler gibi çalıştım. Herhalde günde iki saat falan uyuyordum. Yaşayan bir ölü gibiydim.

"Bitirme sınavları başladığında, Ramallah'ta asker kalmamıştı. Ama tam sınavların ortasında şehri yeniden işgal etmeye başladılar. Artık dışarı çıkamıyorduk. Sokağa çıkma yasağını keyiflerine göre bir uyguluyor, bir kaldırıyorlardı. Hangi gün, hangi saat ne olacağını bilemiyorduk, sınavımıza girebilecek miyiz bilemiyorduk. Tam bir belirsizlik içinde çalışıyorduk, ertesi günkü sınav için bir kitabı baştan sona okuyorduk ve son anda sokağa çıkma yasağı olduğunu ve her şeyin iptal edildiğini öğreniyorduk. Bu dayanılır gibi değildi.

"Üstelik emirler de genellikle birbirini tutmuyordu. Genel karargâh tarafından verilmiş talimatlar pek çok bölgeye hemen ulaşmayabiliyordu. Radyodan yasağın kalktığını duyup da sokağa çıkan insanların üstüne ateş açıldığı çok oluyordu; askerler henüz talimat almadıklarını söylüyordu. Bu şekilde pek çok insan öldü. Benim de iki arkadaşım, sokağa çıkma yasağının kaldırıldığını duyup bir sabah sınavlarına girmek için dışarı çıkmış. Askerler bunları durdurup tekme tokat girişmiş. Çocuklar, 'Biz öğrenciyiz! Sınava gidiyoruz!' diye bağırmış. Ama askerler vurmaya devam etmiş! Sonunda bırakmışlar ama eve geldiklerinde acınası bir haldeymişler, her tarafları mosmormuş. Ondan sonraki günlerde de sınavları vardı, tabii hiçbirini veremediler.

"Bir keresinde de, son sınavlarımdan birine hazırlandığım zaman, radyo sokağa çıkma yasağının başladığını duyurdu. Ben de çalışmayı bıraktım, zaten yorulmuştum, yattım uyudum. Sabahleyin yasağı aniden kaldırdılar, sıçrayarak uyandım, yüzümü bile yıkamadan, tamamen panik halinde okula koştum. Eğer yetişemeseydim, bir yılımı kaybederdim. Hatırlıyorum, matematik sınavıydı, pek iyi çalışamamıştım, sınavı veremeyeceğimden emindim, ağlayarak eve döndüm.

"Onu boşverin, tam sınavın ortasında yasak konduğunu gördük biz. Sınav bitmek üzereydi ama sonra herkesin eve dönmesi gerekiyordu. Bomboş sokaklarda yürüyorduk, ama hepimiz çok korktuk. Üzerimize ciplerin geldiğini gördük, önümüze ilk çıkan eve daldık, neyse ki insanlar kapılarını açtılar, bizi evlerinde ağırladılar. Evlerimize ertesi sabah gidebildik. Allahtan telefonlar çalışıyordu da evdekilere haber verebilmiştik."

"Bunca zorluğa karşın bitirme sınavlarını geçip, derece bile almışsın!"

"Evet, soğukkanlılığımı koruyabiliyorum. Geçen sene mesela az kalsın ölüyordum. Evde oturmuş ders çalışıyordum. Bir ara kalkıp buzdolabından bir Coca-Cola alayım diye düşündüm. Sonra biraz daha mı çalışsam diye tereddüt ettim, neyse sonunda kalktım. Tam mutfağa girmiştim ki bir kurşun pencereyi deldi ve tam da benim ders çalıştığım masanın önünden baş hizasından geçip duvara saplandı. Bir an kendimi kaybettim ama çabuk toparlandım. Belki çocukluğumdan beri zorluklara alışkın olduğumdan, sinirlerim sağlamdır. Beyrut'tan Tunus'a sürüldük biz, sonra buraya geldik, başlarda çok zor olmuştu. Ama örnek bir ailem olduğu için şanslıyım; çok cesur insanlar. Filistin tarihinin en kötü olaylarına tanık olmuşlar. Annem hep güler; yaşamın zorluklarını gülerek karşılar. Babam daha içine kapanıktır, tam bir çilekeştir, hiç şikâyet etmez.

"Ben yine iyiyim, çevre yerleşimlerden açılan ateşler ve bombardımanlar yüzünden, çoğu arkadaşım iki yıldır geceleri uyuyamıyor. Komşumuzun kızı mesela, bugüne kadar Ramallah'ta sakin bir hayat sürmüşler, şimdi o kadar korkuyor ki, ancak annesiyle babasının yanında uyuyabiliyor.

"Başka bir kız arkadaşım daha var, çok başarılı bir öğrenciydi, sınavlarda derece yapar diye bekliyorduk. Mayıs ayında askerler evlerini bastı, her şeyi kırdılar, hatta babasını tutukladılar, babası doktordu. Kızcağız altüst oldu tabii. Sınavlarını verebildi yine de, ama derece yapamadı, böylece burs da alamadı, üni-

versite masraflarını ödemek şimdi çok zor olmalı.

"Ama en kötüsü, köylerde yaşayan öğrencilerin haliydi.

"Yollar kapalı, çocuklar sınav konularını bekliyor. Nasıl ulaştıralım? Öğretmenlerimiz yayan ya da eşek sırtında dağlardan bayırlardan geçerek çocuklara onları ulaştırdılar. Aynı biçimde eşek sırtında taşınmış çantalarla onlara ders notları da ulaştırıldı. Ama sınavlara sağ salim girebileceklerinden hiçbir zaman emin değillerdi ki!

"Bir de Betunya'da yaşayan arkadaşım gibi, dışarıda oturup da, Ramallah sınav merkezine bağlı olanlar var. Betunya, Ramallah'tan sadece birkaç kilometre uzaklıkta, ama aralarında askeri bir barikat var. Kızcağız sınavlara girmek için, barikatın etrafından dolaşıyor, dağın içinden geçiyordu, ama o da çok tehlikeliydi, çünkü askerler hiç uyarmadan ateş edebiliyordu. Buna rağmen zavallı, sınava yetişebilmek için sabahın dördünde, beşinde yollara düşüyordu. Kızcağız yaşamı pahasına sınava giriyordu bir bakıma... Biz Filistinliler için, okumak çok önemlidir. Okumak kendi geleceğimizi, ama aynı zamanda ülkemizin geleceğini hazırlamak demektir."

"Bazıları, İsraillilerin sokağa çıkma yasağını kasıtlı olarak sınav dönemlerinde uyguladığını söylüyor..."

"Hepimiz öyle olduğunu düşünüyoruz. On binlerce öğrencinin bu sınava girdiğini biliyorlardı, bu koşullarda bizim bunu asla başaramayacağımızı düşünüyor olmalılar. Topraklarımıza el koyup evlerimizi yerle bir ettiklerinde olduğu gibi, Filistin halkının gelişip kalkınmasını engellemek istiyorlar. Bizi haklarını savunmaktan aciz sefiller haline getirmek istiyorlar. Her şeye karşın sınavlarımıza girmek bizim için bir tür direnişti."

"Bu koşullar altında ders çalışmayı nasıl becerebildin?"

"Başka seçeneğim yoktu. Korku içinde yaşayamazdık. İşgal, bombardıman, tutuklamalar iki yıldır sürüyor, yaşamaya devam etmek zorundayız. Geçen gün bir arkadaşımla okuldan dönüyordum, çok yakınımızdan ateş sesleri geldi, biz hiçbir şey ol-

mamış gibi yolumuza devam ettik. İnsan katılaşıyor, hatta en kötüsüne de hazır hale geliyor. İşgalin başında, ne zaman birinin öldüğünü duysak, altüst oluyorduk. Şimdi daha büyük olaylar yaşanıyor, o kadar çok ölen oluyor ki ailesini tanımıyorsak, tepki gösteremiyoruz, kanıksadık adeta... Geçen akşam mesela, bir arkadaşım bana telefon etti, ertesi gün gelemeyeceğini söyledi: 'Ramallah'ta biri ölmüş, sokağa çıkma yasağı var,' dedi. Ben de, 'Ya, biri mi ölmüş? Pekâlâ, o zaman görüşemeyeceğiz, iyi geceler!' dedim ve telefonu kapattım."

Maha bana bakıyor, gözleri doluyor.

"Ne söylediğimin farkına vardığımda, kendimi bir canavar gibi hissettim, ama katılaşmak zorundaydık."

"Bana ileride ne yapmak istediğinden söz eder misin?"

"Burada her şey o kadar belirsiz ki. Umutluyuz, çok umutluyuz ama fazla hayale kapılmak da istemiyoruz. Şimdilik tek dileğim eğitimimi tamamlayabilmek. Bir Zeit üniversitesi yakınlarında bir oda kiraladım. Ailem için bu çok büyük bir fedakarlık, ama başka türlü okumam mümkün değil, çünkü Surda barikatı kaldırılsa bile, askerler sizi artık keyiflerine göre, bir saat, iki saat alıkoyabilir, o zaman da ne ders kalır, ne sınav. Şu anda orada oturuyorum, ama on beş gün önce açılması gerektiği halde Üniversite hâlâ derslere başlamadı, çünkü barikat şu anda kapalı ve öğretmenler gelemiyor... Eğitimime nasıl devam edeceğim bilmiyorum, dört yıllık eğitimi sekiz yılda tamamlamak zorunda kalacağım gibi geliyor."

"Ne okuyorsun?"

"İşletme. Ama aslında sanatla ilgilenmek istiyorum. Bir gün Filistin'de bir kültür merkezi açıp tiyatro, bale, resim, edebiyat, tüm sanat etkinliklerini bir araya toplamak isterdim. Ama bir hayal bu, bu konuda herhalde hiçbir şey yapamayacağım."

"Neden?"

"Çünkü durum her gün daha da kötüye gidiyor. Hepimiz çok karamsarız. Baskılar başladığında, 'Bir ay sürer,' diyorduk.

Sonra şehirlere girmeye ve üzerimize ateş açmaya başladılar, bu bir yıl sürdü. Kendi kendimize: 'Bir yıl ve yüzlerce sivil ölü, işgal altındaki şehirlerimiz, bu böyle devam edemez, dünya bu işe bir dur der,' dedik. İki yıl geçti ve dünyadan tık yok. Şimdi işgalin üçüncü yılına giriyoruz..."

Hobilerini sorup havayı yumuşatmaya çalışıyorum. Onun yaşındaki Filistinli bir kız bu koşullarda ne yapabilir ki?

Maha kahkaha atıyor:

"Hobilerim mi? Çok çok çok az! Eskiden basketbol, futbol, voleybol kulüplerimiz vardı kuşkusuz, yüzerdik, sinemaya, tiyatroya giderdik. Hatta ben iki yıl tiyatro dersi bile aldım, profesyonelce değil, sadece hoşuma gittiği için. Ama şimdi her yer kapandı. Artık kitap okuyorum, müzik dinliyorum; gevşemek ve unutmak için iyi bir yöntem. Ya da bazen arkadaşlarla birlikte arabayla bir tur atıyoruz, gülmek için her fırsattan yararlanıyoruz, anın tadını çıkarmayı öğrendik. Sokağa çıkma yasağı olmadığında, hepimiz kafelere doluşuyoruz. Ayrıca artık o kadar bıktık ki bazen sokağa çıkma yasağı olduğu halde bile evden çıkıyoruz. Çatılarda artık keskin nişancılar olmadığı için, tehlikeyi göze alabiliyoruz."

"Ama bu biraz çılgınca değil mi? Her tarafta cipler ve tanklar var, sizi öldürebilirler."

Omuzlarını silkiyor;

"Filistinliler okumak için, evlerinden çıkmak için, kısacası yaşamak için her gün kendilerini tehlikeye atıyorlar zaten. Sürdürdüğümüz yaşama bakıyorum da bazen, 'buna nasıl dayanılır?' diye kendi kendime soruyorum. Ama yine de yaşamanın yolunu buluyoruz. Elli yılı aşkın bir süredir, halkımız hayatta kalma konusunda uzman olduğunu kanıtladı. Başımıza ne gelirse gelsin, direnmeye devam ediyoruz."

"Direnmek, Filistinlilerin *Sumud* dediği şey bu mu?"

"Kesinlikle. *Sumud* asla vazgeçmemek, her şeye karşı diren-

mek demek; hiçbir şey yapılamıyorsa, pasif bir direniş demek... *Sumud* sabır demek, güçsüzseniz ve düşman baskısı altındaysanız, kıpırdamadan durmak demek. *Sumud*, boyunduruk, hatta işkence altında bile, özgür iradeye, isyan ruhuna sahip olmak; ideallerine, ülkesine olan inancını yitirmemek demek... *Sumud* (genç kızın sesi çatallaşıyor), her şeye rağmen, Filistin'e inanmaya devam etmek demek."

Maha'nın yanından çok etkilenmiş olarak ayrılıyorum. Bir saat içinde, bana pek çok politikacıdan daha fazla şey söylüyor. Şaron ve benzerleri, bu gençlerin, yarın Filistin toplumunun etkili kişileri olacak bu genç insanların ne düşündüğünü ve ne hissettiğini anlayabilseydi, binlerce sivili öldürmeye devam etmenin, bir halkı toplu olarak göçe zorlamanın boşuna olduğunu, uzun vadede ellerine hiçbir şey geçmeyeceğini görebilirlerdi.

TANRI ADINA

İsrailli Bir Yerleşimci

Beni uyarmışlardı: "Pisgat'a[23] gidecek taksi bulamazsın. Birkaç kez taksi değiştirmen gerekir, çünkü İsrail taksileri Filistin bölgesine girmeye korkuyor, Filistin taksileri de, bir İsrail yerleşimine girmeye hakları olmadığı için, seni oraya götürmez."

Dolayısıyla ben de kendimi, Batı Kudüs'le (Yahudi bölgesi) Pisgat yerleşimi arasındaki yirmi kilometrelik mesafeyi aşmak için üç dört saatlik bir yolculuğa hazırladım. Fakat İsrail-Filistin denilen bölgede kural yok, her zaman şansını denemen gerekiyor, her an küçük mucizeler olabilir.

Şans eseri, beni yerleşime kadar götürmeyi kabul eden Sefe-

23) Pisgat, Ramallah'ın ikiz şehri El Birch topraklarında, Ramallah'a bakan bir tepenin üzerinde 1981 yılında kurulmuş bir İsrail yerleşimidir.

rad bir şoföre denk düştüm. Şoförümün bütün kapıları açan özel hizmet kartı olduğunu daha sonra, girişte durdurulduğumuzda anlayacaktım.

Kudüs-Nablus arasında, sadece İsraillilerin geçebildiği, çok güzel ve neredeyse ıssız bir yoldan gidiyoruz. Bir tür çevre yolu bu ve tüm hızla Pisgat yerleşimine ulaşmak için neredeyse bir saat harcıyoruz. Şoförüm tüm sevecenliğiyle:

"Eskiden oraya anayoldan giderdik, ama şimdi insanlar korkuyor" diye açıklıyor.

Makineli tüfekleri olan polislerin koruduğu yerleşimin kapısına geldiğimizde, pasaportumu uzatıyorum; ilk sayfalara küstahça yayılan Pakistan vizeleri yüzünden içimden bir kez daha lanet okuyorum. Vizeler o kadar büyük ki bir kışkırtma olduğu düşünülebilir, ama benim gerçekten böyle bir niyetim yok. Bu görüşmeyi ayarlayabilmek için deliler gibi uğraştım, yerleşim merkez yönetimine yirmi kez telefon ettim, bana hemen yanıt vereceklerini söyleyen farklı farklı insanlarla konuştum, bana İbranice bilgi veren bir sekretere mesajlar bıraktım... Boşuna!

Umudumu kaybetmeye başlıyordum ki yerleşim sorumlularından biri bana telefon edip doktor Tubiana'nın numarasını verdi. Kendimi hemen rahatlamış hissettim. Tubiana, Fransa'da, benim arkadaşlarımdan bazılarını da tedavi etmiş, çok seçkin bir profesörün adıydı. Onunla karşılaşmaktan nedense hiç çekinmedim. Aslında yerleşimlerde gazetecilerin sevilmediği, hükümet propagandasının Yahudi karşıtı olarak gösterdiği Fransız gazetecilerin ise hiç sevilmediği konusunda uyarılmıştım. Dolayısıyla onlara karşı çıkmaktan sakınmalıydım, yoksa çok sert olabilirlerdi, bazı gazetecilere hakaret ettikleri ve onları tartaklayarak kapı önüne koydukları söyleniyordu.

Nöbetçi askere doktor Tubiana'nın ismini veriyorum, aslında onun adımı kapıya bırakmış olması gerekiyordu, ama bırakmamış. Onu bulmaya çalışıyorlar, telefonlarının hiçbirisi yanıt

vermiyor. Yerleşim sekreteriyle görüşülüyor; o bize yardımcı olmaya çalışıyor. Korkunç bir sıcağın altında, taksinin içinde, yarım saat bekliyoruz. Kafeslerle korunmuş, büyük antenli ciplerin giriş çıkışını izliyorum.

Karşıda, yaklaşık bir kilometre ötede, Ramallah şehrini görüyorum ve üç gün önce, Filistinli büyük romancı Liana Badr'la[24] birlikte gezindiğimiz yolu tanıyorum. Liana bana o zaman korku ve öfkeyle titreyerek yerleşimi göstermiş; "Tamamen ellerindeyiz" demişti. "Sürekli bizi gözlüyorlar, canları isteyince ateş ediyorlar. Bu yüzden kaç kişi öldü, şu aşağıdaki arsada futbol oynayan bir çocuğu ve geçenlerde, şu yürüdüğümüz yolda jogging yapan bir adamı vurdular."

Doktor Tubiana'dan hâlâ bir haber yok. Ama eli boş dönmek istemiyorum. Sonunda şoförümün ısrarı üzerine, daha doğrusu kartı sayesinde, bizi içeri alıyorlar.

Adamımızı arayarak yerleşimde dolaşıyoruz. Hepsi de bahçeli şirin taş evler, kırmızı kiremitli çatılarında İsrail bayrakları dalgalanıyor. Fazla insan yok, herkes işinde olmalı, ama birçok ev terkedilmiş gibi görünüyor. Şoförüme göre, İntifada'dan sonra, burası tehlikeli hale geldiği için, pek çok aile yerleşimi terk etmiş. Oysa güvenlik ön plana çıkarılmış gibi görünüyor; pek çok tank ve zırhlı araçla karşılaşıyoruz, askerlerin biri gidip, biri geliyor. Yerleşimin Ramallah'a bakan cephesine çok güçlü bir yığınak yapılmış; kurşunlara, taşlara ya da olası intihar saldırılarına karşı korumak için, yığınak, bir elektronik radar sistemi ve yüksek beton duvarların ardına kurulmuş.

Sonunda doktor Tubiana'nın evine ulaşıyoruz. Doktor, duvarları süsleyen İbranice yazılar ve televizyonun üstündeki yedi kollu şamdan[25] dışında, tam bir Fransız küçük burjuvasına özgü

---

24) Liana Badr, çoğu Fransızca'ya da çevrilmiş pek çok eserin sahibi; *Etoiles sur Jéricho*, Paris, L'Esprit des péninsules, 2001 ve *Une boussole pour soleil*, Cenevre, Metropolis, 1992.

25) Sonunda şiddeti yenecek olan kutsal ruh; manevi ışığı temsil eden "menora."

evinin kapısını bize açıyor. Mahcup bir halde, özür diliyor; randevumuzu unutmuş. Unutmak? Aslında bu randevuyu almak için onu zorlamak zorunda kalmıştım, bana bir rapor hazırladığını söylemişti, ama her şeyden önce o da, bütün yerleşimciler gibi, gazetecilere güvenmiyor.

Doktor Tubiana kırk yaşlarında. Ufak tefek ve şişman, açık tenli, çelik çerçeveli gözlüklerinin arkasından canlı gözlerle bakıyor, ibadetini aksatmayan her Yahudi gibi bir keçi sakalı ve elbette kippası var. Uzmanlığı akupunktur, "orikülöterapi" diye açıklıyor.

"Tunuslu bir Fransız ailenin çocuğuyum, karım Cezayir asıllı. 1962 olayları sırasında çocuk yaşta Fransa'ya göçmüşüz. 1985 yılında karım ve ben üç çocuğumuzla birlikte İsrail'e gelmeye karar verdik, önce Kudüs'e yerleşmiştik, ama 1991'de Pisgat'a geldik."

"Neden İsrail'e geldiniz? Fransa'da mutlu değil miydiniz?"

"Muhafazakâr olmasam da, dinimin vecibelerini yerine getirmek günlük yaşantımda sorunlara yol açıyordu. Yahudi bayramlarını kutlamak, Şabbat nedeniyle, cumartesi günleri çalışmamak, çocukları okula göndermemek gibi... Bağımsız bir doktor olarak benim durumum nispeten kolaydı, ama karım, bir eğitimci olarak, cuma öğleden sonraları ve cumartesi günlerinin boş olduğu bir görev bulmakta zorlanıyordu. Ailem dil sorunu yüzünden Fransa'ya gitmişti, bir kısmımız İsrail'e daha o zamanlar gelmişti, ama insan, dininin gereklerini yerine getirecekse bunu en iyi İsrail topraklarında yapabilir.

"Geldiğinizde belli bir süre uyum sağlamakla geçiyor. Ben dualardaki edebi İbranice'yi biliyordum, ama günlük dili öğrenmem gerekiyordu. 1986'dan sonra, bağımsız doktor olarak çalıştım, ama zamanla Kudüs'te yaşamanın ve siyonist idealimizi gerçekleştirmenin çok zor olduğunu anladım, çünkü kendimizi maddi sorunlar içine gömülmüş buluyorduk ve idealimiz, sonunda günlük sorunlar arasında dağılıp gidiyordu. Toprakları-

mıza ve tarihimize dönüşümüzü doğrulamak için geldik Pisgat'a yerleştik. Gerçek ibadet, Tel-Aviv ya da Hayfa'da değil, burada, üç bin yıldır sahibi olduğumuz Samiriye'de yaşayarak yapılabilir."

"Pisgat'ta sayıca kalabalık mısınız?"

"İki yüz elli aile var; yaklaşık iki bin kişi. Her zaman birileri gidip, birileri geliyor. Pisgat herkese çok cazip geliyor, çünkü yaşam düzeyi Kudüs'te ya da diğer 'yişuv'larda[26] olduğundan daha yüksek. Ayrıca burada çok güzel bir okulumuz ve 1995'ten beri, Ramallah'tan geçmeden gelmemize izin veren bir çevre yolumuz da var; bunların yanı sıra, Kudüs'e yakın oluşumuz da aileleri buraya çekiyor."

"Güvenlik sorunlarına rağmen mi?"

"Bu sorunlar yüzünden insanların kaçtıklarını söylemek yanlış olur! Evet İntifada'dan sonra silahlanmak zorunda kaldık. Yerleşim sakinleri silah kullanmayı öğrendi, bir gönüllü birliği ve gözlem kuleleri kurduk, çok başarılı bir yedek birliğimiz de var. Ayrıca askerler de gelip bize yardım ediyor, yerleşimin Ramallah tarafında kalan evleri korumak için beş metre yüksekliğinde bir duvar ördük. Ama aslında biz, askeri değil, dini bir yişuv cemaatiyiz; Pisgat, 1981 yılında, esas olarak, Kudüs'e kadar ülkenin kuzeyini kaplayan iletişim birimini korumak amacıyla askeri bir karargah olarak kurulmuş olsa bile... Zamanla insanlar buraya yaşamak için gelmeye başladı. Hiçbir sorunları da yoktu, civar köylerin 'muhtarları'yla iyi anlaşıyorlardı. Ama 'Tunuslu patronlar,' Arafat'ın adamları onlara baskı yapmaya başladı ve 1987'de ilk İntifada başladı."

"Fakat ilk İntifada'nın başlamasına, yaşam koşullarının kötüleştiğini ve toprakları üzerindeki yerleşimlerin arttığını gören işgal altındaki bir topluluğun öfkesinin neden olduğu çok açık. Dışarı-

---

26) Yişuv: Asıl anlamı, Filistin'de yaşayan Yahudi cemaattir; Bugün yerleşimciler tarafından yerleşim bölgeleri anlamında kullanılıyor.

daki Filistinliler, sadece sonradan, onlara yardım etmeye çalıştı."

"Bu doğru değil! Burada yaşayan insanların bizimle herhangi bir sorunu yoktu! Her halükârda, bu topraklarda yaşayarak Muhammed'e ne zararım dokunuyor anlamış değilim. Burası kimseye ait olmayan bir kamu arazisiydi. Sonra unutmayın ki 1967'de biz Ürdün'le savaştık ve savaştan galip çıktık, bu da fethedilmiş topraklar üzerinde bize bir hak tanır. Ancak bu bazlardan hareketle tartışabiliriz!"

"İsrail'in işgal ettiği bu toprakları geri vermesini öngören yaklaşık kırk tane Birleşmiş Milletler kararı olduğunu biliyor musunuz?"

"Kırk mı? -Gülüyor.- Daha fazla! Birleşmiş Milletler'in kararlarının çoğu İsrail aleyhine alınmış kararlar, ama bu bizim durumumuzu hiçbir şekilde değiştirmeyecek; Samiriye, İsrail'in ayrılmaz bir parçasıdır, bu topraklarda başka hiçbir halk, başka hiçbir kent varolmadı, bunlar kaçınılmaz tarihi gerçekler!"

"Ama Filistin halkı, o da burada ve üstelik çok uzun süre yaşadı!"

"Filistin halkı hiçbir zaman var olmadı, onu siz icat ettiniz, öyle bir halk asla var olmadı!"

"Bu topraklarda yaşayanlar kimlerdi o zaman?"

"Chateaubriand'ı okuyun, Napoléon'u okuyun. Söz konusu olan, Mısır ile Suriye arasında gidip gelen, kâh orada, kâh burada konaklayan birkaç bin göçebeydi. Bir Filistin halkından söz etmek bir aldatmacadan başka bir şey değil. Başkentleri nerede? Bayrakları hani? Sadece elli yıldır bir bayrakları var. Dünyada yurdu olmayan bir halk biliyor musunuz siz? Ben bilmiyorum! İngilizler, Yahudilerin bu topraklarla olan bağlarını koparmak için Filistin'den bahsettiler; "filisti"[37] kökünden gelen Filistin sözcüğünü buldular."

---

27) Filistiler, M.Ö. 1220 yılına doğru, Girit'ten gelerek Kenan kıyısı üzerine, Gazze ile Karmel dağı arasına yerleşirler. M.Ö. 1095'e doğru, onları yenerek bölgeyi fetheden kral Şaul, buraya İbrani krallığını kurar.

Yurtsuz ve bayraksız bir halk, ona bir tane var, diyesim geliyor, Yahudiler, iki bin yıldır yurtsuz ve bayraksız bir halk, ama sonra vazgeçiyorum. İngilizlerin, Yahudilerin bu topraklarla ilişkisini kesme iddiasına gelince, 1917'de, Lord Balfour'un Yahudilere Filistin topraklarında bir yurt vaat eden açıklamasıyla birlikte, siyonist projenin somut biçimde hızlandığını hatırlayınca, bu iddianın bir anlamı olmuyor.

Doktor Tubiana çektiği söylevin ateşiyle ayağa kalkıp salonu arşınlamaya başlıyor.

"Böyle bir çıkmaza saplanmanızın nedeni, Begin'in Mısır'la imzalanmış antlaşmada Filistin halkının haklarından bahsetmesidir. Bu çok büyük bir hataydı, çünkü Filistin halkı diye bir şey yok ve biz bugün bu hatanın bedelini ödüyoruz."

"Ama Filistin'de burjuvazisi, el sanatları, kendine özgü kültürüyle çok gelişmiş bir toplum ve Hayfa, Kudüs, Nasıra gibi şehirler vardı."

"Söyledim size, söz konusu olan göçebelerdi. Şehirler ise, Yeruşalim ya da Hebron gibi, sadece farklı biçimde adlandırılan eski Yahudi şehirleriydi."

"Diyelim ki öyle olsun. Peki sizin çözüm öneriniz ne? Çünkü bugün Batı Şeria'da yine de iki buçuk milyon Filistinli yaşıyor. Bu insanları ne yapmak istiyorsunuz?"

"Sorun da bu zaten. Her şeyi baştan ele almak gerekiyor, size bunu bir saatte açıklayamam. Nedenlerine inmek gerekiyor..."

Bana manzarayı göstermek için balkona çıkıyor.

"Karşıya bakın, şu tepeye, orası Ahai, Eriha'dan gelen Yeşu'nun özgürlüğüne kavuşturduğu ikinci şehir. Arkeologlar orada eski bir zeytinyağı çıkarma aleti, bir ekmek fırını ve sepet örmekte kullanılan malzemeler buldular. Orada bir şehir vardı. Yaşam bir döngü içinde, Pisgat'a gelişimiz bu döngüyü tamamlıyor; bu olay benim toprağıma, tarihime, dinime dönüşümdür."

Öylesine inanmış ve içten ki, neredeyse ben bile heyecanlanıyorum. Ama o hemen inanmak istediği söylevine geri dönüyor.

"Sonra unutmayın ki Filistinlilerden gitmelerini isteyen Araplardı. Hatta Deyr Yasin'de[28], insanlar Arap propagandası yüzünden gitti!"

Burada fazla ileri gidiyor. Deyr Yasin, korkunç bir katliama sahne olmuş bir Filistin köyü...

"Deyr Yasin'de, İrgun[29] birlikleri, kadın, çocuk ayrımı yapmadan sivil Filistinliler'i katletti!"

"İki yüz kişiyi, hepsini değil!"

"İki yüz, katliamdan kurtulanların dehşete kapılıp kaçması için yeterli. Üstelik Deyr Yasin katliamının duyulmasıyla, civar köylerde yaşayan halk da, Yahudi birlikleri gelmeden kaçmaya başladılar."

"Hayır. Onlar Arap propagandası yüzünden gittiler."

"Neyse. Biz yine Birleşmiş Milletler kararlarına, işgal altındaki toprakları geri vermeyi kabul eden Rabin'e dönelim."

"Bütün topraklar değil, birkaç toprak," diye düzeltiyor doktor. "Fransızlar belgelerine "bütün" diye eklemiş,-İngilizce'de bu yok. Ama bir şey vermeyi kabul ediyorsak eğer, neyi verip, neyi vermeyeceğimize karar vermek bize düşer."

"Şu anda Filistin'in yaşanmaz bir halde olduğunu kabul edin. Yerleşimler ve çevre yollarıyla birbirinden ayrılmış bir sürü aile..."

"Ama Gazze'de yaşamlarını sürdürebiliyorlar..."

"Yapmayın; Gazze Filistin'in ufak bir parçası..."

Yorum yapmıyor. Belki de belli sayıda İsrailli aşırıcı gibi, Filistin'in, şimdiden aşırı kalabalık ve yoksul olan Gazze şeridinden ibaret olması gerektiğini düşünüyor...

Sonra sözlerini sürdürüyor:

---

28) Nisan 1948'de, burada, Manahem Begin yönetimindeki İrgun Yahudi milisleri tarafından 120-150 civarında sivil öldürüldü; bu ve bunun gibi trajediler, aynı dönemde, "yeni İsrailli tarihçilere" göre, 800.000 Filistinli'nin kaçmasına neden oldu.

29) 1948'e kadar Filistin'de etkin olan Yahudi milisleri.

"Tüm sorunun yişuvlardan kaynaklandığını söyleyerek ve bugün bu topraklardaki varlığımızı teröre bağlayarak, Avrupa ve İsrail basınının insanlarda bize karşı uyandırdığı nefreti görmek utanç verici! Bu, öldürülmemize izin vermek demek! Hadi diyelim ki ben, söylendiği gibi, bana ait olmayan bir toprağı fethettim. Bu toprağı büyütmek zorundayım, çünkü çocuklarım var, o zaman yeni evler yapıyorum. Bu karşıdaki Araplar'da neden varoluşsal sorunlar yaratıyor? Netanya'ya, Celile'ye ya da başka bir yere gelip terör yaratmanın bir alemi var mı? Mantık bu işin neresinde? Bizim ordumuzun yaptıklarıyla, terör eylemleri nasıl kıyaslanabilir? Tamamı propaganda bunların, Yahudiler'i, Yahudi oldukları için öldürmeye teşvik etmek! Filistin yerleşim bölgesi denen toprakların bir kısmını geri vermek ya da vermemek, bu beni ilgilendirmiyor. Aslında İsrail'in daha çok uzaklara yayılması gerekiyor!"

"Geri verilen toprağın büyüklüğü, yine de, Filistinlilerin bir ülkeye sahip olup olmamasına izin verecek. Siz Filistinlilere bu hakkı tanıyor musunuz?"

"Yok daha neler! Ya anlasanıza: Filistin halkı diye bir şey yok; olmayan bir halkın nasıl bir ülkesi olabilir?"

"Ama bu milyonlarca Filistinli..."

Öfkeyle omuz silkiyor:

"Ürdün rehberine bir bakın: Nüfusun yüzde 70'i Filistinli. Çözümün başlangıcı, onları Ürdün'le birleştirmek. Bu iki halk, Ürdünlüler ve Filistinliler, aynı. Buradaki Filistinliler Ürdün tarafından yönetilmeli, orada oy kullanmalılar. İsrail ordusu da, Arap ülkeleriyle bir çözüme varılıncaya kadar güvenliği sağlayacak. Filistinlilerin yeni kuşakları da, Avrupa'da basılmış kitapların propagandasından uzak tutularak eğitilecek."

"Ne propagandası?"

"Avrupa tarafından Filistin Milli Eğitim Bakanlığı'na Yahudi karşıtı kitaplar basması için on milyon Euro ödendi. Kitaplarda, dört Yahudi'den iki Yahudi çıktı, öldürülecek iki Yahudi kaldı gi-

bi şeyler yazılı. Evet, bütün kitaplarda bu çok açık![30] Kitaplarda Yahudi düşmanlığı işleniyor, topraklarının işgal edildiği, geri alınması gerektiği vurgulanıyor. Sorun şu ki, Araplar onlara ait bir toprağa Yahudi halkının gelip yerleşmesini bir türlü kabullenemiyor. Biliyorsunuz ki pazarlıklar, yüzde 40, yüzde 60, yüzde 100, bunlar hiçbir şey ifade etmiyor. Bir Filistin devleti, her halükârda, bizim denetlediğimiz sınırlarla, ordusuz, hadım edilmiş bir devlet olur ve su sorunu olur, çünkü su bizim kontrolümüzde. Bir Arap'ın bunu kabul edeceğine inanıyor musunuz? Günün birinde bir Filistin devletinin olabileceğini ben hiç sanmıyorum. Beni buraya getirip yerleştiren akla aykırı bir şey bu. Burada olmak için ne yasal, ne tarihi, hiçbir nedenleri yok. Basklar'dan daha fazla değil."

Gülüyor.

"Bakın, bu da bir fikir. Basklar'ın gelip buraya yerleşmelerini ister misiniz? Neden olmasın? Hem böylece Fransa'yla İspanya arasındaki Bask sorunu da çözülmüş olurdu!

"Bana göre iş aceleye getirilmemeli. Bütün bu halkı yeniden eğitmek gerek; Yahudilerin burada kendi topraklarında olduklarını herkes anlamalı. İsrail'in baskın taraf, kendilerinin de hoşgörülen taraf olduklarını anlarlarsa, birlikte yaşayabiliriz. Ciddi olalım; onların bağımsız bir ülkesi falan olamaz. Siz onların uçaklarının üzerimizden geçebileceğini, Irak gibi diğer ülkelerle anlaşmalar yapmalarına izin vereceğimizi ya da suyumuzu onlara pompalayacağımızı mı düşünüyorsunuz? Sağcı ya da solcu, kippalı ya da kippasız, tek bir İsrailli bile bunu kabul etmez! Üstelik bugün toprakların yüzde 40'ını ya da yüzde 60'ını onlara verirsek, yarın öbür gün daha fazlasını isterler. Arap zihniyeti bu!"

Onunla "Arap zihniyeti" ya da "Yahudi zihniyeti" üzerine bir tartışmaya kesinlikle girmeyeceğim. Daha tehlikesiz bir konu açıyorum:

"Bir siyasi partiye üye misiniz?"

---

30) Bu iddialar kuşkusuz asılsız.

"Hayır. Ben sapına kadar siyonistim ve politikaya bulaşıp buna zarar vermek istemiyorum."

"Siyonist ideal, bütün Yahudilerin İsrail'e dönmesi, öyle değil mi, peki ama bu nasıl mümkün olabilir, yeterince yer yok?"

"Dağlar ne güne duruyor! *Mezmurlar*'da, insanlar döndüğünde, dağlar uzayacak, diye bir söz var."

Yanlış duyduğumu düşünüyorum. Neyse ki açıklıyor:

"Dağlar tıraşlanıp üzerlerine inşaat yapılabilir. Bunu yapmaya başladık zaten, Kudüs civarındaki yişuvlar bu şekilde gerçekleşti; burası dağlık bir ülke, eğer dağları tıraşlarsak, dünyadaki bütün Yahudilere ev yapacak kadar yerimiz olur ve onlar da bir gün buraya gelebilir. Hiçbir sorun yok, ülke kendi kendine büyüyor."

Bu düş karşısında gülümsüyor:

"Gerçek siyonizm, bütün Yahudilerin İsrail'e dönmesini ister, Yahudi düşmanlığı yüzünden değil, orada dinlerinin gereğini yerine getirebilsinler diye. Tati anlayışına göre siyonizm budur! Bakın, bu hiç yoktan iyidir," diye bitiriyor.

Arabaya döndüğümde şoförüm, "Nasıl? İlginç miydi?" diye soruyor.

İlginç olduğuna kuşku yok... ama özellikle dehşet vericiydi. Doktor Tubiana kimi zaman insanı ürperten türden bir adam.

Fakat her zaman olduğu gibi, hemfikir olmasak da, katı duruşunu, yerleşimlerdeki binlerce adam gibi, canını vermeye hazır olduğu mitlere olan derin bağlılığını anlayabiliriz.

Travmalarla dolu bir yaşam. Öncelikle ne kendisinin, ne de Kuzey Afrika'daki ailesinin doğrudan maruz kalmadığı, ama akıldan çıkmayan bir kâbus gibi, en kötü ayrıntılarıyla tekrar tekrar yaşadıkları Holokost var. Bunun sorumlusu Yahudiler'in asırlarca bir arada yaşadığı ve çok iyi anlaştığı Araplar olmasa da, Batının da yardımıyla, nefret, kötü niyetli Arapların, kana susamış Müslüman'ın üstüne yöneltildi.

Fakat ben, Doktor Tubiana'nın daha derin biçimde kişisel

bir travmanın izini taşıdığını da düşünüyorum. Çocuk yaşta Tunus'tan, bir Fransız Yahudisi olarak Araplar arasında bir ayrıcalığa sahip olduğu o güneşli ülkesinden koparılıp ailesinin her türlü zorlukla karşılaşacağı soğuk Fransa'ya getiriliyor. Ve onu bu cennetin dışına itenler, Araplar, tıpkı şimdi onun buradaki varlığına karşı çıkanlar gibi!

Tunus'ta, bu toprakların ona ait olmadığı söylendi, oysa o, bütün çocuk duyarlılığıyla, o toprakların kendisine ait olduğunu hissediyordu. Ama İsrail topraklarını ondan asla alamayacaklar, çünkü burası ona herhangi bir sömürge iktidarı tarafından değil, Tanrı tarafından verildi! Yahudilerin İsrail'e gelip Mesih'in görkemli dönüşüne hazırlanmalarını, Tanrı istedi. Dünyada hiçbir güç onları buradan gönderemez.

Ani bir fren beni düşüncelerimden ayırıyor. *Kibutz* çıkışında, genç bir kız bize işaret edip kendisini Kudüs'e kadar götürüp götüremeyeceğimizi soruyor.

Çok güzel bir genç kız, şoför hemen yanında bir yer açıyor. Naomi Güzel Sanatlar Akademisi'nde okuyor, ressam olmak istiyor. İnce yapılı, çok kısa saçlı, uzun etekli, şapka takmıyor, bundan onun dindar olmadığı sonucunu çıkarıyorum. Yanlış, şapka takmıyor, çünkü evli değil, ama dindar. Acaba askerliğini yaptı mı? Evet yapmış, ama sakin bir bölgede, çocuklara bakarak yapmış askerliğini.

Konuşmayı biraz daha ileri götürmek istiyorum. O kadar genç ki doktorumuzdan daha açık bir görüşe sahip olabilir.

"Ramallah'ın çok yakınında yaşıyorsunuz. Oraya hiç gittiniz mi?"

"Evet, İntifada'dan önce alışveriş yapmaya bile gittiğim oluyordu."

"Peki, hiç Arap genç kızlarla konuşma olanağınız oldu mu?"

"Neden? Onlara söyleyecek bir sözüm yok ki, neden konuşayım?"

"Ama barış yapmak için, konuşmak gerekir değil mi?"

Bir yanıt alamıyorum. Arabaya bindiğine de pişman olduğunu hissediyorum, ama ısrar ediyorum, onun yaşındaki biri kendine birkaç soru sormalı yine de.

"Sizce bu topraklar İsraillilere mi kalmalı?"

"Elbette, Burası İsrail. Bizim topraklarımız, çünkü Tanrı binlerce yıl önce buraları bize verdi."

"Peki oradaki Araplar, onları ne yapacaksınız?"

"Yüzlerce yıldır buralarda yaşasalar da, bu toprakların bize ait olduğunu kabul etmek zorundalar. Bu toprakları bize Tanrı verdi."

Bir melek gibi bakıyor, çok tatlı bir gülümsemesi var, ama hiçbir şeyin onu kuşkuya düşüremeyeceğini hissediyorum. "Tanrı'nın ona verdiği" bu topraklar için, sonuna kadar savaşmaya hazır görünüyor. Tıpkı Doktor Tubiana gibi...

Rahip Bernard Batran

Eski Kudüs'e çıkan merdivenler boyunca sıralanan serviler bir tür şeref kıtası oluşturuyor. Defne ağaçlarıyla, kırmızı çiçekli begonvillerle bezeli bahçelerden geçip mazgallı duvarlara ve Yafa kapısına doğru ilerliyorum.

Görkemli taş kemer Hıristiyan mahallesine açılıyor. Girişte umutsuzca müşteri arayan hatıra eşya satıcıları tarafından kuşatılıyorum; olaylar yüzünden son iki yıldır neredeyse hiç turist gelmez olmuş. Kendimi sakin bir sokağa atıp ellerinden kurtuluyorum; Latin patrikliğine ait bir sokak; sokak boyunca bahçeli lokantalar sıralanmış, yüz yıllık ağaçların gölgesinde göbekli ortodoks rahipler tatlılarını yiyip Türk kahvelerini yudumluyor.

Sokak, girişi çok güzel ferforje bir parmaklıkla korunan, sivri kemerli pencereleri olan büyük bir yapıya doğru çıkıyor. İç av-

lu, şehrin bunaltıcı sıcağından sonra bir sessizlik ve serinlik vahası gibi; sütunlar üzerine oturtulmuş taş kemerler, bir manastır ya da bir katedral sahınının ağırlığını çağrıştırıyor.

Beni, beyaz yakalı, siyah cübbeli, elli yaşlarında yakışıklı bir adam karşılıyor. Geniş alnının altındaki ciddi bakışları, neredeyse çocuksu bir gülümsemeyle yumuşuyor. O, rahip Bernard, bu toprakların çocuğu.

"Beytüllahim'in bir kilometre doğusundaki Beyt Sahur köyünde doğdum; geleneğe göre, burası İncil'deki çobanların köyüymüş. Kutsal kitaplara göre, İsa doğduğunda melekler çobanlara görünmüş ve onlara "Beytüllahim'de bir çocuğunuz doğdu, sıkı sıkı kundaklandı. Gidin onu bulun!" demişler. Ve sonra melekler şarkı söylemiş: "Göklerin tepesinde oturan Tanrıya şükürler olsun, yeryüzünde yaşayan iyi insanlara barış gelsin." İşte o benim köyüm, evim de Doğuş Kilisesi'yle Çobanlar Şapeli'ne aynı uzaklıkta."

"Aileniz uzun süredir mi orada oturuyor?"

"Asırlardan beri. Babam öğretmendi; İngilizce, Fransızca, Arapça öğretirdi. Köyün en bilgili insanlarından biriydi. Eğitimini Beyt Yala[31] papaz okulunda yapmıştı, iki sene de felsefe öğrenimi görmüştü. İtalyanca da öğrenmişti. 1950'de, ben doğduğumda Hebron'da İngilizce öğretmeniydi."

"Aileniz size 1948 olaylarından söz ediyor muydu?"

"Elbette, özellikle de annem, Tel-Aviv yakınlarındaki Yafa'da yaşıyorlarmış. Ama 1948'de Beyt Sahur'daymış, çünkü 1946'da, Ortodoks olduğu halde, Katolik olan babamla evlenmiş. Tam bir aşk evliliğiymiş. Fakat annem her zaman Yafa'nın hasretini çekermiş. Oraya sık sık gidermiş, ta ki 1948'de bütün ailesi İsrail topluluğundan kaçmak zorunda kalıncaya kadar. 1967'den sonra, Filistinlilere İsrail'e dönme hakkı tanındığında,

31) Beytüllahim'e komşu şehir.

annemin düşündüğü ilk şey gidip Yafa'daki evini bulmak oldu. Eve Bulgar göçmeni bir Yahudi aile yerleştirilmiş. Eve girip bakması için anneme izin vermişler. O sahneyi bana sık sık anlatırdı. "Evimi gördüm, ama o insanlar bana bir kahve olsun ikram etmediler, bir yabancıymışım gibi girip çıkmama izin verdiler..." Bunu her anlattığında ağlardı. Bir mülteci olmak zordur, bilirsiniz. Günün birinde doğdukları köye geri dönme hayaliyle yaşayan binlerce Filistinli var."

"Bu mümkün mü?"

"Tarih, ne yazık ki, geri dönüşü olmayan olaylar, haksızlıklarla dolu; Filistinli mülteciler sorunu da bunlardan biri. Elli yıl sonra, topraklarına başka bir halk yerleşiyor. Bütün mültecileri doğdukları ülkeye geri göndermeyi düşünmek zor, çünkü sayıları artık milyonları buluyor. Bu, İsrail'in demografik yapısını altüst ederdi. Ama bu insanlara hiç değilse saygınlıkları geri verilebilir, bir tazminat ödenebilir ve bir ev sağlanabilirdi. Aile grupları dahilinde bir kısmının İsrail'e dönmesine de izin verilebilirdi. Sorun, eğer istenirse çözülebilir. Çünkü İsrail yönetimi altında yaşamak isteyecek fazla Filistinli yok, inanın bana!"

"Çok genç yaşta da Filistin sorununun bilincinde miydiniz?"

"Büyükannemin her ayın sonunda UNWRA'nın mültecilere dağıttığı yiyecekleri almaya gittiğini anımsıyorum. Çocuktum, ona eşlik ederdim, kuyruğa girer, un, pirinç, yağ alırdık. Büyükanneme, komşularımız bunu yapmazken, biz neden kuyruğa giriyoruz, neden yiyecek yardımı alıyoruz, diye sormuştum. Bana ailesinin kaçmak zorunda kaldığını, evlerini kaybettiklerini anlatmıştı, bir gün oraya geri dönmeyi umut ederdi. Anahtarı avludaki bir taşın altına sakladığını söylerdi..."

"Babanız politikayla ilgilenir miydi?"

"Filistin sorununu radyodan sürekli takip ederdi. Kendisini bir yurtsever olarak görürdü, ama siyasi açıdan hiçbir kanada bağlanmadı. Kendisini derslerine ve dini etkinliklerine vermişti."

"1967'de on yedi yaşındaydınız, başka bir felaket oldu, yaşa-

dığınız Batı Şeria işgal edildi. O zaman ne yapıyordunuz?"

"Beyt Yala papaz okulunda felsefe öğrenimi görüyordum. Rahip olmak istiyordum. Çocukluğumda koroda şarkı söylerken, yolumun çizildiğini anlamıştım. Ayinlerde görev alıyordum; şimdi Gazze Katolik kilisesinin rahibi olan genç bir öğretmenin verdiği din derslerine katılıyordum. Sempatik, sportif bir adamdı, güçlü bir kişiliği vardı. Bana rahip olmak isteyip istemediğimi sorduğunda, ona evet demiştim. On bir yaşındaydım. On beş yaşında felsefeye, on sekiz yaşında teolojiye başladım."

"Filistin sorununa geri dönersek, Altı Gün Savaşı'yla ilgili ne hatırlıyorsunuz?"

"4 ya da 5 Haziran 1967'de İsrail kuvvetleri Beytüllahim'e girdiler. Okuldan, şehre yapılan top atışlarını duyuyorduk. Çok uzun sürmedi. Birkaç saat sonra, şehrin ileri gelenlerinin ellerinde beyaz bayrakla İsraillilerle görüştüğünü öğrendik."

"Yani Ürdünlüler[32] uzun süre direnmedi!"

"Gerçek bir direniş gösterilmedi, sadece Kudüs biraz direnir gibi oldu. Aslında iki güç arasında, silah, teknik ve hazırlık bakımından çok büyük bir uçurum vardı. Haberlerde, Mısırlıların yüz iki yüz uçak düşürdüğünü duyuyorduk, düşürülen uçakların haddi hesabı yoktu. Sonunda, ilk günden beri, düşürülenlerin Mısır uçakları olduğunu öğrendik. O günlerde yalanın bini bir paraydı. 1967 yılı bana sadece İsrail'in ne kadar güçlü olduğunu değil, Arapların ne kadar hazırlıksız olduğunu da gösterdi. Yenilgiden sonra, Ürdün, Suriye ve Lübnan bir miktar Filistinli'ye kucak açtı. Pek çok Filistinli, Arap Emirliği'nde çalışıp zengin de oldu, ama çoğunluk insanlık dışı koşullarda yoksulluk içinde yaşamak zorunda kaldı. Geçici olduğu söylenen mülteci kampları, otuz beş yıl sonra hâlâ olduğu yerde!"

"Sizce bu Arap hükümetlerinin bir tür kayıtsızlığı olabilir mi?"

"Ne yazık ki evet. Biz Arap kardeşlerimize, petrol ülkelerine

32) Batı Şeria, 1967 yılına kadar Ürdün yönetimine bağlıydı.

çok güveniyorduk, ama boş bir hayal içinde yaşıyorduk. Bu korkunç bir düş kırıklığı oldu."

"Kişisel olarak bu işgali nasıl yaşadınız?"

"İlk yıllar oldukça sakin yıllardı. Filistinliler Kudüs'te iş bulabiliyor, küçük atölyeler, aile şirketleri kurabiliyorlardı. İşçiler köylere ve şehirlere para götürebiliyordu, hatta başlangıçta ekonomik bir kalkınma bile olmuştu. Filistinliler direnmek için henüz örgütlenmemişti; İsrailliler de Filistin'i işgal ettiği için mutluydu. Sanki iki taraf da bir tür balayı yaşamaktaydı. Aşağı yukarı ilk İntifada'ya kadar bu böyle sürdü."

"Ama yine de bazı direniş örgütleri vardı?"

"İşgale karşı bazı gösteriler, ufak tefek direnişler oluyordu, ama bugün olanlar kadar şiddetli değildi. Bir savaş ortamı içinde değildik. Beytüllahim'den Tel-Aviv'e kadar arabayla gidebiliyorduk mesela."

"Yaşam bu kadar kolaysa, İntifada'yı ateşleyen neydi?"

"Bunun birçok nedeni var. Çözümsüz bırakılan mülteciler sorunu, Kudüs sorunu, sadece kuşku üzerine tutuklanan ve yargılanmadan, hatta kesin bir suçlama yapılmadan, altı ay, ki bu süre sonra daha da uzatılabilir, hapiste tutulan insanların sayısının gitgide artması![33] Son olarak, topraklara el konulup durmadan yerleşim kurulması. İnsanlar vatanın elden gittiğini hissediyordu.

"Sonra seyahat izinleri, inşaat ruhsatları neredeyse her zaman reddediliyordu. En ufak itiraz ağır bir baskıya yol açıyordu. Siyasi partiler kuşkusuz yasaklanmıştı, hatta "Filistinli" kelimesi bile yasaklandı, hepimiz İsrail kimlikli Araplar olmuştuk! Ve en ufak kuşkuda insanları hapsediyorlardı."

Uzun beyaz elleri titriyor; bir an tereddüt ettikten sonra içinden geçenleri anlatmaya karar veriyor:

"Size kişisel bir örnek vereceğim. En büyük ağabeyim iki kez

---

33) Bu "idari tutuklama" Filistinlilere hâlâ uygulanıyor.

hapsedildi. İlkinde yirmi yaşındaydı. Bir yaz günüydü, kimya mühendisliği eğitimi için burs kazandığı bir Arap ülkesinden dönüyordu. O güne kadar herhangi bir siyasi partiye girmeyi düşünmemiş, sakin bir insandı. İsrailliler, bir Filistinli olduğu ve düşman bir Arap ülkesinde okuduğu için, onun bir örgüte bağlı olduğunu sandılar. Gecenin ikisinde gelip onu tutukladılar. Hangi hapishanede olduğunu bile bilmiyorduk. Bakmadığımız yer kalmadı, bizi büro büro dolaştırdılar, hiçbir şey öğrenemedik. Sonunda Kızılhaç'ın yardımıyla, onun Kudüs'te, şehir merkezindeki Moskobiya hapishanesinde olduğunu öğrendik. On iki gün sonra, onu ziyaret etmemize izin verdiler. Onun sevdiği yemekleri hazırlamak için annemin bütün gece nasıl uğraştığını hatırlıyorum. Sabah ondan öğleden sonra saat dörde kadar bekledik. Dörtte sıramız geldiğinde bir asker İbranice "*Gamarnu*" dedi, "Bitti." Annemin öfkelendiğini ilk kez o gün gördüm. Öfkeyle bağırarak kapıları çarpıp çıktı. Onu görmek için, bir dahaki haftayı beklememiz gerekmişti. Ayda sadece bir kez ziyarete hakkımız vardı. Dört beş hafta sonra onu serbest bıraktılar."

"İşkence görmüş mü?"

"Evet. Başına pis kokulu bir torba geçirip onu havasız bırakmışlar, dövmüşler ve yıldırmak için günlerce gecelerce uykusuz bırakmışlar. O günlerde babam kanser ameliyatı olacaktı; Beytüllahim'deki askeri valiye bir mektup yazıp kardeşimin serbest bırakılmasını istedim, çünkü aleyhinde herhangi bir somut suçlama yoktu. Gizli polis bu mektubu ele geçirmiş ve onu kardeşime şantaj yapmak için kullanmış: "Babanı ölüm döşeğinde. Eğer itiraf etmezsen, bir daha onu asla göremezsin." O boyun eğmemiş.

"Ama çıktığında -çünkü aleyhinde hiçbir şey bulamamışlardı- bana çok kızgındı: "Ne yazdın öyle? Az kalsın hiçbir zaman yapmadığım şeyleri itiraf edecektim," dedi.

"Okula döndü ve ertesi yıl tatil döneminde, bu davanın kapandığını düşünüp yine yanımıza geldi. Tekrar tutuklandı ve iş-

kence gördü. Kırk gün sonra hapisten çıktığında, tanınmayacak kadar zayıflamıştı. Üniversiteyi bitirmesine iki yıl kalmıştı, ama onun ülkeden çıkmasını yasakladılar. Ben o zaman Beytüllahim'de rahiptim. Cumhurbaşkanına bir mektup yazıp ondan yasaya uymasını talep ettim, çünkü kardeşimin aleyhinde hiçbir şey bulunamamıştı. Altı ay sonra bir mektup aldık; onun İsrail'den ayrılabileceğini ve istediği ülkeye gidebileceğini yazmışlar. Eğitimini tamamlamak için gitti, sonra geri döndü, çünkü burada yaşamak istiyordu. Ama hiçbir zaman iş bulamadı."

"Neden?"

"Çünkü İsrail'de o dönemde işçiler için iş çoktu, ama eğitimli Filistinliler için çok azdı. Kanada'dan iyi bir teklif aldı ve oraya yerleşti. Eğitimli Filistinlilerin çoğu, ne yazık ki bu şekilde göçe zorlanıyor."

"Hıristiyanların dış ülkelere daha fazla gittiği, çünkü daha fazla şansları olduğu söyleniyor, bu doğru mu?"

"Evet, Batı dünyasına daha kolay uyum sağlıyorlar. Her yıl pek çok Filistinli, Hıristiyan gitme eğilimine karşı koyamıyor."

"Filistinliler arasında, Hıristiyanlar'ın oranı nedir?"

"İşgal altındaki topraklarda yaklaşık yüzde 3, yani 70.000 kişi kadar. 1948'den önce, yüzde 10'a yakındık. İsrail'de bu hâlâ geçerli; 1 milyon Filistinli'nin 100.000'i Hıristiyan."

"İki toplum arasında sorunlar yaşanıyor mu?"

O ana kadar çok nazik olan peder, aniden gelen bir öfkeyi bastırmaya çalışıyor.

"Toplumlar arasında bir sorun yok, insanlar arasında var! İki Müslüman arasında bir sorun olduğunda, bu onların arasında deyip geçiliyor. İki Hıristiyan arasında bir sorun olduğunda, bu onların arasında deyip geçiliyor. Ama bir Müslüman'la bir Hıristiyan arasında bir sorun olduğunda, bu sözümona 'ulusal bir sorun' haline geliyor. Tam bir kabile zihniyeti; herkes kendi tarafını korumaya çalışıyor. Hıristiyan tarafında azınlık olmanın getirdiği güçsüzlük duygusu, Müslüman tarafındaysa şu tür tep-

kiler: "Hıristiyanlar her zaman şikâyet ediyor." Bunlar bir araya geldiğinde anlaşmak kolay olmuyor.

"Bu küçük olayların dışında, ilişkilerimiz fena değil. Sözgelimi Kudüs Patriği Müslümanların da çok saygı duyduğu bir insandır, çünkü o sözünü sakınmayan cesur bir adamdır. Müslümanlar bizim buradaki varlığımızın, sorunun Amerika ve Avrupalılar tarafından daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağını biliyor. Yani biz doğuyla batı arasında bir köprü oluşturuyoruz."

"Birinci İntifada'yı siz nasıl yaşadınız?"

"Ben Roma'daydım. Olayları radyodan takip ediyordum, bizimkilerle birlikte burada olmak için can atıyordum. Oslo Antlaşması sonrası döndüğümde, Filistin Yönetimi'nin Beytüllahim'e girmesine ve özerk yönetimin ilk günlerine tanık oldum. Filistinliler, o dönemde, İsrail kimliği yerine, bir Filistin pasaportuna sahip oldular."

Bunları hatırlamak gözlerini yaşartıyor:

"Çok gururlanmış, çok da umutlanmıştım. Pasaportlarımız vardı; eğitim, sağlık ve iletişim kurumlarımızı, radyo, televizyon ve postayı kendimiz denetliyorduk, üstelik ayda iki kez, yeni bir şehir özerkleşiyordu. Kazandığımızı, yakında bağımsız ülkemizi kurabileceğimizi düşünüyorduk. Gerçekleştirdiğimiz şeyden ötürü gurur duyuyorduk. Mutlu bir iyimserlik içindeydik. Ama Rabin'in öldürülmesinden sonra, zaman geçtikçe, İsrail hükümetinin onun imzasına saygı göstermek istemediğini anlıyorduk. Büyük şehirlerin özerkliğinden başka hiçbir şey verilmedi. Söz verilmesine karşın siyasi suçluların çoğu serbest bırakılmadı ve Doğu Kudüs'ün Filistinlilerin başkenti olmasına izin verilmedi. İsrail hükümeti yerleşimleri kaldırmak istemiyordu, tam tersine her gün yenilerini inşa ediyordu. Birleşmiş Milletler kararlarına karşın işgal ettiği topraklardan çıkmayı reddediyordu."

"O zaman İkinci İntifada'nın geleceğini hissettiniz mi?"

"Bugünkü durumu öngörmüş değildim tabii ki, ama Camp David'in başarısızlığı, görüşmelerin tıkandığının bir göstergesiydi.

"Mart 2000'de, Papa'nın ziyareti sırasında, üç cemaatin temsilcilerinin bir araya gelmesi gerekiyordu. Bu toplantı için -bir mayın tarlası- özel hazırlıklar yapıldı, benim de içinde yer aldığım küçük komite, her cemaatin temsilcisini ikna edebilmek için ne diplomasiler yapmıştı. Sonunda büyük müftü gelmedi, ama yerine bir temsilci, üst makamlardan Şeyh Tayser Tamimi'yi gönderdi. Sefarad baş hahamı da gelmedi, ama Aşkenazi başhahamı Meyr Lau geldi. Herkes bir konuşma yaptı. Şeyhin konuşması çok ateşliydi, burnundan soluduğu belliydi. Filistinlilere yapılan tüm haksızlıkları Papa'ya hatırlattıktan sonra, bu baskıya daha fazla dayanılmayacağını söyleyerek sözlerini bitirdi. Buna karşılık, baş haham, Papa'ya, varlığıyla 'Kudüs'ü İsrail devletinin bölünmez ve ebedi başkenti olarak' tanıdığı için kibarca teşekkür etti. Bizim ağzımız açık kalmıştı. Papa'nın ziyareti tam anlamıyla saptırılıyordu!.. Bundan birkaç ay sonra da, İkinci İntifada başladı."

"Filistinliler, Şaron'un camilerin avlusunu ziyaret etmesinin, barış sürecinin devamını engellemek amacıyla yapılmış bir kışkırtma olduğunu söylüyor, siz ne düşünüyorsunuz?"

"Şaron'a bakarsanız, o bununla İsraillilere, Filistinlilere ve dünyaya El Aksa camisi avlusunun Tapınak Tepesi'nin alanı olduğunu söylemek istiyordu. Yani bu İsraillilerin bir hak iddiasıydı. Filistinliler açısından ise, bu bir kışkırtmadır. Üstelik Arafat, Barak'tan ısrarla bu ziyareti engellemesini istemişti. Ama Barak bunu yapamadı ya da yapmak istemedi."

"Bu anlaşmazlık sizce nasıl çözülebilir?"

"İki topluluk arasındaki anlaşmazlığın kökü çok derinlerde. Her iki taraf da geçmişe, bugüne ve geleceğe farklı anlamlar yüklüyor. İsraillilerin Tapınak Tepesi dediği yere, Filistinliler Cami Avlusu diyor. İsraillilerin Davud'un şehri, Yeruşalim dediği yere, Filistinliler El Kudüs El Şerif diyor. Filistinlilerin işgal edilmiş topraklar dediği yerlere, İsrailliler kurtarılmış topraklar diyor. Hak kavramı, hatta günlük hayatta kullanılan terimler bile birbiriyle tam bir zıtlık içinde.

"Bir Arap olarak, ben Filistinlilerin durumunu anlıyorum; ama Eski Ahid'e vâkıf bir Hıristiyan olarak, Yahudilerin neden böyle konuştuklarını da anlıyorum. Her iki taraf da farklı bir hakka yaslanıyor. İsrailliler, Davud'dan I. yüzyıl Makkabelerine kadar, bin yıl boyunca bu topraklarda yaşanmış olmalarını ve Tekvin kitabında yer alan ilahi bir hakkı ileri sürüyor, ama ben, VII. yüzyıldan beri bu topraklarda yaşayan ve Filistin üzerinde tarihi bir hak iddia eden Filistinlileri de anlıyorum. Herkes kendi alacağının peşinde.

"En büyük anlaşmazlık öncelikli sorunlardan kaynaklanıyor; İsrailliler önce güvenlik sorununun çözülmesini isterken, Filistinliler önce 1967'de başlayan işgal sorununun çözülmesini istiyor. Filistin tarafı, 'Çok basit, işgal olgusunu kabul edip bu toprakları geri verin, bütün sorunlar çözülecektir,' diyor. Buna karşılık İsrail, 'Filistinliler tarafından tehdit ediliyoruz. Güvenlik sağlanmadıkça, görüşmelere başlamayacağız,' diyor. Herkesin kendi sözlüğü, kendi dili, kendi istekleri var."

"İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesiyle barışın geleceğine inanıyor musunuz?"

"Kesinlikle! Birleşmiş Milletler kararları uygulanabilir, kaldı ki tüm dünya bunu istiyor; Filistinliler, Araplar ve hatta Amerikalılar! Sorun, İsrail'in toprakları geri verirse barışın kurulabileceğine inanmıyor olması. Daha doğrusu, İsrail hükümeti, toprakları geri vermemek için, buna inanmıyormuş gibi görünüyor... Şaron, Filistin halkının terörist bir halk olduğunu ve teröristlerle görüşme yapılamayacağını söyleyerek, Filistinlileri dünyanın gözünden düşürmek istiyor. Filistinliler de, bunun terörizm değil, direniş olduğunu ve İsrail topraklarından çıkıp gitmediği sürece, direneceklerini söylüyor."

"Peki siz, hem bir Filistinli, hem bir rahip olarak ne düşünüyorsunuz?"

"Bana göre, Filistinliler kendi toprakları üzerinde yaşamalıdır, ama direniş şiddetli olmamalı."

"Şiddetli olmayan bir direniş sizce etkili olabilir mi?"

"Evet, Hindistan'daki Gandi'nin direnişine bakın!"

"Bu tek örnek. Başarılı oldu, çünkü İngiliz işgalciler, ekonomik nedenlerle, zaten Hindistan'dan gitmek istiyordu."

"Filistinliler şiddet eylemlerini denediler, bir sonuç alamadılar. Aslında taşlarla, bombalarla olduğundan daha güçlüydüler, çünkü herkes onların yanındaydı. Biz terörist değil, direnişçi olduğumuzu kanıtlamalıyız. Oysa medyayı kullanma konusunda çok yeteneksiz gibi görünüyoruz... On milyon Yahudi, üç yüz milyon Arap'tan daha fazla ilgi uyandırıyor. Batı medyası bugün İsrailliilerin yanında yer alıyorsa, onlar konuşmayı bildiği içindir. Oysa biz, kendimize göre kuşkusuz haklı olduğumuz halde, bunu kabul ettirmeyi beceremiyoruz.

"Kudüs ya da Netanya'daki bir intihar saldırısı, Filistinlilerin geçmişte kazandığı tüm sempatiyi silip süpürüyor. Masumları öldürmeyi hiçbir ahlâk anlayışı kabul etmez. İsrailliileri öldüren Filistinlilerin durumuyla, topraklarımızda çoğu zaman insanlık dışı biçimde davranan İsrailliler'in durumunun birbirinden farkı yok. İkisi de kabul edilemez şeyler ve sonu gelmez bir şiddet döngüsüne yol açabilirler."

"Bir rahip olarak, ne yapabiliyorsunuz?"

"Biz Kudüs Katolikleri, günde yirmi dört saat, şiddetten zarar görmüş en yoksul Filistinlilere insani yardımlar düzenlemeye çalışıyoruz. Haftalarca ve bazen aylarca süren sokağa çıkma yasağı boyunca işinden, okulundan olan insanların yaşamları ne haldedir? İlaca, okula, suya, elektriğe, telefona, ev kirasına nasıl para bulabiliyorlar? Biz Avrupa ve Amerika'daki kiliselerle işbirliği halinde, en yoksul ailelere yardım etmek ve onlara saygınlıklarını kazandırmak için çalışıyoruz"

"Askerler, bu insanların çoğu terörist ve biz sadece kendimizi savunuyoruz, diyerek eylemlerini haklı gösteriyor."

Rahip Bernard öfkeden kıpkırmızı oluyor:

"Kendilerine ait olmayan toprakları işgal etmekle ilk günahı

İsraillilerin işlediğini söyledim ve yine tekrarlıyorum. İşgal olmasaydı, ne direniş olurdu, ne terör. Buna karşılık, eğer Filistinliler barış istemeseydi ya da anlaşmaların altındaki imzalarına saygı göstermeseydi, İsraillilerin kuşkusuz o zaman kendini savunmaya hakkı olurdu."

"Filistinlilerin çoğu artık pazarlıklara inanmıyor, İsrail'in bu topraklardan ancak şiddet yoluyla sökülüp atılacağına inandıkları için, artık intihar saldırılarını destekliyor."

"Kuşkusuz, ama bu noktada ekonomik baskılar da uygulanabilir. Araplar petrolü silah olarak kullanabilir mesela. Ama kullanmıyorlar, çünkü bölünmüşler. Bu bölünme, Ortadoğu'nun en büyük sorunlarından biri. Körfez Savaşı'na da özellikle bu bölünme sebep oldu zaten."

Rahip Bernard aniden çok bitkin gibi görünüyor, ona sormadan edemiyorum:

"Kendinizi terk edilmiş mi hissediyorsunuz?"

Doğruluyor:

"Hayır. Pek çok gazeteci, pek çok Avrupa ülkesi bizi desteklediğini ve yanımızda olduğunu gösterdi. Ama Avrupalıların da, Amerikalıların da asla anlayamayacağı bazı şeyler var, intihar saldırıları gibi. Onlar bunu fanatizme bağlıyor, oysa gerçek biraz daha farklı."

"Peki siz anlıyor musunuz?"

"Anlıyorum, ama doğru bulmuyorum. Avrupa'nın da bunu anlamasını isterdim. Filistinlilerin umutsuzluğuyla bu saldırılar arasında bir mantık ilişkisi var. Fakat bu saldırılar imajımıza korkunç zararlar veriyor. 11 Eylül sonrasında, Amerikalılar ve Şaron, Filistin Yönetimi'yle El Kaide arasında bir ilişki kurmak istedi. Amerikalılara göre, Afganistan eşittir Filistin, Usame Bin Ladin eşittir Arafat. Dünyanın en büyük gücünü böylesi bir körlük içinde görmek korkunç bir şey."

"Yani siz, Şaron ve Bush'un, Arafat'ı intihar saldırılarını engellemeye çalışmamakla suçlamalarını yanlış buluyorsunuz?"

"Kesinlikle! Ramallah'ta tutuklu olan Arafat, Kudüs sokaklarını nasıl denetleyebilir? İsrailllilerin başlarına gelen bütün dertlerin sorumlusu olarak onu suçlamak doğru değil. Şaron, Arafat'ı politika sahnesinden atmaya çalışıyor ama barışa ilişkin hiçbir stratejisi yok ve Arafat'ı saf dışı bırakmanın yol açacağı felaketleri hesaba katmıyor. Çünkü, eleştirilere rağmen, Arafat, Filistin iktidarının sembolü olmayı sürdürüyor. Ve ben, o giderse, anarşi olmasından korkuyorum."

SİLAHLI ZULÜMLER VE SAVAŞMAYI REDDEDENLER

Ressam Yusuf

Ramallah tepelerinde küçük bir daire. Oraya tam günbatımında ulaşıyorum. Kızıllaşan gökyüzü, kulakları sağır eden ama yine de şu son günlerdeki F-16'ların uğultusundan sonra insanın hoşuna giden bir gürültüyle tepemizde uçan kuş sürüleriyle kaplı.

Darmadağınık bir sanatçı atölyesi. Duvarlara yaslanmış tuvaller, ağzına kadar dolu küllükler, rengarenk lekelerle kaplı bir zemine atılmış boyalı bezler; hasılı dünyanın her yerinde rastlanabilecek bir ressam atölyesi.

Kapıyı Yusuf açıyor. Siyah sakallı, ufak tefek, narin yapılı, yirmi beş yaşlarında bir genç. Hapishaneden çıkmış, bir buçuk ay önce çıkmış, ama hâlâ şokun etkisinde olduğunu itiraf ediyor.

"Ben bir sanatçıyım, hiçbir zaman politikayla uğraşmadım. Belki tam da günlük yaşamın zorluğundan kaçmak için ressam

oldum. Orta halli bir ailenin çocuğu olarak, aslında resme yönelmemiştim. Babam bir inşaat işçisi, daha doğrusu öyleydi çünkü şu anda bir işi yok. Küçükken resim yapmayı severdim, ailem ve öğretmenlerim beni buna teşvik etti."

"Eğitiminizi nerede yaptınız?"

"Gazze'de. Ailem hâlâ orada yaşıyor, ama aslında biz bugün İsrail sınırları içinde kalan Ramla bölgesinden gelen mülteciler iz. Ben, 1994'de, güzel sanatlar eğitimi almak için Nablus'a gittim. 2000 yılında, bir süreliğine Gazze'ye dönüp ailemin yanında kaldım. O günden sonra onları bir daha görmedim. Artık oraya geçirmiyorlar. Sadece telefonla görüşebiliyoruz."

Yusuf bir taraftan konuşuyor, bir taraftan da bana bazı tablolarını gösteriyor. Yarı figüratif, ama özellikle capcanlı renkleri olan çok düşsel tablolar. Birinini üstünde giderek daralan bir tür labirent var.

"Topraklarına el konan ve her gün biraz daha daralan Filistin bu" diyor.

"Peki şurada, ayak izlerinin olduğu şu tablo?"

"O tablo benim için çok önemli, o sihirli bir geçiş izni gibi. Benim yaşadığım Ramallah'la ailemin yaşadığı Gazze arasındaki yolu temsil ediyor. O yoldan çok geçtim. Gazze'ye gitmek için, normalde bir saat on beş dakika süren yolu, bütün zorluklarla birlikte on yedi saatte alıyordum. Şimdi yolu kapattılar ama ben bu resme bakarak, Gazze'ye, evime gitmeye devam ediyorum. Gazze'yi, denizi, kuşları ve ailemi resmetmeyi çok seviyorum. Gazze buradan çok farklı, daha kırsal, daha doğal geliyor bana, her halükârda beni daha fazla etkiliyor, orayı çok özlüyorum."

"Resminizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Filistinlilerin sorunlarını dile getirdiğinizi söyleyebilir miyiz?"

"Hayır; benim resmim genelde insan olmanın zorluğunu anlatıyor, ama biçimsel olarak elbette Filistin toplumundan etkileniyor."

"Bana siyasetle ilginiz olmadığını söylediniz. Peki tutuklan-

manızı ve başınıza gelenleri nasıl açıklıyorsunuz?"

"Ramallah'ın istila edildiği gündü; 28 Mart. Öğleden sonra saat ikide askerler kapımıza geldi. Burada beş arkadaş yaşıyorduk. Bizi dışarı çıkarttılar ve daireyi köşe bucak aradılar. Aynı şeyi apartmandaki bütün dairelere yaptılar. Her yeri aradıktan sonra, ellerimizi arkadan bağlayıp kafamıza bir kukuleta geçirdiler ve bizi zırhlı bir araca bindirip götürdüler. Ben çok korkmuştum; bir yerde durup hepimizi öldüreceklerini düşünüyordum. Sonunda, bize Ofer askeri kampı olduğunu söyledikleri bir yere vardık. Bizi indirip başımızdaki kukuletaları çıkardılar ve kendimizi birden sivil İsraillilerin karşısında bulduk. Her yaştan erkeklerin oluşturduğu çok kalabalık bir gruptuk.

"Başımdaki kukuletayı çıkartır çıkartmaz, İsrailliler'den biri bana sordu: 'Hamas'tan mısın?' 'Hayır' dedim 'ben sanatçıyım.' 'Sanatçı mı?' diye sordu, ama başka bir İsrailli: 'Onu bana bırak. Ben onunla meşgul olurum' diye araya girdi.

"Ve beni bir odaya çıkarttı, orada sorgu başladı. 'Adın ne? Aile fertlerinin adları ne?' Rutin sorular. Sonra İsrailli ayrıntılara girmeye başladı: 'Kız kardeşinin çocuklarının adı ne?' Ailemi görmeyeli uzun zaman oluyordu, yeğenlerimin adlarını artık hatırlamıyordum. İsrailli bana, 'Ben sana söyleyeyim' deyip hepsinin adını tek tek saydı. Her şeyi biliyordu! Sonra bana, 'Gazze'den sekiz yıl önce ayrıldın. Bu sekiz yıl boyunca ne yaptığını anlatmanı istiyorum' dedi.

"Okuduğumu, orada burada çalıştığımı... yani hatırladığım her şeyi anlattım. Saklayacak hiçbir şeyim yoktu.

"Sorgudan sonra, beni etrafı dikenli tellerle çevrili çadırların bulunduğu bir yere götürdüler. Burası hapis bölgesiydi. İnsanlık dışı koşullar içinde, her çadırda yaklaşık elli mahkûm kalıyorduk. Çok az yiyecek veriyorlardı, azıcık mayasız ekmekle birazcık yoğurt. Açtık, kendimizi pis hissediyorduk, yıkanmak için sadece birazcık soğuk su vardı, sabun bile yoktu, tuvaletler iğrençti.

"Orada kırk üç gün kaldım, dört kez sorguya alındım. İşkence görmedim, ama dayak yedim. Bütün mahkûmları dövdüler. Bir yerden başka bir yere aktarılırken dayak yiyorduk; ne zaman askerlerle konuşsak, dayak yiyorduk. Sistemli bir biçimde.

"Sonunda beni askeri mahkemeye çıkardılar. Yargıç bana, 'Sen hiçbir şey yapmamışsın, ne Hamas'la, ne de Cihad'la bir ilgin var. Gerçeği söylemişsin. Serbestsin,' dedi. Ama başsavcı itiraz etti: 'Onu gönderemeyiz, onunla ilgili gizli bir dosya var' dedi. Yargıç: 'Bana bu dosyayı kırk sekiz saat içinde getirin. Aksi halde serbest bırakılacak' dedi. Beni tekrar kampa götürdüler.

"Aynı gün öğleden sonra, beni istihbarat subayının önüne çıkardılar. Adam masrafları onlardan olmak üzere, beni bir aylığına turist olarak Tel-Aviv'e göndermeyi ve İsrailli sanatçılarla tanıştırmayı teklif etti, ama kuşkusuz bir koşulu vardı: Ona işgale karşı direnen ve aşırıcı fikirleri olan Filistinli sanatçılar ve aydınlar hakkında bilgi vermemi istiyordu. Tabii ki reddettim.

"O zaman istihbarat subayı bana 'Resim yaparken hangi elini kullanıyorsun?' diye sordu. Bu soruda kötü bir şeyler sezdim. Ona sol elimle resim yaptığımı söyledim. 'Çok güzel, öyleyse benim bir portremi yap' dedi. Allahtan zamanında iki elimle de resim yapmaya çalışmıştım. İyi kötü bir portresini çizdim. Resim bitince, 'Güzel olmuş, gidebilirsin' dedi.

"Ayağa kalkmak için ellerimi masaya koyduğumda, tüfeğinin dipçiğiyle sol bileğimi kırdı.

"Sonra beni, benim gibi serbest bırakılmış diğer adamlarla birlikte bir otobüse tıktılar. Bizi gecenin bir yarısı Ramallah barikatının yakınlarında bir yerde otobüsten attılar. Burası çok tehlikeliydi, çünkü sokağa çıkma yasağı vardı ve askerler hiç uyarmadan ateş açabilirdi. Barikatın etrafından dolanmaya hazırlandık, ben bileğimi sağ elimle tutuyordum, korkunç acı çekiyordum. Bir arkadaşın yardımıyla eve dönebildim. Hastaneye ancak ertesi gün gidebildim. Şimdi aşağı yukarı iyileşti, ama eski esnekliği yok tabii."

"Bu deneyim olaylara bakış açınızı değiştirdi mi? Şimdi eskisinden daha fazla mı korkuyorsunuz? İsraillilere karşı öfkeli misiniz?"

"Korkuyorum ve doğrusu onlarla hiçbir ilişkim olsun istemiyorum. Daha önce İsraillilerle birlikte yaşama fikrini kabul ediyordum, tartışmaya, onların bakış açısını anlamaya hazırdım, her şeye açıktım, ama şimdi bunu yapabileceğimi sanmıyorum. Başıma gelenler bende fiziki olmaktan çok psikolojik bir tahribata yol açtı, sürekli kâbuslar görüyorum. Bu yakamı bırakmıyor, özellikle de bu keyfi yönetim karşısındaki güçsüzlük duygusu, şu aşağılanma, şu şiddet, onların bize keyiflerine göre, istedikleri her şeyi yapabilecekleri duygusu. Serbest bırakıldığımı görmenin öfkesiyle ve onlarla işbirliği yapmayı reddetmem üzerine, kariyerimi engellemek için bileğimi kıran şu subay gibi.

"Bütün bunların olabileceğine asla inanmazdım. Pek çok korkunç hikâye dinlemiştim, ama insan kendi yaşamayınca anlayamıyor."

Mavi ve sarı tonlarda, koşan çocukların betimlendiği bir tabloyu gösteriyor:

"Bu tabloya *Düşten Sıyrılmak* adını koydum. Düşlerinde yaşayan insanları göstermek istedim. Ben, ben artık ondan sıyrıldım!"

Üç Halil

Bugün 20 Mayıs 2002, arkadaşım Leyla ve ben, Ümmü Halil'in[34] en küçük oğlu, küçük Halil'in dokuzuncu yaş gününe davetli olarak eski Ramallah'ın bir evine gidiyoruz. Küçük evin girişinde, bizi bir düzine neşeli çocuk karşılıyor; kızlar kabartmalı dantelli en güzel elbiselerini giymiş, oğlanlar gürültücü, gözleri canlı bir ışıltıyla parlıyor, dizleri yara bere içinde. Dost ve akrabalar, evin büyük odasında, üstü pasta, börek dolu alçak bir masanın etrafında toplanmışlar.

Sokağa çıkma yasağı kaldırıldığı ve bugün bir araya gelebildikleri için şanslılar.

34) Arap ülkelerinde, ebeveynleri belirtmek için, onlara en büyük oğullarının adı verilir. Ümmü Halil: Halil'in annesi. Ebu Halil: Halil'in babası.

Bu ender rahatlama anlarını varlığımla bozduğum için biraz utanıyorum, ama Ümmü Halil çok ısrar etmişti. Duvarları süsleyen krom çerçeveli kar manzaraları arasında esmer, kıvırcık saçlı bir delikanlının fotoğrafını gösteriyor; 10 Mart 1990'da[35] on altı yaşında öldürülen, en büyük oğlu Halil bu; bugün doğum günü kutlanan çocuğun ağabeyi.

"Bir pazartesi günüydü, yavrum okuldan gelmiş ve evin alışverişi için tekrar dışarı çıkmıştı. Çok yardımsever bir çocuktu..."

Ümmü Halil kırk yaşlarında olmalı. Koyu renkli bir "abaya"[36] giymiş, saçlarını beyaz bir yaşmakla örtmüş, ufak tefek ve ince yapılı, gamzeli yüzünü aydınlatan iri siyah gözleri var. Evin önündeki dar sekide oturuyoruz.

"Akşamın serinliğinden yararlanabildiğimiz tek sakin yer burası," diyor. "Dokuz kişi iki göz odaya sığışık, çocuklar boğuluyor... Onların sokağa çıkmalarını, başlarına bir şey gelmesini nasıl engelleyebilirim?"

"Halil gazete satmak için her sabah saat beşte kalkardı," diye devam ediyor. "Sonra okula gider, öğleden sonra da bir süper markette çalışırdı. Yavrum kazandığını son kuruşuna kadar getirir bana verirdi; Lod havaalanına yakın bir lokantada çalışan babasının kazancı yetmezdi ki! Akşamları da arkadaşlarıyla dışarı çıkardı, bana söylemezdi, ama ben bilirdim, işgale karşı hareketlere karışmıştı, o da taş atanlardandı. Birinci İntifada sırasında Filistin asla silah kullanmadı, sadece taşlar, tüfeklere karşı taşlar," diye belirtti.

"Oğlum iki kez tutuklandı. İlk tutuklandığında bırakmaları için beş yüz şekel[37] vermek zorunda kaldım. İkincisinde, bir Filistin bayrağını asmak için bir ağaca tırmanmış. Tam o sırada

---

35) Aralık 1987'den Eylül 1993'e kadar süren ve "Taş İntifadası" denilen, Birinci İntifada sırasında.

36) Geleneksel ortamlarda kadınların giydiği uzun siyah elbise.

37) Bir şekel = 0, 24 Euro.

oradan bir İsrail devriyesi geçiyormuş, bir çöp bidonunun içine ancak saklanabilmiş, ama onu bulmuşlar ve bugün Arafat'ın karargâhı olan Mukata askeri kampına götürmüşler. Para cezası bu sefer iki bin şekele çıkmıştı. O parayı ödemem mümkün değildi. Kampı çevreleyen dikenli tel örgülerin ardında bütün gece oğlumu bekledim. Onu sabaha karşı bıraktılar, yüzü gözü şişmiş, bir dizi kırılmıştı. Onu bağlayıp tüfek dipçikleriyle vurmuşlar, özellikle de dizlerine. O günlerde İsrail askerlerine verilen emir böyleydi; öldürmek yoktu, ama taş atanların el ve ayaklarını kırıyorlardı. Bu şekilde on binlerce gencimiz sakatlandı ve çoğu ömür boyu özürlü kalacak.

"Çok ağladım, Halil'e tekrar başlamaması için yalvardım: 'Yapma yavrum, bir dahaki sefere seni çıkaramayız, biliyorsun biz fakiriz, baban o parayı ödeyemez,' dedim. Bana söz verdi, ama ayağa kalkar kalkmaz yeniden başlayacağını biliyordum."

"Siyasi bir gruba dahil miydi?"

"Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi'nin öğrenci kollarına bağlıymış, ama biz bunu bilmiyorduk. Ne ben, ne de kocam, biz hiç politikaya bulaşmadık. 1948 mültecileriyiz biz, şimdi İsrail'de kalan Kudüs'e yakın bir köyden geliyoruz. Benim babam posta idaresinde çalışıyordu, kocamın ailesi çiftçiydi, onlar her şeyini kaybetti. Halil, çok küçük yaşta, babasının bir İsrail bombasıyla yaralandığını gördü. Ramallah'ın göbeğine düşen bir obüs, iki kişiyi öldürüp kocamı yaralamıştı. Onu kanlar içinde eve getirmişlerdi.

"Tahmin edersiniz ki çocuklarımıza politikadan söz etmemiz gerekmiyor, onlar olup biteni zaten görüyorlar, sokağa çıkma yasağını, kötü muameleyi, aşağılamaları ve her şeyden yoksun olmayı görüyor ve isyan ediyorlar. İhtiyatlı olma, hatta bazen bilgelik gibi görünen boyun eğiş, zamanla gelişiyor. Ama Halil için ve onun yaşındaki gençler için, haksızlığa karşı savaşmamak korkaklıktan başka bir şey değil."

Ümmü Halil oğlunun son gününü hatırlıyor, çocuğunu kay-

beden diğer bütün anneler gibi, o günün her karesini dakika dakika kafasında canlandırıyor; sanki müdahale edebilecekleri, belki olayların başka türlü gelişmesini sağlayabilecekleri anı arıyorlar...

"O pazartesi günü, ben griptim, beni hastaneye götürmek istiyordu, ama ben kabul etmedim. O günden beri, eğer onu dinleyip hastaneye gitseydim, oğlum o gün gösterilere katılmaz ve ölmezdi diye düşünmekten kendimi alamıyorum... Sonra babasının ne zaman geleceğini sordu, çünkü dışarı çıkmak istiyordu. Yine taş atmaya gideceğini biliyordum. Ona akıl versin diye kocama telefon ettim: "Sen ağabeysin, kardeşlerine göz kulak olmalısın," dedi babası. O da 'tamam baba,' dedi. Sonra duş aldı, saat üçte, dışarı çıkarken bana "Anne, bakkala yetmiş şekel borcumuz var, onu ödememiz gerek," dedi. O bir şey hissetmiş miydi? Benim, iki gündür kalbim nasıl sıkışıyordu anlatamam, kötü bir şeyler olacağını hissediyordum.

"Yarım saat sonra bulaşık yıkarken bir tabak ellerimin arasında ikiye parçaya ayrıldı. Tam o sırada kapı çalındı. Halil'in arkadaşlarıydı gelen. Bana, "Halil merdivenden düştü, bir bacağı kırıldı, çabuk gelin" dediler. Beni arabaya bindirip götürdüler, çevremden ayrılmıyorlardı. Hastaneye geldiğimizde, ailemin bana doğru geldiğini gördüm ve o zaman her şeyi anladım. "Halil öldü!" diye bağırıp bayılmışım.

"Kendime geldiğimde hemşireler onu görmeme izin vermedi, ben çırpınıyordum, bana sakinleştirici bir iğne yaptılar ve oğlumu eve getireceklerine söz verdiler. Ama bunu yapmadılar. Oğlumu ancak mezarlıkta görebildim, daha doğrusu gördüğüm tek şey kanlı bir çarşafa sarılmış bir cesetti."

Susuyor, içine kapanıyor; omuzlarının hıçkırıklarla sarsıldığını görüyorum. On iki yıl sonra ona o günleri tekrar yaşattığım için kendi kendime kızıyorum, özellikle de hikâyenin devamını dinlediğimde...

"Ne olup bittiğini arkadaşları daha sonra anlattı. Taşları attıktan sonra, askerlerden kaçmak için koşmaya başlamışlar ve sak-

lanmak için bir binaya girip yukarı çıkmaya çalışmışlar. Askerler oğlunu bacağından yaralamış. Buna rağmen, o en üst kata kadar çıkabilmiş. Son katta onu yakalamışlar. Bina henüz inşaat halindeymiş. Askerler onu yakaladıktan sonra asansör boşluğuna atmış, sonra da... üstüne de bir çimento torbası atmışlar."

Dehşetten taş kesiliyoruz, hiçbir şey söyleyemiyoruz. Ümmü Halil'in kocası, ufak tefek sessiz bir adam, o da yanımıza geliyor. Öfkeli ve düşünceli görünüyor, ne düşündüğünü çok iyi tahmin edebiliyorum.

"Bir kurşun sıkıp öldürselerdi," diye mırıldanıyor, "ama böyle... onları asla affetmeyeceğim."

O günden sonra, ikisi de oğullarının bağlı olduğu siyasi partiye, barış görüşmelerini destekleyen Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi'ne katılmış.

"Fakat durum günden güne kötüleşiyor. İsrailliler barış adına hiçbir şey vermeye yanaşmıyor. Susan, çalışan, yemek yiyen ucuz bir işgücü olduğumuz sürece Filistinlileri kabul ediyorlar. Ama bir devlet kurmak istersek, bunu bize pahalıya ödetirler" diyor Halil'in babası.

"İntihar saldırıları hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"Hayatım boyunca sivillere yönelik şiddete karşı oldum, ama oğlumun ölümünden sonra düşüncem değişti. İsrailliler evimize kadar gelip kanlarımızı, çocuklarımızı öldürüyor, biz neden tereddüt edelim? İsrailli bir çocuğun yaşamı neden Filistinli bir çocuğun yaşamından daha değerli olsun?"

Kızları İman'ın kocası Bassel de konuşmaya katılıyor. O da, çoğu Filistinli gibi, yerleşimlere ve askerlere yönelik intihar saldırılarını destekliyor: "İşgale karşı bir direniş bu," diyor, ama İsrailli sivillere yönelik saldırıları desteklemiyor. On sekiz yaşında, Birinci İntifada sırasında, taş attığı için dört yıl hapis yatmış. Ramallah'ta askeri barikatların önünde gösteriler düzenleyen kardeşi İssa, açılan ateş sonucu öldürülmüş.

İman ve Bassel'in, küçük Halil'in doğumundan dokuz gün

sonra bir oğulları oluyor. Çok sevdikleri kardeşin anısına, ona da Halil adını koyuyorlar.

Biri kıvırcık saçlı esmer, diğeri kumral, iki çocuk, bugün ayrılmaz bir ikili gibi. Onlar da yanımıza geliyor, anne babalarının ardına saklanarak gülüşüyor, şaklabanlıklar yapıyor. Çok küçükler, bazen büyüklerin gözetiminden kaçıp taş atmaya gidiyorlar. Dünyanın her yerindeki çocuklar gibi. Yalnız tek fark, taşların sonunda, onlar için ölüm var.[38]

"Fakat onların taş atmaya gitmesini neden engellemiyorsunuz?" diye soruyorum birden Ümmü Halil'e. "Avrupa'da bazı insanlar, Filistinlilerin davalarını savunmak için çocuklarını kullandığını söylüyor, biliyor musunuz?"

Ümmü Halil bana o kadar acı bakıyor ki utanıyorum.

"Bir insanın bu kadar korkunç bir şeyi düşünebilmesi için, anneliğin ne olduğunu hiç bilmiyor olması gerek! Şu eve bir bakın, yirmi beş metre kare bir yer. Onu istediğim kadar cezalandırayım, hatta döveyim, onu burada tutabilir miyim? Okula gitmesi gerekiyor, onu her zaman gidip okuldan alamıyorum ve onlar da okul çıkışı gidiyorlar barikatlara. Burada oyun alanları yok, sadece sokak var. Dolayısıyla askerlere meydan okumak, onlar için bir oyun gibi, ölümün ne olduğunu bilmiyorlar, onlar mermilerden daha hızlı koştuklarını sanıyorlar, Filistin'i taşlarla kurtaracaklarına inanıyorlar. Onlara akıl vermeye çalışıyoruz, ama bu hiçbir işe yaramıyor. Kapıyı kilitlesek, pencereden kaçıyorlar!"

Ona haklı olduğunu, bunun zor bir durum olduğunu anladığımı söylüyorum ve o yeniden gülümsüyor.

Küçüklere Halil adını vermenin, onları şehit ağabeye, kendilerini ister istemez özdeşleştirdikleri kahramana daha fazla bağ-

---

38) Konuştuğumuz İsrailli askerler on iki yaşın altındaki çocuklara ateş etmeme emri aldıklarını söylüyor... Ama bir askerin, hedefinin yaşını uzaktan nasıl anlayabildiği merak edilebilir. Gerçekten de, ölenler ya da yaralananlar arasında çok sayıda çocuk var.

layabileceğini düşünüyorum, ama ona bunu söylemiyorum. Zaten Avrupa'da da eskiden, çocuklara genelde çok küçük yaşta kaybedilen bir çocuğun adı koyulmuyor muydu? Onun tümüyle yok olmasını kabul etmemenin, onu tekrar yaşatmanın bir biçimiydi bu.

Konuşmaya başka bir yön vererek, çocuklara büyüyünce ne olmak istediklerini soruyorum.

Annesinin ve ölen ağabeyinin kopyası olan, siyah kıvırcık saçlı Halil, doktor olmak istediğini söylüyor.

"Çok güzel, ama bunun için ders çalışman ve gösterilerde vakit kaybetmemen gerekiyor," diyorum.

Gülüyor ve kendinden emin bir biçimde, yeni bir başkaldırı türü icat ettiğini söylüyor.

Mavi gözlü kumral Halil, onun gibi değil. O ailenin entelektüeli, televizyondaki bütün politik tartışmaları izliyor ve gazeteci olmak istiyor.

Hayat ve neşe dolu iki çocuk. Ümmü Halil'in bütün mutluluğu ve umudu onlar.

Bu sevimli yumurcaklardan kalbim sıkışarak ayrılıyorum...

Dönerken, benim sıkıntılı halimi gören Leyla, bana açıklamaya çalışıyor:

"Bilirsin, kurbanların yüceltilmesi kaçınılmazdır. Onun yokluğuna katlanmanın tek yolu bu. Onun boşu boşuna ölmüş olmaması, ölümünün bir anlamı olması için, bu kabullenilmez olayı, genç bir çocuğun öldürülmesini, vatan için mücadele bağlamına oturtmaları gerekiyor. Ama 'şehitler'in bu şekilde yüceltilmesinin de elbette bazı sonuçları oluyor: Gençler ölümden korkmuyor. Ölümleri, şu anda hiçbir anlamı olmayan yaşamlarına bir anlam kazandırıyor. Bütün riskleri almaya ve hatta kamikaze olmaya bile hazırlar. Çünkü çoğu için yaşam, aşağılanma, ezilme ve sefaletten başka bir şey değil.

Kudüs'teki bir randevuya yetişmek için Leyla'dan ayrılıyorum. İnsanları öldürmeyi reddeden, Filistin halkı üzerine uygulanan baskıya katılmayı kabul etmeyen şu İsrailli askerlerden biriyle görüşeceğim.

Fakat Kalandiye'ye geldiğimde kalabalık bir grubun beklediğini görüyorum. Barikat öğleden beri kapalı ve kimse nedenini bilmiyor. Genç bir kadınla birlikte barikata yaklaşıyorum, askerler bizi tüfekleriyle tehdit ediyor.

Genç kadın ağlayarak ısrar ediyor:

"Ben Kudüs'te yaşıyorum, eve dönmeliyim, çocuklarım beni bekliyor."

Onun yalvardığını gören bir asker gülmeye başlıyor.

Bir çözüm var. "El Kasarat"tan dolaşarak belki açık olan Ram barikatına gitmek.

Yanımda, küçük bir grup tartışıyor. Sonunda bir taksiye binip köy yollarından geçerek Ram'a gitmeyi denemeye karar veriyorlar, ben de onlara katılıyorum. Çok yavaş ilerliyoruz. Zaman zaman öndeki arabadan biri inip yolun açık olup olmadığını kontrol etmek için birkaç adım atıyor. Bir ara bize durmamızı işaret ediyor, nefeslerimizi tutuyoruz. Birkaç dakika sonra yeniden ilerleyebileceğimizi işaret ediyor, askerler uzaklaşmış.

Sonunda taksiler bizi tarlaların ortasında bırakıyor. Bir düzine insan tek sıra halinde tepeden iniyoruz. Yol yok, ayaklarımızın altındaki taşlar yuvarlanıyor, yanıma sadece küçük bir çanta aldığım için tanrıya şükrediyorum çünkü bu iş hayli cambazlık gerektiriyor. Erkekler bizim onları takip edip edemediğimize bakmadan hızlı hızlı ilerliyor. Fransız kentsoylu mantığıma göre, onları kaba buluyorum, ama sonra, burada kadınların da erkekler kadar, hatta çoğu zaman onlardan daha da güçlü olması gerektiğini ve olduğunu anlıyorum. Onlar güçsüz yaratıklar değil, onlar birer anne, kız kardeş, eş ve aynı zamanda birer savaşçı.

Tarlaların içinden geçiyoruz. Aşağıda İsrail arabalarına ve

Kudüs'ün sarı plakalı[39] arabalarına ayrılmış otoyol görünüyor. Belki askerler yok, ama yerleşimlerde yaşayanlar yoldan bizi görürse, ateş etmezler mi? Kadın ve erkeklerden oluşan küçük bir grup halinde, toz toprak içinde, dağdan, yolu çeviren dikenli tellere doğru inen gerçek teröristlere benziyoruz. Yol arkadaşlarının tamamen deli olduklarını düşünüyorum, ama elden ne gelir? Onları izliyorum. Üç metre yüksekliğindeki bir tel duvarın yanına varıyoruz, öğlen güneşi altında kan ter içinde kalarak tel örgüler boyunca ilerliyoruz. Birden küçük grubumuzun şefinin tellerin arasından geçtiğini görüyorum: Teller yer yer kesilmiş. Biz de aynı yerden geçiyoruz. Arkadaşlardan biri, Filistinlilerin tel örgüleri düzenli biçimde kestiğini, İsrailliler'in de bunları düzenli olarak değiştirdiğini söylüyor, ta ki yeniden kesilinceye kadar.

Yolun üstünde beklerken İsrail plakalı arabalar yanımızdan geçip gidiyor. Gerçeküstü bir şey bu, bizim kim olduğumuzu ve orada bulunmaya hakkımız olmadığını biliyorlar. Neyse ki bütün İsrailliler yasaya uymaya zorlayacak türden değil...

Çok fazla beklemiyoruz. Sarı plakalı bir kamyonet duruyor. Yol arkadaşlarımdan biri, Fransızca'yı mektupla öğrenen güleç bir genç kız bana "Kudüs'te yaşayan bir Filistinli" diye açıklıyor. Kamyonetin arkasına yığılıyoruz. Şoförümüz bize soru sormuyor ve tek kuruş para istemiyor. Bizi çok tehlikeli bir durumdan kurtardığını, büyük bir risk aldığını biliyor çünkü durdurulabilir ya da İsrailli sürücülerden biri tarafından gammazlanabilir, ama tüm Filistinliler gibi onun için de yardımlaşmanın bir görev olduğu çok açık.

Tam arkamızdan askeri bir İsrail cipi geliyor, kimse kılını kıpırdatmıyor, bu insanların soğukkanlılığı inanılmaz. Cip yanımızdan geçerken, bir asker pencereden eğilip bizi inceliyor, ar-

39) Sarı plaka Kudüs'te yaşayan İsrailli ve Filistinlilere veriliyor. Mavi plaka, işgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistinlilere verilen plaka.

kadaşlarım önlerine bakmaya devam ediyor. Filistinliler askerlerin ya da yerleşim sakinlerinin yüzlerine asla bakmıyor, çünkü bakışları çok şey anlatabilir ve bu tehlikeli olur, onları görmemeyi tercih ediyorlar.

Küçük bir İsrail havaalanı Atarot'u geçip Ram barikatına yaklaşıyoruz. Oraya varmadan hemen önce, sürücümüz duruyor ve yine sessiz bir biçimde kapıyı açıyor. Barikata kadar olan birkaç yüz metrelik yolu yürüyoruz.

Barikatta, beni çok şaşırtan bir şey oluyor; yol arkadaşım bana göz kırpıp kuyrukta beklemek yerine onu izlememi işaret ediyor ve kimse bir şey sormadan, sakin sakin sokağı geçiyoruz!

Her yandan kısıtlanmış, savaş halindeki bu ülkede, böyle çılgınca garabetlerle, kimi zaman sıkı bir düzen, kimi zaman doğuya özgü düzensizliklerle karşılaşmak mümkün. Bir yanda nedensiz yere öldürülen siviller, diğer yanda Filistinlilerin Kudüs'te yaşamak, çalışmak ve oradaki ailelerini ziyaret etmek için yararlandığı inanılmaz güvenlik açıkları... Burada gerçekten kural yok. Ya evinde kalırsın, ki bu da güvenliğinin garantisi değildir, ya da ölmek pahasına da olsa, çıkar şansını denersin.

Ve çoğu zaman Filistinlilerin yaşamsal, ama bazen de en basit ihtiyaçlarını karşılamak için bu riski almaya hazır olduğunu görüyoruz, çünkü onlar bütün bu kısıtlamalara artık dayanamıyor, çünkü onların dışarı çıkmaya, nefes almaya ihtiyacı var!

Bir taksi çağırarak İtai'yle buluşacağım King David oteline tam zamanında vardım.

Savaşmayı Reddeden Bir Asker

King David otelinin holünden, temiz bir hava esintisi gibi, mavi gözlü, temiz yüzlü, uzun boylu bir delikanlı geçiyor, esnek adımlarla ve dudaklarında kocaman, çocuksu bir gülümsemeyle ilerliyor. Onun İtai olduğunu hemen anlıyorum. Bana "Göreceksin, olağanüstü bir çocuktur," demişlerdi.

Hemen, bir gün önce Kudüs'te dokuz kişinin ölümüne yol açan saldırıdan söz etmeye başlıyoruz. Böyle hassas bir konudan bahsedildiğinde, diğer İsrailli ve Filistinlilerde görmeye alışkın olduğum heyecanı göstermeden, sakin sakin konuşuyor.

"İşgale karşıyım ama intihar saldırılarına da karşıyım. Filistinliler bu yola başvurarak Birinci İntifada sırasında kazanmış oldukları desteği yitirmelerinin yanı sıra, haksız bir konuma da düşüyor. Bunda bizim de büyük sorumluluğumuz var, biliyo-

rum, onların topraklarını işgal ettik ve otuz beş yıl boyunca onlara kötü davrandık, ama bu intihar saldırılarının uygun bir strateji olduğunu sanmıyorum. Bir Ceninlinin bir sabah uyanıp umutsuzlukla kendini İsraillilerin ortasında havaya uçurmasını anlayabilirim belki, ama bu eylemler planlanıyor, teşvik ediliyor ve ben bunu kabul edemiyorum. Bunun işgale son vermenin, seslerini duyurmanın tek yolu olduğuna inansalar bile, böyle davranmaya hakları yok. Filistinlilerin bu eylemlere karşı ayaklanmadığını, onları sadece yarım ağızla kınadıklarını görmek bende gerçekten büyük bir düş kırıklığı yarattı. Burada insanlar, onların sadece bizi öldürmek, kovmak ve denize dökmek istediğine gitgide inanmış durumdalar.

"Bunun davalarında ilerlemek için iyi bir yol olduğuna beni ikna etseniz bile, size bunun onlara zarar vereceğini söyleyebilirim; onlar bu şekilde kendi toplumlarını parçalıyorlar. Hedeflere ulaşmak için kadınları ve çocukları öldürmenin kabul edilebilir olduğunu, kazanmak için her yolun mubah olduğunu söyleyerek gençleri eğitemezsiniz... Bir insan salt insan olduğu için, kendine asla aşmaması gereken kırmızı bir çizgi çekmek ve o çizginin ötesinde insanlığın olmadığını görmek zorundadır. Ve biz, bizim gibi savaşmayı reddedenler kendimize işte bu çizgiyi çektik."

"Çok doğru, peki siz bu kararı nasıl aldınız?"

"Ben şu anda otuz yaşındayım, dört yılı yüzbaşı rütbesinde olmak üzere, on iki yıl orduya hizmet ettim, sonra her yıl yaklaşık bir ay süren askerlik dönemlerim oldu. 1991-1994 arasında, Birinci İntifada sırasında işgal edilmiş topraklarda zorunlu askerlik hizmetimi yapıyordum. Orada yaptıklarımızın doğru şeyler olmadığını, bunların etiğe ve insanlığa aykırı olduğunu anlamam on iki yılımı aldı. Siz beni bunun tek çözüm yolu olduğuna ikna etmeye çalışsanız bile, size başka bir çözüm yolu bulmak için her şeyi yapmamız gerektiğini söyleyebilirim."

"Filistinliler, 'Kadın ve çocuklara yönelik intihar saldırılarına

biz de karşıyız, ancak askerlere ve yerleşimcilere yönelik saldırılar haklıdır, çünkü bizim hiç silahımız yok ve İsrailliler pazarlığa oturmayı reddediyor,' diyor, siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?"

"Askerlere istediklerini yapmaları bence de tamamen yasal... Ben kendimi sık sık Filistinlilerin yerine koyarım ve hiç kuşkum yok ben de onlarla aynı şeyi yapardım, ama bir diskoteğe hiçbir zaman bir bomba koymayacağımı da biliyorum."

"Peki ya yerleşimcilere, asıl işgalciler onlar?"

"Bunun yanıtını bildiğimden emin değilim. Bu çok karmaşık bir durum. Aralarında çocuklar, kadınlar var. Çoğu da ideolojik olmaktan çok ekonomik nedenlerle gelmiş insanlar, çünkü İsrail hükümeti, her türlü maddi yardımla, onları o bölgelere yerleşmeye teşvik edecek kadar çılgınca bir iş yaptı. Maddi tazminatlarını alabilseler, eminim çoğu durmaz yerleşimlerden ayrılırdı."

"Size dönersek, siz ve aileniz, nereden geliyorsunuz?"

"Ben 1971'de Kudüs'te doğdum. Babamın ailesi Türkiye'den geliyor, babam 1954'te gelmiş, Türkiye'de sorunları olduğundan değil, ideolojik nedenlerle göçmüşler; annem Kudüs'te yaşayan bilmem kaçıncı sefarad kuşağını temsil ediyor. Gençliğimde, Araplarla fazla ilişkim olmadı. Beytüllahim ya da Doğu Kudüs'e gittiğimde Arap tüccarlarla konuşurdum, ama bu yüzeysel kalıyordu. Hâlâ jeoloji eğitimi gördüğüm üniversitede de, bizim sınıfta Arap yok, koskoca üniversitede zaten sadece birkaç kişi var, onlarla da pek ilişkimiz yok. Buna karşılık, ben toprak incelemesi için iki yıl Ürdün'de kaldım. Orada pek çok Filistinli arkadaşım oldu ve onlarla uzun uzun tartışma olanağı buldum.

"Birinci İntifada sırasında on sekiz yaşındaydım, El Halil'de, Gazze'de, her yerde askerlik yaptım. Başından beri, mesafeli durup orada yaptıklarımızı nesnel olarak gözlemlemeye çalıştım, en ufak olayda bile yaptıklarımızın kötü olduğunu hissediyordum.

"Ben her zaman nazik olmaya ve diğerlerini de öyle davranmaları, görevlerini daha insanca ve olabildiğince dürüstçe yapmaları için ikna etmeye çalıştım. Kendimi, İsrail devletini korumanın tek yolunun bu olduğuna ikna etmeye çalıştım ve buna inandım. Karşıtlıkları yumuşatabileceğinizi, nedensiz zorbalıkları engelleyebileceğinizi hissediyorsunuz. Ama sonunda, orada, operasyonun bir parçası olduğunuzu ve onu az çok incelikle yürüttüğünüzü anlıyorsunuz, her halükârda tutukluyor, aşağılıyor, arama yapıyorsunuz. Dolayısıyla günaydın demek ya da dememek, fark etmiyor. Kısacası her işgal ordusunun yaptığı şeyi yapıyorsunuz. Ve insanları barikatlarda durdururken nazik davranmanız, bu barikatların insanlık dışı niteliğini ortadan kaldırmıyor.

"Kimi zaman, ateş ettikten sonra, askerlerin ağladığı görülüyor. Bu tam bir sahtekârlık, kendini affetmenin, kendi kendine iyi bir insan olduğunu söylemenin bir yolu. Ama topraklarını işgal ettiğimiz Filistinliler, bizim suçluluk duygumuzu ne yapsın?"

İtai bardağıyla oynuyor.

"En dehşet verici deneyim de, geceyarısı bir eve girdiğinizde, onları uyurken, en mahrem yerlerinde bastığınızda, küçücük odalarının içinde yataklarının üstünde koca postallarınızla yürüdüğünüzde, evlerini aramaya başladığınızda insanların size bakışı: Ağlayan, kendilerini canavarlardan -çünkü onların gözünde bizler birer canavarız- koruyan annelerine sarılan küçük çocuklar. Hemen hemen her İsrailli asker bunun kötü bir şey olduğu bildiğini, ama aynı zamanda başka çarelerinin de olmadığını söyler..."

Gözleri bizim çok ötemizde bir noktaya dalıp gidiyor, titrediğini görüyorum.

"O insanların bakışı aklımdan hiç çıkmıyor..." diyor.

"Askerliği bırakmaya nasıl karar verdiniz?"

"Öyle birdenbire oluvermiş bir şey değil, iki yıldır peş peşe gelen olayların ve asker arkadaşlarımla yaptığımız tartışmaların

bir sonucu. Çoğu, Filistinlilere yaptığımız şeylerin kabul edilemez şeyler olduğu konusunda hemfikirdi. Aşırılıklardan, zorbalıklardan kaçınmak, ama yine de İsrail'i korumak için devam etmek gerektiğini düşünüyorlardı. Hatta bazıları, "Demokratik bir ülkede yaşıyoruz, başka çaremiz yok, seçilmiş demokratik hükümetin bizden istediği şeyi yapmak zorundayız" diyordu. Ben de onlara, işte tam da demokratik bir ülkede yaşadığımız için, sınırları aştığımızı düşündüğümüzde konuşma hakkına ve zorunluluğuna sahip olduğumu açıklamaya çalıştım. Bu aramızda hâlâ devam eden bir tartışma. Onlara diyorum ki: "Bakın, bu anlaşmazlık otuz beş yıldır sürüyor. Otuz beş yıl, kaba kuvvetle galip gelemediğimizi ve tek çıkış yolunun gerçek pazarlıklar olduğunu anlamamız için yeterli bir süre: bizim yapmamız gereken, Filistinlilere, onlara önerdiğimiz gibi, ordumuzun gözetiminde olacak özerk yönetim noktaları vermek yerine, bağımsız bir devlet kurabilme olanağı vermektir."

"Ama tahmin edersiniz, işgal edilmiş topraklarda hizmet etmeyi reddetmeye karar vermem hiç de kolay olmadı. Emrimde elli asker vardı. Kendimi sorumlu hissediyordum. Bundan böyle bensiz hareket edecekler, işler kötüye gidebilir, biri öldürülebilir, yanlarında olmadığım için kendimi suçlu hissederim, yani bu hiç kolay değil, zaten içimizden çoğu, bunun sonu olmadığını bildikleri halde, sırf bu yüzden devam ediyor. Askerlerine bağlılar. Subay olarak bize hep örnek olmamız, her zaman manganın başında olmamız öğretildi. Ama ben işgal edilmiş topraklarda askerlerime artık "Beni takip edin!" diyemiyordum. Biliyordum ki orada askerlerimden birisi öldürülse, onun annesinin gözlerinin içine bakıp "Boş yere ölmedi," diyemezdim.

"Buna karşılık, şu anda yaptığım işte "Beni takip edin!" demek zorunda olduğumu düşünüyorum. Bugün bir askerin annesinin gözlerinin içine bakıp "Bu anlamsız ölümleri engelleyebilmek için elimden geleni yaptım," diyebilirim.

"Kararımı vermeden önce iki yıl düşündüm, komutanımla

uzun uzun konuştum ve sonra bir gün ona, "Gelecek dönem ben gelmiyorum. Başka herhangi bir yerde ve daha uzun bir dönem hizmet etmek istiyorum, ama burada değil," dedim. Beni başka bir yere nakletmeyi kabul etti.

"Ben şanslıydım; sadece yirmi bir gün hapis yattım, aslında hapis süresi ortalama yirmi sekiz ve maksimum otuz beş gündür. Hakkımda çok kısa süren askeri bir dava açıldı, sonucu baştan belliydi. Beni üstlerimden biri yargıladı, davadan önce üç saat konuştuk, ama benim için en önemli şey o üç saatin sonunda bana "Sizinle hemfikir değilim, ama size bu kararı aldıran nedenleri çok iyi anlıyor ve kararınıza saygı duyuyorum," demesiydi.

"Savaşmayı reddedenlerin hareketi, Gazze'den dönen iki subayın "Bitti, buna yeniden başlamıyoruz!" demesiyle başladı. Şu anda,[40] işgal edilmiş topraklar dışında her yerde hizmet etmeye hazır olduğunu açıklayan dört yüz altmış asker var.

"Bir grup oluşturduk, işgal edilmiş topraklarda yapılanların İsrail'in savunmasıyla hiçbir ilgisi olmadığını açıklayan bir bildiri yayınladık. Bizi hainlikle suçlayanlar da oldu, ama medya, genç yurtseverleri "Artık yeter!" demeye götüren nedenleri anlamaya gitgide daha fazla gayret ediyor.

"Çünkü herkes için bizim askerlikten kaçmaya çalışmadığımız çok açık, üst rütbeli subaylarız biz, vatan sevgimizden kimse kuşku duyamaz. Zaten bu yüzden çok güçlü bir konumdayız ve insanları düşündürebiliyoruz. Çok etkin bir çalışma içindeyiz, küçük mitingler düzenliyor, deneyimlerimizi, etkinliklerimizi, işgalin bir an önce durdurulması için neler yapabileceğimizi tartışıyoruz."

"Kararınıza ailenizin tepkisi ne oldu?"

"Bu onlar için de kolay olmadı. Beni anlıyorlar, ama benimle hemfikir olduklarından emin değilim. Örneğin kız kardeşim

40) 2002 yazı.

bana tamamen karşı. İsrail'de, gerçek o kadar karmaşık ki bir ailenin içinde bile görüş ayrılıkları olabiliyor.

"Bu intihar saldırılarının bizim gibi insanların anlaşılmasını zorlaştırması da başka bir sorun. İnsanlar sivillerin katledildiğini görünce, benim ahlaktan söz edebilmem çok zor. Sokakta parçalanmış cesetler görüldüğünde, doğal tepki intikam alma isteği şeklinde oluyor. Ama çocuklarının askerler tarafından öldürüldüğünü gören Filistinlilerin de aynı duygular içinde olduğunu unutmamak gerek.

"Kendi kendini besleyen bu korkunç şiddet döngüsünü durdurmak gerekiyor. Onlar da, bizim gibi barış içinde yaşamak istiyor. Biz Filistinlileri tanımıyoruz, onları görmüyoruz, onları kafamızda çok farklı tasarlıyoruz, öldürmeyi seven bağnazlar olarak görüyoruz, onların bir ülkeye hakkı olan her halk gibi, kendilerine ait bir ülkede, normal bir hayat sürmek istediğine inanamıyoruz.

"Kuşkusuz ben de terörle mücadeleden yanayım. Ama onunla nasıl mücadele edeceğiz? Bir şehri işgal ederek mi, aileleri tutuklayarak mı, evleri yıkarak mı, şüphelileri aşağılayarak ve onlara işkence ederek mi? Evet, bazen silahların bulunduğu ve bir suçlunun yakalandığını da oluyor, ama aynı zamanda binlerce genç nefrete itilip gelecek kuşağın teröristleri de yaratılıyor."

"Sayıca fazla değilsiniz, gerçekten etkili olabileceğinizi düşünüyor musunuz?"

"Hiçbir zaman bir kitle hareketi olamayacağız, bunu biliyoruz. Ama önemli olan, tartışmalar düzenleyip eylemi sokağa taşıyabilmek. Girişiğimiz işin bedelini ödemeye hazırız. Aslında bizi takdir eden çok insan var, ama çoğu açıkça tavır almaktan çekiniyor. Mesela arabasına, "İşgali bir an önce durduralım!" diyen bir sticker yapıştırmaya pek az insan yanaşıyor.

"Bu anlaşmazlığın tek bir çözümü var: Yan yana yaşayan iki devlet. Bazıları tarafından tasarlandığı gibi, tek bir devlet gerçekçi olmayan bir varsayımdır, herkes iki ayrı devlette çok daha mutlu olacaktır."

Bir an duraksıyor:

"Filistinlilerin işgal edilmiş toprakların sınırları içinde kurulacak bir ülkeyi kabul edeceğinden ve gözlerini İsrail topraklarına çevirmeyeceğinden emin olabilmek isterdim, ama değilim. Ama bu şekilde düşünmem onların bizimle ticaret yapan, bağımsız, zengin bir Filistin'in kurulmasından yana olmamı engellemiyor. Hâlâ İsrail'i ele geçirmeyi düşleyecek olanlar, barış içinde yaşamayı isteyen çoğunluk tarafından engellenecektir. Onlar kaybedecek hiçbir şeyi olmayan kişilerdir ve sonunda saf dışı edileceklerdir.

"Fakat yurtlarına geri dönemeyecek ve başka bir yerde yeni bir yaşam kurması gerekecek olan mülteciler için çok para gerekecek. Keza yeni Filistin Devleti'nin kurulması ve sefaletin yoksul bir halkı aşırıcıların sözünü dinlemeye itmemesi için de çok para gerekecek. Ama bunların hepsi de üstesinden gelinebilecek şeyler, biraz zaman alabilir o kadar. İki ülke arasında kalıcı bir barışın kurulması da zaman alacak. Filistin devleti kurulduktan sonra, artık saldırı olmayacağını ya da İsrailli aşırıcıların artık oraya buraya ateş açmayacağını beklemeyin. Bu çözüme karşı olanların onu kabul edebilmesi için belki bir kuşak geçmesi gerekecek.

"İsrail'in yine dikkatli olması gerekecek, ama bu beni endişelendirmiyor, çünkü biz ülkemizi hem ahlaki, hem pratik açıdan artık daha iyi savunabileceğiz. Uluslararası düzlemde, belli ve tanınmış sınırlarımız olacak, oysa şimdi bize ait olmayan bir ülke için savaşıyoruz. Bugün sınırlar yok, yerleşimler var, her şey karmakarışık. Ben neden savaşıyorum? Ülkemi savunmak için mi, yoksa bir sömürgeci gibi, bana ait olmayan bir şeyi korumak için mi?

"Beni rahatsız eden şey şu: İsrail'deki insanların çoğunun, işgal altındaki topraklar dışında, pek çok yeri geri vermeye hazır olduğundan eminim, ama sanırım Filistinlilerin çoğu da, işgal edilmiş toprakların geri verilmesi şartıyla barış isteyecektir.

"İki taraftan da, zor kararlar alabilecek, cesur ve geniş görüşlü yöneticilere ihtiyacımız olacak. Arafat, "Pekâlâ, bir barış anlaşmasını imzalıyorum, ama aile grupları içindeki birkaç bini dışında, mülteciler evlerine dönemeyecek," der mi, kuşkuluyum. Keza İsrailli bir yöneticinin de, "Camilerin bulunduğu Tapınak Tepesi'ni Filistinlilere geri verelim çünkü onlar kutsal mekânlarını yönetebilmelidirler," diyebileceğini hiç sanmıyorum.

"Bu zor olacak. Ama ben yine de iyimserliğimi koruyorum, çünkü iki tarafta da insanların büyük bir çoğunluğunun barış için fedakarlıklar yapmaya hazır olduğunu biliyorum."

İNTİHAR SALDIRILARI

İlk Kadın İntihar Komandosu: Vefa

27 Ocak 2002 tarihinde, yirmi sekiz yaşındaki bir genç kadın, Kudüs'ün merkezinde üzerindeki bombayı patlatarak bir kişinin ölümüne ve kırk kadar insanın yaralanmasına yol açtı.

İntifada'nın başladığı günden bu yana, intihar komandosunun ilk kez bir kadın olması, İsrailliler kadar Filistinlilerde de büyük şok yarattı. İntihar saldırılarının başından beri yapıldığı gibi, Batı ve İsrail medyasında hemen, dini hareketlerle beyinleri yıkanmış, hatta cennet ve erkekler için yetmiş bakire vaatleriyle -kadınlar için, cennet daha az belirgindir- uyuşturulmuş olan gençlerin bağnazlığından bahsedildi...

Fakat edinilen bilgilerin ardından, Vefa'nın, hiçbir açıklama yapmadan etiketlemeye izin veren şu kategoriye, bağnazlar ya da meczuplar kategorisine girmediği gerçeği kabul edilmek zo-

runda kalındı. O eğitimliydi, bir mesleği vardı ve iyi bir Müslüman olmasına karşın, dindar değildi, çünkü örtünmeyi reddediyordu -içinde bulunduğu çevrede vazgeçilmez dini simge...

Bir komşularıyla birlikte, Ramallah yakınlarındaki El Amari kampında yaşayan ailesini ziyaret ediyorum. Bütün Filistin kamplarında uzun süredir olduğu gibi, burada da çadırların yerini, kışın buz tutan, yazın kavrulan oluklu sac çatılarla örtülmüş, kerpiç ya da taştan küçük evler almış. Ortasından pis suların aktığı ve çoğu zaman toprak olan dar sokaklar labirentinde çocuklar oyun oynuyor. Her yer toz içinde, insanı boğan beyaz toz zerrecikleri, ama kampın aylarca çamur içinde yüzdüğü kış mevsimiyle kıyaslandığında çok önemsiz bir sorun.

Beyaz saçlı, güçlü bir kadın olan Vefa'nın annesi, geleneksel işlemeleri olan uzun elbisesi içinde, sıradan doğulu ailelerde divan işlevi gören rengarenk kumaşlarla kaplı bir döşeğin üzerine oturmuş beni bekliyordu. Oturduğu döşeğin iki yanında, konuklar için yastıklarla süslenmiş iki döşek daha vardı. Ve onların ortasında alçak bir masa. Ne bir halı, ne genelde Filistin evlerini süsleyen şu yaldızlı biblolar, ne de yapay çiçekler vardı. Tek aksesuar, duvara asılı bir Filistin haritasıyla siyah bıyıklı oğullarının Avrupa sitili beyaz organze gelinlikler içindeki eşleriyle birlikte çektirdiği düğün fotoğraflarıydı. Bu fotoğrafların ortasında, yaldızlı bir çerçeve içinde, İngiliz öğrencilerine özgü siyah cüppesi ve kepiyle, kıvırcık kızıl saçları omuzlarına dökülen bir genç kız diplomasını alıyordu.

"Bu Vefa," dedi gururla annesi. "Hemşire diplomasını aldığı tören sırasında çekilmiş bir fotoğraf..."

Yaklaşıyorum, o biraz yuvarlak yüzü, o pembe ve kadifemsi teni, o mavi gözleri ve o özenle boyanmış gülümseyen dudakları daha yakından inceliyorum, anlamaya çalışıyorum...

Yafa yakınlarında, Ramla civarındaki bir köyden geliyorlar. Çiftçilikle geçinen aile, Deyr Yasin, El Dueymeh, Abu Şuşeh,

Kafr Kasım ve daha onlarca köyün halkını katlettikleri anlatılan İsrail birliklerinin yaklaşmasıyla korkuya kapılmış on binlerce kişi gibi, Temmuz 1948'de köyden kaçmış.[41] O zaman, anne Vasfiye daha on yaşındaymış.

"Yürüdük, günlerce yürüdük," diyor yaşlı kadın o günleri hatırlayarak, "kavurucu bir sıcak vardı. İnsanlar bahçelerinde saklanmamıza izin veriyor ve bize yiyecek bir şeyler getiriyordu. Korkuyorduk, İsraillilerden olabildiğince uzaklaşmak istiyorduk. Sonunda burada, Ramallah'ta durduk. Burada Kızılhaç tarafından kurulmuş bir çadır kampı vardı. O kampta kaldık ve yıllar geçtikçe, çadırların yerini gördüğün evler aldı."

Vasfiye, kendi gibi Ramla'dan gelen kamptan bir çocukla evlenmiş. Dört çocukları olmuş, Vefa tek kızları, babasının gözdesi. Vefa sekiz yaşındayken babası ölmüş.

"Kızım ilkokulu kampın okulunda okudu, ortaokul için Ramallah'a gitti. Sonra hemen politikayla ilgilenmeye başladı. Birinci İntifada; 'Taş İntifadası' sırasında on dört yaşındaydı. Öğretmenleri bana geldi: "Kızına göz kulak olmaya çalış, her mitinge katılıyor, bu onun için çok tehlikeli," dediler. Daha on beş yaşında lider olmuştu. Bakın!"

Bana daha önce dikkatimi çekmeyen bir fotoğraf gösteriyor; gözleri ışıldayan, alnına El Fetih savaşçılarının siyah beyaz bandını bağlamış bir kız.

"Bütün haksızlıklara, Filistinlilere yapılmış haksızlıklara, ama aynı zamanda burada, kamp içindeki günlük ufak tefek haksızlıklara isyan ederdi. Herkesin yardımına koşardı, sorunları olan insanlara her zaman yardım etmeye çalışırdı."

---

41) 1948'de, İrgun ve bazen de Haganah (sonradan İsrail ordusunu oluşturacaktır) gibi Yahudi milisler, Filistinliler'i korkutup kaçırmak için bütün köyleri yakıp yıkmış ve bütün köylüleri katletmiştir. Uzun süre inkâr edilmiş olan bu olaylar, on beş yıl kadar önce "yeni İsrailli tarihçiler"in araştırmalarıyla kanıtlanmıştır.

Yabancı gazeteciyi görmek için koşarak gelmiş ve eşiğin üstüne toplanmış komşular onu onaylıyor. Kampta Vefa'yı sevmeyen yokmuş, çok neşeli, çok yardımsever bir kadınmış. Onun gibi genç bir hanımın böyle bir şeyi nasıl yapabildiğini hâlâ anlayamıyorlar. Bu herhangi birinden beklenebilirmiş, ama Vefa'dan asla!

Odanın bir köşesinde, çocuklarını etrafına almış olan yengesi susuyor. Daha fazlasını biliyor gibi görünüyor, ama onun diğerlerinin önünde konuşmayacağını hissediyorum.

"On yedi yaşında, kızlar için en uygun yaşta, onu evlendirdik," diye devam ediyor annesi. "Ama Vefa için bu, onun kafasına kurşun geçirmekle eşdeğerdi. Eylemlere katılması söz konusu değildi. Ama zaten işler düzeliyordu. Oslo Antlaşmaları kötü günlerin sona erdiğini gösteriyordu, Filistinliler umut doluydu ve gelecekteki devletlerinin yapısını oluşturmaya başlamışlardı.

"Ama evliliği kısa sürdü, Vefa çocuk sahibi olamıyordu. Kocası onu seviyordu, ama Doğu'da çocuğu olmayan bir adamı adamdan saymazlar. On yılın sonunda, kocası boşanmak istedi."

"Bu onu çok sarsmış olmalı. Bunalıma girmiş miydi?"

Genç kadının eylemini boşanma sonrası depresyonuna bağlayanlar var. Bir doğu toplumunda, boşanmış ve çocuksuz bir kadın olmak imrenilecek bir durum değildir.

Anne susuyor, yanıtlamak istemiyor, boşanmış bir genç kadının mutsuz olmasını isteyen geleneksel ahlakla, kızının eyleminin, İsrail gazetelerinin hemen yaptığı gibi, psikolojik sorunlara indirgenmesini reddetme arasında gidip geldiğini hissediyorum.

Vefa'nın yengesi Merve bana benimle konuşmak istediğini işaret ediyor. Gidip onun yanına oturuyorum.

"Ben Vefa'nın en yakın arkadaşıydım," diyor. "Üç yıldır burada birlikte yaşıyorduk. Aşağı yukarı aynı yaşlardaydık, annesine anlatamayacağı şeyleri bana anlatırdı. Tamam, boşandığına üzülmedi değil, ama özgürlüğüne yeniden kavuştuğu için çabucak

kendini toparladı. İlk iş örtüsünü çıkarıp atmak oldu. Ona "Yapma ayıptır" diyordum, ama o gülüyordu, dindarlığın türbanla ölçülemeyeceğini, kapalı bir sahtekâr olmaktansa, açık ve namuslu bir kadın olmayı yeğlediğini söylüyordu. Aslında ben boşanmanın onu özgürlüğüne kavuşturduğunu düşünüyorum. Evlilikleri boyunca, kocasına çocuk veremediği için hep kendini suçlu hissediyordu, boşandıktan sonra bütün bu sorunları unuttu. Eskisinden çok daha mutlu görünüyordu. Çevresi genişlemişti. Hemşire olarak koşuşturup duruyordu, yaşlıları ziyaret ediyor, hastalara iğne yapıyordu, o herkes için bir güneş ışığıydı!"

"Peki bu eylemini nasıl açıklıyorsunuz?"

"Aylardır gördüğü şeyler onu altüst etmişti. Hemşire olarak Kızılay'a katılmış ve orada çok kötü şeylere tanık olmuştu. Nablus'ta, Cenin'de, Ramallah'ta korkunç şeyler görmüştü: ihtiyaçlarını karşılamak için sokağa çıkma yasağını çiğneyen ve bu yüzden öldürülen kadın ve çocuklar görmüştü; yaralıların can çekiştiğini görmüştü ve onlara yardım bile edememişti. Üç kez onlara yardım etmeye kalkışmış ve üçünde de kauçuk mermilerle[42] yaralanmıştı. Barikatların önünde, kadınların doğum yaptığını ve bebeklerini kaybettiğini, hastaneye yetişemedikleri için hastaların oracıkta öldüğünü görmüştü. Bana ambulansın geçmesine izin vermeleri için askerlere nasıl boş yere yalvardığını anlatırdı... Her akşam eve gergin, çökmüş bir halde gelir ve gördüğü her şeyi bize anlatırdı, İsrailllilerin sivil halka yaptıkları karşısında isyan eder ve dünyanın kayıtsızlığından tiksinirdi. Ama bana kamikaze eylemlerinden hiç söz etmemişti. Hatta hatırlıyorum da onun önünde bu tür eylemlerden bahsedildiğinde, o susardı."

"Sizce bunu uzun zamandır düşünüyor muydu, yoksa bu bir umutsuzluk anında gerçekleştirilmiş bir eylem miydi?"

---

42) Aslında bunlar kauçukla kaplanmış çelik mermilerdir ve yakından ateş edildiğinde, organları parçalayabilir, hatta öldürebilirler

"Her halükârda, bu iş belli bir hazırlık ve zaman ister. Patlayıcı bulmak ve bunun için bazı gruplarla ilişki kurmak gerekir. Onların sizi kabul etmesi, son anda paniğe kapılmayacak ve İsrail gizli servislerinin baskısı altında onların yerini açıklamayacak kadar sağlam ve güvenilir olduğunuza karar vermeleri gerekir. Sonra saldırının yapılacağı yeri ve bunu başarmanın yollarını belirlemeniz gerekir, bu da güvenlik dolayısıyla çok zor olsa gerek. Bütün bunlar haftalarca değilse de, günlerce sürer sanıyorum."

Merve kafasını sallıyor, gözleri yaşlarla doluyor:

"Vefa'nın bu korkunç kararı bütün o süre boyunca içinde taşıdığını ve bunu hiç anlayamadığımı düşündükçe... Eğer bilseydim... belki onu vazgeçirebilirdim!"

"Olaydan bir gün önce de hiçbir şey fark etmediniz mi?" diye üsteledim. "Gergin, endişeli falan değil miydi?"

"Hayır. O akşam hep birlikte yemek yemiştik, o her zamanki gibi gün içinde neler yaptığını anlatıyordu. Sabah sekiz buçukta Kızılay'a gitti. Akşam saat altıda, eve dönmeyince endişelenmeye başladık, çünkü her zaman çok dakikti. Kızılay'ı aradık, akrabaları, arkadaşları, hiç kimse onu görmemişti. Bunun üzerine, onun yaralanmış olabileceğini düşünüp hastaneleri aradık. Ancak üç gün sonra, televizyondan, Kudüs'ün merkezinde, Yafa caddesinde kendini havaya uçuran kamikazenin o olduğunu öğrendik. Buna inanamıyorduk, onun kadar yaşamı seven birisinin bunu nasıl yaptığını hâlâ anlayamıyoruz."

Belki bir şey söyler diye tekrar Vefa'nın annesinin yanına gidiyorum, ama onun ağzından, "şehit"[43] anlamının alışılmış söyleminden başka hiçbir şey alamıyorum:

"Kızımla gurur duyuyorum," diye açıklıyor metanetle, "çünkü o, kutsal bir amaca hizmet etti, kendisini Filistin uğruna feda etti."

---

43) Filistin terminolojisinde, İsrailliler tarafından öldürülen herkese, özellikle de onlarla savaşırken ölen herkese şehit deniyor.

"Yaralıları tedavi ederek de kutsal bir amaca hizmet etmiyor muydu?" diye soruyorum.

Yanıt vermiyor, bana bakmıyor, bir heykel gibi hareketsiz duruyor. Sonra nihayet:

"Vefa bir şeyin doğru olduğuna inandığında, hiçbir şey onu bundan vazgeçiremezdi," diyor.

Sivillere yönelik saldırıların doğru olduğuna kendisinin de inanıp inanmadığını soracak kadar acımasız olamayacağımı düşünüyorum.

Vefa'dan sonra, onu örnek alıp intihar saldırısında bulunan başka genç kızlar da oluyor:

– 27 Şubat 2002. Darin Ebu Ayad, yirmi bir yaşında, Nablus üniversitesinde İngilizce öğrenimi gören bir öğrenci. Batı Şeria'daki bir askeri barikatta kendini havaya uçuruyor. Üç İsrailli polis yaralanıyor. Darin, bütün o Filistinli kadın ve çocukların öldürüldüğünü görmeye artık dayanamadığını ve onların intikamını almak istediğini söylemiş.

– 29 Mart, Hayat El Akras, on sekiz yaşında, Beytüllahim yakınlarındaki Deheishe mülteci kampından. Batı Kudüs'teki bir alışveriş merkezinin önünde kendini havaya uçuruyor ve iki kişiyi öldürüyor.

– 12 Nisan, Batı Kudüs'te, insanları hamile olduğuna inandıran Filistinli bir genç kadın kendini havaya uçuyor, altı kişinin ölümüne yol açıyor.

İki ay süren görüşmelerim sırasında, "Bir intihar saldırısı yapmaya hazır mısınız?" sorusuna olumlu yanıt veren pek çok gençle karşılaştım. Örgütler kendilerine gelen herkesin adaylığını inceleyemediklerini, çünkü çok başvuru olduğunu söylüyor.

Orit'in Acısı

9 Mart 2002, gece saat on, Kudüs'te gençlerin uğrak yeri Moment adlı bir kafe; içeri genç bir Filistinli giriyor ve üzerindeki bombayı patlatıyor; on bir kişi ölüyor, onlarca kişi yaralanıyor.

Kurbanlardan birisi Limor Ben Shoham. İbranice'de, Limor, bir çiçeğin hoş kokusu demek; kızcağız daha on yedi yaşındaymış.

Üç ay kadar sonra, İsrailli bir arkadaşımın aracılığıyla, onun kız kardeşi Orit'le tanışıyorum. Anneleri beni görmek istememiş, hiçbir gazeteciyi görmek istemediği gibi; tüm gazetecileri onun acısıyla beslenen akbabalar olarak görüyormuş. Orit, konuşmak, anlatmak isteğiyle benimle görüşmeyi kabul etmiş...

Onunla da, görüştüğüm İsrailllilerin kendilerini güvende hissettiklerini söyledikleri nadir yerlerden biri olan King David otelinin lobisinde buluşuyorum. Neden burada? Güvenlik güçleri-

nin burayı korumak için özel bir çaba harcadığını sanmıyorum, ama King David oteli Kudüs'ün seçkin mekânlarından biri, seçkin konukları ağırlayan bir vaha ve kuşkusuz bu yüzden onun daha iyi korunduğu sanılıyor.

Basit keten bir elbise giymiş ince bir siluetin bana doğru yaklaştığını görüyorum, kadınsı narinliğini yadsımak istercesine, saçları erkek gibi kısacık kesilmiş; küçük solgun yüzünü neredeyse kaplayan iki büyük göz dikkatimi çekiyor. Genç kadından aşırı bir duyarlılık, bir isyan, dile getirilmez bir acı yayılıyor.

Koltuğun kenarına dimdik oturuyor, sesini ayarlamak, doğal, nesnel görünmek için çaba harcıyor –ama yaşadığı bölgeyi yaralayan, ailesinin yüreğini parçalayan saldırılar karşısında ondan nesnel davranmasını kim isteyebilir ki? Yürekli bir biçimde, çatışma ve zorunlu "demokratik" çözümle, nefretten doğmayacak, tartışmaya dayalı bir çözümle ilgili düşüncelerini soğukkanlılıkla ifade etmeye çalışıyor... ama daha fazla dayanamıyor ve patlıyor:

"Arafat'ın Hitler'den hiçbir farkı yok, onunla pazarlık edilemez! Dünya bunu nasıl anlamıyor? Bu ülkeden başka bir yerimiz olmadığını nasıl görmüyor? Nereye gidebiliriz ki? Biz Yahudilerin sahip olduğu tek yeri burası! Filistinliler bizi buradan göndermek istiyor; geçenlerde Afpula'da, şehir merkezinin ortasında, bir tüp kamyonunun altına bomba yerleştirdiler; etkisiz hale getirilmeseydi, yüzlerce insan ölebilirdi!"

İçini boşaltıp acısını hafifletsin diye sözünü kesmiyorum. Bir süre sonra, Şaron'un da sütten çıkmış ak kaşık olmadığını, askeri harekâtlar başladığından beri pek çok Filistinli çocuğun öldürüldüğünü ileri sürdüğümde, yerinden sıçrıyor.

"Şaron'u Arafat'la nasıl kıyaslayabilirsiniz? Hem bu çocuk cenazelerinin çoğu uydurma. Fotoğraflar, ölüye eşlik eden korteji gösteren casus uçakları tarafından çekilmiş, kortej kameranın dışında kalınca, ölü kalkıp gidiyor."

Şaşkınlıkla ona bakıyorum. Orit diretiyor:

"Yalan söylediğimi mi sanıyorsunuz? Bunu televizyonda gördüm!"

Hayır, elbette senin yalan söylediğini sanmıyorum, ben sadece çatışmayı izleyen yüzlerce gazetecinin öldürülmüş Filistinli çocukları gördüğünü, onların cenazelerine katıldığını ve ne yazık ki bu tür korkunç hilelere ihtiyaç duyulmayacak kadar çok çocuğun öldüğünü biliyorum, ayrıca günümüz teknolojisiyle istenilen şeyin "gösterilebildiğini" de biliyorum.

King David'in yalancı mermerleri ve altınları arasında, açık renkli elbisesi içindeki çıplak omuzlarıyla o kadar narin görünüyor ki, saflığın, hiçe sayılmış adaletin, yaralı bir masumiyetin bir simgesi adeta.

"Her günümüz korku içinde geçiyor, artık sokağa çıkmaya korkuyorum, sadece işe gitmek için çıkıyorum, toplu taşıma araçlarına binemiyorum, alışverişe çıkamıyorum, bankaya gitmeye, parkta gezinmeye korkuyorum, sürekli korku içindeyim... Öldürülme korkusu duymadan sokağa çıkamıyorsanız, nasıl yaşayabilirsiniz?"

Orit bana hikâyesini anlatmaya bile korkuyor:

"Belki adımı vermesemiz daha iyi olur, teröristler intikam almaya çalışabilir ve gelip beni de öldürebilir," diyor.

Onu, eğer bir kahveye bomba koyabiliyorlarsa, siyasi bir sorumluluğa sahip olmadığı sürece, onunla kişisel olarak ilgilenmeyeceklerine ikna etmekte zorlanıyorum. Yavaş yavaş rahatlıyor ve sonunda benimle konuşmanın onu tehlikeye atmayacağını kabul ediyor.

Orit otuz sekiz yaşında, ama küçük bir kız gibi görünüyor; kardeşinin ölümünden sonra çok zayıflamış.

"Artık yemek yiyemiyorum, her an onu düşünüyorum," diyor. "Onu bir tanısaydınız! Yaşam sevinciyle doluydu, dans etmeyi çok severdi, çok arkadaşı vardı, çoğu da kendisi gibi sanatçıydı, oyunculuk dışında diğer oyuncuların makyajını da yapardı, bunda çok başarılıydı ve bunu mesleği haline getirmeyi düşünüyordu... Ah, o canavardan o kadar nefret ediyorum ki!"

Tatlı gülümsemesi kayboluyor, ağladı ağlayacak. Belki de Şaron'un bu ölümleri durdurmak için yapılması gerekeni yapmadığını söylediğim için kendimi neredeyse suçlu hissediyorum. Hemen Şaron'u savunuyor; ona göre Arafat kötülüğün timsali, Filistinliler ise çıkarlarını savunmak için çocuklarını ölüme gönderebilecek kadar kalpsiz insanlar. Aslında bu, İsrail'in büyük medyalarının onlara her gün aşıladığı şey. Olayları başka türlü nasıl görebilir ki?

"Belki de benim Araplar'dan nefret ettiğimi düşünüyorsunuz?" diye karşı çıkıyor. "Bu doğru değil! İş yerinde birlikte çalıştığım iki Arap kadın var, onlarla hiçbir sorunum yok, kardeşim öldükten sonra bile olmadı. Benim Filistinliler'le ya da İsrailli Araplar'la bir alıp veremediğim yok, onlardan nefret etmiyorum. Benim tek nefret ettiğim Arafat. O, halkını kullanıyor, onların eğitilmesine izin vermiyor, o, onlara sadece öldürmeyi öğretiyor."

Ona Filistinlilerin eğitime çok önem verdiğini, hatta bütün Arap dünyasının en eğitimli halkı olduğunu anlatmaya çalışmıyorum. O, dudakları kasılarak, tekrar ediyor:

"Arafat tıpkı Hitler gibi. Şaron'un onunla hiçbir bir ilgisi yok, o çocukları kendilerini öldürmeye göndermiyor, o terörist göndermiyor."

Sana ne söylenebilir ki Orit? Şaron'un askerleri tarafından çembere alınıp kırk saat boyunca kadın çocuk demeden yaklaşık iki bin sivilin öldürüldüğü Sabra ve Şatila[44] kamplarından söz etmenin bir yararı olur mu? Ya da aynı Şaron'un askerlerinin bugün yaptığı şeylerden? Bu acımasızca ve yararsız olur... seni koşulsuz şartsız onaylamamam bile senin için şimdiden bir yara, acına karşı bir hakaret oldu.

Şimdi Orit gidip gitmemekte kararsız, dakikalardır beni ikna etmeye çalışıyor, onunla kesinlikle aynı görüşte olmadığımı hissediyor ve bu onu incitiyor, buraya gelmekle hata ettiğini düşü-

44) Lübnan'da, Eylül 1982'de.

nüyor. Ama ben onu gerçekten anlasam da, onunla gerçek bir empati kursam da, vardığı yargılara katılamıyorum.

Gözlerinde şimşekler çakıyor ve dudaklarında acı bir gülümsemeyle beni kınıyor:

"Siz bu işte İsrailliilerin de suçu olduğunu düşünüyorsunuz, anlamıyorsunuz, bizi onlarla aynı kefeye koyuyorsunuz, ama hiç alakası yok, biz onlar gibi değiliz! Bizim askerlerimiz öldürmek için orada değiller, ama savaş bu, kendilerini savunuyorlar, arada bir kazalar olabiliyor, hepsi bu. Filistinliler kan istiyor. Ölmek de, çocuklarının öldüğünü görmek de umurlarında değil. Bizi onlarla kıyaslayamazsınız, kıyaslamaya hakkınız yok!"

Sesi öfkeden kısılıyor, kendini anlatamamanın umutsuzluğu onu saldırganlaştırıyor; birden onun bir sinir krizine girmesinden ya da ayağa kalkıp, masanın üstündeki her şeyi yere atıp çekip gitmesinden korkuyorum, ama neyse ki kendine hâkim oluyor, öfkesini bastırıyor ve cesaretle yeniden gülümsüyor...

Ah sevgili Orit, sekiz on yaşındaki yavruları öldürülen şu Filistinli anaların, silahla vurulan ya da evlerinin enkazı altında ezilerek ölen çocukları için ağlayan şu Filistinli ana babaların acısını sana nasıl anlatayım; bazı İsrailli askerlerin onurunu, ama aynı zamanda çok daha fazlasının onursuzluğunu, okuldan dönen on yaşındaki bir çocuğu hedef alan, ona beş el ateş eden ve çocuğu ömür boyu felce mahkûm eden askerlerin insanlık dışı davranışını sana nasıl anlatayım?

Sana bunların hiçbirini anlatamam Orit, bunu denemek bile acımasızlık olur, çünkü şu anda hiçbir şeyi anlayabilecek durumda değilsin.

Onunla hasta bir çocukla konuşur gibi çok sakin bir biçimde konuşuyorum, ama ona yardım etmek, acısını hafifletmek istememe rağmen, vicdanım onun söylediklerini kabul etmeme izin vermiyor. Bu konuda yalan söyleyemem. Ölmek üzere olan kişilere yalan söylenebilir bazen, çünkü onlar kaçınılmaz sona karşı koyamazlar, ama sen Orit, senin önünde bir ömür var ve bir gün,

sadece yaşayabilmek için bile olsa, her şeyi anlaman gerekecek.

"Dünya hiçbir şey yapmıyor," diye tekrarlıyor öfke ve umutsuzlukla. "Herkesi kendi hatalarıyla baş başa bırakıyor, her şeyi eşit görüyor. Filistinliler bizi öldürüyor ve kimsenin sesi çıkmıyor."

Dudakları tiksintiyle buruşuyor:

"Özellikle de bizi kınayan, bütün kabahatin bizde olduğunu söyleyen şu İsrailli entelektüellerden nefret ediyorum," diyor.

Güzel yüzü aniden nefret kusuyor:

"Onların yüzünden her şey yeniden başlayacak!"

"Ne yeniden başlayacak?"

"Soykırım! Filistinliler bizi istemiyor, İsrail'i istemiyorlar, bundan adım gibi eminim! Filistinliler tarafından yeni bir soykırım başlayacak! Ama dünya bunu görmek istemiyor, dünya bizden nefret ediyor!"

Gözyaşlarını belli etmemeye çalışarak ayağa kalkıyor. Ellerinden tutup onu sakinleştirmeye, teselli etmeye çalışıyorum, ama ona ne söyleyebilirim ki? Onun kâbuslarının içine giremem ki!

King David'in önündeki kaldırımın üstünde, onun yalnız, çaresiz ve yılgın gidişini izliyorum; benim de içimden ağlamak geliyor; bu kadar umutsuz, kendisini anlamayan ve kendisinin de anlamadığı bir dünyaya karşı bu kadar isyan dolu bir kadının, beni ikna etme çabasının boşuna olduğu duygusunu, bu acı duyguyu da yanında götüren bu genç kadının üzüntüsüne ağlamak istiyorum...

Hayır sevgili Orit, çaban boşuna değildi, sen halkının acısını bana derinden yaşattın, sen bazı siyasetçiler ve aşırı kesimler tarafından kullanılan iki halk arasındaki anlaşmazlık deryasını görmemi sağladın.

Leyla Şahid'in[45] bir sözünü hatırlıyorum: "Çatışma, Filistinliler ile İsrailliler arasında olmaktan çok, barış yanlılarıyla savaş yanlıları arasındadır."

---

45) Filistin Kurtuluş Örgütü Fransa temsilcisi.

İFADE ÖRGÜRLÜĞÜ

Filistinli Bir Gazetecinin Yolculuğu

Cevdet Mannar, Mart 2002'deki İsrail işgalinden beri, yani dört aydır, çalıştığı şehir Ramallah'tan dışarı çıkamıyor ve Beytüllahim'de yaşayan ailesinin yanına gidemiyormuş. Normal zamanda her gün bu yolu yarım saatte gidip geliyormuş, ama sokağa çıkma yasağı başladığından ve güçlendirilmiş barikatlar kurulduğundan beri, ne eşini, ne de dört çocuğunu görebilmiş. Olanak bulur bulmaz, yani bir ev bulursa ve geçici olmasını umduğu bu yeni evin kirasını ödeyebilecek kadar parası olursa, ailesini buraya getirmeye çalışacakmış.

"Konforlu olmasa da olur, nasıl olsa alışkınız biz, kamplarda büyüdük hepimiz!" diyor gülerek.

Cevdet'in ailesi, Lod havaalanı yakınlarındaki Zekeriya köyünden geliyor. 1948'de, oradan kovulmuş ve El Halil dolayla-

rındaki bir köye göçmüşler, daha sonra oradan da ayrılmak zorunda kalmış ve sonunda gelip Beytüllahim'deki mülteci kampı Deheyşe'ye yerleşmişler. Cevdet orada doğmuş.

Elli yaşlarında, biraz şişman, esmer bir adam.

"Babam, 1948 öncesinde, Filistin hareketi dahilinde, Yahudi göçü ve Siyonist harekete karşı savaşanlardandı," diye anlatıyor. "Daha sonra, Ürdün egemenliği altında da bağımsız Filistin için mücadelesini sürdürdü. Ürdünlüler babamı üç yıl hapse mahkûm etti, anladığımız anlamıyla yaşamamıza izin verseler de, her tür siyasi eylem yasaktı. Annemle birlikte babamı hapiste ziyaret ettiğimizi hatırlıyorum. Kudüs'te eski bir hapishaneydi, her şey kapkara ve leş gibiydi. Ben beş yaşında bir çocuktum, hücresine sadece benim girmeme izin veriyorlardı, ben de annemin bana verdiği küçük kâğıtları, mesajları babama iletiyordum. Böylece ağzımı sıkı tutmayı çok çabuk öğrendim. Babam ben sekiz yaşımdayken hapisten çıktı. O gün öğretmen sınıfa geldi ve bana "Sen bugün evine gidebilirsin, seni bir sürpriz bekliyor," dedi. Eve geldiğimde, bir sürü insanın babamı karşılamaya gelmiş olduğunu gördüm. O hayatımın en güzel günüydü."

Bu anıyla birlikte gözleri buğulanıyor.

"Babaları şu an hapiste olan çocukları düşünüyorum, son İsrail işgalinden bu yana beş bin adam hapsedildi. Bir evin babasız kalması korkunç bir şey...

"Kampta önceleri çadırlarda yaşıyorduk, okulumuz da çadırdı ve hiç sağlık merkezi yoktu. Ama asıl önemlisi her zaman açtık. Öğretmen bir keresinde sınıfa bir ekmek getirdi, sonra ekmeği masasının üstüne bırakarak beş dakikalığına sınıftan çıktı. Sınıfta kırk kişiydik, ekmeği aldık ve onu aramızda paylaştık. Şimdi, bunu yeniden düşündüğümde, onun bunu bilerek yaptığından eminim, ekmeği kendi dağıtarak gururumuzu incitmek istemiyordu. Hiçbir şey görmemiş gibi davrandı.

"Kampta, babası hapiste ya da ölmüş olan çocuklara UNWRA tarafından günde bir öğün yemek dağıtılıyordu. Ama bunun

için bir karneye sahip olmak gerekiyordu. Bu karne yetersiz beslenen çocuklara da veriliyordu. Bu yüzden ben de doktorun önündeki sıraya giriyordum; yüzlerce çocuk şu ünlü karneyi almak için sırada bekliyordu. Doktorun önünden üç kez geçtiğimi anımsıyorum. Her seferinde bana, "Sen iyi görünüyorsun, senin karneye ihtiyacın yok," diyordu, ama ben açtım!

"Kamptaki okulu bitirdikten sonra, ortaokulu Beytüllahim'de okudum. Üniversiteye gidemedim. O dönemde, Batı Şeria'da üniversite yoktu, benim de dışarıda okuyacak param yoktu."

"Ne zaman siyasi bir bilince ulaştınız?"

"Çocukken. Evde yorganın altında gizli gizli Kahire radyosunu dinlerdim, çünkü radyo dinlemek de yasaktı. Filistin'in özgürlüğünü dile getiren Nasır benim kahramanımdı. Babamın hapiste olması ve kamptaki insanların durumu bizi çocuk yaşta siyasi bilince ulaştırdı. Herkes birbirine "Nereden geldin? Hangi köydensin? Nasıl kovuldunuz? Kaç ölü vardı?" diye sorardı.

"1971'de, Nasır öldüğünde, bir grup arkadaşımla birlikte Beytüllahim'de barışçı bir gösteri düzenledik. Yirmi beş bin kişiydik. İsrail polisi beni çağırıp tehdit etti. On beş gün hapsetti. O zaman on altı yaşındaydım ve o günden sonra gerçekten faal olmaya başladım. Yurtdışında bulunan Filistin Kurtuluş Örgütü'yle (FKÖ) temas kurmam imkânsız olduğundan, olduğum yerde mücadele ediyordum. Kamptaki insanlara ateş eden yerleşimcilerle savaşan savunma komitelerinde çalışıyordum, daha sonra bu komitelerin sözcüsü oldum, birçok heyetle görüşüyordum. Ama hiçbir zaman askeri harekatlara karışmadım. Bu benim kişiliğime uygun değil, ben siyasi zeminde, konuşarak ve yazarak daha yararlı olabileceğimi düşünüyorum. Zaten bu nedenle gazeteci oldum, bu yüzden de pek çok hapse atıldım!"

"Düşünce suçu nedeniyle? İsrail'de?"

Benim şaşırmama şaşırıyor:

"İsrail basını özgür, Filistin basını değil ki. Bizi sakin sakin

ortadan kaldırmaya devam edebilmek için dünyaya demokratik bir ülke imajı vermek zorunda olan İsrail için, gerçek tehlikelidir. Günümüzde fikir kavgası her şeyin başında gelir; o savaşların habercisi ve nedenidir.

"Birinci İntifada sırasında aylarca içeride yattım. Çalıştığım binayı kuşatıp büromu altüst etmişlerdi. Büromda 'tehlikeli ilanlar' buldukları için, beni askeri mahkemede yargılamak istiyorlardı. Bana bu ilanları gösterdiklerinde, onlara bunların büyük bir İsrail gazetesinden, *Haaretz*'den alınmış bir makaleden kopya edildiğini söyledim.

"Onların bunu yayımlamaya hakkı var da, benim yok mu?" diye sordum. "Bunlar İsrail devletine karşı şeyler," dediler. "Peki ya ifade özgürlüğü? İsrail'in demokratik bir ülke olduğunu sanıyordum?"

Beni birkaç gün hapsettiler, sonra büyük bir para cezasıyla birlikte serbest bıraktılar. Bana eşlik eden İsrailli asker, "Olanlar için çok üzgünüm, ben de bir gazeteciyim," demişti.

"Özgürdüm, ama çalışamıyordum. Büromu altı aylığına kapattılar, basın kartıma, sürücü ehliyetime el koydular ve telefonumun dış hattını iki yıllığına kestiler.

"Bir keresinde, Beytüllahim'deki durumla ilgili bir yazı yazmıştım ve bu bilgileri nereden bulduğumu söylemeyi reddediyordum. Beni tutukladılar ve dört gün boyunca, küçücük, kapkaranlık bir hücrede tuttular.

"1990'da, bürom üçüncü kez kapatıldı ve bu kez iki yıl kapalı kaldı. İsrail güvenlik güçlerini tartışma konusu eden bir olay bulmuş ve bunu sağlam delillerle birlikte yayımlamıştım. Beytüllahim'de bir Hıristiyan mezarlığı tahrip edilmişti. İsraillilere göre -bu kuşkusuz Müslümanların işiydi- sürekli bizi bölmeye çalışıyorlardı. Ama ben, vicdan azabından kurtulamayan bir asker sayesinde, sokağa çıkma yasağı sırasında Filistinli tutukluları buraya getirip -Körfez Savaşı zamanıydı- mezarları tahrip etmeye zorlayanların İsrailli güvenlik güçleri olduğunu kanıtladım.

Arkamı sağlama almak için, olayı askerin kendi ağzından dinleyen İsrailli bir tanık buldum. Ama yine de beni hapse attılar ve orada bana işkence ettiler."

Kafasını çeviriyor, bu konuda daha fazla konuşmak istemediği çok açık.

Konuyu değiştiriyorum.

"Ailenizin Lod yakınlarındaki köyüne hiç gittiniz mi?"

"Evet, 1967'de, sınırlar açılır açılmaz. O zaman on iki yaşındaydım. Köyü avcumun içi gibi biliyordum, dedem bana her gece köyden bahsederdi, çiftliği, tarlaları, köydeki huzuru, uyumu anlatırdı.

"Oraya gittiğimizde, hâlâ sağlam birkaç ev vardı, ama atalarımızın yattığı mezarlar tamamen harap olmuştu, bizim evimiz de öyle, geriye sadece mahzen kalmıştı. Dedem evin olduğu yere çöktü, orada uzun süre, çok uzun süre oturdu... Sonunda onun yanına gittim, ağlıyordu. 'Buradaki yaşantımızı hatırlıyorum, sonra da şimdi kampta yaşadığımız hayatı düşünüyorum...' dedi. Kampa döndükten iki gün sonra onu kaybettik."

Görüşmemizin başından beri yüzünü kaplayan gülümsemesi bir anda kayboluyor.

"İsrailliler topraklarımızı almaya devam ediyor ve bir de utanmadan güvenlik istiyor! Böyle davrandıkları sürece, asla güvende olmayacaklar! Çünkü bu kuşak, benim kuşağımdan ya da babalarımızın kuşağından daha da fazla nefret yüklü. Çünkü daha fazlasına maruz kaldılar ve babalarına, dedelerine yapılanları gördüler. İsrail barışı asla silah zoruyla kabul ettiremeyecek.

"Batılılar neden bunu anlamak istemiyor ve İsrail'in istediğini yapmasına izin veriyor? Neler yaşadığımızı görmüyor musunuz? İsrailliler bize karşı kurnazca ve acımasız bir savaş yürütüyor, peki ya Batı, o da mı Filistin halkıyla savaş halinde?"

Charles Enderlin, İsrailli Bir Gazeteci

Charles Enderlin, Fransız asıllı bir İsrailli, yirmi iki yıldır France 2'nin Kudüs muhabirliğini yapıyor. *Les Négociations secrètes entre Israël et le monde arabe*[46] ve *Le Rêve brisé*[47] adlı iki ünlü kitabın yazarı. Şu anki hoşgörüsüzlük ortamında işini yapmakta gitgide zorlandığını söylüyor ve bundan şikâyet ediyor.

Ortadoğu'nun farklı çatışma bölgelerinde onunla sık sık karşılaşmıştık, ama ilk kez onu Yafa caddesi üzerindeki bürosunda ziyaret edecektim. Şansım yaver gitmiyor, 19 Eylül 2002'nin bu güzel sabahında, bir kamikazenin, Tel Aviv'in göbeğinde, bir otobüsün içinde kendini havaya uçurduğunu ve kendisiyle bir-

46) Édition stock, 1977.
47) Arthème Fayard, 2002.

likte beş kişiyi öldürüp altısı ağır olmak üzere elli kadar insanın yaralanmasına yol açtığını haber alıyoruz.

Yabancı televizyon ve radyolarla görüşmeler ve telefon trafiği arasında, Charles yine de beni bürosuna yakın bir yerde öğle yemeğine davet etmeye ve benimle İsrail basınındaki özgürlük sorunları hakkında konuşmaya zaman buluyor.

"Düşünebiliyor musunuz; bana Goebbels ödülünü layık görmüşler," diyor öfkeyle. "Beni sindirmeye çalışan bu Yahudi aşırıcılardan gına geldi artık! Bir İsrail mevzisinin önünde babasının kucağındayken öldürülen küçük Muhammed El Dura'nın[48] ölümüyle ilgili röportajımdan, tüm dünyaya yayılan bu röportajdan sonra, beni nefretle izliyorlar ve mesleğimi yapmamı engellemek için beni korkutmaya çalışıyorlar.[49] Ölüm tehditleri aldım ve polisin tavsiyesi üzerine, geceleri evimin etrafında dolaşmaları için koruma tutmak zorunda kaldım. Sonunda zemin katta olduğu için o evden taşındık ve yedinci kattaki bir daireye geçtik.

"Fransız asıllı bir Yahudi sokak ortasında karıma ve sekiz ve on yaşlarındaki çocuklarıma saldırdı. Sürekli tehdit ve küfür mailleri alıyorum, hepsi birbirine benziyor, bu da aşırıcı bir grup tarafından düzenlenmiş bir operasyonun söz konusu olduğunu gösteriyor. Şimdi de bana Goebbels ödülünü layık görmüşler! Üstelik ben Yahudi düşmanlığı yaptıklarından kesinlikle kuşkulanılamayacak olan *Le Monde* ve *Le Nouvel observateur*'le birlikte çalışıyorum, şu işe bakın!"

"Camp David görüşmelerinin gerçek hikâyesini anlatan *Le Rêve brisé* adlı kitabınız İsrail'de nasıl karşılandı?"

---

48) Muhammed El Dura, 29 Eylül 2000 tarihinde öldürüldü.

49) New York'ta kurulmuş olan Gazetecileri Koruma Komitesi, 2002 yılı raporunda, İsrail tarafından işgal edilmiş toprakları, basın özgürlüğü ihlalleri ve gazetecilere yönelik saldırıların en fazla yaşandığı bölgelerden biri ilan etti. Söz konusu rapor Sınır Tanımayan Gazeteciler'in raporuyla da doğrulandı.

"Hiçbir İsrailli editör, kitabın haklarını satın alıp onu İbranice yayımlamak istemedi. Buna karşılık aynı görüşmeler üzerine yaptığım bir film sonbaharda piyasaya sürülecek. Film, bugünkü duruma yol açan başarısızlıkta, İsrail kanadının, özellikle Ehud Barak'ın sorumluluğunu ortaya koyuyor. Film Fransa'da gösterildi, daha sonra Amerika'da da gösterildi ama orada filmin üzerine öyle montajlar yapmışlar ki neredeyse bütün suç Arafat'a yıkılmış.

"Buradaki hava dayanılmaz bir hale geldi, artık gitgide tek görüş hâkim. Herkes size aynı şeyi söylüyor: 'Başka türlü davranamayız, biz kendimizi savunuyoruz.' Bu körlüğün İsrail için tehlikeli olmasından korkuyorum.

"Askeri harekâtları izleyen bir muhabir, İntifada'nın başında, Filistinlilerin sadece taş kullandığı günlerde, ordunun üç hafta içinde, Gazze'de üç yüz bin, Batı Şeria'da ise yedi yüz bin mermi kullandığını bildirdi. Ordunun eylemleri üzerine çok ciddi, iki uzun makale kaleme aldı. Bunlar hiçbir yerde ele alınmadı, hiçbir tepki yaratmadı! Bu muhabir, istihbarat servislerinin, resmi açıklamaları yalanlayan bütün analizlerinin ortadan kaldırıldığını da belirtiyordu. Bu çok ciddi bir nokta, çünkü 1973'ten, yani askeri istihbarat servislerimizin olay yaratan başarısızlığından beri, her analizi bir karşı-analiz izliyor. Bizim bir fikre, şu anda var olmayan stratejik bir düşünceye ihtiyacımız var. Sürekli Filistinlilere yükleniliyor, ama hükümetin uzun vadeli hiçbir politikası yok, nereye gittiğini bilmiyor.

"Bütün Filistinlilerin ortadan kaldırılabileceğine gerçekten inanılabilir mi? Baskı, binlerce intihar komandosunun doğmasına yol açar ve buna karşı kimse bir şey yapamaz. Aşırıcıların en fazla dinlendiği, en yoksul bölgede, Gazze'de, nüfusun yüzde 50'sinin on beş yaşın altında olduğunu unutmamak gerek. Şaron, baskı, susturma ve pazarlığı reddetme politikasıyla nereye varabileceğini sanıyor?

"Bana kalırsa felakete doğru koşuyoruz."

Ram Loewy, Angaje Bir Sinemacı

Tel Aviv'de, Ram Loewy'ye mutlaka görüşmek istiyordum. Militanlık yapmadan, ama dolambaçlı yollara da sapmadan, Filistin halkına uygulanan zulüm gerçeğini ortaya koyan ve belli İsrail mitlerini yıkan bu İsrailli sinemacının filmlerinden çok etkilenmiştim. 1948'de Filistinli ailelerin kovulmasını anlatan ve böylece, Arapların kendi istekleriyle gittiklerini öne süren resmi tezi yıkan belgesel film; Arap ve Yahudi suçlulara uygulanan farklı muameleleri anlatan film, İsrailli askerlerin kendi ağzından aktarılmış işkence olaylarıyla ilgili film...

Bu arada, barikattan geçmesine zamanında izin verilmediği için tedavisinde geç kalınan, dolayısıyla iki bacağının da kesilmesi gereken küçük Muhammed üzerine yaptığı kısa metrajlı filmi de unutmamak gerek; küçük Muhammed'i, Ram sayesin-

de tanıma olanağı bulabilmiştim.[50]

Açık yüzünde, kırışıklıkları ve dökülen saçları unutturan bir coşku ve idealizm okunan Loewy gülerek:

"Her filmimin gösterime girmesi için az mücadele etmedim," diyor. "Sansür kurulu onları yasaklamak için her şeyi yaptı, ama o bana zorluk çıkarttıkça, aslında reklamımı yapmış oldu. Çalıştığım televizyonun önünde büyük gösteriler yapıldı, hatta ifade özgürlüğünü savunmak adına sağcılar bile bu gösterilere katıldı."

Karşılaştığı onca zorluk ve karalamaya rağmen Ram Loewy asla yılmamış, ama bu filmleri, Yahudi olduğu için yapabildiğini de kabul ediyor:

"İsrailliler, Yahudi olmayan birinden gelen bu eleştirilerin çeyreğini bile kabul etmezdi, ona hemen Yahudi düşmanı damgasını basardı, zaten bu da artık her tür eleştiriyi geri çevirmek için kullanılan bir koz oldu," diyor.

Bu bilinçlilik ve bu cesaret nereden geliyor?

"Benim olağandışı bir ailem vardı ve bu yüzden çok şanslıydım. Ben 1940 yılında burada doğdum, ailem önce Polonya'dan Fransa'ya göçmüş, Nisan 1940'ta da Marsilya'dan Hayfa'ya giden son gemiye atlayıp İsrail'e gelmişler. Babam Dantzig'de bir Yahudi gazetesi çıkarıyormuş, Nazi aleyhtarı tek gazete. 1938'de hapse atılmış, çıkar çıkmaz, Gdansk'ta gazetesini tekrar yayımlamış. Kuduran Almanlar, Polonya hükümetinden babamı kovmasını istemiş. Babamın hayatını kurtaran da bu olmuş, çünkü o Polonya'yı terk ettikten bir ay sonra savaş başlamış!"

"Buna karşılık babaannem ve dedem Lod gettosunda yaşamlarını yitirmiş. Bütün dayılarım, teyzelerim, kuzenlerim, kuzinlerim Varşova gettosunda öldürülmüş, sadece şair olan bir dayım ve bir teyzem Hıristiyan bir aile sayesinde ölümden kurtulabilmiş.

"Babam ölüm kamplarının varlığını öğrendiğinde, bu onun

50) Bkz. "Diğerlerinden tamamen farklı küçük bir çocuk" başlıklı bölüm.

için bütün Yahudilerin dramının ötesinde, kişisel bir dram oldu. Çünkü o Alman eğitimi almıştı ve Nazilerin eylemleri, öylesine gurur duyduğu kültürünü tartışma konusu ediyordu. Babam 1905'te doğmuş, gençliği Hitler dönemi öncesinde geçmiş. Yazılarını Almanca yazıyordu, üniversiteyi Berlin'de okumuş ve orada muhabirlik yapmış, aslında o bir Polonyalı'dan çok bir Alman'dı. Annemle, annemin güzellik kraliçesi seçildiği Gdansk'a röportaj yapmaya giderken tanışmış..."

"Aileniz Yahudilere yapılan zulümlerden çok sık bahseder miydi?"

"Hayır. Ben büyüdüğümde, ne aile içinde, ne komşularımızda, Shoah'dan[51] bahsedildiğini hiç duymadım. Ve ben de Holokost üzerine bir film yapmayı da hiçbir zaman kabul etmedim. Bu, günümüzde sürekli olarak yapıldığı gibi, politik çıkarlara alet edilecek bir konu değil. Ben bunu alçakça buluyor ve bu konuda Finkelstein'a[52] tamamen katılıyorum, bugün, haklı görülemeyecek şeyleri haklı çıkarmaya izin veren bir 'Soykırım sanayii' var.

"Benim babam İsrail'e savaş nedeniyle gelmişti, Yahudiler'e ait bir devlete inandığı için değil. O güçlü mizah duygusu olan, sorgulayıcı bir insandı. Annem mi? O, Polonya'da siyonist harekete katılmış, coşkulu bir siyonistti. Ben ise biraz sosyalist bir gençlik hareketine üyeydim.

"Fakat siyonizmin ötesinde, Holokost, kişisel bağlamda her Yahudi'nin yaşamında bir soru işareti olmuştur: Tam olarak neler yaşanmıştır? Ve neden? Ben bu soruları kendime gençliğimde, on altı, on yedi yaşlarında sormuştum. Tüyler ürpertici canavarlıkların yapıldığı bir ortamda, direnmek için ne yapılabilir? Ben şahsen bize yapılan canavarlıklardan çok bizim yaptığımız canavarlıklara dikkat etmeliyiz diye düşünüyorum."

---

51) Naziler tarafından uygulanan Yahudi soykırımı (ç.n.).

52) *L'Industrie de l'Holocauste* (La Fabrique, 2001) adlı kitabın yazarı, Amerikalı filozof.

Onu büyülenmiş gibi dinliyorum. İsrail ve Filistin'de, bazı insanlarda, bizim yozlaşmış batı toplumlarımızda artık neredeyse bulunmayan çok yüksek bir ahlakla karşılaştım. Bir dramın ortasında yaşayan insanlar, kuşkusuz, başlarına geleni anlamak için daha derin düşünmek ve olası alternatifler bulmak zorundadır. Çoğu derine inmeden ve sadece duygularıyla hareket ediyor ve nefreti artırmaktan başka bir şey yapmıyor; bir kaçış yolu değil de, gerçek bir çözüm bulmanın hayati bir önem taşıdığını anlayan diğerleriyse, hayranlık uyandıran bir ahlak düzeyine ulaşıyor.

"Bize yapılan canavarlıkları, kendi eylemlerimizi haklı göstermek için kullanıyoruz," diye devam ediyor Ram. "Ben savaş sırasında bazı Almanların ya da Yahudi olmayanların bize yardım etmek için yaptıkları şeylerin çok değerli olduğunu düşünüyorum. Bizlerin, sürüp giden zulümleri kınamak için bireysel olarak yaptığımız şeyler çok önemlidir. Dolayısıyla benim yaptığım her şey bir şekilde Holokost'la doğrudan alakalıdır.

"Bana bu bilinci nasıl geliştirdiğimi mi soruyorsunuz? Evdeki akşam yemeklerimiz değişmez bir tartışma alanıydı. Siyonist sloganlara inanan annem ve bana Sokrates tarzı sorular soran ve böylece beni inançlarımı yeniden gözden geçirmeye iten kuşkucu babam. Çünkü ben sürekli olarak, o dönemde birbirlerini tamamlayan Siyonist ideolojiyle sosyalist gençlik hareketlerine başvururdum. Siyonizm bana göre bu dünyaya adaleti getirmenin Yahudicesiydi.

"Çünkü Siyonizm'in düşüncesi şuydu: Yahudi ulusunu bütün dünya için bir örnek haline getirmek. Kutsal Kitap bizim seçilmiş halk olduğumuzu ve dünyanın sonu geldiğinde, herkesin, bütün uluslara ışık olacak Kudüs'e geleceğini söylüyordu.

"O günlerde biz bu sözcükleri sosyalist terimlerle yorumluyor ve Afrika'daki Siyahilerin savaşını, halkların özgürlüğünü, bütün bu cesur hareketleri savunuyorduk. Çok yüksek ahlak standartlarına sahiptik, ama Filistinlilere neler yaptığımızı hiç görmüyorduk!"

Onu dinlerken, bu fikirlerle yoğrulmuş bazı İsrailliler için, sürdürülen haksızlıkları görmenin neden daha da dayanılmaz olduğunu daha iyi anlıyorum. Kendilerini cellat olarak görmeye tahammül edemiyorlar.

"Üniversiteye gitmeden önce buradaki Filistinlilerle (yani bizim İsrailli Araplar dediğimiz insanlar) hiç karşılaşmamıştım. Tel Aviv'de hiç Arap yoktu. 1948 savaşından önce, eşekleriyle gelip sebze meyve satan birkaç kişi hatırlıyorum, ama ondan sonra onları hiç görmedim... Ama yine de, babamla yaptığımız tartışmalardan, Filistin'in halksız bir toprak olmadığını da çok iyi biliyordum.

"Siyonist ve sosyalist fikirlerle yoğrulmuş olduğumdan, askerliğimi bir *kibutz*'ta yapmaya ve hayatımı orada bir çiftçi olarak geçirmeye karar verdim. Yeni bir ulus yaratmamız gerektiğine inanıyorduk. Para işlerinde uzmanlaşmış bir Yahudi toplumu olmayı bırakıp, toprakla uğraşan ve üreten bir halk olmamız gerekiyordu. Fakat hızla insanların çoğunun daha kolay bir askerlik yapmak için *kibutz*u kullandığını, sonra da sivil yaşama geri döndüğünü anladım. Bu duruma isyan ettim, onları sahtekarlıkla suçladım ve kavga ettik.

"Kendimi vicdanen rahatsız hissedip *kibutz*'tan ayrıldım. Topluma yararlı bir şeyler yapmam gerekiyordu. Ekonomi ve siyasal bilimler öğrenimi almak için yirmi iki yaşında üniversiteye kaydoldum. Aynı zamanda, hayatımı kazanmak için, Kudüs'teki bir radyoda çalışıyordum. İlk Arap arkadaşlarımı orada tanıdım. İsrail Arapları'nın askeri işgal altında olduğu bir dönemdi.[53] Her yönden kısıtlama altındaydılar, hükümet her şeyi kontrol altında tutmak için köy muhtarlarını, 'yes men'leri kullanıyordu. Pek çok toprağa el konulmuştu ve gizli servisler her şeyi yapabilecek güçteydi.

"Bugün de topraklara el konuluyor ve denetimin her türlüsü var. Ama şu farkla: Bugün buradaki Filistinliler haklarının bi-

53) 1948-1965 arası.

lincinde. O dönemde çok daha uysaldılar, her şeyi kadercilikle karşılıyorlardı. Havanın yağmurlu ya da güzel olması gibi, ellerinden hiçbir şey gelmezmiş gibi... Zamanında Türkler tarafından yönetilmişlerdi, sonra İngilizler, ardından Ürdünlüler, sonra da İsrailliler, Allah'ın onlara uygun gördüğü şey buydu! Ama şimdi mücadele ediyorlar.

"Yahudiler ve Araplar arasındaki çatışmayla ilgilenen gençlere yönelik yaptığım bir radyo programı, siyasi mücadelemin başlangıcı oldu. Bilinçli bir biçimde Arap dünyasının olumlu yanlarını gösteriyordum. Bir gün, bunun işim için bir problem olacağını bildiğim halde, Arap yanlısı bir gösteriye katıldım. Göstericilerin çoğu İsrailli Araplar'dı. Ben de bir bayrak taşıyordum, holiganlar bana saldırdı ve bir haber muhabiri bizi filme aldı. Ben artık işten kovulmayı bekliyordum; bizim bölümün yöneticisi hanımefendi bana telefon etti: 'Merhaba Ram, sizi televizyonda gördüm, yaptığınız şeyi çok takdir ediyorum,' dedi.

"Görüyor musunuz, İsrail toplumu, çoğu Filistinlinin sandığı gibi, tek bir bloktan oluşmuyor. Meslek hayatım boyunca, radyoda olsun, televizyonda olsun çok sert eleştirilerle ve sansür kuruluyla mücadele etmek zorunda kaldım, ama pek çok övgü de aldım. Hatta İsrail İletişim Ödülü'ne bile layık görüldüm ve bu, Fransa'daki Légion d'Honneur gibi bir şeydir.

"Filistin halkının haklarının savunucusu olmama karşın, iyi bir vatansever olmayı da sürdürdüm. Mesela 1973'te yurtdışındaydım, ama savaşmak için hemen ilk uçağa atlayıp geldim."

"İşgal edilen topraklarda görev yaptınız mı?"

"Evet, 1967-1973 arasında Gazze'de ihtiyat birliğindeydim. O dönem, bir barış yanılsamasının egemen olduğu, sakin bir dönemdi. Evet biz işgalciydik, ama Filistin halkının çoğunluğu bu işgali kabul ediyor ve bundan ekonomik yararlar sağlıyordu. Biz birer turist gibi lokantalarında yemek yiyor, dükkânlarından alışveriş yapıyorduk, arada bir çıkan ufak tefek olaylara rağmen, iyi karşılanıyorduk.

"Öldürmek ya da öldürülmek durumunda hiç kalmadım, ama mülteci kamplarına gittiğimizi, insanları evlerinden çıkartıp bir ağacın altında topladığımızı, sonra da gidip evlerini aradığımızı hatırlıyorum. İnsanların bir kenara koyduğu birkaç kuruşu ya da çok yoksul bir ailenin radyosunu alan askerler vardı, onlara çok kızardım ve hemen komutana şikâyet ederdim. Komutan bazen onlara aldıklarını geri verdirtirdi. Askerler bazen de insanların koyunlarını, keçilerini, tavuklarını, tavşanlarını, yaşamaları için gerekli olan her şeyi alırdı. Onları engellemeye çalışırdım, ama boşuna.

"Bir yanda ülkemi koruma isteği, diğer yanda sivillerin sürekli olarak hırpalanması, ahlaksızca rahatsız edilmesi, bu tür çelişkiler içine saplanıp kalmıştım."

"Peki ya bugün, bu anlaşmazlığın sonunu nasıl görüyorsunuz?"

"Bu anlaşmazlıktan kurtulabilmek için iki şeyi anlamak gerekir; önce Filistinlilerin de bizim gibi insanlar olduğunu ve sonra, Ortadoğu'daki güçlerin şu anki dengesinin sonsuza kadar böyle sürmeyeceğini. Filistinliler ve Arap dünyasıyla bir anlaşma zemini yaratmak için fazla zamanımız kalmadı. Eğer bunu acilen yapmazsak, yok oluruz."

"Kötümser görünüyorsunuz! Oysa güç dengesi uzun süre İsrail lehinde kalacaktır! Amerika tamamen sizi destekliyor."

"Buna katılmıyorum. 11 Eylül'de Amerika'da olan şey, burada olabilecekllerin bir örneği: Sürekli bir nefret hali, mutlak bir anlayışsızlık, küçük terörist grupların elindeki kitle imha silahları -şu anda ellerinde yoksa da, yakında olacaktır-, bütün bunlar çok ürkütücü.

"Geçenlerde, Tel Aviv'in kuzeyinde, bir gaz üretim bölgesinde bir bomba bulundu. Patlasaydı, binlerce kişi ölebilirdi. Bunun sonucu da herhalde bütün Filistinlilerin Ürdün'e sürülmesi olurdu. Ve sanırım, Irak'la ya da başka bir ülkeyle, bütün dünyanın dikkatini üzerine çekecek bir çatışma dolayısıyla, bu yakında gerçekleşecek. Arap dünyası tepki gösterecek ve bölgedeki bütün dengeler sarsılacak.

"Toplumumuz güçlü olduğu kadar, nazik bir yapıya da sahiptir. Soykırım travması nedeniyle, komşularımızdan akıl almaz biçimde korkuyoruz ve pazarlık yapmak yerine, kendi içimize kapanıyoruz.

"Hâlâ anlaşma olanağımız var, ama fazla zamanımız kalmadı. Herkes biyolojik ve kimyasal silahları eline alır da nefret bu şekilde devam ederse, o zaman büyük bir tehlike içinde olacağız. Rabin bunu anlamıştı, bu yüzden de Filistinlilere bir devlet vererek sorunu çözmeye çalışmıştı. Ama hiçbir şeyden vazgeçmek istemeyen dar görüşlü kişiler tarafından öldürüldü."

"Sizin gibi bilinçli İsrailliler'in sayısı çok az. Neden?"

"İşin doğrusu, İsraillilerin de aslında ne yaptıklarını bildikleri; ülkelerinin başka insanlardan çalınmış topraklar üzerine kurulduğunu, o insanların topraklarından zorla sürüldüğünü biliyorlar. Ama bunu düşünmek, bundan bahsetmek istemiyorlar, tıpkı geçmişte soykırımdan bahsetmek istemedikleri gibi. Filistinliler'le diyalog kurma konusundaki korkunç beceriksizliklerin nedeni bu. Çünkü kendisiyle birlikte başka insanları da havaya uçuran intihar komandosunun yaptığı şey, bizim Filistin kampları ve şehirlerinde yaptığımız şeylerden daha kötü değil. İsrailliler için bunu kabul etmek çok zor. İntihar komandolarının insanlık dışı yaratıklar olarak görmek zorundalar. Ve onları bir kez insanlık dışı yaratıklar olarak gördünüz mü, her şeyi yapabilirsiniz."

"Bana filmlerinizden söz edin. Her zaman politik konular mı seçiyorsunuz?"

"Hayır, ben her tür film yaptım, mesela çok basit bir polisiye film bile çektim. Ama dedektif bir Arap'tı. Arap dedektifi Yahudi ortamına koymak bile İsrailliler üzerinde şok etkisi yarattı ve onları düşünmeye sevk etti. Biz sanatçılar fazla etkili olmadığımızı biliyoruz, ama yaptığımız azıcık bir şey bile önemli.

"Her halükârda, ben her şeyi kabul edip susamazdım. Bu, benim için ölüm olurdu."

FİLİSTİNLİ VE İSRAİLLİ ÇOCUKLAR

Filistin'de Bir Okul

Tepesinde bir Filistin bayrağının dalgalandığı, iki katlı büyük bir yapı. Sınıflar, yüzlerce çocuğun sağır edici bir gürültüyle futbol ya da voleybol oynadığı geniş bir iç avlunun etrafını çeviren koridorlara açılıyor.

Nisan 2002'de, bir ay süren sokağa çıkma yasağı sırasında, okul yüzlerce mahkûmun kapatıldığı geçice bir hapishaneye dönüştürülmüş. İsrailli askerler tarafından işgal edilmiş bütün kamu binaları gibi, yağmalanmış, pisletilmiş, arşivleri ve bilgisayarları çalınmış olan okul, bu haziran ayında, yapılış amacına uygun olarak tekrar eğitime başlamış. Altı ila on altı yaşları arasında, yedi yüz öğrenci, ordunun sokağa çıkma yasağı koyduğu günler dışında, tekrar sınıfları doldurmaya başlamış.

Okul müdürü, Yaser El Kasravi, kırk yaşlarında enerjik bir

adam. Bizi o karşılıyor. O da iki hafta hapse atılmış. Ve şimdi okuluna tekrar kavuşmuş olmaktan dolayı çok mutlu...

"Sizi neden tutukladılar?"

"Bir nedeni yok! Beni sorgulamadılar bile. Nedensiz yere tutuklanan binlerce insandan biriydim. Askerler on beş ila yetmiş yaş arasındaki erkekleri sistemli bir biçimde tutukluyordu. Ve bir gün, hiçbir açıklama yapmadan, beni salıverdiler."

Arkasındaki raflarda sergilenen okul ödüllerinin arasında, helikopterlerden atılmış büyük mermilerden makineli tabancaların küçük mermilerine kadar, boy boy mermi kovanları görülüyor.

Müdür, "Pisgat yerleşiminin yakınlarında oturan çocuklar bana her gün bunlardan getiriyor," diye açıklıyor. "Bana uyuyamadıklarını, her gün üstlerine ateş açıldığını, her gece mutfağa sığınmak zorunda kaldıklarını anlatıyorlar. Sınav sonuçlarının bu kadar kötü olmasına şaşmamak gerek. Zavallı yavrucaklar kendilerini derse veremiyorlar. En ufak bir araba ya da uçak gürültüsünde, irkiliyorlar; korkuyorlar, sinirli ve saldırganlar. Çoğu evlerine ya da komşularının evine askerlerin girdiğini, ebeveynlerinin aşağılandığını ya da hırpalandığını, her şeyin yağmalandığını ve çoğu zaman babalarının, ağabeylerinin hapse götürüldüğünü görmüş. Üzerlerine ateş açan helikopterlerle, tanklarla, uçaklarla hayatlarında ilk kez karşılaşıyorlar. Hatta bazıları yakınlarının ya da arkadaşlarının öldürüldüğünü bile görmüş. Geçen sene sadece bizim okulumuzdan üç çocuk öldürüldü. Bakın..."

Karşı duvara asılmış üç çocuk fotoğrafını gösteriyor.

"Obeyd Darraj; dokuz yaşındaydı, gece uyurken serseri bir kurşun tarafından vurulmuş. Evi Pisgat yerleşimine yakındı. Bütün gün, Şeker Bayramı için hazırlık yapan ailesine yardım etmiş.

"Muhammed Kuveyk; Apaçi helikopterinden[54] atılan bir füze sonucu, annesinin kullandığı bir arabanın içinde iki kız kardeşiyle birlikte can vermiş. Asıl hedef, eylemci olan babasıymış.

---

54) Apaçi helikopterleri güdümlü füzeler ve makineli tüfeklerle donatılmıştır.

"Üçüncüsü, Emir Faruk; on yaşındaydı, okuldan eve dönerken vurulmuş. Üçüncü sınıftaydı, sınıf birincisiydi, herkesin sevdiği güler yüzlü bir çocuktu. Mermi kafasına isabet etmiş, yirmi gün komada kaldı, arkadaşları her gün hastaneye onu ziyarete gidiyordu. Öldükten sonra, fotoğrafını çiçeklerle birlikte sırasının üstüne koydular. Ertesi yıl, fotoğrafını yeni sınıflarına taşıdılar. Öğretmenler ve ben bunu onaylamıyoruz, biz şehitlerin fazla yüceltilmesini istemiyoruz, çünkü çocukların onları örnek almasından korkuyoruz. Ama arkadaşları bu konuda ısrarlı, yoksa onu terk etmiş olurlarmış.

"Emir sakin sakin evine giderken öldürüldü. O taş bile atmıyordu. Çocuklar zaten sadece barikatlara taş atıyor, ama bizim burada barikat da yok. Onu ya yerleşiminin yanında nöbet tutan askerler vurdu ya da yerleşimlerde oturan biri. Çocuklar yerleşimcilerden çok korkuyor, bazıları o kadar aşırıcı ki okullara bile saldırıyorlar."

Benim inanmıyor gibi göründüğümü fark edince -çünkü uluslararası basında böyle şeylere hiç rastlanmıyor-, ısrarla açıklıyor:

"18 Eylül 2002'de, El Halil'in güneyindeki bir okulda gerçekleşen bir patlamada sekiz yaşlarında beş öğrenci yaralandı. İsrail polisi ve Shin Beth,[55] bunun aşırıcı Yahudilerin işi olduğunu söylüyor. Sabah saat dokuz kırk beşte, okul bahçesinin içindeki çeşmenin yanında bir bomba patlamış. Birkaç dakika sonra üç yüz seksen öğrenci bahçeye teneffüse çıkacak! Olay yerine çağırılan polis ve itfaiyeciler ondan iki dakika sonra, yani herkes ilk yaralılara yardım etmek için toplandığında patlaması gereken bir bomba daha bulmuş. Neyse ki ilk bomba teneffüsten önce patlamış da sadece birkaç öğrenci patlamanın etkisiyle fırlayan cam parçalarından yaralanmış. Yoksa ortalık kan gölüne dönerdi.

"Bu saldırı ondan önce yapılan iki saldırıya çok benziyor. Bir

55) İsrail gizli servisleri.

okulda sekiz çocuk yaralandı. Diğerinde, Doğu Kudüs'teki bir kız okulunun yakınlarında, bir sabah, Bat Ayin yerleşiminde yaşayan bir grup adam okulun parmaklıklı giriş kapısının önüne patlayıcı dolu bir arabayı park ederken yakalandı. Mart 2002'de, Doğu Kudüs'ün başka bir okulunda bir bomba patladı, bir öğretmenle dört öğrenci yaralandı. Yasadışı bir Yahudi grubu olayı üstlendi, ama kimse tutuklanmadı tabii... her zamanki gibi..."

Müdürden izin alıp Emir'in sınıfına gittim. En öndeki sıralardan birinin üstünde mavi gözlü küçük bir çocuğun fotoğrafı konmuş, üzerine de kırmızı kalemle 14 Ocak 2001 tarihi atılmış. Sıranın üstü, arkadaşlarının düzenli olarak değiştirdiği çiçeklerle dolu. Duvarlarda herkesin bir gün gidip dua etmeyi hayal ettiği El Aksa camisinin renkli bir gravürü görülüyor. Kudüs, Ramallah'tan sadece on iki kilometre uzakta, ama İsrail tarafından yasaklanmış olan bu şehir, onlara Çin kadar uzak.[56] Caminin yanında, El Fetih liderlerinden Mervan Barguti'nin bir fotoğrafı var, yeni kuşakların kahramanı, şu anda hapiste... Ve sınıftan bazı çocukların "şehit" yakınlarının fotoğrafları; kiminin babası, kiminin kardeşi...

Emir'in en yakın arkadaşlarıyla konuşmak istedim. On-on bir yaşları arasında beş altı çocuk sınıfa girdi; içlerinden biri Emir'in kuzeni, İmad, solgun yüzlü, siyah gözlü, zayıf bir çocuk.

"Olay olduğunda onunla birlikteydim," diye anlatıyor. "Okuldan çıkmış, yerden mermi kovanları toplayarak eve dönüyorduk. Her şey çok sakindi, o gün bir gösteri falan da yoktu. yerleşiminin yanından geçerken askerler bizi çağırdı, biz kaçtık, ama karşımızda da askerler vardı. Ateş ettiler. Kurşunlardan biri Emir'in kafasına, biri de ağzına isabet etti. Ben var gücümle bağırdım, insanlar koştu, Emir'i yerden kaldırdılar, bu arada askerler barikatın gerisinde öylece bakıyorlardı. Emir'i hastaneye kal-

56) Birleşmiş Milletler kararlarına göre, Doğu Kudüs, İsrail'in geri vermesi gereken işgal altındaki Filistin topraklarından biri.

dırdılar, ama komadaydı. Birkaç gün sonra öldü... Bir de utanmadan bunların kauçuk mermiler olduğunu söylemiyorlar mı!"

Çevremi saran küçük gruba:

"Arkadaşınızın ölümünden sonra, taş atmayı bıraktınız mı?" diye soruyorum.

"Her halükârda, biz taş atsak da, atmasak da, askerler bizi dövüyor ya da bize ateş ediyor," diye yanıtlıyor Abdül Rahman adındaki tombul yanaklı bir çocuk. "Geçen gün okula gelirken bir asker beni çağırdı, yanına gittim ve bana tokat attı, öyle, hiç nedensiz..."

Diğerleri de onu onaylıyor:

"Evet, bu benim de başıma geldi, bir gün benim üstüme gaz bombası attılar, oysa ben taş falan atmamıştım!"

"Bu bana da oldu! Arkadaşlarla birlikteydim, askerler bizi çağırdı ve sonra bizi yumrukladı. Bu sık sık oluyor, ne zaman olacağını hiç bilmiyoruz, bazen de hiçbir şey yapmıyorlar..."

Onlarla birlikte gelen yaşlı öğretmen açıklıyor:

"Taş atanları yakalayamadıklarında, askerler karşılarına çıkan ilk çocuktan intikamlarını alıyorlar."

"Tamam ama siz de bana biz hiç taş atmıyoruz demeyin."

Birbirlerini dirsekleriyle dürtüp gülüyorlar ve sonunda kabul ediyorlar:

"Evet, atıyoruz tabii, sonra da son sürat vın!"

Kıvırcık saçlı bir çocuk, Ali, bu genel coşkuya katılmıyor.

Nedenini sorduğumda, bakışlarımdan kaçarak anlatıyor:

"Birkaç hafta önce, cuma günü, taş atan bir grup çocukla birlikteydim. Bizden büyük bir çocuk yanımıza geldi. Askerler onu tam alnının ortasından vurdu, çocuk yere düştü ve kanlar akmaya başladı. İnsanlar onu hemen bir arabaya taşıdı, ama hastaneye yetişemeden ölmüştür. O taş falan da atmıyordu, sadece oradan geçiyordu..." diye mırıldanıyor boğuk bir sesle.

Ağlamasından çekinerek ona çok yumuşak bir biçimde soruyorum:

"Ondan sonra sen ne yaptın?"

"Eve döndüm, çok üzülmüştüm, buna ben neden oldum diye düşünüyordum. Birkaç gün taş atmayı bıraktım... ama sonra tekrar başladım," diyor.

"İyi de çocuklar söyler misiniz bana lütfen, ellerinde makineli tüfekler olan askerlere sizin taşlarınız ne yapabilir?"

"Molotov kokteylleri de atıyoruz," diye itiraz ediyorlar, gücenerek. "Nasıl yapılacağını çok iyi biliyoruz, büyük ağabeyler bize öğretti."

Bassel adında, sarışın bir küçük gururla:

"Biz vatanımızı savunmak için taş atıyoruz," diyor.

"Büyüdüğünde ne yapmak istiyorsun?" diye soruyorum.

"Silahlarla vatanımı savunmak," diye yanıtlıyor küçük melek.

Herkes onu onaylıyor:

"Biz de. Savaşmayı ve korkmamayı öğrenmek için şimdilik sadece taş atıyoruz. Daha sonra tam anlamıyla savaşacağız!"

"Ben kuzenimin öcünü almak istiyorum," diyor İmad üzgün bir ifadeyle. "Büyüyünce silaha sarılacağım."

"Ama Filistin'in gelişmek için size ihtiyacı olacak. Hangi meslekleri seçeceksiniz?"

Ali öğretmen olmak istiyor. Abdül Rahman babasının mobilya mağazasının başına geçmeyi düşünüyor. Ve Bassel, o, gazeteci olmak istiyor:

"Burada olup bitenleri, bize yapılan haksızlıkları, askerlerin acımasızlığını anlatmak için," diyor. "Ben komşularımızı tutuklandıklarını gördüm. Herkesi evden çıkarttılar, babayı ve iki oğlunu tekme tokat dövdüler ve en gençlerini alıp götürdüler. Ondan bir daha haber alınamadı. Annesi her gün ağlıyor."

"Benim babam da tutuklandı," diyor, yüzü yetersiz beslenmeden dolayı beyaz lekelerle dolu, Salim adlı zayıf bir çocuk. "Yirmi gün sonra salıverdiler, çünkü aleyhinde hiçbir şey bulamamışlardı. Nisan ayıydı. Askerler sokağa çıkma yasağı ilan etmiş ve megafonla on beş-yetmiş yaş arasındaki bütün erkeklerin

meydanda toplanmasını istemişti, sonra da evleri aramışlardı. Hiçbir şey bulamadılar. Ben en büyük çocuk olduğum için -on bir yaşındaydım-, babam olmadığında evden ben sorumluydum. Dolayısıyla bir şeyimizi almasınlar diye, askerleri adım adım takip ediyordum. Komşumuzun biriktirdiği bütün parayı çalmışlar, tam yedi bin şekel."

"Bizim paramızı da çaldılar," diyor Ali; "annemin altın bilezikleriyle iki bin şekelimizi çaldılar."

"Askerler sizi soyuyor mu?"

"Tabii ki, bunu her zaman yapıyorlar. İsrail gazeteleri bile bunu yazdı!"[57]

Kim bilir kaçıncı kez tekrarlıyorum:

"İsrailliler çok güçlü. Onları taşlarla nasıl geriletebilirsiniz?"

Sarışın ufaklık Bassel, sitem dolu bir tavırla beni süzüyor:

"Sadece taşımız, molotov kokteylimiz yok bizim, intihar saldırılarımız da var. Bu şekilde, hiç değilse ölürken birkaç tanesini de yanımızda götürüyoruz."

"Siz de onun gibi mi düşünüyorsunuz?" diye soruyorum arkadaşlarına.

Hepsi onaylıyor.

"Ama savaşmak gerekiyorsa, bir tüfekle savaşmak daha iyi değil midir?" diye soruyorum.

"Bir tüfekle de başarılı olunabilir, ama daha zor, oysa bir intihar saldırısında sonuç kesindir! Üstelik bu onları korkutuyor: bu saldırılar nedeniyle insanlar yerleşimleri terk ediyor."

"Bir anlaşmaya varmanın tek yolunun oturup konuşmak olduğuna inanmıyor musunuz?"

Adeta hep bir ağızdan yanıtlıyorlar:

"Hayır! Bütün bu olup bitenlerden, bu şehitlerden sonra, bu artık mümkün değil, biz artık görüşmelere inanmıyoruz, İsrailliler yalan söylemekten başka bir şey yapmıyor!"

---

57) Özellikle *Haaretz* adlı ünlü İsrail gazetesi.

"Ama İntifada'dan önce barış anlaşmasının imzalanacağını ve İsraillilerle dost olabileceğinizi düşünüyordunuz?"

"O zaman neler yapabileceklerini bilmiyorduk! Ama şimdi biliyoruz. Onlar kadınlara ve çocuklara çok acımasızca davranıyorlar. Barış olsa bile, onlarla hiçbir zaman dost olamayız."

Yaşlı öğretmen beni bir kenara çekiyor:

"Bu şekilde tepki vermeleri çok normal," diyor. "Bu çocuklar çok sıkıntı çekiyor. Her gün yaşadıkları korkunun yanı sıra, bu çocuklar aç. Babaları hapse atıldığında ya da sadece işsiz kaldığında, ki burada çoğu insanın iki yıldır işi yok, evlerinde yiyecek hiçbir şeyleri olmuyor. Ama bu çocukların hiçbiri, özellikle de biraz daha büyükleri hiçbir zaman aç olduklarını söylemez. Tam tersine sana bir gün evvel evlerinde pişen güzel yemekleri anlatırlar. Bu bir gurur meselesi! Bu konuda sadece annelerin ağzından laf alabilirsiniz. Ve son birkaç aydır durum daha da ciddileşti."

Gerçekten öyle. Ağustos 2002'de, USAID[58] tarafından verilmiş rakamlar, Filistinli çocukların yüzde 30'unun kronik beslenme bozukluğu ve yüzde 21'inin ciddi beslenme bozukluğu çektiğini gösteriyor; 2000 yılının rakamlarına göre büyük bir artış söz konusu, 2000 yılında bu değerler sırasıyla yüzde 7,5 ile yüzde 2,5'ti.

Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası'nın geçtiğimiz günlerde hazırlanmış iki raporu da, Filistinlilerin büyük çoğunluğunun işsiz olduğunu ve yüzde 60'ının günde iki dolardan düşük bir parayla geçinmeye çalıştığını ortaya koyuyor.[59] Bu raporlar, Filistin ekonomisinin çöküşünü de İsrailli askerler tarafından dayatılan önlemlere bağlıyor: Sokağa çıkma yasağı, barikatlar ve

58) ABD Uluslararası Yardım Teşkilatı.

59) Filistin'de hayat, herhangi bir Avrupa ülkesindeki kadar pahalı olduğu hal-

tarımda, ticari malların nakliyesinde ve işte uygulanan her tür kısıtlamalar.

Şu anda Gazze ve Batı Şeria'daki nüfusun üçte birine bir yardım götüren insanlıkçı örgütler tehlike alarmı veriyor: Bir felaketin yaklaştığını, yiyecek stoklarının tükendiğini, acil destek beklediklerini dile getiriyor.

Bu insanlara sürekli yiyecek dağıtılması mı gerekecek...

Geçtiğimiz günlerde, Birleşmiş Milletler'e bağlı WFP (Dünya Gıda Programı), Avrupa Komisyonu'nun yardımları sayesinde elde edilen beş yüz tonu aşkın gıda yardımının İsrail ordusu tarafından imha edilmesine karşı resmi bir şikâyette bulundu. Gazze'de depolanan bu yiyeceklerin ihtiyacı olan kırk iki bin kişiye dağıtılması planlanıyordu.

3 Aralık 2002'de, askerler zırhlı binanın etrafını çevirip dinamit lokumlarını yerleştirmiş ve yiyeceklerin çıkartılmasına izin vermelerini isteyen sorumluların itirazlarına aldırmadan her şeyi havaya uçurmuştu. Operasyon sırasında müdahale etmeye kalkışan iki sivil Filistinli öldürülmüş ve yirmi kişi yaralanmıştı. Bunlar ne istisnai eylemler, ne de yanlışlıkla yapılmış şeyler; 30 Ocak 2003'de de, iki zırhlı araç ve iki buldozer, halkın büyük kısmının açlık çektiği, sokağa çıkma yasağı altındaki El Halil'de, El Manara gıda pazarını yerle bir etmişti.

Beni bir kenara çekmiş olan ak sakallı öğretmen aslında sadece elli beş yaşında, ama çoğu Filistinli gibi yaşamın zorlukları karşısında erken yaşlanmış. Otuz beş yıldır matematik dersi veriyor.

"Biz de korkuyoruz," diye itiraf ediyor. "Çocukların karşısında soğukkanlı görünmeye çalışıyoruz, ama askerler okulu basacak, olmadık şiddetlere başvuracak diye her gün yüreğimiz ağzımızda dolaşıyoruz. Her akşam eve giderken okulun önemli belgelerini yanımızda götürüyoruz, nisanda yaptıkları gibi gelip onları yakmalarından korkuyoruz. Söyler misiniz bana, kitapları, öğrencilerin sıralarını yakmak niye? Filistin halkının eğitimi

onlar için bir tehlike mi? Bu okulda Ramallah civarındaki köylerde oturan dokuz öğretmeniz. Genellikle evden çıkamıyoruz, çünkü aniden bir devriye geliyor, bir barikat kuruyor ve bizi köyün içine hapsediyor. Bu birkaç saat sürüyor, genelde tutuklama yapacakları zaman. Ama bütün köyleri bu şekilde çembere almak kuşkusuz pek çok adam ve zırhlı araç gerektiriyor. Bu yüzden bizi başka bir biçimde, Ramallah'a tek giriş yolumuz olan Surda barikatını kapatarak engelliyorlar. Köylüler için bu ekonomik anlamda ölüm demek. Ne ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlar, ne de şehirde ürünlerini satabiliyorlar."

"Normal zamanda okula gelmeniz ne kadar zaman alıyor?"

"Ben Beyt Safafa köyünde yaşıyorum, buradan on altı kilometre uzakta. Fakat saat sekizde okulda olabilmek için evden altıda çıkmam gerekiyor, çünkü iki barikattan geçmek zorundayım. Askerler bazen yolu tamamen kapıyor ve çocuklar okulda bizi beklerken, biz geri dönüp evde yolun açılmasını bekliyoruz..

Kafasını sallıyor:

"Tahmin edersiniz, köylerde durum şehirdekinden de kötüdür," diyor. "Köylüler basit insanlardır, İsrailliler'in gözündeyse birer hayvandan farkları yok, köylülere karşı son derece kaba ve acımasızlar.

"Üç gün önce askerler köye girdi ve sokağa çıkma yasağı ilan etti. Sonra yakınlardaki Halamich ve Atarot yerleşimlerinden insanlar geldi ve askerlerin koruması altında iki yüz meyve ağacını kökünden söktü. Bunu her zaman yapıyorlar; geliyorlar, yakıp yıkıyorlar ve sonra da çekip gidiyorlar. Asıl amaç küçük köylerdeki insanları gitmeye zorlamak, böylece bizim topraklarımıza yerleşecek ve yerleşimlerini genişletecekler. Olanağı ya da yakınları olan bazı köylüler şimdiden Ramallah'a göçtü.

"Gitmemiz için bizi korkutmaya da çalışıyorlar, tıpkı 1948'de babalarımıza yaptıkları gibi. İntifada'nın başında bir genci alıp yerleşime götürdüler. Orada onu parçalara ayırmışlar. Sonra tam bir ay boyunca köyün ortasında bizim en ufak hare-

ketimizi denetleyen askeri bir karakol kurdular.

"Bütün bunların tek sebebi, bizim köyde hâlâ biraz toprak olması. İsrailliler askeri bir bölge oluşturmak için bir kısmına şimdiden el koyduğu halde. Ama tarlalarımızın çoğuna gidemiyoruz; buna kalkışan köylülere ateş ediyorlar. Sonra da, devlete, terk edilmiş bir toprağa el koyma hakkı tanıyan eski İngiliz yasasını uyguluyorlar! Benim büyük bir arazim vardı, ama şimdi yerleşimin sınırları içinde. Tapusu hâlâ bende. Ama bu adamların karşısında ne işe yarar ki?

"Diğer bütün köylerde olduğu gibi, bizim köyde de son evlerin sınırının ötesine ev yapmak yasak. Yeni aileler için artık yer yok. Gençler bir yuva kuramıyor, bu yüzden de köyü terk etmek zorunda kalıyorlar. Kendi bahçemize bir kuyu açmamıza bile izin vermiyorlar, çünkü yeraltı suları İsrail'e aitmiş. Eğer açarsan, ağır biçimde cezalandırılıyorsun. Biz de bu sorunu yağmur sularını biriktirmek için havuzlar yaparak çözmeye çalışıyoruz, ama yazın hayat çok zor."

"Irak'a karşı girişilecek bir savaş nedeniyle, İsrail ordusunun köylerdeki insanları şehirlere aktaracağı söyleniyor? Siz buna inanıyor musunuz?"

"Ah, bizi gönderme planı, ama bu çok eski bir plan! Haftada üç dört gün suyumuzu kesmelerinin nedeni de bu zaten. Bizi göndermek için her yolu deniyorlar. Ama biz kalıyoruz. Gidecek hiçbir yerimiz yok bizim!"

İki gün sonra, İsrail gazetelerinden, Filistinlilerin bir arabaya ateş ettiğini ve Atarot yerleşiminden iki kişiyi yaraladığını öğreneceğim. Ve bir kez daha, kör saldırılar olduğu söylenen bu saldırıların öyle olmadığını anlayacağım; bu saldırı, çok açık bir biçimde, Beyt Safafa köyündeki ağaçların sökülmesine karşı verilmiş bir yanıttı...

Üç ay sonra, okullar açıldığı zaman, yani eylül ayının ortalarında çocukları tekrar görmek istedim. Okul, El Bireh'in başka

bir mahallesine taşınmıştı. Adı da, 1930-1940 yılları arasında Yahudilere ve İngilizlere karşı ayaklanmayı yöneten Filistinli komutanın adıyla, "Emin El-Hüseyni" olmuştu.

Yeni binalar yapılmıştı ve içerisi hâlâ boya kokuyordu... Binalar, Pisgat yerleşiminin hemen altındaydı. Bundan daha yakın olamazlardı; hemen tepenin üstünde, Pisgat; iki yüz metre aşağıda, okul. Okulun kapısı ateş menzili içinde.

Bu durum beni şaşırtıyor ve beni karşılamaya gelen yaşlı öğretmene:

"Böyle bir tehlikeyi nasıl göze alabildiniz?" diye soruyorum.

"Bu toprak belediyeye ait. Yoksa satın almak çok pahalı," diyor.

"Ama bu yerleşimcilere açıkça meydan okumak demek!"

"Yönetim'in, yerleşimlere yakın bile olsa, bize ait olan her toprağın kullanılması yönünde bir kararı var; yoksa İsrailliler oralara el koyar ve şimdiden pek çok köyde olduğu gibi, Ramallah artık hiç genişleyemez. Her şekilde direnmek zorundayız; yoksa Filistin diye bir şey kalmaz. Özel kuruluşları burayı satın almaya zorlayamadığımızdan, biz de kamu kurumlarımızı gelip buralara inşa ediyoruz."

Emir'in kuzeni İmad'ı, sarışın Bassel'i, kıvırcık saçlı Ali'yi, tatil öncesine göre daha zayıflamış gördüğüm Selim'i, mobilyacının oğlu Abdül Rahman'ı yeniden kucaklıyorum. Yeni sınıflarına dün taşınmışlar, bana en öndeki çiçeklerle kaplı sırayı gösteriyorlar; Emir'in sırası. Her yıl onu çiçeklerle donatmayı sürdüreceklerini söylüyorlar; Obeyd ve Muhammed'in sıralarını da öyle.

Bassel bana, o yaz tatilinde, komşularının çocuğunun kendi evinde öldürüldüğünü anlatıyor. Çocuğun babası pencereyi boyuyormuş, o da babasına yardım ediyormuş, bir kurşun gelip tam göğsüne saplanmış.

"Adı Ubey'di, on yaşındaydı, birlikte oyun oynardık," diyor.

Yerleşime bu kadar yakın bir okulda olmaktan korkup korkmadığını merak ediyorum.

"Hayır," diyorlar gururla. "Diğer okula giderken zaten her gün önlerinden geçiyorduk. Tank, zırhlı araç ve asker görmeye de alıştık artık, yani bir yerleşim bizi korkutamaz!"

Yeni müdür çocukları çağırıyor; tören başlayacak. Aslında okul bir haftadır açık, ama sokağa çıkma yasağı nedeniyle, açılış töreni bugüne kalmış.

On bir-altı yaş arasında yaklaşık beş yüz erkek çocuk bahçede düzgün sıralar halinde dizilmiş.

Müdür mikrofonu alıyor ve konuşmasına başlıyor:

"İsrailliler okullarımızı yağmalayıp kitaplarımızı yakıyorlar. Onlar sizin okumanızı engellemek, sefil bir halk haline gelesiniz diye sizi cahil bırakmak istiyor. Direnmek gerek. Siz, ülkeniz Filistin'i kurmak için, her şeye karşı savaşmalı ve her türlü zorluğa rağmen okumalısınız. Yaşasın Filistin ve şehitlerimizin zaferi!"

Sesinin yerleşime ulaşmasından endişeleniyorum... ama kendimi toparlıyorum. Her halükârda saklayacak neleri var ki? Yerleşimlerde yaşayanlar Filistin halkının kendileri hakkında ne düşündüklerini bilmiyorlar mı?

"Ailesinden şehit olanlar arkadaşlarının önünde konuşacak," diye devam ediyor müdür.

İmad her zamankinden daha solgun bir biçimde ilerliyor.

"Emir, artık bizimle birlikte değilsin, yokluğuna ağlıyoruz, ama şunu bil ki ölümün boşuna olmadı, sana söz veriyoruz, özgür Filistin için mücadelemizi sürdüreceğiz."

Bir dakikalık saygı duruşu yapılıyor; ağır bir sessizlik, bazı çocukların gözleri nemleniyor.

Sonra müdür bir işaret yapıyor, sıralar yavaş yavaş dağılıyor ve çocuklar sınıflarına gidiyor.

Bassel, Ali, Selim, İmad ve Abdül Rahman'a hoşça kalın diyorum ve içim buruk bir biçimde arkalarından bakarken, Hıristiyanların, Müslümanların, Yahudilerin tek Tanrısı'na onları koruması için yalvarıyorum...

Çocuk Psikoloğu Cairo

Cairo otuz yaşlarında bir genç hanım. Filistin yüksek sosyetesinden gelen seçkin ve ince biri. Ailesi ABD'ye göçmüş ve o, orada doğmuş. Ama eğitimini tamamladıktan sonra gelip ülkesinde çalışmayı seçmiş.

Çocuk psikoloğu Cairo, özellikle El Bireh'deki Muhtanabin erkek okuluyla ilgileniyor; okulda bana eşlik ediyor.

Okuldan çıktıktan sonra bindiğimiz takside, Cairo iç çekerek anlatıyor:

"Bu kuşak sürekli bombardıman, silah sesleri ve sokağa çıkma yasağı altında büyüyor, erişkinliğe ulaştıklarında altından kalkılamayacak sorunları olacak. Görevim sırasında, evden dışarı istemeyecek kadar büyük travmalar geçirmiş çocuklarla karşılaşı-

yorum. Küçük çocuklar gibi davranıyorlar, annelerinin dizinin dibinden ayrılmıyor ve saldırganlaşıyorlar. Her sesi, bir tehlike, bir tank, bir patlama, bir bomba olarak algılıyorlar. Karanlıkta kalamıyorlar, bir ambulans sesi duyduklarında, bazıları hemen korkuya kapılıp yatağın altına saklanıyor ve sinir krizi geçiriyor. Aşırı yoksulluk içinde yetişen çocuklar da bombardımanlara maruz kalan çocuklar kadar sorunlu, çünkü son iki yıldır sürekli bir yarın endişesi ve ailelerinin aşırı sinirliliğiyle içi içe yaşıyorlar.

"En yoksul çocuklar ya da çok tehlikeli bir bölgede yaşayan çocuklar arasından seçtiğimiz bin iki yüz çocuk üzerinde bir araştırma yaptık. Onlara, 'Şimdi evine dönebilsen, istediğin her şeyi yapabilecek ve istediğin her şeye sahip olabilecek olsan, ne isterdin?' diye sorduk. Çoğu 'Meyve yemek isterdim' ya da 'Askerlerin evimize gelmemesini isterdim,' diye yanıtladı. Yani artık bir hayalleri yok, sadece yakın geleceği görebiliyorlar. Bu durum o kadar uzun süredir devam ediyor ki artık umutlarını kaybetmişler. Ne oyuncak, ne şekerleme, ne televizyon, artık hiçbir şey istemiyorlar, boyun eğmişler, sanki şimdiden ölmüşler.

"Ailelerinin de artık çocuklarla ilgili en ufak bir hayali yok; gelecekten söz etmeye cesaret edemiyorlar, günlük yaşıyorlar. Ve çocuklar, durumun daha da kötüleştiğini görüp iyice karamsarlığa kapılıyorlar. Birçok anne bana, 'Param yok, otoritem de kalmadı, bittim tükendim, çocuğuma söz geçiremez oldum, artık okula gitmek istemiyorlar,' diyor. Ama çocuklar açısından da aç karnına okula gitmek çok zor bir şey. Karnınız aç ve kafanız ertesi gün ne yiyeceğinize takılıyken, dikkatinizi nasıl toplar da derse verebilirsiniz? Beslenme bozukluğunun sonuçları hemen ortaya çıkmıyor, önce çocuklar kilo kaybediyor, dikkati azalıyor ve öğrenme yeteneğini yitirmeye başlıyor. Ayrıca size diyorlar ki: 'Okuyup da ne yapacağız?' Çünkü iş yok, babalarını yıllardır işsiz görüyorlar..."

"Köydeki insanlar, en azından onlar yiyecek bir şeyler buluyordur herhalde?"

"Ne yazık ki hayır. Hatta kimi zaman onların durumu daha da kötü, çünkü köyler yerleşimler tarafından kuşatılmış ve çoğu köylü, tarım alanlarının tamamını kaybetmiş durumda. Toprağı olanların da bir şey yetiştirmesine izin vermiyorlar, çoğu zaman yerleşimciler ürünlerin çıkmasını bekliyor ve sonra da buldozerlerle gelip bütün ürünü eziyor, öyle ki artık çoğu köylü toprağına bir şey ekmeye kalkışmıyor. İntifada'nın başından beri, İsrailliler binlerce dönüm araziyi bu şekilde mahvetti."

Ramallah'ın merkezine geldiğimizde, bir kafeye oturuyoruz ve asma yapraklarının altında, çok koyu ve çok şekerli bir bardak çay içiyoruz. Sormadan edemiyorum:

"Cairo ismi nereden geliyor? Kahire anlamına geliyor değil mi?"

Gülmeye başlıyor:

"Benim babam milliyetçiydi ve Nasır'ın büyük bir hayranıydı. Suriye ve Mısır arasında ittifak kurulduğunda,-ki bu fazla uzun ömürlü olmadı, babam çok sevinmiş bana Cairo, kız kardeşime Damaskus, küçük oğlan kardeşimize de Abdül Nasır adını koymuş."

"Bana biraz kendinizden söz edin. Doğum yeriniz Amerika'dan ayrılıp burada yaşamaya nasıl karar verdiniz?"

"On beş yaşıma geldiğimde, ailem bir ara kültürümüzü tanımamız için kız kardeşimle beni Filistin'e göndermeye karar verdi, çünkü çok Amerikanlaşmıştık. Ailem Müslüman'dı, asla dinden ve politikadan söz etmezlerdi ama kökleri onlar için çok önemliydi. Bizi buraya farklı yaşam biçimleri olduğunu da görelim diye gönderdiler, yoksa burada kalalım diye değil. Ama ben ülkeme aşık oldum. Üniversitede psikoloji eğitimi almak için 1974-1979 arasında burada kaldım, sonra doktora tezim için Amerika'ya geri döndüm. Eşimle orada tanıştım, o da El Bireh asıllıydı. 1987'te buraya döndük ve birinci İntifada sırasında evlendik."

"Zor anlarda Amerika'daki yaşamınızı özlediğiniz oluyor mu?"

"Asla! Burada öyle bir insanlık, öyle bir dayanışma var ki Batı'da bunu bulmak mümkün değil. İnsanlar olağanüstü dirençli. Otuz beş yıldır işgal altında yaşıyorlar ve en olmadık zorluklara göğüs germeyi öğrenmişler. İsrailliler bizi insanlıktan çıkartmak, çekip gidelim diye bizi umutsuzluğa düşürmek istiyor. Ama biz, eğer umudumuzu kaybetmezsek onların kazanamayacağını biliyoruz. Hepimizi öldürmedikleri sürece tabii! Ki bu da imkânsız, sadece dünyanın tepkisi nedeniyle değil, kendileri hakkında ahlaklı bir imajı korumak istedikleri için. Bazı şeyleri saklamayı becerseler bile, bir soykırımı asla gizleyemezler.

"Önemli bir şey daha var. Bizde, sömürgeleştirilen halklarda çoğu zaman görülen aşağılık kompleksi yok. Biz hiçbir zaman İsrailliler gibi olmak istemedik, onlara özenmedik. Onlar onlar, biz biziz; herkesin kendi değer yargıları var. Onlar belki bizden daha iyi şeylere sahipler ama bu onların bizden daha iyi olduğu anlamına gelmez. Biz kendimizi olduğumuz gibi seviyoruz. Bu çok önemli. İnsanlar en berbat koşullarda yaşıyor, ama buna rağmen ailelerinde doktorlar, avukatlar, mühendisler var.

"Çocuklar en kötü koşullarda bile büyüklerinin neler yapabileceklerini görüyor. Olduğumuz gibi olmak, biz Filistinliler için bu bir gurur kaynağıdır ve bu devam ettikçe, İsrailliler bizi alt edemeyecektir. Yaşamlarını sürdürmekte çok zorlanan aileler görüyoruz ama bitmiş, tükenmiş insanlar görmüyoruz. Kimse her şey bitti gözüyle bakmıyor."

Işıltılı gözlerle bana bakıyor. Az önceki yorgunluğundan eser yok:

"Çocuklarımıza dünyanın hiçbir yerinde bir işgalin sonsuza kadar sürmediğini, ulusların er ya da geç özgürlüklerine kavuştuklarını anlatıyoruz. Onlara, 'Ülkenin ve kendinin bir geleceği olduğuna inandığın sürece hayatta kalırsın. Evet, insanlar yaralanıyor ama dünyanın her tarafında insanlar yaralanıyor ve hatta ölüyor. İnandığın ve yaşamını iyileştirmek için bir şeyler yaptı-

ğın sürece, seni yok edemezler. Seni ancak sen yenilmeyi kabul edersen yenebilirler,' diyoruz.

"Bütün bunları çocuklarımıza tekrar tekrar söylüyor ve bunları onlara yaşatmaya çalışıyoruz. Mesela, bunun için, bir okulda on sekiz-yirmi beş yaşlar arasında, yani onlara çok yakın öğretmenlerle birlikte yaz kampları düzenliyoruz... Çocuklar arkadaşlarıyla birlikte resim yapıyor, dans ediyor, tiyatro oyunları sahneliyor. Onlara yapmak istedikleri şeyi seçmelerini öğretiyoruz. Seçme ve karar verme hakları üzerinde duruyoruz. Ayrıca onlara araştırma yapmayı, başkalarının önünde düşüncelerini açıkça ifade etmeyi, sohbet etmeyi, insanları kırabilecek şeyler söylememeyi de öğretiyoruz. Onlara herkesin kendini farklı biçimde ifade edebileceğini ama hepsinin birbirine çok benzediğini, aynı korkuyu, aynı öfkeyi, aynı bezginliği yaşadıklarını öğretiyoruz.

"Bu kamplarda önemli olan, çocukların mutluluğu tanıması, onun var olduğunu ve ona ulaşabilecek olduğunu bilmesi, arzulara ve bir amaca sahip olması ve yeniden umuda kavuşması..."

"Büyüyünce Onları Öldüreceğim!

Bu öğleden sonra, Ramallah'ta, yasağa rağmen, bazı insanlar sokağa çıkmayı göze almış. Mahallelerde tanklar görülmüyor; hepsi şehir merkezinde, özellikle de, Arafat'ın haftalardır tutuklu bulunduğu Mukata çevresinde toplanmış.

Romancı dostum Liani'yle birlikte, Ramallah boyunca uzanan ikiz şehre, El Bireh'e doğru ilerliyoruz. Birden arkamızdan bildik bir motor sesi geliyor, olduğumuz yere çakılıyoruz, iki cip, evlerinin balkonlarında konuşan kadınlara ve yolda yürüyen insanlara aldırmadan, tozu dumana katarak yanımızdan geçip gidiyor. Derin bir nefes alıyoruz. Burada hiçbir şeyi önceden kestiremezsiniz, her şey günün talimatlarına, ama aynı zamanda askerlere bağlı. Kimileri kendilerine verilen rolü reddedip alışverişe çıkan bir kadını tutuklamaktan ya da temiz hava alma-

ya çıkan yayalara ateş etmekten sakınıyor.

Bugün yarım bir sokağa çıkma yasağı uygulanıyor; ekonomiyi engelleyen, ama hiç değilse dışarı çıkıp biraz nefes almaya izin veren bir yasak.

Saat akşamın altısı, güneş ufukta yavaş yavaş kayboluyor, şehir altın sarısı bir ışığa gömülmüş; birden nerede olduğumuzu unutuyor ve yaşamın güzel olduğunu düşünüyoruz.

İki yeniyetmeyle randevumuz var, küçük bir duvarın üstüne oturmuş bizi bekliyorlar. Temiz giysilerini giyip saçlarını taramışlar, biraz ürkmüş, uslu çocuklara benziyorlar. Emin on üç, Haşim on beş yaşında, komşu çocukları ve ikisi de futbol hastası.

"Geçen seneye kadar, yukarıda, Pisgat'ın hemen karşısındaki geniş alanda her gün top oynuyorduk," diye anlatıyor Haşim. "Her defasında askerler geçiyor ve bizi korkutmak için ateş ediyordu. Sonra bir gün top oynayan bir çocuğa ateş ettiler ve onu uyluğundan yaraladılar. Çocuk yere düştü, kanlar içindeydi, neyse ki ambulans çabuk geldi ve onu hemen hastaneye götürdü. Şimdi iyi, ama topallıyor, artık top oynayamıyor."

"Size neden ateş ettiler? Taş mı atıyordunuz?"

"Hayır, sadece top oynuyorduk."

Liani, o alanın Filistinlilere ait olduğunu, fakat Pisgat yerleşiminde yaşayanların, yerleşiminin etrafını boşaltmak için her yola başvurduğunu açıklıyor:

"Ülkenin her tarafında bu böyle; yerleşimciler, yerleşime çok yakın olduğuna karar verdikleri yerlerde çocukların oyun oynamasını, insanların yoldan geçmesini, köylülerin tarlalarına gitmesini engelliyorlar. Her gün bu nedenle insanlar ölüyor."

"Artık o büyük sahaya gidemiyoruz, okulun yanındaki küçük bir alanla yetinmek zorunda kalıyoruz, ama orada istediğimiz gibi çalışamıyoruz," diyor Haşim üzgün bir şekilde.

"Ama onların canını sıkmanın bir yolunu bulduk," diye araya giriyor Emin muzip bir ifadeyle, "yerleşimlere Filistin bayra-

ğının renklerini taşıyan uçurtmalar salıyoruz, bu onları kudurtuyor, bakın!"

Gerçekten de, birkaç yüz metre üstümüzde, tam Pisgat yerleşimini çeviren duvarların üstünde siyah, yeşil, kırmızı ve beyaz renkli iki kocaman kuş alay edercesine uçuyor.

Emin'e bakıyorum. Ufak tefek, zayıf, kötü beslendiği yüzünden o kadar belli ki...

"Eskiden ben de taş atardım, ama artık atmıyorum, bu, çocukların öldürülmesine yol açmaktan başka bir işe yaramıyor... Ben bir savaşçı olup babamın intikamını alacağım."

Bunu, tartışmasız bir gerçek gibi, çok ciddi biçimde söylüyor.

"O pislikler babamı öldürdü; oysa o sadece jogging yapıyordu! Babam çok sportif biriydi," diye anımsıyor dudaklarında küçük, gururlu bir gülümsemeyle. "Gündüzleri badanacı olarak çalışır, akşama doğru da bir spor salonuna gidip egzersiz yapardı. O gün salon kapalıymış ve o da koşmaya gitmiş. Oradan geçen bir devriye ona ateş etmiş. 5 Temmuz 2001'di. O gün, sokağa çıkma yasağı bile yoktu..."

"Peki neden ateş etmişler?" diye soruyorum, inanamadığımdan.

"Yakınlardan bir yerden silah sesleri gelmiş, askerler o tarafa gidiyormuş ve karşılarına çıkan ilk kişiye ateş etmişler, hepsi bu..."

Boğazı düğümleniyor, susuyor. Arkadaşı Haşim ona endişeli bir bakış attıktan sonra bana doğru dönüyor:

"Bahaneye ihtiyaçları olduğunu mu sanıyorsunuz? Bizi öldürmeleri için bir şey yapmamıza gerek yok ki! Komşumuzun bir oğlu vardı, on yaşında bir çocuk, pencereden gelen serseri bir kurşunla yatağında öldürüldü. Ayrıca -siyah gözleri ışıldıyor- benim köpeğimi de öldürdüler... nedensiz! O kadar şirin, o kadar neşeli bir köpekti ki, daha iki yaşındaydı, hiç yanımdan ayrılmazdı. Bir gün, yerleşime çok yakın olan evimizin arkasında ateş sesleri duyduk, bir tank geldi, köpeğim de tanka havladı,

tank namlusunu yavaşça köpeğime doğru çevirip onun üstüne bir obüs yolladı. Paramparça oldu zavallı."

Dudaklarını sıkıyor:

"Büyüyünce onları öldüreceğim!" diyor.

"Şu sıralar görüşmeler yeniden başlayacak, umut edelim de barış sağlansın."

"Sanmıyorum. Görüşmelerin hiçbir işe yaramadığını gördük. İsrailliler hiçbir zaman sözlerini tutmuyor. Onları ancak güç kullanarak göndercbiliriz buradan!"

Dönüş yolunda Liana bana endişelerinden söz ediyor:

"Şu son iki yıldır durum tamamen değişti. Artık sadece gençler değil, çocuklar da şiddete başvurmaktan söz ediyor. Ve sadece yoksul ve umutsuz çocuklar değil, orta halli çocuklar da gördükleri şeyler karşısında isyan ediyor."

İsrailli avukat Lea Tsemel'in[60] sözleri aklıma geliyor: "Filistin halkı nefret nedir bilmezdi, bunu onlara biz öğrettik. Çok iyi öğretmenleriz doğrusu!"

60) Bkz: "Lea Tsemel; Filistinlileri savunan İsrailli avukat" başlıklı bölüm.

Fortune'nin Çocukları

Birkaç gündür İsrailli çocuklarla görüşmeye çalışıyorum. Arkadaşım Neomi bana üç çocukla randevu ayarlamıştı, ama biri son anda randevuyu iptal etti. Diğer ikisi de tam anlamıyla beni "ekti;" kahvede saatlerce onları beklemiştim. Umutsuzluğa kapılmak üzereyim. Ebeveynlerin, hatırlatılacak can sıkıcı olaylarla çocuklarının huzurunun kaçırılmasını istemediğini tahmin edebiliyorum, ama bu çatışmadan İsrailli çocukların da günlük hayatlarında nasıl etkilendiğini anlayabilmem için, onları mutlaka dinlemem gerekiyor.

Biri bana üç çocuk annesi olan Fortune'den söz etmişti. Düşüncemi ona açıkladığımda, hiç tereddüt etmeden kabul etti.

Lübnan asıllı Fortune, Doğulu Yahudilerin esmer güzelliğine ve Lübnanlıların zarafetine sahip. Bir gazeteciyle evli; kendi-

si Yakındoğu konusunda uzman bir arşivci, birbirine zıt pek çok görüş ve düşünceyle temas halinde; bu yüzden de tartışmasız biçimde çok geniş bir görüşe sahip.

"Bu akşam bana gelin, çocuklar evde olacak, zaten bu koşullarda pek dışarı çıkmıyorlar, istediğiniz kadar konuşabilirsiniz," diyor.

Fortune'nin evi, Kudüs'ün göbeğinde, iki yılda pek çok saldırıya sahne olan eski bir mahallede, Mahane Yehuda pazarının yakınındaydı.

Ana caddeden ayrılıp birkaç basamak indiğimde aşıboyalı evlerin dizildiği çok şirin sakin bir sokağa çıkıyorum.

Ferforje parmaklıklı kapının ziline basar basmaz, kısa etekli küçük bir kız koşarak gelip bana kapıyı açıyor ve beni, önlerinde buzlu Coca-Cola'larıyla beni bekleyen ağabeyi ve ablasının oturduğu gölgelik bir bahçeye alıyor.

Noga en küçükleri; on bir yaşında, yeşil gözleri, uzun kahverengi saçları var, incecik, sanki göklerden inmiş bir melek, ama bir XXI. yüzyıl çocuğunun güçlü karakterine sahip. Kendisiyle görüşme yapılacağı için çok heyecanlı ve sabırsız, ilk önce o konuşmak istiyor:

"Ailem hiçbir yere gitmeme izin vermiyor," diye şikâyet ediyor. "Özellikle de Kanyon'a, ki orası Kudüs'te en çok sevdiğim yerdir. Eskiden oraya haftada en az bir kez giderdim!"

Kanyon, şehrin biraz dışında kalan devasa bir alışveriş merkezi. İsraillilerin düşledikleri her şeyi bulabildikleri, dünyanın her tarafından gelen malların satıldığı yüzlerce mağazasıyla, tam bir tüketim mabedi. Bu haliyle de, büyük çaplı bir terörist saldırısı için en uygun hedeflerden biri. Gerçi iki yıldır bir polis birliğinin gözetimi altında ama ne olacağını asla bilemezsiniz...

Noga'nın ağabeyi Noam, on altı yaşında, uzun siyah saçları olan harika bir delikanlı; o daha da ileri gidiyor:

"Yaşam olanaksız hale geldi, artık ne sinemaya, ne şehir mer-

kezindeki mağazalara ne de Kudüs'ün kalbinin attığı Ben Yahuda ve Yafa caddelerindeki küçük restoranlara ve kafelere gidebiliyoruz. Annemle babam otobüse binmeme bile izin vermiyor, yürümek ya da taksiye binmek zorundayım. Bununla birlikte hâlâ sergiler oluyor, konserler veriliyor, çünkü Kudüs belediye başkanı bizi yıldıramadıklarını göstermek istiyor. Pek çok kişi bu konserlere gidiyor, ama ne zevki var ki? Herkes gergin, endişeli, her yer polis kaynıyor, defalarca üstünüz aranıyor. Kısacası ben gitmemeyi tercih ediyorum," diyor.

Noga araya giriyor:

"Sokakta yürürken çoğu zaman korkuyorum, özellikle de bir gün önce televizyonda bir saldırı görmüşsem. Öldürülen çocukları gördüğümde çok üzülüyorum, öldürülen ben olmadığım için memnunum."

"Sokakta bir Arap gördüğünde korkuyor musun?"

Bir an tereddüt ediyor:

"Evet biraz... ama sonra kendi kendime "Belki de bu, İsrailliler'i seven bir Arap'tır," diyorum. Çünkü Arapların hepsi kötü değil, hepsi saldırgan değil."

"Hiç öldürülmüş bir tanıdığın var mı?"

"Evet, ülkenin kuzeyinde annemle babamın bir arkadaşı öldürüldü."

"Geçen yaz bir otobüs saldırısında bizim okuldan bir kız öldü," diyor Noam. "Başka bir sınıftaydı ama okulda herkes birbirini biraz tanır. Bu, benim için korkunç bir şok oldu!"

"Bütün bunları durdurmak için sana ne göre ne yapılmalı?"

"Bilmiyorum, ama Arapları öldürmenin bir işe yaramadığını biliyorum. Şaron, şurada ya da burada bir saldırıyı engelleyebiliyor, ama sonra her şey yeniden başlıyor."

"İki yıl sonra askere gideceksin. Bunu hiç düşündün mü?"

"Tabii düşündüm. Askerliğimi yapmak istiyorum ama işgal altındaki topraklarda hizmet etmeyi kabul etmeyeceğim. Yerleşimciler orada yaşayarak uluslararası yasayı çiğniyorlar. Askerler

neden onları savunmak zorunda olsun? Okulda arkadaşlarla bunu tartışıyoruz, ama benim gibi düşünen çok az."

O ana kadar lafa karışmamış olan Sarit araya giriyor. Yirmi yaşında, kısa saçlı, sportif bir genç kız, şu anda askerliğini yapıyor:

"Şaron'un bu saldırıları durdurabileceğini sanmıyorum," diyor. "Çünkü Filistinlilerin eskiye oranla çok daha fazla gerekçesi var. 1996-1997 yılında, çoğu, Oslo sürecinin sonunda bir Filistin devletinin kurulacağına inanıyordu. Ama şimdi kimse buna inanmıyor, halkın tümü düş kırıklığı içinde. Ayrıca, ordumuzun güçlülüğüne rağmen, bizim zayıf bir noktamız olduğunu biliyorlar; biz evimizde ölüm istemiyoruz. Ve bu yüzden, bu intihar saldırılarını yaparak, bizi vurabildikleri ve bize en fazla zarar verecekleri yerden vuruyorlar."

"Böyle bir ortamda yirmi yaşında İsrailli bir genç kız olmak nasıl bir şey, bana anlatabilir misin?"

"Ben askerliğimi Tel Aviv'de yapıyorum, orada hayli rahatız, arada sırada bir bomba bize bunu hatırlatsa da, sorunlardan oldukça uzağız. Ama burada, Kudüs'te yaşam çok zor. Ben dans etmeyi çok severim, ama diskoteklere artık hiç gitmiyorum. Saldırıların yapıldığı her yeri biliyorum, ne zaman oralardan geçsem aklıma bu geliyor. Ama sürekli korku içinde de yaşayamayız ki, sürekli dikkatli olmaktan gına geliyor bazen ve sonunda kendini sokağa atıyorsun. Geçen hafta kendi kendime yeter artık deyip Ben Yahuda'daki bir lokantaya gittim mesela."

"Filistinlilerle konuştuğun oluyor mu?"

"Çok seyrek de olsa konuşuyoruz, ama özellikle başka şeylerden söz ediyoruz, yoksa ortam çok gerilir. Umarım bir gün gerçekten birbirimizi tanıyabiliriz... Belki ben değil, ama çocuklarım..."

Noga'nın bir arkadaşı geliyor; adı Morane, kısa saçlı, tombul bir kız, omzunda mavi bir muhabbetkuşu var. Küçük taş duva-

nın üzerine oturup sessizce bizi dinliyor. Yana eğdiği başıyla kuşun tüylerini okşuyor usulca.

"Dört ay önce, bir otobüs saldırısında, benim en iyi arkadaşım öldü," diyor. "Biz Gilo'da oturuyoruz. 18 Haziran'da, bizi her gün Kudüs'teki okula götüren 32 numaralı otobüse binmek istiyorduk ama o gün otobüs çok kalabalıktı ve annem, arabasıyla şehre inen komşumuzla birlikte gitmeme karar verdi. Arabada arkadaşım için yer olmadığı için, 'okulda görüşürüz!' diyerek birbirimizden ayrıldık. Onu bir daha görmedim, otobüsteki patlamada on dokuz kişiyle birlikte ölmüştü; elli kişi de yaralanmıştı."[2]

"Onunla birlikte ölmeliydim," diyor ancak duyulur bir sesle. Kuşunun sıcaklığını ve yumuşaklığını yanağında hissetmek için başını biraz daha yana eğiyor.

Morane okula gitmek için her gün 32 numaralı otobüse binmeye devam ediyor. Annesi babasından boşanmış ve taksi parasını ödeyecek durumu yok.

"Çok korkuyorum," diye itiraf ediyor Morane, "hep en dipte oturmaya çalışıyorum ve bana şüpheli görünen birini gördüğümde, koltuğun arkasına saklanıp benim yerime koltuğun parçalanmasını umuyorum."

Bana olayın etkisinden hâlâ kurtulamamış gibi göründüğünden, bir psikoloğa gidip gitmediğini soruyorum:

"Evet, iki kez gittim. O, benimle de, annemle de konuştu, ben sürekli ağlıyordum. Ama şimdi (doğruluyor) kaygımı içimde saklıyorum, eski hayatıma geri döndüm, yine otobüse biniyorum, Kanyon'a gidiyorum, hatta şehir merkezine, Ben Yahuda'ya bile gidiyorum."

Mavi kuşlu küçük kız beni çok duygulandırıyor; annesiyle

---

61) Gilo, Kudüs'e bağlı bir yerleşim. 18 Haziran 2002 tarihinde, Cenin yakınlarındaki bir kamptan gelen yirmi üç yaşındaki bir üniversite öğrencisi bir otobüsün içinde kendini havaya uçurmuştu. Saldırıyı Hamas üstlenmişti.

babası boşanmış bir çocuğun yalnızlığını, şaşkınlığını hissediyorum; yanağını kuşunun tüylerine sürterek gidermeye çalıştığı sevgi ve şefkat ihtiyacını hissediyorum.

Ona "Aferin sana Morane, sen çok cesur bir kızsın," dediğimde yüzü ışıldıyor ve ona değerli bir armağan vermişim gibi, bana "Teşekkür ederim," diyor.

Saat altıya doğru, Fortune'nin evinden ayrılıyorum; birazdan Şabbat başlayacak. Dükkânlar kepenklerini indirmiş, sokaklar boşalmış. Taksi bulmak için Agrippa sokağından aşağı inerken, gelenekçi Yahudiler'den oluşmuş küçük bir grupla karşılaşıyorum; bir caz kulübünün önünde toplanmış siyah şapkalı bir düzine adam. Yüksek sesle anlamadığım bir şeyler söyleyerek bekliyorlar. Muhteşem beyaz sakalıyla, en yaşlıları diğerlerini yüreklendiriyor. Barın kapısı aralanıyor, aralıktan genç bir adamın baktığını ancak görebiliyorum, kapı hemen yeniden kapanıyor. Dışarıdaki grup daha yüksek ve tehditkar biçimde bağırmaya başlıyor.

Birkaç dakika sonra, yeniden ve bu kez ardına kadar açılan kapının eşiğinde, kollarının altında müzik aletleri taşıyan, kotlu ve kippasız dört genç beliriyor. Bir provadan çıkan müzisyenler kuşkusuz. Siyahlı adamlar bağıra çağıra onların etrafını sarıyor. Müzisyenler sakin bir biçimde kendilerine yol açmaya çalışıyor. Ama diğerleri bunu öyle anlamıyor ve tehditlerle onları itip kakmaya başlıyor. Sakallı adam tarafından itilmiş, zayıf bir genç adam bir müzisyenin önünde dikiliyor, ona hakaret ediyor ve onu dövmekle tehdit ediyor. Ama yanlış kişiye çatıyor, diğeri onun iki katı, müzisyen sinirleniyor, ama elini kaldıracağını anlar anlamaz, diğeri korkuyla geri çekiliyor ve arkadaşlarının arasına girip saklanıyor; arkadaşları da onun etrafında halka oluyor.

Bağırış çağırışlar artıyor, Şabbat sırasında müzik yapmaya cesaret eden bu dinsiz müzisyenlere küfürler, hakaretler ediliyor. Ama müzisyenler soğukkanlılığını koruyor. Oysa isteseler, geç-

melerine engel olan bu bir düzine gözü dönmüş adamdan kolaylıkla kurtulabilirler. Ama yapmıyorlar, tam tersine onlarla sakin sakin konuşmaya ve özellikle onlara dokunmamaya dikkat ediyorlar. Bunun bir provokasyon olduğunu ve bu adamların onları kavgaya itmek, daha sonra da onları savunmasız din adamlarına saldırmakla suçlamak istediğini biliyorlar...

Karşı kaldırımdan geçen birkaç kişi kınayan gözlerle olanları izliyor.

Sonunda kippalı bir adam öfkeyle araya giriyor. Uzun süren fısıltılı bir konuşmanın sonunda, din adamları gençleri bırakıyor ve dört müzisyen nihayet çekip gidebiliyor.

Küçük olmasına karşın İsrail toplumunu parçalayan büyük gerilimleri göstermesi açısından önemli bir olay. Geçenlerde bir arkadaşımın söylediği şey geliyor aklıma: "Toplumumuzu birleştiren bir Filistin tehlikesi korkusu olmasaydı, toplumumuz içten infilak ederdi."

Dafne'nin Çocukları

Bu öğleden sonra, Batı Kudüs'ün eski bir mahallesinde, German Colony'de on iki yıldır tanıdığım bir genç hanımla randevum var. Üniversitede öğrenciyken, İsrailli Arap öğrencilerin de Yahudi öğrenciler gibi burs alabilmeleri için gösteriler yapıyordu.

Daphne şirin bir evin kapısında beni bekliyor. Hiç değişmemiş, aynı sportif, güçlü kuvvetli, sarışın kız; yalnız şimdi iki küçük kızın annesi; Emilie, altı yaşında, cin bakışlı, uzun sarı saçlı bir kız; ablası Daniela, dokuz yaşında, o siyah saçlı ve biraz ciddi.

Verandaya oturuyoruz. Taze sıkılmış portakal sularının etrafında, genel bir hal hatır sorma faslından sonra, ülkenin durumunu konuşuyoruz.

"Bir sabah, bir saldırıdan kıl payı kurtulduk," diye anlatıyor

Daphne. "Sabah yedi buçuktu, çocukları arabayla okula götürüyordum. Küçük bir sokakta ilerlerken, birkaç metre arkamızda büyük bir patlama sesi duydum. Her yere uçan yanmış tahta parçaları ve bana et parçaları gibi gelen şeyler gördüm, hemen gaza bastım ve hızla o sokaktan çıktım. Ölen olmamış, terörist üzerindeki bombayı çok erken patlatmış, ama birkaç saniye sonra olsaydı, tam biz geçerken patlayacaktı."

"Ben galiba hatırlıyorum onu, yayandı ve bir sırt çantası vardı," diyor Emilie.

"Korkmuş muydunuz?" diye soruyorum çocuklara.

Kızların ikisi de canlı bir biçimde kafalarını sallıyor:

"Korkmadık," diyorlar.

"Bizim sınıfta, bir arkadaşın babasını vurdular. Yerleşimde yaşıyorlardı. Bir kurşun göğsünü delip geçmiş ve adam ölmüş. Çocuk bundan hiç bahsetmiyor, ama ben onun Filistinlilerden nefret ettiğini biliyorum," diyor Emilie.

"Çok üzücü bir durum, çünkü adam Filistinlileri destekliyordu ve iki halkın yakınlaşması için etkin bir biçimde çalışıyordu, yazık oldu," diye yorumda bulunuyor Daf'ne.

"Okulda bunları konuşuyor musunuz?" diye soruyorum ablaya.

"Hayır," diyor. "Okulda bize Amerika'da, İkiz Kuleler'de ölen insanlarla ilgili ödev yaptırıyorlar, orada ölen insanları hatırlamamız için."

"Peki İsrail'de ölen insanlar olduğunda, onları hatırlamanız için de ödev yaptırıyorlar mı?"

"Hayır, asla!"

"Ama Amerika çok uzak! Burada olup bitenler hakkında yazı yazmanız daha iyi olmaz mı?"

Daniela duraksıyor:

"Ama orada daha fazla insan öldürüldü," diyor sonunda.

Anneleri, bunun çocuklara sorunlarının göreceli olduğunu göstermek, burada olup bitenleri abartmamak, New York'ta

olanlar yanında buradakilerin o kadar da önemli olmadığını hissettirmek için yapılmış olabileceğini söylüyor.

"Bizim okuldaki çocuklar Araplardan korkuyor," diyor Emilie.

"Peki ya sen, sen korkmuyor musun?" diye soruyorum.

"Ben yolda bir Arap gördüğümde, 'Bakın bir Arap, bir Arap,' diye bağırıyorum," diyor ve komik bir şaka yapılmış gibi kahkaha atıyor.

"O halde korkuyorsun?"

"Hayır," diyor daha da fazla gülerek.

"Bir arkadaşını taklit ediyor," diye açıklıyor annesi.

Sonra Emilie'ye doğru dönüp:

"Sana bunun hoş bir şey olmadığını söylemiştim," diyor. "Biri yolda seni gösterip 'Bakın bir Yahudi, bir Yahudi,' diye bağırsa hoşuna gider miydi?"

"Bir zamanlar çok ırkçı bir öğretmenleri vardı. Çocuklara durmadan 'Araplar pistir, tembeldir, kötüdür, askerlerimizi ve çocuklarımızı öldürüyorlar,' derdi. Emilie ondan çok etkilendi, eve dönerken aynı şeyleri söyleyip duruyordu. Ben denge sağlamaya çalışıyorum, ama bu her zaman o kadar kolay olmuyor, çocuklar evde bizim onlara söylediklerimizle okuldaki arkadaşlarının söylediği şeyler arasında gidip geliyor."

"Peki yoldan geçenin bir Arap olduğunu nereden biliyorsunuz, doğulu bir Yahudi de olabilir?" diye soruyorum çocuklara.

İkisi de onları tanıdıklarını, onların farklı giyindiklerini, başka türlü yürüdüklerini ileri sürüyor, nasıl söyleyeceklerini bilmiyorlar ama onları tanıyorlarmış.

"Sınıfınızda Arap var mı?"

"Sınıflar farklı, Arap çocuklarla Yahudi çocuklar bir araya getirilmiyor," diye hatırlatıyor bana Dafne. "Ama beden eğitimi derslerinde onlarla karşılaşıyorlar."

"Benim Arap bir arkadaşım var, onunla birlikte yüzmeye gideceğiz, İngilizce aksanı çok garip ama olsun ben onu çok seviyorum," diyor Daniela.

"Bizim yüzme sınıfında da iki tane Arap var, çok kötü çocuklar, hep başkalarıyla kavga ediyorlar," diye araya giriyor Emilie.

"Belki de o başkaları onlara hakaret ediyor," diye karşılık veriyor Daniela. "Her halükârda Filistinliler ülkeleri geri verilsin diye savaşıyorlar, bu çok normal. Çocuklar bir evleri olsun istiyorlar."

Anneleri bana bir göz kırpıp yüksek sesle açıklıyor:

"Daniela ona anlattığınız şeyleri çok iyi anlamış. Ama Emilie daha küçük, onun hâlâ öğrenmesi gerekiyor."

Bu sözler, adı geçen küçüğün hoşnutsuz itiraz çığlıkları atmasına yol açıyor:

"Öğretmenlerin etkisini görüyor musunuz?" diye yakınıyor Daphne. "Bazı öğretmenler bu güzel beyinleri zehirliyor. Eğer çocukların dengeyi sağlayabilecek bir aileleri yoksa, büyüdüklerinde Filistinlilerden nefret etmemelerini nasıl beklersiniz? Aslında hükümetin üst sorumluları da, ırkçılıkla mücadele etmek yerine, konuşmalarıyla insanları ona teşvik ediyor."

"Mesela yeni genelkurmay başkanı Moşe Yaalon, Filistin tehlikesini bir 'kanser' gibi tanımlayarak 'Kanserli gösterilerin pek çok çaresi vardır. Ben şu anda kemoterapiyi uyguluyorum,' diyor. Şaron'un yakın dostu, Mossad'ın yeni başkanı general Meir Dagan da 'tasfiye birlikleri'nden söz ediyor...

"Bu sorunlar böyle yöneticilerle çözülecek gibi değil."

"Bütün Araplar'dan Kuşkulanıyorum"

Aşkenazi asıllı Albrecht'ler, eski Kudüs'ün güneyinde, Old Katamon mahallesinde oturan hali vakti yerinde bir aile. Öğleden sonra, bir gül bahçesine bakan aydınlık dairelerine vardığımda, bütün ailenin beni karşılamak için toplanmış olduğunu görüyorum. Baba Mosşe, kırk yaşlarında, kahverengi bukleli saçlarının üstünde bir kippası ve sevimli bir bakışı var, İsrail'de doğmuş, ailesi Hollandalı. Bir pediatr ve pek çok Arap hastası var, dillerini biraz biliyor. Sarışın ve güler yüzlü eşi Rachel, bir araştırmacı, biyolojik araştırmalar yapıyor. Fransa'da doğmuş, üniversite eğitimini tamamladıktan sonra İsrail'e gelmiş.

Çiftin, Rivka (on dört yaşında), Efrat (on iki yaşında), Michal (on yaşında) ve en küçükleri Yişay (iki yaşında) olmak üzere dört çocukları var. Görünür bir bağlılık içinde olan aile kendini

"gelenekçi" olarak tanımlıyor. Yani özel Yahudi okullarına giden kızlar, haftada on altı saat dini eğitim alıyor ve Siyonist gençlik hareketlerine katılıyorlar.

Moshe, siyasi açıdan kendini "merkez sağ" olarak tanımlıyor, eşi Rachel de onun siyasi tercihlerini paylaşıyor. Moshe, yedek askerlik hizmetinin son dönemini, geçen nisan ayında, Cenin kampına karşı yürütülen savunma sırasında doktor olarak yaptığını anlatıyor.

"Askerler kollarımda can verdi," diyor ve Filistinliler tarafından tehdit aracı olarak kullanılan ve Yahudi düşmanı yabacı bir basın tarafından desteklenen "katliam" suçlamalarının kesinlikle yalan olduğunu açıklıyor.

"Bu kamp tam bir terörist fabrikası. Çatışmalarda suçsuzlar öldüyse üzgünüm, ama biz yapmamız gerekeni yaptık. Ayrıca biz dikkatli davrandığımız için yirmi üç kişiyi kaybettik. Kampı havadan da bombalayabilirdik ve bu iş, bizim tarafımızda tek bir kayıp olmadan çözülürdü."

Moshe, 1999'da Netanyahu'ya, 2001'de de Şaron'a oy vermiş. Onlar gibi, işgal edilmiş toprakların büyük kısmını korumak gerektiğini düşünüyor ve şu klasik kanıtı ileri sürüyor: "Düşman Araplar deryası içinde beş milyon Yahudi'yiz. Toprakların tümünü verme riskini göze alamayız, bu bizim için bir intihar olur."

Konuşmak için sabırsızlanan iki kız, oturdukları alçak masaya parmaklarıyla vurarak ritim tutuyor. Uzun kıvırcık kestane rengi saçları, kahverengi gözleri olan Rivka, şimdiden bir kadın siluetine sahip ama çocuksu çizgilerini hâlâ koruyor. Alaycı bakışları olan çilli güzel, Efrat, zorlu bir kız, karate yapıyor, ama aynı zamanda bir opera hastası. "Onlarca parçayı ezbere biliyor," diyor gururla babası.

İntifada'dan beri, yani iki yıldır günlük yaşamlarında nelerin değiştiğini soruyorum.

"Halka açık yerlere gittiğimde, saldırı korkusu yakamı bırak-

mıyor. Bir yere yemeğe davet edildiğinizde, mesela bir pizzacıya, davetiyenin üzerine insanlar artık "girişte gösteriniz" diye yazıyor. Yoksa ailem zaten oraya gitmeme izin vermiyor," diye açıklıyor Rivka.

"İntifada'nın başladığı günü çok iyi hatırlıyorum, Ekim 2000, tam benim bar-mitsva'mın yapılacağı gün.[62] Evde yüzden fazla konuğumuz vardı, ama Batı Şeria'da oturan (yani yerleşimlerde, ama ne Rivka, ne kız kardeşi, ne de büyükleri bu kelimeyi kullanıyor) bazı aileler gelmeye cesaret edemedi. Arkadaşlarım için Davud'un kentine, eski şehrin aşağısındaki antik siteye bir gezi düzenlemiştim. Rehberliğini ben yapacaktım, haftalardır buna hazırlanıyordum, ama İntifada yüzünden bu geziyi iptal etmek zorunda kaldık."

Sabırsızlıktan yerinde duramayan Efrat söz alıyor:

"Ama ben korkmuyorum, sevdiğim yerlere gitmeye devam ediyorum. Hepsine değil ama. Mesela Pizza Sababa'dan artık eve servis istiyoruz, çünkü o Moment kafenin hemen yanında; Moment kafeye geçen mart ayında bir intihar saldırısı yapılmıştı, o zaman orada on bir ölmüş, elli dört kişi de yaralanmıştı."

"Moment kafede patlama olduğunda ben gençlik hareketinin binasındaydım, kafeden yüz falan uzakta. Patlamayı duyduk. İlkyardımdan anlayanlar yardıma koştu. Ben hemen eve döndüm. Lokalimiz o günden beri kapalı," diyor devam ediyor Rivka.

"Saldırılarda öldürülenlerden tanıdığınız var mı?"

"Var ama uzaktan," diyor Efrat. "Eran Picard'ı biraz tanıyordum, Fransa'dan gelmiş, on sekiz yaşında bir gençti, Gazze şeridinde, Atzmona yerleşimine yapılan saldırı sırasında öldü. Askerlik öncesi bir din okuluna gidiyordu. Ailesi hemen bizim yanımızda oturuyor, onları her Şabbat görürdüm, benim yaşımda

62) On iki yaşından gün alan yeniyetmelerin yetişkinler topluluğuna kabul edildiği dini tören.

bir kız kardeşi vardı. Öldüğünü öğrendiğimde şok olmuştum."

"Ağustos 2001'de de, bizim gençlik hareketinin iki sorumlusu Sbarro adlı pizzacıya yapılan bir saldırıda öldürüldü," diyor Rivka. "Korkunç bir saldırıydı; on beş ölü, doksan yaralı. Onları yakından tanımazdım, ama haberi aldığımızda -Tel-Aviv yakınlarında, gençlik hareketinin bir kampındaydık- hepimiz dehşete düşmüştük."

Fakat ikisini de en fazla "etkileyen" saldırı, 18 Haziran 2002 günü, Kudüs'ün güney banliyösünde, Gilo yakınlarında bir otobüse yapılan saldırıydı.

"Korkunç bir gündü," diye hatırlıyor Rivka, o günü yeniden yaşıyormuş gibi dalgın gözlerle. "Okuldaydım, tam dersten çıkıyorduk ki patlama haberini aldık. Kızların çoğu Gilo çevresinde oturuyordu. Bağırmaya başladılar, bazıları ağlıyordu, çünkü aileleri telefona cevap vermiyordu. Herkes çıldırmıştı. Daha sonra bir arkadaşımızın amcasının patlamada öldüğünü öğrendik, pek çoğunun yakınları da yaralanmıştı. Ama her şeye rağmen ben eskisi gibi yaşamaya devam ediyorum."

"Ben de," diyor Efrat da. "Ben bunları düşünmemeye çalışıyorum. Jogging, şan, piyano, bütün etkinliklerime devam ediyorum."

"Filistinli ya da en azından İsrailli Arap arkadaşlarınız var mı?"

"Hayır, ama olsaydı da beni sevdikleri sürece sorun olmazdı," diyor. "Onların bizden o kadar da farklı olmadığını düşünüyorum. Onlar da bizim gibi yaşıyorlar, aynı şeyleri yapıyorlar. Kuşkusuz inançları biraz tuhaf! Ama olsun... İçimizden birinin ilk adımı atması gerek. Ama herkes bu adımı karşısındakinden bekliyor. Bu işin içinden nasıl çıkılır bilmiyorum."

Rivka daha kararsız:

"Belki bir arkadaşım olabilirdi... ama şu Aşkelon'lu çocuğun başına gelenlerden sonra korkuyorum ve sanırım korkmakta da haklıyım."

"Ne olmuştu o çocuğa?"

"Ofir Nahum'un hikâyesinden haberiniz yok mu? On altı yaşında bir çocuk, internetten Filistinli bir kız "tavlamış" ve kızla buluşmaya gittiğinde, onu öldürmüşler! Açıkçası ben iyice tanıyana kadar bütün Araplardan kuşkulanıyorum. Yolda bir Arap görsem, hemen ondan kuşkulanıyorum. Hepsi birer kamikaze değil, biliyorum, ama ne yapayım, elimde değil, böyle bu."

"Sizin yaşınızdaki Filistinli gençlerin de askerlerden korkmasını anlayabiliyor musunuz?"

"Ah hayır," diye haykırıyor Rivka kızgın bir sesle. "Bizim askerlerimiz çocukları öldürmüyor! Sadece terörist bir eylem hazırlığı içinde olanları öldürüyorlar. Ama arada bazı kazalar oluyorsa, ne yapabiliriz? Bir yerde bir terörist varsa, ateş etmek gerekir, yoldan geçenler varsa bile! Tehlikede olan bizim hayatımız, ya onlar, ya biz! Üstelik İsrailli askerler sivilleri asla kasıtlı olarak öldürmez. Bu açıdan, Filistinliler bizden daha güvenli koşullarda yaşıyorlar!"

Bu son iddiadan dolayı biraz şaşkın bir biçimde ona soruyorum:

"Cenin'de ya da Gazze'de, bir gece yarısı bir mahallenin üstüne atılan bir tonluk bombayla öldürülen siviller neydi?"

Rivka, kendinden çok emin bir biçimde, babasının açıklamasını aynen tekrarlıyor:

"Cenin'de bunun yapılması gerekiyordu. Bütün kamp da bombalanabilirdi ve o zaman yirmi üç İsrail askeri ölmezdi. Gazze'de de bunun yapılması gerekiyordu. Salah Şehada'nın[63] öldürülmesi gerekiyordu. Başka bir seçeneğimiz yoktu."

"Şehada'nın etrafındaki insanlar masum değildi," diye daha da ileri gidiyor Efrat. "Chirac sokakta yürürken ortakları da onun yanında yürür. Şehada için de aynı şey geçerli. Onun da etrafında ortakları vardı!"

---

63) 22 Temmuz 2002'de, bir bombayla öldürülen bir Hamas lideri.

Ona saldırının bir gece yarısı, içinde insanların oturduğu bir binaya yapıldığını ve ölenler arasında, ikisi bebek olmak üzere dokuz çocuğun bulunduğunu hatırlatıyorum.

O ana kadar kızlarını seyreden baba söze karışıyor:

"Peki bunu yapmasaydık, ne olurdu?"

"Başka intihar saldırıları olurdu," diye destekliyor Rivka.

Efrat diretiyor:

"Onlar bizi gerçekten öldürmek istiyor. Bunu anlamak için, her intihar saldırısından sonra sokaklarda yapılan sevinç gösterilerini görmek yeter, onlar kutlama yapıyorlar, herkese şeker dağıtıyorlar..."

Babaları yeniden söze karışıyor:

"Peki burada, Filistinliler öldüğünde, biz ne yapıyoruz?"

"Biz şeker dağıtmıyoruz, intikam almayı bile düşünmüyoruz!" diye açıklıyor Rivka.

"Bir çocuk öldürüldüğünde, biz mutlu olmuyoruz!" diyor üstüne basa basa Efrat.

Konuyu değiştirerek, onlara barış görüşmeleri hakkında neler düşündüklerini soruyorum.

Efrat çok kategorik:

"Onlara değil bir şehrimizi, bir karış toprağımızı bile vermeyi düşünemiyorum. 1967 öncesi sınırlarımıza geri dönmek istemiyorum. Benim ülkem Akdeniz'den Ürdün vadisine kadar uzanıyor. Bu uğurda çok asker kaybettik. Bir sürü Arap ülkesi var, gitsinler oralarda yaşasınlar!"

"Peki ya Nablus? Nablus en eski Filistin kentlerinden biri, o da mı İsrail'in?"

"Tabii ki bizim!" diyor Rivka kendini kaptırıp... "Yine de... bu tartışılabilir."

"Bu ülkenin bize ait olduğunu anlamak zorundasınız," diyor Efrat üstüne basa basa. "İktidar bizim elimizde, her şeye karar veren biziz! Bizim egemenliğimiz altında yaşamak istemiyorlarsa, gidebilirler. Hiç anlamıyorum; her şeyimizi onlarla paylaşı-

yoruz, onlara su veriyoruz, bize minnettar olacaklarına... Devletimizi neden tehlikeye atıyorlar?"

"Belki de bu toprakların *kendilerine* ait olduğunu düşündükleri içindir," demeden edemiyorum. "Birleşmiş Milletler İsrail'den kaç defa resmi olarak işgal edilen toprakları geri vermesini istedi."

"Ha! Şu Birleşmiş Milletler..." diye alaycı gülüyor Efrat.

Daha uzlaşmacı olan Rivka bir çaba göstermeye hazır.

"Hepsi bizim egemenliğimiz altında olmayabilirdi. Son antlaşma bazılarına bir özerklik tanıyabilirdi. Ama artık değil. Oslo Antlaşmaları ve özellikle bu İntifada'dan sonra, artık onlara hiç güvenmiyorum. Biz veriyoruz, onlar bizi öldürüyor. Bir çocuğa şeker verdiğinde ve o sana tokat attığında, her şeye yeniden başlayamazsın, yoksa bir tokat daha yersin. Günün birinde yan yana yaşayabileceğimize ben inanmıyorum; bugün barış istediklerini söyledikleri halde, onlara inanmıyorum. Bu Araplara güvenmeden önce artık durup iki defa düşünmek gerekecek."

Albrecht ailesinden ayrılırken, olayların bu noktaya gelmesinde gazetecilerin büyük sorumluluğu olduğunu düşünüyorum, gerçeği gizlemek için nedenleri olan politikacıların sorumluluğunu hiç saymıyorum. Ve kendi kendime diyorum ki bu aile ve İsrailli yurttaşların çoğu, işgal edilmiş topraklarda neler olup bittiğini gerçekten bilseydi, kuşkusuz şu andaki düşüncesinden tamamen vazgeçerdi.

Eğlenmek İçin Üzerime Ateş Açıyorlardı

Ertesi gün, Ramallah'a, Ramallah, Cenin ve Tul Karm bölgelerini kapsayan Abu Raya bedensel engelliler eğitim merkezini ziyarete giderken, hâlâ Rivka ve Efrat'la yaptığım görüşmeyi düşünüyordum.

Koridorlarda, koltuk değneklerine dayanarak güçlükle yürüyen ya da bir tekerlekli sandalyeye gömülmüş, zayıflıktan kadidi çıkmış gençlerle karşılaşıyorum, bazıları yalnız, bazıları aileleriyle birlikte. Onlara acıdığımı görmesinler diye yüzlerine bakmaktan kaçınıyorum, ama onları görmezlikten gelmek daha kötü değil mi? Onları yüreklendirmek için gülümsesem? Ama içinde bulundukları durumda, bunu bir provokasyon olarak algılamazlar mı?..

Burada bulaşacağım kişi, Nasır, beni tereddütlerimden kur-

tarıyor. Kara bıyıklı bir iyilik meleği. Sakat gençlere umut aşılamak, onları, bir tekerlekli sandalyeye mahkûm da olsalar, yaşamın hâlâ yaşanmaya değer olduğuna ikna etmek gibi ağır bir görevi üstlenmiş fizyoterapistlerden biri.

"Buradakilerin yüzde 90'ı İntifada yaralıları," diyor. "Hep iki yıl içinde iki binden fazla Filistinli'nin öldüğünden bahsediyoruz, oysa kırk binden fazla da yaralımız var ve bunların beşaltı bini ömür boyu sakat kalacak. Bunların önemli bir bölümünü de çocuklar oluşturuyor. Gelin sizi Hüsam'la tanıştırayım."

Beyaz bir odada, yatağına uzanmış, iri mavi gözlü, soluk yüzlü küçük sarışın bir çocuk içeri girmemizi izliyor.

"Hüsam bak sana bir arkadaş getirdim, ta Fransa'dan gelmiş bir gazeteci," diye açıklıyor ona Nasır, çocuğun oturmasına izin veren büyük yastıkları düzelterek.

Fransız sözcüğünü duyan Hüsam'ın yüzünde bir gülümseme beliriyor; kimilerinin kendini Arafat'a kalkan yaptığı, kimilerinin varlığıyla Beytüllahim'deki Doğuş Kilisesi'nin yıkılmasını engellediği günden beri, Filistin'de Fransızlara büyük saygı duyuluyor.

Nablus ve Ramallah arasına yerleşmiş Beyt Ar köyünden gelen Hüsam on üç yaşında. Kısık birsesle bana hikâyesini anlatıyor:

"5 Nisan cuma günü, İsrail ordusunun Nablus'a girdiği gün, ne olduğuna bakmak için dışarı çıktım. Köyden çıkar çıkmaz, bir tepenin üstünde üç tane asker gördüm. Tek başımaydım. Askerler nişan alıp bana peş peşe ateş etmeye başladılar. Önce sol elimden, sonra sol kolumdan yaralandım, kaçmaya çalıştım ama bu sefer sırtımdan yedim kurşunu, bir kurşun da sol bacağıma geldi. Sol kolumdan giren kurşun göğsümün içinden geçti ve omurgama yapıştı. Doktor bunun bir dumdum kurşunu[64] olduğunu söylüyor, yani insanın etlerini parçalayan kurşunlardan."

---

64) İnsanlık dışı ve gereksiz acılara yol açan silahlar, uluslararası Lahey antlaşmasıyla yasaklanmıştır. Bunların arasında, çekirdekleri haç biçiminde olan ve vücudun içinde büyük yaralar açan mermiler vardır.

Bunları hüzünlü bir gülümseme ve mütevekkil bir sesle sakin sakin anlatıyor:

"Bana eğlenmek için ateş ediyor gibiydiler, hani fuarlarda nişan hedefleri vardır ya, onlar gibi... O sırada oradan bir İsrail devriyesi geçiyordu, durdular ve beni yerden aldılar, ondan sonrasını hatırlamıyorum..."

"Onu İsrail'de, Tel Aviv yakınlarındaki bir hastaneye göndermişler," diyor Nasır. Göğsünün içine, omurgasının yanına yerleşen kurşunu çıkarmışlar ve onu tedavi etmişler. Hüsam kırk beş gün orada kalmış."

"Sana iyi davranıyorlar mıydı?" diye soruyorum Hüsam'a.

"Normal, bütün hastalara davrandıkları gibi," diyor. "Annem, ablam, erkek kardeşim, bütün ailem beni görmeye geldi. Ve babam hep yanımda kaldı."

"Peki şimdi ağrın var mı?"

"Çok değil. Hatta birkaç gün önce, ders çalışmaya bile başladım. Dördüncü sınıfa giriş sınavlarına hazırlanıyorum. Yarın fen bilgisinden sınavım var."

Nasır'a dönüyorum:

"Nasıl yapacak? Bir kitabı tutacak halde bile değil!" diyorum.

"Kitabı onun yerine tutacak bir alet yerleştiriyoruz. Arada sırada, oturmaya yeniden alışması için, onu bir koltuğa koyuyoruz, ama bu onu çok yoruyor," diyor.

"Evine ne zaman dönebilecek?"

"Tam olarak bilmiyoruz, ama çok yakında," diye yanıtladıktan sonra kulağıma kısık sesle "Dikkatli olun, biraz İngilizce anlıyor, durumun ciddiyetini tam olarak bilmiyor," diyor.

Tekrar Hüsam'a dönüyorum:

"İsrailli askerler hakkında ne düşünüyorsun?" diye soruyorum.

"İyileri de var, kötüleri de," diye yanıtlıyor yumuşak bir sesle. "Mesela beni kurtaran subay iyi biriydi. Diğerleri, zevk için

beni öldürmek istiyordu. Her tür insan var ve her yerde bu böyle."

On üç yaşındaki bir çocuktaki bu inanılmaz olgunluğa hayran kalıyorum. İçinde ne öfke, ne de acı var; bu yatakta yatan, "eğlenmek isteyen" askerlerin kurşunları yüzünden ömür boyu felç kalacak olan o değilmiş gibi, saptama ve değerlendirme yapıyor.

Onu alnından öpüyorum ve gözyaşlarını görmesin diye hızla odadan çıkıyorum. Bu güzel çocuk hâlâ bilmiyor, ama o ömür boyu sakat kalacak.

Sokağa Çıkma Yasağıyla Yaşamak

Sambar ailesi, aşağı Ramallah'ta, yüksek bir dolapla ikiye ayrılmış yirmi beş metrekarelik bir odadan ibaret eski bir evde yaşıyor; dolabın bir tarafı anneyle babanın, diğer tarafı da on beş yaşındaki Vasim'den üç yaşındaki Malak'a kadar, sekiz çocuğun odasını oluşturuyor.

Ortak kullanılan küçük bir yapının içindeki minicik mutfağa gitmek için, evden çıkmak gerekiyor; tuvalete gelince, aile komşunun tuvaletini kullanıyor, evden otuz metre uzakta derme çatma bir kabin o da.

28 Mart'ta Ramallah'ı işgal eden İsrail ordusu, Sambarların evinin tam karşısına askeri bir karakol kurmuş ve tankların daha rahat manevra yapabilmesi için, birbirine bitişik iki evi havaya uçurmuş.

Şu sokağa çıkma yasağı sırasında, Sambar ailesinin hayatı bir cehennemden farksız olmuş.

"Odamızdan çıkmamızı yasakladılar," diye anlatıyor anne, otuz beş yaşında ve aşırı derece zayıf bir kadın. "Yirmi yedi gün boyunca, mutfağa ve tuvalete çıkamadan on kişi şu odada yaşamak zorunda kaldık. Yemek bile hazırlayamıyordum. Kapıyı azıcık aralasam, tüfeklerini doğrultuyor ve ateş etmekle tehdit ediyorlardı. Çocuklar açtı, küçükler onlara neden bir şey veremediğimi de anlamıyordu, sürekli ağlıyordu. Mutfağa gitmeme izin versinler diye askerlere nasıl yalvardığımı bir ben bilirim. Tek yanıtları silahlarını doğrultmak oldu."

Çocukların en büyüğü Vasim, çekingen bir delikanlı, sandalyesinin üstünde kamburu çıkmış bir biçimde oturuyor:

"Tuvalet dışarıda olduğu için, oraya gitmemiz de yasaktı," diyor. "Kız kardeşlerim odanın bir köşesine yerleştirdiğimiz bir çöp kovasını kullanıyordu. Koku hızla dayanılmaz bir hal almıştı ve biz içeride kalmak zorundaydık. Ben o kovayı kullanmak istemiyordum, tuvalete gitmek istiyordum. Annemle babam bunun çok tehlikeli olduğunu söylüyordu; ama ben o kadar ısrar ettim ki sonunda razı oldular. Gece vakti evden sürünerek çıktım, otuz metre süründüm. Ama tuvaletten çıktığımda, askerler karşımdaydı. Beni çembere aldılar, ellerimi havaya kaldırttılar ve beni tüfeklerle tehdit ederek "Burada ne arıyorsun? Adın ne? Kaç yaşındasın?" gibi sorular sormaya başladılar, sonra da tüfeklerinin dipçikleriyle beni dövdüler.

"Beni dövdüklerini gören babam bağırarak dışarı çıktı: "Durun, yapmayın! O daha bir çocuk, sadece tuvalete gitmek için çıktı." Sonunda beni bıraktılar. Ama o günden beri sırtım çok ağrıyor, artık eskisi gibi yürüyemiyorum...

"Ertesi gün şafakta askerler eve baskın yaptı, on beş kişi vardılar herhalde, deli gibi bağırıyorlardı, evdeki her şeyi altüst ettiler, her yeri tekmeliyorlardı. Hepimizi mutfağa kapattılar ve odamızı yağmalamaya başladılar. Sonra babamı almaya geldiler, ona

diz çöktürdüler ve gözümüzün önünde onu dövdüler. Biz ağlıyorduk, ama hiçbir şey yapamıyorduk. Sonra babamın kafasına bir poşet geçirdiler ve diğer adamlarla birlikte onu götürdüler."

"Onu neyle suçluyorlardı?"

"Bilmiyorum, evde küçük bir Filistin bayrağı buldukları için belki?.. Günlerce babamı bekledik, öldürülmüş olabileceğini düşünüyorduk, meraktan öldük öldük dirildik..."

"Şu sokağa çıkma yasağı sırasında, ne yiyip ne içtiniz?"

"Evde bir şeyler vardı, ama odayı yağmaladıktan sonra, askerler mutfağa da geldi, camları kırdı, yiyecekleri yerlere attı, her şeyi ayaklarıyla çiğnedi," diye anlatıyor anneleri. "Bir şey yapmam gerekiyordu, çocuklar açlıktan ölmek üzereydi. Küçük pencereden karşıdaki askerleri görebiliyordum. Gece, çoğu uyuduğunda ve sadece bir nöbetçi kaldığında, onun sırtını dönmesini bekliyordum, sonra yavaşça kapıyı açıp mutfağa kadar sürünüyordum. Orada, karanlıkta, yerlere saçılmış, toza toprağa, yağa, cam kırıklarına, her tür çerçöpe karışmış unu toplayıp bir gazete parçasına sarıyordum. Bir konserve kutusuna da su koyuyordum, sonra bunlarla birlikte korku içinde sürünerek odaya dönüyordum; beni görselerdi, kesin öldürürlerdi.

"Odada unu eleyip temizlemeye çalışıyordum, özellikle de cam kırıklarını ayıklamak gerekiyordu. Sonra onu soğuk suyla karıştırıyordum, çünkü sadece elektriğimizi değil, gazımızı da kesmişlerdi, ve sonra da bu hamuru yiyorduk. Korkunç mide ağrıları çekiyorduk, o kadar zayıflamıştık ki yasak sonuna kadar hepimiz birer kadavraya benziyorduk, ama en azından o hamur sayesinde hayatta kalabilmiştik."

Tayser, gözleri cin gibi bakan bu on iki yaşındaki gür saçlı çocuk, bunu asla unutmayacağını söylüyor:

"Bize 'Yakında barış olacak, İsraillilerle artık arkadaş olacaksınız,' diyorlardı. İnanıyordum. Ama şimdi bunun imkânsız olduğunu biliyorum. Hepsi birer hayvan gibi davranıyor; kapımızın önüne kasıtlı olarak işeyip sıçıyorlardı. Üstelik hırsızlar; bir

gün kırılan bir cam sesiyle uyandık. Pencereden baktık ve arabaların camlarını kırıp teyplerini çalan askerler gördük. Bizim arabanın camlarını da kırdılar, ama Tanrı'ya şükür, bizim teybi almadılar, çok eski diye herhalde. Bir de utanmadan terörden söz ediyorlar! Terörist kendileri değil mi? Babamı yere atıp nasıl dövdüklerini, annem onlara yalvarırken nasıl güldüklerini ve belki bir daha asla dik duramayacak olan ağabeyimi... öldürdükleri bütün o insanları asla unutmayacağım...

"Eskiden onları da bizim gibi sanırdım. Ama onlar insan değilmiş, şimdi anladım. Nefret ediyorum hepsinden. Büyüyünce onlardan intikamını alacağım."

Küçük Savaşçı

Pisgat yerleşimi yakınlarında, El Bireh'te, eski taştan bir ev. İçeri, bir incir ve muşmula ağacının bulunduğu küçük bir bahçeden giriliyor. Eskiden ahır olarak kullanılan zemin kat mutfağa dönüştürülmüş; özenle sıra sıra dizilmiş bakır ve kalay kaplar ışıl ışıl parıldıyor.

Plastik çiçekler ve peluş hayvancıklarla dolu birinci kattaki büyük salonun duvarları, siyah ya da yeşil fon üstüne yazılmış yaldızlı Kur'an ayetleriyle kaplı. Ve kuşkusuz bir buzdolabı, onun üzerine de kocaman pembe bir fil. Dolapların üstüne döşekler yığılmış, çünkü salon geceleri yatak odası işlevi görüyor.

Sade ama özenle düzenlenmiş, temiz bir ev. Seyyar sebze satıcısı baba iki yıldır işsiz. Ailenin ihtiyaçlarını ev temizliğine giden anne karşılıyor.

Ümmü Ayman daha otuz yaşlarında, ama beyaz türbanla çevrelediği yüzü şimdiden kırışmaya başlamış. Oğlu yüzünden son iki yıldır çok yıprandığını anlatıyor:

"Hiç söz dinlemiyor, işi gücü taş atmak, İsraillilere meydan okumak. Babası dövüyor, amcası dövüyor, ağabeyi ikna etmek için ne diller döküyor, ama boşuna, hiçbiri biri bir işe yaramıyor. Eve dönerken her gün yüreğim daralıyor, komşuları kapıda göreceğim de bana öldüğünü söyleyecekler diye. Ama ne yapayım? Onu bağlayayım mı? Eve mi kapatayım? Eğer bunu yaparsam, fırsatını bulur bulmaz kaçar ve bir daha da eve adımını atmaz... Bazen onun peşinden gidiyorum ve onu durdurmak için kendimi onunla askerlerin arasına atıyorum, o zaman taş atmayı kesiyor. Çocuklar etrafta kadınlar olduğunda taş atmazlar, bize çekilin diye bağırırlar, kızarlar, ama bizi tehlikeye atmak istemezler."

Gür saçlı, yanık tenli küçük bir çocuk içeri giriyor. Bu Ayman. Üstünde uzun bir tişört ve çamurlu bir pantolon var, daha sadece on bir yaşında, ama taşları uzağa fırlatan güçlü elleriyle, şimdiden kaslı, güçlü bir çocuk.

"Okuldan mı geliyorsun?" diye sorduğumda bana kötü kötü bakıyor.

"Okulla arası iyi değil, hiç gitmek istemiyor," diye sızlanıyor annesi. "İşi gücü hep kavga. Eskiden böyle değildi, yaralandıktan sonra iyice saldırganlaştı."

Anneanne gülümsüyor; kocaman göğüsleri olan güçlü bir kadın:

"Ayman'ın büyük siyasi fikirleri var. 'Dünya liderleri gelip gidiyor ama İsrailliler bizim liderimizi yerinden kıpırdatmıyor. Bizim Mukata'yı kurtarmanız gerekiyor,' diyor bize. Sonra bizim de mitinglere katılmanızı istiyor: 'Bu sizin göreviniz, Ebu Ammar[65] hapiste, sizse hâlâ sıcacık evinizde, bundan utanmalısınız!'"

65) Yaser Arafat'ın halk arasındaki adı.

Daha sonra anneanneden, Ayman'ın geceleri çoğu zaman önce onun evine gittiğini, orada elini yüzünü yıkayıp kavga izlerini yok ettiğini ve ondan sonra anasının babasının yanına gittiğini öğreniyorum.

"Üstelik," diye ekliyor anneanne beyaz türbanını çıkarıp yüzünü silerken, "dün akşam ben de gösteriye katıldım. Ramallah sokaklarında binlerce kişi, Arafat'ın, şu anda tutuklu bulunduğu Mukata'dan sesimizi duyması için tencerelere vuruyorduk.[66] İsrailli askerler çok kızgındı, ama bu taşsız ve barışçı bir gösteri olduğundan ve onlara hiç yaklaşmadığımızdan, üstümüze ateş açmak onlar için zor oldu."

"Biz de oradaydık," diyor teyzeler de gururla.

Ayman'ın annesi onlara kınayıcı bir bakış atıyor:

"Ayman'a dedim ki: 'Oğlum biraz daha büyümeyi bekle. Arkadaşın öldürüldü, eline ne geçti? Şimdi toprağın içinde, o artık yok!" O da bana "Hayır, o cennette," dedi. İnsan buna ne yanıt verebilir ki?"

Etrafı sürekli konuşan bir sürü kadınla, annesi, anneannesi, iki teyzesi ve kız kardeşiyle çevrilmiş olan Ayman ilgisiz bir tavırla kollarını birbirine kavuşturmuş; kadınların gevezelik etmesine izin veren bir ağaya benziyor.

Ama bütün bu cakaya rağmen, değiştiremeyeceği bir şey var: o çocuksu suratı.

Onu bana bakmak zorunda bırakmak için tam karşısına geçiyorum.

"Ayman, anlat bakalım nasıl yaralandın?"

Kahramanı oynamaya kalkmaması beni şaşırtıyor. Kalınlaşmaya başlamış boğuk sesiyle, dünyanın en doğal şeyi söz konusuymuş gibi, olup biteni anlatmaya başlıyor:

---

66) 25 Eylül 2002'de yapılan tencereli gösteriler bütün Ramallah'ı sokaklara çıkardı. Filistinliler Arafat'ın yaşamı için endişeleniyordu. Ramallah sokakları üç gün boyunca onu desteklemek için kendiliğinden gerçekleşen gösterilere sahne oldu.

"Ocak ayındaydık. Askerler Arafat'ın çalıştığı binayı çembere almışlardı, ona kötü bir şey yapacakları söyleniyordu. Buldozerler binanın etrafına toprak yığıp duruyorlardı. Yanımda bir grup çocuk vardı, onlara "Ebu Ammar'ı böyle çembere almalarına izin vermeyelim," diyordum, ama onlar korkuyorlardı. Mukata'ya ilk kez gidiyorduk, genelde Qalandiya barikatına giderdik. Çocuklar yanımda kaçtı, taş atan bir ben kaldım.

"Sonra Kalandiye kampından çocuklar geldi. Onlar ödlek değildir! Askerler üstümüze bir gaz bombası attı, bomba patlamadı, ben onu yerden aldım, pimini çektim ve onlara gönderdim. Gerilemek zorunda kaldılar. Biz de fırsattan istifade buldozerlere doğru ilerledik ama iki tane cip geldi. Kalandiye'den gelen çocuklar ciplerden birine bir molotov kokteyli attı, cip alev aldı, askerler de bize ateş açtılar, ben yaralanıp yere düştüm, nefes alamıyordum. Arkadaşım Cihat bir ambulans görevlisiyle birlikte beni ambulansa taşıdı. Beni hastaneye götürdüler ve orada ameliyat edildim."

Tişörtünü kaldırıp yara izini gösteriyor; sol göğsü üzerinde kalbe yakın yerde büyük bir yara izi...

"Verilmiş sadakamız varmış," diyor annesi. "Kurşun göğsüne girmiş ve kalbine iki milim kala durmuş. Kırk sekiz saat yoğun bakımda kaldı, üç ay da evde yattı."

"Çok canın yandı mı?" diye soruyorum Ayman'a.

Rahat bir tavırla:

"Acıyordu," diyor.

"Ölmekten korkmadın mı?"

"Hayır korkmadım. Ölürsem, ölen bütün arkadaşlarımla birlikte olacağım. Yedi arkadaşım öldürüldü benim. Biri bir militan olan babasının arabasında öldürüldü. Biri evlerinin penceresinden bakarken vuruldu. Ben mezarlarını sık sık ziyaret ediyorum, çiçek götürüyorum, topraklarını suluyorum."

"Ama sen ölürsen, annen ne yapar sonra?"

Bir an duraksıyor, büyük bir sevgiyle annesine bakıyor, sonra başını öne eğip:

"Ağlar herhalde," diye yanıtlıyor.

Ümmü Ayman derin bir iç çekiyor:

"Bana her zaman 'Öldüğümü duyarsan, sakın ağlama, şarkılar söyle,' diyor. O böyle konuşunca, göz yaşlarımı tutamıyorum."

"Peki ağabeylerin, baban, onlar ne diyor?"

"Ağabeylerim 'Otur oturduğun yerde' diyor; babam da gideceğimi anlayınca, gitmemi engellemek için beni dövüyor. Haklı elbette, benim büyümemi istiyor, ölmemi istemiyor. Ben ölümden korkmuyorum ama sakat kalmak istemem!"

İşte sonunda zırhın üstündeki çatlak. Bu çatlaktan yararlanmaktan utansam da, kendi kendime bunun iyi bir neden için olduğunu söylüyorum ve üstüne gidiyorum:

"Ama böyle devam edersen, sakat kalabilirsin."

Uzun bir süre ayaklarına bakıyor, sonra insanın içine dokunan bir sesle:

"Ama taş atmaya devam etmeye mecburum!" diyor. "Ülkemi işgal ediyorlar, halkımızı öldürüyorlar. Benim de onlara taş atmam çok normal! Bizim topraklarımızda olmalarını kabul edemiyorum, onların burada ne işi var?"

"Daha çocuk yuvasına giderken, elindeki meyve suyu şişesini bir cipin üstüne atmıştı," diye araya giriyor annesi.

Ona camiye gidip gitmediğini sorma fikri de nereden aklıma geliyor? Şu kolaycı Batı anlayışı, Müslümanlarla ilgili her ulusal mücadeleyi "cihat" ile bir tutma anlayışı yüzünden olmalı.

"Eskiden gidiyordum ama şimdi başka işlerim var," diyor dua işlerini kadınlara ve yaşlılara bırakmış sorumlu erkek tavrıyla.

Gülümsememek için kendimi tutuyorum.

"Peki yaralanmadan önce, askerlerle sorunların olmuş muydu?"

"Evet, kollarıma, bacaklarıma birçok kez kauçuk mermi isabet etti, sonra gaz bombası attılar ama bunlar önemli şeyler değil," diyor yiğit bir savaşçının tonuyla.

"Hiç yakalandın mı?"

"Evet, iki kez. İlkinde yanımdakiler kaçmıştı. Askerler beni yakalayıp dövdü, bana neden taş attığımı sordular. Ben de 'Çünkü bizim topraklarımızdasınız,' dedim, 'adamı taş atmaya mecbur ediyorsunuz!' Ellerimi bağlayıp beni Pisgat yerleşimine götürdüler. Orada yerleşimciler benimle alay ediyordu, çünkü küçüktüm, sekiz yaşındaydım, beni korkutmak için burnumun dibinde çakmak çakıyorlardı, ama ben korkmuyordum. Bir de geçenlerde, geçen haziranda,[67] El Amari kampı yakınlarında, kamptaki evler bombalandıktan sonra yakalandım. Üstümde demir bir çubuk vardı, evde inşaat işimiz var dedim, ama ellerinde benim taş atarken çekilmiş bir fotoğrafım vardı.

"Beni bir cipe bindirip bütün gün yerleşimciler için yapılan yolun üstündeki taşları toplattılar. Sonra beni kampın yanındaki karakollarına götürdüler. Orada beni aşağıladılar. Tuvalete gitmeme izin vermediler, başkalarına içecek bir şey verdiler, bana vermediler, çok yorgundum ama uyumamı engellediler. Bana hep arkadaşlarımın adlarını sordular. Dövdüler, kafamı tuvalet deliğinin içine soktular; 'Seninle birlikte taş atanlar kimdi?' diye sordular. 'Hiç kimse' dedim. Bir ara ağlamaya başladım; o zaman 'Seni bırakıyoruz' dediler, 'ama bir dahaki sefere hiç acımaz, içeri atarız.'

"Giderken bir asker bana elini uzattı, elini sıkmayı reddettim. 'Eğer elini vermezsen seni içeri atarız' dediler. Ben de: 'Atarsanız atın, elinizi sıkmayacağım,' dedim. O sırada kamptan ihtiyar bir amca geldi: 'Bırakın onu, o daha bir çocuk,' diye araya girmek istedi. Asker adamı düşürmek için beni adamın üstüne itti, ama ben kendimi yana atıp bir askere çarptım ve onu kendimle birlikte yere düşürdüm."

Bu anısıyla Ayman'ın yüzü aydınlanıyor ve o büyük adam tavırlarını unutup on bir yaşında afacan bir çocuk gibi gülmeye başlıyor.

---

67) Haziran 2002.

"Askerler çok kızdılar. Neyse ki tam o sırada sivilciler[68] gelip subayla konuşmak istedi, onlar subayın etrafını sararken ben tüydüm."

"Molotov kokteyli nasıl yapılır biliyor musun?"

Omuzlarını silkiyor:

"Mahalledeki bütün çocuklar bilir," diyor. "Bu çok kolay, biraz benzin, biraz kum, tutuşturmak için bir bez parçası, o kadar, fırlatmaya hazır."

"Çocukların İsrail ordusunu geriletebileceğine gerçekten inanıyor musun?"

"Her halükârda onları korkutuyoruz. Geçen gün askerin biri bizi çağırdı. Ona 'Erkeksen silahını bırak ve sen gel!' dedik. Silahını bıraktı, onu taşladık, o da kaçtı. Aslında hiç de yenilmez değiller. Sonra onların şu Merkava tankları var ya hani, o tankların üstüne çıkmamız yeterli, o zaman bize ateş edemiyorlar, biz de farlarını, antenlerini, hoparlörlerini söküp söküp kampa getiriyoruz."

Ayman'ın annesi bizim önümüzde oğluna uzun bir nutuk atıyor. Ayman cevap vermiyor. Orada öyle uslu uslu ama cam sıkkın biçimde oturuyor. Aslında onu dinlediği de yok; annesi isterse gırtlağını patlatsın, söyledikleri bir kulağından girip ötekinden çıkıyor. Büyüklerin nutuklarıyla durdurulacak gibi değil. Arkadaşlarıyla buluşabilmek... ve taş atmaya gidebilmek için sabırla fırtınanın dinmesini bekliyor.

Dönüş yolunda, beni Ayman'lara götüren bayan öğretmen, taş atan çocukların psikolojik olarak daha az sorunlu olduklarının saptandığını söylüyor.

"Geceleri çok rahat uyuyorlar. Görevlerini yapmış olma duygusunu yaşıyorlar. Eylemleri düşünme biçimleriyle orantılı. Kendilerini işe yarar hissediyorlar ve hiçbir şey yapmayan pek ki-

68) Çeşitli sivil toplum örgütleri.

şi gibi kendilerini suçlu hissetmiyorlar. Her halükârda taş atmak isteyen çocuklara bunu yasaklarsanız, ne yapıp edip gizlice gidiyorlar. Yani onları korumaya bile çalışamıyorsunuz. Ayrıca bu işi arkadaşlarıyla birlikte yapıyorlar; gitmezlerse arkadaş grubundan atılıyorlar. Benim oğlum da böyle... Onlara, 'Ölenler bir hiç uğruna öldüler,' diyemiyorsunuz."

İç çekiyor:

"O çocukla böyle mi konuşmak gerekirdi, bilemiyorum," diyor. "Çocuğun gözleri yaşlıydı. Ve şimdi ne yapması gerektiğini bilmiyor. Arkadaşlarının ölümünü kabullenmek ve hiçbir şey yapmadan oturmak bir çocuk için hiç de kolay bir şey değil. Bu gerçek bir travma ve bunu ancak onların intikamını almak için bir şeyler yaparak aşabiliyorlar. Ayman için bunun bir ihtiyaç olduğu o kadar belli ki. Arkadaşlarının öcünü almazsa kendini korkak ve alçak hisseder. Ve bu, onun için kuşkusuz ölümden de beterdir."

GAZZE

Gazze şeridi, elektrikli teller ve askeri karakollarla çevrili devasa bir açık hava hapishanesi; dış dünyayla ilişkisi tamamen kesilmiş. 363 kilometrekarelik toprağının yaklaşık dörtte birine yedi bin yerleşimci için el konulmuş; geri kalan 288 kilometrekare alandaysa bir milyon iki yüz bin Filistinli balık istifi gibi yaşamak zorunda.

Gazze şeridi içinde, iki buçuk yıldır işsiz ve parasız biçimde hapis hayatı yaşamak zorunda kalan Filistinlilerin yaklaşık yüzde 80'i bugün yoksulluk sınırının altında ve ancak UNWRA'nın ya da Avrupa, Arap ülkeleri ve başka uluslararası yardım kuruluşlarının yardımlarıyla hayatta kalabiliyorlar.

Birleşmiş Milletler'in uzman kuruluşları insani bir facianın yaşanmaması için yardımların acilen arttırılması çağrısında bulundu. Fakat İsrail bu yardımların teröristlere ve onların ailelerine gideceği gerekçesiyle bu çağrıya karşı çıkıyor.

Cebaliye Kampı

Gazze şeridinin kuzeyinde yer alan Cebaliye kampı, Filistinli mültecilerin en büyük kamplarından biri. Kampta, şu anda İsrail toprakları içinde kalan yakın köylerden gelmiş yüz bin insan bulunuyor.

Hepsi birbirine benzeyen tozlu sokaklar labirentinde kaybolmamak için, yanınıza burada yaşayan bir rehber almalısınız. Benim bugünkü rehberim, Cebaliye'deki yaşam üzerine bir kitap hazırlamak için bir yıldır kampta kalan İspanyol fotoğrafçı Jose. Filistinliler onu artık kendilerinden biri olarak görüyor.

Yoksul taştan bir eve geliyoruz; arkadaşı Nebil'in evi; Jose, Nebil'in kızlarının, Filistin güzelliğinin klasik örneklerinin fotoğraflarını çektiğini söylüyor. En ufak bir yeşilliği olmayan, beton kaplı bir avluya giriyoruz; bir köşede, etrafı üç dört çocuk-

la çevrilmiş hamile bir kadının bulaşık yıkadığı bir çeşme, diğer köşede sedir işlevi gören birkaç renkli döşek ve bir hasır var.

Enerjik görünüşlü ufak tefek bir adam tarafından karşılanıyoruz. Bu Nebil; kampa 1948'de, üç yaşında, Gazze şeridinin kuzeyindeki bir köyden kopan ailesiyle birlikte gelmiş. Güler yüzlü ve ağırbaşlı iki kızı yanında. Jose'nin söylediği gibi, sadece güzel değiller, ince ve uzun siluetleri ve tavırlarıyla birer prensese benziyorlar.

Yassera on altı yaşında, siyah buklelerinin gölgelediği solgun yüzünde büyük gri gözleriyle adeta cıva gibi. Şu anda lise bitirme sınavlarına hazırlanıyor. Sınıfın en iyi öğrencisi, 'eğer babam izin verirse' diye mırıldanarak üniversiteye gitmek istediğini söylüyor. Ablası Cemile, alttan topladığı saçları ve yumuşak gülüşüyle bir Meryem Ana heykelini andırıyor. Evli, bir yaşında bir oğlu var, sekreterlik sınavı için kurslara başlamış.

Nebil kızlarıyla gurur duyuyor. Çoğu doğulu babanın aksine, kızların da erkekler kadar okuyabilmesinden yana.

"Çocuklarımın liseyi bitirmesi için hiçbir fedakarlıktan kaçınmadım, ama artık yapamıyorum, özellikle de şimdi, artık bir işim yok çünkü..."

Nebil bir Filistin milletvekilinin şoförlüğünü yapıyordu, ama Gazze şeridini üçe bölen ve resmi şahısların bile bölgeden çıkıp Batı Şeria'ya gitmelerini yasaklayan barikatlarla birlikte, işsiz kalmıştı. Önümüzdeki yıl durum daha iyi olursa, kızını üniversiteye göndermek için elinden geleni yapacağını söylüyor.

"Ailenizin köyünü hiç ziyaret ettiniz mi?" diye soruyorum.

"Evet, 1967'den sonra, sınırlar açıldığında. Hatta kendi köyümde çalıştım bile. Portakal topluyordum. Macar asıllı bir Yahudi'nin yanında çalıştığımı hatırlıyorum. Bana bir gün: "Sen nerelisin?" diye sordu; "Buralıyım," dedim. "İyi ama burada hiç ev yok, sen nerede yaşıyorsun?" diye sordu; "Gazze'de," dedim. "O zaman neden Gazze'liyim demiyorsun. Neden hâlâ buralıyım diyorsun?" dedi. Ben de, "Babamın, dedemin, atalarının

bu topraklarda doğduğunu ve yaşadığını, bu toprakları işlediğini unutacağımı mı sanıyorsun? Üstelik ben çocuklarıma da her zaman buralı olduğumuzu söylüyorum," dedim.

"Adam çok kızdı. Ona 'Sen de Macaristanlı'sın aslında' diyesim geldi, ama işimi kaybetmekten, hatta tutuklanmaktan korktuğum için dilimi tuttum."

"Atalarının toprağında tarım işçisi olmak zor gelmiş olmalı?"

"Köyü terk ettiğimizde ben çok küçüktüm, fazla anım yoktu. Ama yaşamlarının tümünü burada geçirenler için durum elbette çok daha zordu. 1967'de oraya döndüğümüzde, büyükannem bahçesinin toprağı üstünde diz çöktü ve başını toprağa gömerek ağladı. Zaten ondan sonra fazla yaşamadı.

"Orada çalıştığım sırada, Yemen asıllı Yahudi bir patronum vardı, onunla aramız çok iyiydi. Köyde aynı zamanda Amerikalı bir Yahudi de vardı, adam bir toprak parçası alıp kendine küçük bir ev yaptırmıştı, yılda bir ay köye gelirdi. Patronla ben adamın neden buraya ev yaptırdığını anlayamazdık. Bu Yemenli'yle kafalarımız aynıydı, sadece dinlerimiz farklıydı, o da zaten o kadar önemli değil. Yahudilerle aramızdaki sorun dini bir sorun değil, bir anlayış sorunu da değil, bütün sorun iki tarafın da aynı toprağı istemesi.

"Sonra on yıl boyunca Aşkelon'da bir fabrikada çalıştım. Orada Fas asıllı Yahudi işçiler vardı, onlarla her şeyi serbestçe konuşurduk. Bir keresinde bir traktörü kullanırken, biri kazara çok yaşlı bir ağaca çarptı. Ona, 'O ağacı rahat bırak, onu benim atalarım dikti, ona neden çarpıyorsun?' dedim. O da bana, "Bırak şimdi atalarını!" dedi.

"Doğulu Yahudilerle en azından konuşabiliyoruz, çünkü benzer bir dilimiz var!"

İç çekiyor:

"Çalışmak için artık İsrail'e gidemiyoruz," diyor. "Buraya sıkıştık kaldık. Hatta artık Gazze'nin içinde bile dolaşamıyoruz!"

Kızları Gazze'den hiç çıkmamışlar. Bütün genç kızlar gibi,

Paris ya da New York'a gitmeyi düşlemiyorlar, onlar kendi ülkelerini, Filistin'i tanımayı düşlüyorlar, özellikle de Kudüs'ü görmek için can atıyorlar!

"Ama şu sıra bu olanaksız, üç yıldır bütün çıkış izinleri kaldırıldı!" diyor Nabil.

Eskiden İsrallilerle ilişkilerin bu kadar zor olmadığını söylüyor.

"Eskiden oraya işçi olarak gidebiliyorduk, en ağır işleri düşük ücretle ve çoğu zaman aşağılanarak yapıyorduk, ama en azından hayatımızı kazanıyorduk. Şimdi tam bir sefalet içindeyiz. Ne zaman ki haklarımızı istedik, kendimize ait bir devletimiz olsun, İsrail denetimi altında bir bölge olmaktan kurtulalım dedik, İsrail ordusu şiddet uygulamaya başladı. Bu aşırı kalabalık kamplarda artık yapamıyoruz, boğuluyoruz, topraklarımıza geri dönmek istiyoruz. Eskiden... (Sesi kısılıyor) eskiden her ailenin küçük de olsa bir bahçesi vardı, orada sebzemizi yetiştirebiliyorduk, insana yakışır bir hayatımız vardı."

"Ama Filistinlilerin tamamı topraklarına dönerse, bu İsrail'in sonu olur?..."

"Bunu biliyorum," diye yanıtlıyor Nebil üzgün bir sesle. "Kendi topraklarıma, köklerime dönmeye can atıyorum, ama bunun gerçekleşmeyeceğini de biliyorum..."

Derin bir iç çekip parlayan gözleriyle bana bakıyor:

"Şimdi gerçekten istediğim şey ne biliyor musunuz, barışa karşılık işgal edilmiş topraklar. İsrail'le ilişkilerimizin normale dönmesi... Daha fazlasını aramıyorum. Ben insan gibi yaşayabilmek istiyorum!"

Şimdiye kadar konuştuğum Filistinlilerin tamamı bana atalarının topraklarına geri dönmek istediğini açıklamıştı ama birçoğu bunun olası olmadığını da kabul ediyordu.

"Barışın önündeki en büyük engellerden biri İsraillilerin korkması," diyorum. "Onlar kendilerini güvende hissetmiyor."

"Peki ya bizim güvenliğimiz, o önemli değil mi?" diye hay-

kınıyor Nebil, öfkeyle. "Her gün, okula giden çocuklarımız, alışverişe çıkan kadınlarımız öldürülüyor! Bize insan gibi yaşama olanağı verildiğinde, gençlerimizin canlı bombalara dönüşeceğini mi sanıyor musunuz?"

Titreyen sesiyle Yassera araya giriyor:

"Askerleri içindeki insanlarla birlikte evleri yerle bir ederken gördüğümde, o masum insanların öcünü almak için kim bilir kaç kez intihar saldırısı yapmayı düşündüm. Eskiden böyle düşünmüyordum ama son bir yıldır yapılanlar karşısında, özellikle de Cenin'de yaptıklarından sonra, bunu yapabileceğimi hissediyorum. Önemli olan İsrailliler öldürmek değil, onların korkması, evden dışarı çıkamamaları, sürekli bir saldırı tehdidi altında normal bir yaşam sürememeleri. Belki bu onları bir çözüm aramaya iter. Yoksa iyilikle topraklarımızdan çıkacakları yok."

"Bilirsiniz," diyor Cemile bebeğini sallayarak, "bir kedi bile, yavrularına zarar verilirse, tırmalar, ısırır, onları savunmak için her şeyi yapar. Doğal bir içgüdü bu. Biz neden çocuklarımızı öldürmelerine göz yumalım, kendimizi savunmayalım? Silahlarımız olmadığına göre, bizim tek savunma aracımız intihar saldırıları. Ben bunu yapmaya hazır değilim, çünkü bir bebeğim var, ama artık yaşadığımı söyleyemem. Ben bir barikata yakın bir yerde oturuyorum, tanklar, makineli tüfekler durmadan ateş ediyor, bebeğim korku içinde, artık uyuyamıyor, sürekli bir gün askerler gelecek, evimizi yıkacak ve sık sık yaptıkları gibi nedensiz ateş edecek korkusuyla yaşıyoruz, çünkü sinirliler ya da içlerinden biri yaralandıysa herhangi birinden intikam almak isteyebilirler. İnanın bana kendimi öldürmeye hiç niyetim yok, ama eğer bir gün bebeğime bir şey olursa, onun intikamını almak için, mümkün olduğunca çok İsrailliyle birlikte kendimi havaya uçurmakta tereddüt etmem."

"Peki ya sen Yassera, daha on altı yaşındasın, önünde uzun bir yaşam var, sen böyle bir şey yapar mısın?"

Bir an bile tereddüt etmeden ateşli bir biçimde yanıtlıyor:

"Eğer işler daha kötüye giderse, çevremizdeki insanlar acı çekerse, öldürülürse, yapacak başka bir şey yok. Siz Batılılar buna intihar diyorsunuz, hayır bu intihar değil, bunun adı direniş."

"Ama İsrailli bebekler sizin düşmanınız değil ki! Onların öldürüldüğü bu saldırıları normal mi karşılıyor musunuz?"

Az önce yanımıza gelmiş olan anneleri yanıtlıyor. En fazla otuz beş yaşında, çok güzel bir kadın; bir erkek çocuk bekliyor; yani 'demografinin silahını' diyor, gülümseyerek:

"Ölen bir düşmanım da olsa, ben buna sevinemiyorum," diyor. "O çocuğun annesini düşünüyorum, onun acısını anlayabiliyorum çünkü hepimiz aynı şeyleri yaşıyoruz. Hepimiz bunları hissediyoruz, bunlar uzak şeyler değil bizim için. Bu ölümlere ancak, bunları hiçbir zaman yaşamamış olanlar sevinebilir, ama bizde, her Filistinli ailede en az bir kişi ölmüştür."

"Bir sene öncesine kadar ben de annem gibi düşünüyordum," diyor Yassera. "Ama yaşadığımız bunca şiddetten sonra, çoğumuzun görüşü değişti. İsrailliler, kalplerimize nefret tohumları ekti."

Han Yunis

Han Yunis, çocuklarla dolup taşan sokakları, açık hava kahveleri, palmiyelerin gölgesi altında geleneksel galabiyeleri içinde nargilelerini fokurdatan, tavla oynayan Araplarıyla çok renkli, çok hareketli, büyük bir şehir. Tesettürlü genç kızlar ve çarşaflı kadınlar dükkânlar boyunca gidip gelirken, içi sebze dolu ağır sepetlerini pazara götürüyor olmaktan dolayı gururlu, küçük çocukların bindiği eşeklerin bir klakson cümbüşü arasında yürümeye çalıştığı görülüyor.

Batı Şeria'dan hayli uzağız. Gazze vilayetindeyiz;[69] burası sanki başka bir dünya, insan kendisini neredeyse Mısır'da sanıyor. Zaten Mısır'a da çok yakınız; arada sadece bir barikat ve

69) Gazze'nin başkenti ve yönetim merkezi.

Rafah var. Rafah, her gün pek çok kişinin öldürüldüğü, uluslararası basının uzun süredir artık aktarmaya bile zahmet etmediği dramların yaşandığı, Filistin'in en güneyinde yer alan bir yerleşim bölgesi.

Eğitimini Lyon'da tamamlamış ve kusursuz bir Fransızcası olan Mervan adlı bir gençle randevum var. Buraya geçen yıl dönmüş ve çoğu Gazze'li gibi o da işsiz. On saat boyunca yorulmak nedir bilmeden bana rehberlik ve tercümanlık yapacak ve günün sonunda, ücret lafını ağzıma alınamla birlikte bana kızacak olan bir genç Mervan... Filistin'de kaldığım süre boyunca hep böyle oldu bu; genelde ancak karınlarını doyurabilen insanların hep bu nazikliği ve cömertliğiyle karşılaştım.

Mervan bana önce pazarı gezdiriyor. Gazze şeridinin toprakları çok verimli; burada, her tür rekabete meydan okuyan fiyatlarla olağanüstü sebzeler bulmak mümkün; on kilo domates iki şekel, on kilo salatalık üç şekel, on kilo biber beş şekel.

"Eskiden Rafah ve Han Yunis'teki insanların çoğu tarımla geçinirdi," diye açıklıyor Mervan. "Ama şimdi hiçbir şeyleri yok. İsrail buldozerleri, yerleşime yakın oldukları gerekçesiyle tarlalarını ve bahçelerini mahvediyor. Arada sırada topraklarını işlemelerine, ellerinde ne varsa suya, tohumlara, gübrelere yatırmalarına izin veriliyor, sonra da buldozerler gelip her şeyi eziyor. Öyle ki çoğu çiftçi artık bu işten vazgeçti. Her halükârda topraklarını işlemeye devam edenler de ürünlerini artık dışarı satamıyor ki. Üç yıldır Batı Şeria bize tamamen kapalı, hatta bütün bu barikatlar yüzünden, ürünleri Gazze'ye ulaştırmak bile zorlaştı. Fiyatlar o yüzden çok düşük.

"Ama bu şekilde bile müşteri bulmak zor. Kimsenin cebinde para yok ki! Herkes işsiz, herkes bütün birikimlerini yiyip tüketti, satabileceği neyi varsa sattı. Çoğu aile artık sadece uluslararası yardımlarla geçiniyor, iki ayda bir yirmi-otuz kilo buğday, biraz şeker ve biraz da çay... 1948'deki sürgünden beri, Filistin halkı

ilk kez böyle yarı dilenci durumuna düşürüldü. Çocukları olmasaydı, eminim çoğu onuruyla açlıktan ölmeyi tercih ederdi."

Pazarı geçip Han Yunis'in spor ve kültür merkezi büyük beyaz binaya doğru ilerliyoruz. Orada El Fetih'in gençlik kolundan bir sorumluyla buluşacağız.

En fazla otuz yaşlarında olan Zeyd, yüzü yara izleriyle kaplı, ciddi bir genç. Hali vakti yerinde bir ailenin çocuğu olarak Han Yunis kampında doğmuş. Baba tarafı tekstil işinde, anne tarafı da büyük toprak sahibiymiş.

"1948'de, birkaç saat içinde, bizimkiler de, yüz binlerce Filistinli aile gibi her şeyini kaybetmiş. Yahudilerin komşu köylerdeki insanları katlettiği haberi geldiğinde, babam lisedeymiş. Ailesi ve bütün komşuları, o zaman Mısır'a bağlı olan Gazze'ye doğru kaçmışlar. Çoğu genç gibi ben de uzun zaman babama çıkıştım, neden savaşmadınız, neden kaçtınız diye. Sonra "yeni İsrailli tarihçilerin" yazdıklarını okuyunca, ellerindeki eski tüfeklerle Filistinlilerin hiç şansı olmadığını anladım. Kalmak onlar için intihar olurdu, geleceği kurtarmak için tek çareleri kaçmaktı.

"Başlarda İngiliz ordusu tarafından bırakılmış çadırlarda kalmışlar, 1949'da UNWRA onlara daha iyilerini vermiş, sonra kendilerine küçük evler inşa etmişler. Daha önce hiç ağır işler yapmamış olan babam, orada inşaat işçisi olmuş. Zavallı bizi okutacak diye mahvoluyordu. Siyasal bilgiler fakültesinden mezun olduğumda, hem gururlu hem de üzgündü: 'Topraklarımızda olsaydık doktoranı da yapardın, ama burada sana bunu sağlayamam,' demişti. Bugüne kadar bize hep eski yaşamlarından söz etti...

"1965'e doğru, savaş hazırlıkları başladığında, babam Mısır'a gidip 1967 savaşına oradan katıldı. Sonra Mısırlılar, Filistin Kurtuluş Ordusu'na bağlı olduğu için babamı dört yıl hapsetti, çünkü İsrail'le sorun çıksın istemiyorlardı.

"Aslında," diyor Zeyd alaycı bir biçimde, "Filistin halkının

başına gelen felaketlerin üç sorumlusu var: Topraklarımızı Yahudilere veren İngiltere, bizi işgal edip katleden İsrailliler ve Arap ülkelerinin korkaklığı..."

"Peki siz politikayla nasıl ilgilenmeye başladınız?"

"Sabra ve Şatila katliamları sırasında on yaşındaydım. Kurbanlar kamplardaki insanlardı, bizim gibi yoksul ve silahsız insanlar. Öğretmenlerime ve babama durmadan sorular soruyordum; babam o zaman İsrail'de işçi olarak çalışıyordu. Sizi yerinizden yurdunuzdan eden adamlar için çalışmak zordur... Ama o çocuklarını doyurmak zorundaydı, seçme şansı yoktu ve ben onun için çok üzülüyordum.

"1987'de, Birinci İntifada sırasında, taş atmaya başladım. İnsan küçükken korkusuz oluyor; askerlere üç metreden taş atardım! İki kez hapsedildim, ilkinde on altı yaşındaydım. Göstericilerin ellerini kollarını kırmayı emreden Rabin'in dönemiydi. Öyle ki askerler bizi sorguya bile çekmiyor, sadece dövüyordu. 'Bir daha taş atmak neymiş gör bakalım,' diyerek binlerce mahkûmun elini kırdılar.

"Benim de kafama bir sopayla vurdular, on üç dikiş atıldı."

Siyah saçlarını aralıyor, kafatasının yarısına kadar uzanan bir dikiş izi görüyorum.

"Pestilim çıkana kadar dövdüler sonra beni bir çadırın içine attılar. Kışın ortasındaydık, her çadırda on kişi vardı, donuyorduk ama halk kahramanı olma duygusu bize güç veriyordu. Aramızda olağanüstü bir dayanışma vardı. Beni bıraktıklarında arkadaşlarımdan ayrılıyorum diye ağlamıştım.

"İkincisi tutuklanışım daha kötüydü. Beni El Fetih üyesi olduğum için tutuklamışlardı. Silahımız yoktu, sadece taş atıyorduk, ama o dönemde en az iki yıl hapse atılmak için herhangi bir partinin üyesi olmak yetiyordu. Beni duvara slogan yazarken yakalamışlardı. 1990 yılıydı, o zaman on sekiz yaşındaydım.

"Yirmi iki gün boyunca bana işkence ettiler. Önce beni diğer mahkûmlarla birlikte bir çadıra tıktılar; bu mahkûmların as-

lında birer işbirlikçi olduğunu çok çabuk anladım. Bana bütün kemiklerimin kırılacağını, olmadık işkencelere maruz kalacağımı söyleyip gözümü korkutmaya çalışıyorlardı... Sonra Shin Beth beni sorguya çağırdı; bu genelde gecenin üçüne doğru, insanın direncinin en zayıf olduğu saatte olur. Sana, 'Suçlusun, ama bizimle işbirliği yaparsan bir şeyler ayarlayabiliriz,' derler. Ben reddettiğim için beni bir pencereye savurdular, her tarafim kesildi, suratıma copla giriştiler, dişlerimi ve burnumu kırdılar.

"Beni her gün sorguya çekiyor, postallarıyla özellikle en hassas bölgeleri tekmeliyorlardı. Baktılar ki pes etmiyorum, beni kapkaranlık, deliksiz, havasız, küçücük bir hücreye tıktılar, orada beş gün kaldım. Boğuluyordum. Yiyecek hiçbir şey vermiyorlardı, bazen içeri çürük bir yumurta atıyorlardı. Sonunda beni çıkarttılar ve yerde kanlar içinde bir adamın yattığı bir odaya götürdüler. Bana, 'Eğer işbirliği yapmazsan senin de olacağın bu,' dediler.

"Bazen bir asker şakağıma tabancasını dayıyor ve 'Bu herif tehlikeli, onun işini bitirmeliyiz,' diyordu. Ama ben bütün bunların beni korkutmak için yapıldığını biliyordum; onlar adamı asla böyle öldürmez. Bazen de ellerimi arkadan bağlayıp diz çöktürüyor ve kafamı öne eğip yere yapıştırmak için ayaklarıyla enseme basıyorlardı. Acı verici ve aşağılayıcı bir pozisyondu bu, ama benim birkaç saniye uyumam için bir fırsat oluyordu.

"Hâlâ hiçbir sonuca ulaşamadıkları için, bana özel yöntemleriyle işkence etmeye başladılar: Vücutta hiçbir iz bırakmadıkları için sevdikleri 'asma köprü' ya da 'yay' denilen işkence yöntemleriyle. Sizi soğuk bir odada çırılçıplak soyuyorlar, kafanıza nefes almanızı engelleyen pis kokulu bir torba geçiriyorlar, sonra on beş santim yüksekliğinde bir sandalyeye oturtuyorlar, bacaklarınızı arkaya doğru çekiyorlar, ellerinizi havaya kaldırıp kan dolaşımını engelleyen kelepçelerle sımsıkı bağlıyorlar. Vücut son sınırına kadar gerilmiş bir yay biçimini alıyor. Bütün kasların gerilmesi ve oksijenin azalması vücutta zehirlenme etkisi ya-

piyor ve size dayanılmaz acılar veriyor. Yaklaşık her beş saatte bir, ölmemeniz için sizi birkaç dakika gevşetiyorlar.

"Sonra tekrar başlıyorlar. Uzun süre uygulanırsa, bu işkence sizi ömür boyu sakat bırakabiliyor. Hayfa yakınlarındaki Şatta hapishanesinde bu işkenceye maruz kalan bir arkadaşım bana girişteki duvarın üstünde Filistinlilere hitaben şöyle bir yazı olduğunu anlatmıştı: 'Buraya aslanlar gibi gururlu giriyorsunuz, ama çıktığınızda birer tavşana döneceksiniz.'"

Zeyd, sanki bütün bunlar bir başkasının başına gelmiş gibi, yaşadıklarını bana gayet sakin anlatıyor. Ama ben sadece anlatmanın bile onun için ne kadar zor olduğunu biliyorum. İşkence gören Filistinliler, daha pek çok kişi aynı acıları ya da daha kötüsünü çekerken, kendilerini kahraman gibi göstermek istemedikleri ya da bundan utandıkları için ve aynı zamanda bunu unutmak istedikleri için gördükleri işkenceden bahsetmeyi çok nadir kabul ederler. Fakat karşımdaki insan, tanıklığın da savaşın bir parçası olduğunu bildiği için bu riski göze alıyor.

Ona bunca işkenceye nasıl direndiğini sormadan edemiyorum.

"Ailemi düşünüyordum, özellikle de hapse atılmadan iki hafta önce öldürülen kardeşimi düşünüyordum ve bu cinayetlerine karşı duyduğum hınç bana güç veriyordu," diyor.

"Kardeşin ne yapmıştı?"

"Hiçbir şey! yerleşimciler onu uyurken öldürdü. Yirmi sekiz yaşındaydı. İsrail'de çalışıyordu, o yolu her gün gidip gelmek imkânsız olduğundan diğer işçilerle birlikte bir hangarda kalıyordu. Bu yasaktı ama o dönemde, 1990'da birçok kişi bu riski göze alıyordu, yoksa çalışamazlar ve ailelerine bakamazlardı. Bir gece beraber kaldığı arkadaşları yiyecek bir şeyler almak için dışarı çıkmış. Döndüklerinde kardeşimi kanlar içinde yerde yatarken bulmuşlar. Siyonist yerleşimciler onu vurmuş. O günlerde bütün İsrail gazetelerinin yazdığı tek şey şuydu: 'Bu ölümlerin önüne geçmek gerekiyor, yoksa Filistinli işçimiz kalmayacak ki onlar bizim için son derece gerekli.'"

"Peki sizi ne zaman serbest bıraktılar?"

"Hapiste iki yıl kaldım, 1992'de çıktım. Bir süre evde kalıp yaralarımın iyileşmesini bekledim. Sonra Bir Zeit üniversitesine gitmeye başladım ama parasızlıktan devam edemedim. Daha sonra El Fetih'in Han Yunis bölgesi gençlik kolunun yönetimine geçtim. Şu anda burada altı bin gençle ilgileniyoruz."

"Kardeşinizin öcünü almayı hiç düşünmediniz mi?"

"Kesinlikle hayır! (Bana kızmış gibi bakıyor.) Ben kardeşimin öcünü almak için kimseyi öldürmek niyetinde değilim! Sorun öç almak değil, Filistin'i kurtarmak. Ayrıca ben yaşamın çok değerli olduğunu düşünüyorum ve intihar saldırılarına da tamamen karşıyım. Umudunu yitirmiş pek çok Filistinli çeşitli örgütlerin siyasi sorumlularıyla görüşmeye gidip bu işe gönüllü olduklarını söylüyor. Geçenlerde Gazze'de yapılan bir anket üç yüz kişiden iki yüz seksen beşinin şehit olmayı istediğini ortaya koydu. Fakat El Fetih'de biz bu tür eylemlere karşıyız, gençleri bundan vazgeçirmek için her şeyi yapıyoruz."

"Bu durum nasıl düzelebilir?"

"İsraillilerin pazarlığa oturmaktan başka çaresi yok. Bütün Filistinlileri öldüremezler, onları başka bir yere de gönderemezler, çünkü 1948 deneyimi bize yetti: Zora da başvursalar, biz artık hiçbir yere gitmiyoruz."

Büronun kapısına vuruluyor. Güçlü ve nasırlı işçi elleriyle kırk yaşlarında bir adam görünüyor eşikte. Sakin bir biçimde bir buldozerin evini yerle bir ettiğini, hiçbir eşyasını kurtaramadığını, ailesiyle birlikte sokakta kaldığını, kendisine yardım edilip edilemeyeceğini soruyor.

Anlattığı şeyden çok -durum ne yazık ki sıradanlaşmış!- anlatış biçimi etkiliyor insanı; söz konusu olan gün içinde yaşanan pek çok sorundan biriymiş gibi, dramını o kadar sakin bir biçimde anlatıyor ki... Bir an bile şikâyet etmiyor.

Pek çok Filistinli'de gördüğüm bu tavrın kaynağı ne? Acı tiryakiliği mi? Yoksa, örneğin bir çocuğunu kaybetmek gibi daha

kötüsünün başa gelebileceğini düşünüp bu durumu da diğerleri gibi kötünün iyisi olarak nitelemek ve hiçbir işe yaramayacak biçimde ağlanıp sızlanmaktansa, enerjisini onlara yardım edebilecek sorumlulara olan biteni sakince anlatmak için kullanmak mı?

Kuşkusuz öyle, ama bu adamın mutsuzluğunu ifade edemeyişinde, sürekli kafalarına vurulduğu için bir yerden sonra acı duyma yeteneğini kaybeden şu insanlar gibi, trajik bir his yokluğunun belirtisi de var; dayanılmaz hale gelen bir dünyadan kaçış, Filistin halkını gitgide pençesine alan gizli bir depresyonun izleri de var...

Han Yunis kampı

Zeyd, birkaç kilometrekarelik bir alanda altmış bin mülteci barındıran Han Yunis kampında bana rehberlik etmesi için Wissam adında, Dünya Çocuk Mülteciler Örgütü'nde çalışan çöp gibi ince birini çağırıyor.

Vissam yirmi sekiz yaşında; bu kampta doğmuş; dokuz erkek, iki kız kardeşi, annesi ve babasıyla birlikte kampta yaşıyor; babası ikinci İntifada'ya kadar İsrail'de kaynakçı olarak çalışıyormuş.

Ona kardeşlerinin ne yaptığını, siyasi olarak aktif olup olmadıklarını soruyorum.

"Sadece biri aktif bir savaşçı. Şimdiye kadar beş kez tutuklandı. Şu anda da İsrailliler tarafından aranıyor. Onu üç aydır görmüyorum. O gerçek bir militandır; vatanı için canını vermeye hazırdır. Bense vatanıma farklı bir yolla hizmet ediyorum; psikoloji eğitimi aldım ve çocuklarla meşgul oluyorum," diyor.

Sıkıştırılmış toprak yollarda, kerpiç ya da çıplak beton evler arasında konuşarak ilerliyoruz. Çoğu tamamlanmamış evler; inşaat demirlerinin ucu göğe yükseliyor. Bu yarım bırakılmış iskelet yapıların bazıları iki üç katlı; Oslo Antlaşmaları'nı izleyen

umut dolu yılların göstergesi. Avrupa Birliği tarafından finanse edilen Gazze havaalanı ve limanının yapımı da aynı döneme rastlıyor. Ama İsrail hükümeti bunların kullanılmasına hiçbir zaman izin vermedi; 2001 yılında bombandılar ve artık kullanılamaz durumdalar.

Fakat asıl dikkat çekici olan, bütün Gazze kamplarında olduğu gibi, Han Yunis kampının duvarları. Filistin'in, savaşlarının, "şehitlerinin,"[70] siyasi partilerinin, kahramanlarının, dini inançları ve ideolojilerinin hikâyesini anlatan duvarlar. Savaşçıları, tankları, uçakları ve füzeleriyle savaşı, ama aynı zamanda portakal bahçeleri, zeytin ağaçları, palmiyeleri, berrak bir su kaynağının yanında otlayan kuzularıyla simgelenmiş barışı da betimleyen naif resimler. Şurada burada, başlarında kefiye, ellerinde kalaşnikovlarıyla fedai portrelerine, bir barış güvercinine, Mekke'ye gitmiş bir "hacı"nın evinin üzerinde Kabe'nin siyah taşına ve "Evlerimizi yıkabilirsiniz ama ruhumuzu yıkmazsınız" ya da "Kuran ve tüfekle bağımsızlığımızı kazanacağız!" diye haykıran sloganlara rastlanıyor.

Ve sonra her tarafta "şehitlerin" afişleri, Kudüs'teki El Aksa camisinin altın kubbesi fonu üzerinde, duvarlar boyunca uzayıp giden ve düşledikleri kutsal şehirde öldükten sonra bir araya gelmiş kadın, erkek, çoluk çocuk bütün şehitlerin adları ve portreleri.

Kampın dar sokaklarında, peşimizde benim Amerikalı mı, yoksa İsrailli mi olduğumu merak eden, ama asla saldırganlık göstermeyen bir grup çocukla birlikte yarım saat yürüdükten sonra, kampın batı ucunda bulunan Wissam'ın evine ulaşıyoruz.

Wissam'ın evi, çevresindeki yıkıntılardan farksız bir taş yığınından başka bir şey değil. Yüz metrelik bir mesafede ne kadar ev varsa yıkılmış. Sadece kurşunlarla kalbura dönmüş birkaç yapı iskeleti hâlâ ayakta duruyor.

---

70) İkinci İntifada'dan sonra, Eylül 2000 ile Mart 2003 arasında yaklaşık iki bin yedi yüz kişi öldü ve bunların iki bin yüzü Filistinli'dir.

On metre yüksekliğinde duvarları ve gözetleme kuleleriyle, tam karşıda İsrail askeri bölgesi yer alıyor.

"Askerler evinizi neden yıktı, kardeşiniz yüzünden mi?"

"Hiç ilgisi yok! Komşularımızın da evi yıkıldı. Aslında onlar ortalığı "dümdüz" etmeye karar vermişti, çünkü savaşçılar onların kampa ait toprakları almalarını engellemeye çalışıyor ve evlerin arkasına saklanarak onlara ateş ediyordu. 12 Nisan 2001'de, bir gece vakti ansızın geldiler. Buldozer sesleriyle uyandığımı anımsıyorum. Önce bunu önemsemedim. Burnumuzun dibine kadar geldiklerinde ancak anladık. Yanımıza hiçbir şey alamadan, kendimizi zar zor dışarı atabildik. Kaçmaya çalışan insanların üzerine büyük kalibreli makineli tüfeklerle ateş açıyorlardı. Tam bir katliam yaşandı; dört ölü, yaşlı, kadın, çocuk yirmi dört yaralı... Araya girmek isteyen bir kardeşim başından vuruldu, hâlâ yaşıyor ama ciddi anlamda engelli. Bir seneden fazla oldu bu olay olalı ama ben hâlâ geceleri çığlık atarak uyanıyorum... O gece gördüğümüz şeyleri Allah kimseye göstermesin!"

"Askerler toprağınıza neden el koydu? Guş katif yerleşimlerini korumak için mi?"

"Güya onun için," diyor Wissam omuzlarını silkerek. "Ama gerçekte şu yüksek duvarların ardında onlarca hektar boş arazi uzanıyor. İnsanların yaşadığını söyledikleri Guş katif yerleşimleri aslında buradan çok uzak. İsrail'in ağzına sakız ettiği güvenlik gerekçeleri, elimizden daha fazla toprak kapmak ve denize çıkışımızı engellemek için bir bahane sadece. Evimiz yıkıldıktan sonra, bütün ailemle birlikte tek göz odada yaşıyorum, aylığımın yarısı da kiraya gidiyor."

Tam dönmeye hazırlanırken tuhaf bir şey dikkatimi çekti. Yirmi otuz metre ötede, askeri bölgenin yakınlarında, adamlar bir kamyondan diğerine acele acele karpuz aktarıyordu.

"Onlar El-Massavi tarım bölgesinde yaşıyor," diye açıklıyor Vissam. "Askeri bölge kurulduğundan beri, köylerinde tutuklu

kalmış, etraflarını çeviren yerleşimlerle deniz arasında sıkışmış yedi bin kişiler. Kampın girişiyle aralarındaki birkaç yüz metrelik mesafeyi aşıp sebzelerini satabilmek için özel bir izin almaları gerekiyor. Fakat kampa girmeleri yasak, mallarını hayali bir sınır çizgisi üzerinde ve kontrol kulelerinin gözetimi altında başka bir kamyona aktarmak zorundalar. Acele ediyorlar, çünkü ne olacağı hiç belli olmaz, sinirli bir asker yeter... Geçen hafta bir köylü sebze yüklü eşeğini bu tarafa saldı, eşeğin üzerine bir obüs mermisi attılar! Topu topu bir eşek yani... ama (kaşlarını çatıyor) çocuklarımızın üzerine de obüs atıyorlar. Gelin, sizi Bassel'in ailesiyle tanıştırayım."

Tekrar kampın merkezine yönelerek basit kerpiç bir evin önünde duruyoruz. Ufak tefek, zayıf bir adam bizi karşılıyor; başında Müslüman takkesi var, yüzünde sonsuz bir acı... Bu adam Bassel'in babası Salim Muhammed El Bas. Bizi, yere atılmış iki hasırdan başka bir şeyin olmadığı boş bir avluya buyur ediyor. Hasırların üzerine oturuyoruz. Karısı Niafa da bize katılıyor. Kadın eşinden daha güçlü gibi görünüyor, 19 Mart 2001 günü öldürülen oğullarının hikâyesini de bize o anlatıyor. Çocuk sadece on iki yaşındaymış.

"Biz denize bakan küçük bir evde oturuyorduk, askeri bölgeden fazla uzakta değildi evimiz. Evimizin önünde küçük bir avlumuz ve küçük bir kümesimiz vardı. Bassel'im okuldan geldiğinde tavuklara yem verir, onlarla oynardı."

Kadın devam etmeden önce derin bir nefes alıyor:

"O gün bir tavuk kaçmıştı, yavrum onu yakalamak istedi, zırhlı bir araçtan üstüne bir top mermisi atıldı... oracıkta paramparça oldu yavrum."

Niafa gözlerini boşluğa dikip sustu, o oradaydı, her şeyi görmüştü... Sonra boğuk bir sesle, mırıldandı:

"Gözetleme kulesinden onun tavuklarla oynayan küçük bir çocuk olduğunu görüyorlardı! Yavrumun taş falan attığı da yoktu, o çok sakin bir çocuktu."

Bana El Aksa camisinin altın kubbesinden hemen ayrılan mavi gözlü bir çocuğun fotoğrafının bulunduğu bir afiş uzatıyor.

"Kuşkusuz o El Aksa'ya hiç gitmedi," diye açıklıyor Vissam gizlice, "ama onları bu şekilde resmetmek, ölen bu genç insanları kutsallaştırmanın, inançları uğruna öldüklerine inanmanın bir yolu; aslında gerçek bu değil tabii. Ama çocuklarının ölümünü, Kutsal Yerler'i kurtarmak gibi kutsal bir nedene bağlamak, ailelere güç veriyor."

El Bas ailesi daha önce Gazze yakınlarındaki bir köyde yaşıyormuş. 1948 yılında mülteci olmuşlar. Bassel'in babası Salim, delikanlılığında İsrail'de ve yerleşimlerde çiftçi olarak çalışıyormuş.

Adam çok yıpranmış görünüyor. Bana biri on beş, diğeri on sekiz yaşında iki oğlu daha olduğunu, hiçbirinin eylemci olmadığını ve Bassel'in ailenin en yetenekli çocuğu olduğunu söylüyor.

"Matematiği çok kuvvetliydi, okumak istiyordu. Onu okutabilmek için para biriktiriyordum. Liseyi ne zaman bitireceğini hesaplar dururdu, okulu bitirince bize kendisinin bakacağını söylerdi..."

Adam sessizce ağlamaya başlıyor, başını çeviriyor, elinin tersiyle gözyaşlarını siliyor ve duygularını kontrol edemediği için benden özür diliyor.

Yabancıya gösterilmek istenmeyen bu acı karşısında, kendimi bu insanların yaşamına, yüreklerine paldır küldür girmiş davetsiz bir konuk gibi hissediyorum. Geliyorum, onları tekrar acılara gömüyorum ve çekip gidiyorum... Utanç içinde, tercümanıma, onlara tanıklıklarının ne kadar önemli olduğunu, burada olup bitenleri anlamaları ve bir şeyleri harekete geçirmeye çalışmaları için bunları Fransızlara aktaracağımı söylemesi için ısrar ediyorum.

Bu sözlere hâlâ inanıyor olabilirler mi? Elli dört yıldır gelmeyen gazeteci, politikacı kalmadı ama durum her gün biraz daha kötüleşti... Yine de inanıyormuş gibi yapma nezaketini gösteriyorlar. Anne bana sımsıkı sarılıp oğullarının fotoğrafını almam

için ısrar ediyor. Baba nemli gözlerle yere bakmaya devam ediyor. Beni kapıya kadar geçirip vedalaşmak için olağanüstü bir gayret gösteriyor; hatta acıyla gülümsemeyi bile başarıyor.

Yirmi saatte on kilometre

Saat öğleden sonra üç, ama Gazze şehrine geceden önce varmak istiyorsanız, hemen yola çıkmalısınız, diye uyarıyor beni Mervan.

Mısır sınır yakınlarında, Rafah'dan gelen bir dolmuşun içinde tıkış tıkış oturuyoruz. Yanımda oturan elli yaşlarında bir bey bana Filistin'in tek çivi fabrikasının sahibi olduğunu anlatıyor. Eskiden yanında sekiz kişi çalışıyormuş, ama olaylar başladıktan sonra işçi sayısını üçe indirmek zorunda kalmış ve yakında fabrikasını kapatacakmış. Kullandığı hammadde kargoyla Çin'den İsrail'e geliyormuş ve bu ona sekiz yüz dolara mal oluyormuş. Fakat bir süredir, İsrail hükümeti, İsrail-Rafah arasındaki kısacık yol için ona bir sekiz yüz dolar daha ödetmeye başlamış.

"İflas ettim," diyor, "fabrikayı kapatıp işçileri göndermek zorundayım. Yani üç aile daha aç kalacak..."

Onca acısına karşın İsrail halkını İsrail hükümetiyle bir tutmuyor:

"Benim İsrailli bir dostum var, eskiden birlikte çalışıyorduk. Hatta olaylardan önce ona borç bile vermiştim. Filistinliler de Yahudiler de yaşamı seven insanlar, birlikte çok iyi yaşayabilirdik... şu politikacılar olmasaydı!.."

Konuşmamıza şoför de katılıyor:

"Bu İntifada da bıkurdı artık! Herkes tam bir sefalet içinde; hiçbir yerde iş bulunamıyor artık. Bakın mesela, az önce Rafah'dan Han Yunis'e üç adam getirdim, eski inşaat işçileri, zamanında iyi para kazanırlardı. Şimdi dolmuşa verecek üç şekeli bir araya getiremiyorlar. Bana utana sıkıla ancak bir şekelimiz

var dediler. Tabii ki kabul ettim ama onları öyle utanç içinde görmek yüreğimi ezmedi desem yalan olur."

Sonunda ulaşıyoruz. Han Yunis barikatının yaklaşık dört saattir kapalı olduğunu öğreniyoruz. İki kilometre uzanan bir araba ve kamyon kuyruğu; arabanın içinde bunaltıcı bir sıcak var. İnsanların çoğu bir gölgelik bulmak için arabalarını terk etmiş, yere serdikleri eski bir örtünün üzerine oturmuş ya da uzanmışlar. Ortam tuhaf biçimde çok sakin. Çay içiliyor, dondurma yeniyor, gevezelik ediliyor, acelelerinin olmadığı dönemlerin hal ve tavırlarıyla nargilelerini fokurdatanlar bile var; anneler de biraz ileride oturmuş bebeklerini sallıyor.

Tozlu yol boyunca her tür içecek ve yiyeceğin satıldığı dükkânlar görünüyor. Hatta çocuklar için oyuncaklar bile var.

Bir kamyon şoförü geçen hafta tam kırk sekiz saat beklediğini, iki gece malının başında uyuduğunu, sonunda karşı tarafa vardığında taşıdığı sebze ve meyvenin neredeyse hepsinin çürümüş olduğunu anlatıyor.

Sonunda en öndeki arabaların yanına kadar varıyoruz. Gush Katif barikatının yüksek duvarları işte yeniden karşımızda; dörtte üçü kum torbalarıyla kapatılmış, aralarından mitralyözlerin görüldüğü ölüm engelleri. Fotoğraf makinemi çıkartıyorum ama yol arkadaşlarım hemen beni uyarıyor:

"Sakın ha! İçerden dürbünle bize bakıyorlardır, sorgusuz, sualsiz yersiniz kurşunu!"

Karşımızda, biraz yukarıda, İsrailli yerleşimciler için yapılmış geniş bir yol uzanıyor; yol bomboş.

Yol arkadaşıma, "Neyi bekliyoruz?" diye soruyorum.

Bana öyle bir bakıyor ki yerin dibine geçiyorum. Burada yaşam işgalcinin keyfini beklemekle geçiyor, bunu hâlâ anlamadım mı?

Nihayet, yerleşimcilere ayrılmış yoldan bir araba geçiyor, on dakika sonra bir tane daha. Barikatın iki yanında, kendilerini aşağılanmış hisseden binlerce kişi öfkeli bakışlarla arabaları seyrediyor. Bir saat içinde o yoldan sadece üç araba daha ve nere-

deyse boş bir otobüs geçerken, barikatın iki tarafında araba kuyrukları göz alabildiğine uzanıyor...

Saat neredeyse altı, güneş ufukta kayboluyor. Neşe yerini yorgunluğa bırakmaya başlıyor. Koyun taşıyan bir kamyondan melemeler, tavuk taşıyan başka bir kamyondan gıdaklama sesleri geliyor. Hayvanlar susadı tabii ve susuzluklarını gidermenin de hiçbir yolu yok.

"Susuzluktan bir kamyon dolusu tavuğun telef olduğunu gördüm ben," diyor bir kamyon şoförü bana. "Bu yüzden de artık çoğu kişi bu tür yükleri tercih etmiyor. Sebze ve meyveler de aynı, çok çabuk çürüyorlar. Tek çare malı olduğu yerde satabildiğin kadar satmak."

Eylemle sözü birleştirerek, kamyonunun arkasına geçip oturuyor ve işaretlerle kadınları çağırıyor; kadınlar kamyonun başına üşüşüyor: bir anda on kiloluk domates, salatalık kasaları, karpuzlar kadınlar tarafından birkaç şekel gibi gülünç fiyatlarla elden ele dolaşmaya başlıyor; ortalık tam bir şenlik yerine dönüyor.

Şoför daha sonra bana: "Tek kuruş kârım olmadı, hepsini maliyetine sattım, ama en azından çocuklar bugün kuru ekmekten başka bir şey yiyebilecek!" diyor.

Yanımda sigara üstüne sigara içen zayıf bir adam:

"Yurtdışında mühendislik eğitimi gördüm. Oslo Antlaşmaları'ndan sonra, ülkemin inşasına yardım etmek için geri döndüm. Ama ben ve ailem buna daha ne kadar dayanabiliriz bilmiyorum," diyor.

"Dayanacağız," diye karşılık veriyor bir kadın. "Çocuklarımız bizden bayrağı devralacak. Benim iki kızım var, birinin adı Horya koydum, 'özgürlük' anlamına geliyor, diğeriyse Kifah, o da 'silahlı mücadele' anlamına geliyor. İşgalde doğdular, sadece işgali tanıdılar, ama kafalarında tek bir düşünce var, o da özgür yaşamak için savaşmak!"

Kalabalık aniden dalgalanıyor: "Barikat! Barikatı kaldırıyorlar!" Herkes arabalara koşuyor! Fakat aniden silahlar patlıyor,

megafonlarla emirler veriliyor: "*Rouh! Rouh!* (Geri! Geri!). İnsanlar korkuyla geri çekiliyor ve arabalarının arkasına gizleniyor.

"Bunlar genelde havaya sıkılan kurşunlar," diye beni yatıştırıyor mühendis, "ama yine de hiç belli olmaz. Bazen yaralananlar, hatta ölenler bile oluyor. Öyle durumlarda askerler kalabalığın onların üstüne yürüdüğünü ileri sürüyor! Neredeyse dokunulmazlıkları var, yabancı tanıklar tarafından aktarılan çok açık bir durum olmadığı sürece, ordu hiçbir zaman onları yargılamıyor, ama zaten o zaman da yetkililer laf olsun diye bir soruşturma açıyor o kadar, maksat görünüşü kurtarmak, çünkü adil bir yönetim imajını korumak istiyorlar."

"İyi de neden ateş açtılar? İnsanlar sadece arabalarına gidiyordu, bu çok anlamsız!"

"Evet anlamsız," diye devam ediyor adam karamsar bir biçimde. "Ne zaman anlamlı oldu ki... Keyfi yönetimin ağırlığı her dakika, her gün biraz daha artıyor, bizi gerçek dramlardan belki de daha fazla üzen, yiyip bitiren şey de bu. Çünkü ölen kişi, yakınlarının gözünde bir kahraman, bir bağımsızlık şehidi oluyor, oysa aşağılanmış, ayaklar altına alınmış bir yaşam boşu boşuna yaşanmış, çöpe atılası bir yaşamdır."

Tehlike geçiyor, insanlar sakinleşiyor ve ön sıralarda bir grup genç askerlerin burnunun dibinde el çırpıp şarkı söylemeye, dans etmeye başlıyor. Karşı taraftan tepki gecikmiyor. Gözetleme kulesinden bir ses gürlüyor. Filistinliler bir an donup kalıyor, sonra hep bir ağızdan yukarıdan gelen bu sesi yuhalamaya başlıyorlar.

"Ne oldu, ne dedi?" diye soruyorum yanımdakilere.

"Arafat'a hakaret etti, o satılmışın tekidir, domuzdur, sizi sömürüyor, başınıza gelenlerin tek sebebi odur, ondan kurtulmaya bakın, gibi şeyler söyledi."

"İnsanların hoşuna gitmedi galiba!"

"Hayır, oysa Ebu Ammar hiç de cennetlik değildir, özellikle Gazze'de. Bir sürü yolsuzluğa göz yummuştur. Ama başkanımı-

zın kim olacağını yabancıların tayin etmesine hiç kimse tahammül edemez. İsrail ve Amerika'nın bu konudaki baskısı bizi Arafat'ın etrafında birleştirmekten başka bir işe yaramadı. Arafat, her şeye rağmen bağımsızlık savaşımızın sembolü olmayı sürdürüyor. Zaten şu anda ondan başka hiç kimse Filistinlileri bir arada tutamaz. Şaron da bunu bildiği için Arafat'tan kurtulmaya çalışıyor."

Hava karardı, ortalık serinlemeye başladı. Gülüşler, meydan okumalar yerini yorgunluğa ve sinirliliğe bıraktı. Neyse ki cep telefonları var. İnsanlar merak etmesinler diye yakınlarını arıyor: Hayır, ciddi bir şey yok, barikata takıldık, on saattir buradayız, her zamanki gibi. Yanlar o kadar sıkışık ki orta ilerlemiyor.

"Bu İsraillilerin işi değilse," diye homurdanıyor, adının Halid olduğunu öğrendiğim ve çok düzgün Fransızca konuşan mühendis.

Beni arabasında ağırladı, ama az önceki alaycılığından eser yok, tamamen tükenmiş görünüyor.

"Her gün biraz daha fazla bekliyoruz. Korkarım yakında barikatları tamamen kapatacak ve artık gidip gelmemize hiç izin vermeyecekler. Uluslararası bir tepkiyi önlemek için, hedeflerine ufak adımlarla ilerliyorlar. Önce Batı Şeria'ya gitmek için izin almayı neredeyse olanaksız hale getirdiler, oysa bize Filistin'in iki tarafını birbirine bağlayan bir yol sözü vermişlerdi. Ardından Gazze'yi tamamen kapattılar (iki buçuk yıldır kimse dışarı çıkamıyor), sonra şu bölge içi barikatlar, görüyorsunuz ve yarın belki de bizi tamamen hapsedecekler..."

Gecenin karanlığında, sadece sigaralarınızın ateşi ve birkaç dükkânın gaz lambaları parlıyor.

Nihayet, dokuz buçuğa doğru, kulenin megafonu yeniden gürlüyor: "Bu gece barikat açılmayacak. Geri dönün!"

Bunca saat bekleme bunun için miydi? Ayrıca bu saatte nereye döneyim? Mervan'a ulaşamadım. Üstelik bana Han Yunis'te otel olmadığını da söylediler, belki aile pansiyonları, ama onlarda da şimdi yer kalmaz...

Endişelendiğimi gören Halid, bana iki kilometre uzaktaki kardeşinin evine gitmeyi öneriyor. Minnettarlıkla kabul ediyorum. Minnettarlık mı? Aslında Doğuluların ve özellikle Filistinlilerin cömert misafirperverliğine alışkın biri olarak, onun beni yalnız bırakmayacağından bir an bile şüphe etmedim.

Ama yine de yengesinin beni bu kadar sıcak karşılamasını ve ne olursa olsun yatağını bana vermek istemesini beklemiyordum.

Ertesi sabah saat altıda tekrar yola koyuluyorum. Yanlarından geçtiğim arabalarda gözleri şişmiş, yüzleri buruşmuş kadın ve adamlar görüyorum.

Dört saat daha bekliyoruz. Bu kez bir ambulans bana kapılarını açıyor, çünkü barikatı yayan geçemiyoruz. İçeride hamile bir kadın ter içinde, sancılar başlamış, bir hemşire kadının elinden tutup onu sakinleştirmeye çalışıyor. Biliyorum askerler genellikle laftan anlamıyor, ama yine de onları yumuşatmaya çalışılamaz mı?

Ambulans görevlisi bıkkınlıkla başını sallıyor:

"Yüz defa denedim, bu onları kızdırmaktan ve belki bizi daha fazla bekletmelerinden başka bir işe yaramıyor. Bir İsrail atasözü, "En iyi Filistinli ölü Filistinli'dir," der, o halde sizce neden ambulansa izin versinler?"

Hemen arkamızdan kuvvetli bir Amerikan aksanı duyuyorum:

"Bu utanç verici! Gidip onlarla konuşacağım!" diye bağırıyor.

Arkama dönüp baktığımda, büyük bir şaşkınlıkla, bu beklenmedik olayı neşeyle izleyen bir grup Filistinli genç tarafından kuşatılmış, kovboy şapkalı, iriyarı sarışın bir adam görüyorum.

John, insanlıkçı bir örgütün araştırma görevi için burada bulunuyor ve şimdi Rafah'tan geliyor. Bana bir gün içinde iki çocuğun öldürüldüğüne tanık olduğunu söylüyor. Öfkeden kuduruyor, Amerikan medyası hiçbir şey anlatmıyormuş, bunları asla tahmin edemezmiş... bir rapor hazırlayacağını söylüyor. Filistin'e ilk gelişiymiş; hâlâ o kadar saf ki hiçbir şeyden kuşkulanmıyor.

Ve işte, kollarını kaldırmış, elindeki Amerikan pasaportunu sallayarak barikata doğru ilerliyor. Megafon "*Ruh! Ruh!*" diye bağırıyor. Ama o aldırmadan ilerlemeye devam ediyor... Herkes nefesini tutuyor. Sonunda siperin arkasından ellerinde makineli tüfekleriyle iki asker çıkıyor. John onlara doğru yürümeye devam ediyor. Ateş ederler mi? Adamın Amerikalı olduğu o kadar belli ki; kayıtsız koşulsuz müttefiklerinin bir vatandaşına, bu çılgın "yanlış tarafta" da olsa ateş edebilirler mi?

Böyle bir aptallık yapmıyorlar. Belli bir mesafeden, ama makineli tüfekleri indirmeden, konuşma başlıyor.

Birkaç dakika sonra sarışın dev kafasını sallayarak bize doğru geliyor. Gençler hemen heyecanla onun çevresini sarıyor: onların davasını savunan bir Amerikalı! Gözleri coşkuyla parlıyor, adamı neredeyse kahraman ilan edecekler. Başarılı olamasa da, en azından denemişti, onlara yardım etmeye çalışmıştı ve bu, kendilerini tamamen terk edilmiş hisseden Filistinlilerin yüreğini ısıtmaya yeterdi.

Askerler ambulansın geçmesine izin vermemiş, ama barikatı yarım saate kadar açacaklarına söz vermişler.

Ama iki saat sonra, saat on birde açıyorlar.

Herkes hücum ediyor. Bu sonu gelmez bekleyişten sabırları taşmış sürücüler bir saniye bile kaybetmek istemiyor. Var güçleriyle kornaya basıyorlar, hızlanıyorlar, aniden yön değiştiriyorlar, acı bir fren sesiyle sona anda duruyorlar; kaza olmaması gerçekten bir mucize.

Bu büyük karmaşanın ortasında, üç genç asker nöbetçi kulübelerinin yanında sakin sakin oturmuş insanlarla alay ediyor. Galip ve soğuk bakışlarından, istedikleri zaman ağıla kapattıkları ve ağılın kapısını açar açmaz birbirini itip kakan, ezip geçen bu basit insanları aşağıladıkları anlaşılıyor.

Yirmi saatten beri yaşadığım her şeyden çok bu bakış, güçlünün zayıfı bu kadar kolay aşağılaması beni çileden çıkardı.

Eski Bir Fedai: Tarık

Han Yunis dönüşü, Gazze şehrinin sakin bir kahvesinde, İsrail, Amerika ve hatta çeşitli Arap ülkelerinin gizli servislerinin bugün hâlâ listelerinde olan eski bir fedai ile randevum var.

Tarık adıyla bahsedeceğimiz bu bey (pek çok takma adından biri) elli yaşında; ince ve hoş görünümlüyle bir savaşçıdan çok bir entelektüeli andırıyor. Ona kitabımın nelerden ibaret olacağını açıklarken, gri gözleriyle beni inceliyor ve donuk yüzü yavaş yavaş gevşiyor:

"Yaşadıklarımın sizin için önemli olduğundan emin misiniz?" diye soruyor şaşkınlıkla. "Tahmin edersiniz; karım dışında hiç kimseye anlatmış değilim yaşanımı."

Ve ben ona nedenlerimi açıklamaya çalışırken, sözümü kesiyor:

"Bana size güvenebileceğim söylendi ve ben de size güveniyorum. Sadece isimleri değiştirin, çünkü, hâlâ postumun yere serilmesini isteyen kötü insanlar var," diye belirtiyor şakacı bir genç gibi gülümseyerek.

"Ailem Filistin'in Paris'i diyebileceğimiz Yafa'dan geliyor. Yafa o zaman çok zengin, modern bir şehirdi. Ortadoğu ve Avrupa arasında köprü işlevi gören limanı doğu Akdeniz'in en önemli limanıydı; bunun yanı sıra Yafa'dan dünyanın her yanına narenciye ihracatı da yapılırdı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Yafa'da yaklaşık yüz yirmi bin kişi yaşıyordu ve sinemaları, tiyatroları, gazeteleriyle çok canlı bir kültürel yaşama sahipti. Tabii bütün bunlar, Yahudilerin Avrupa'dan göçüp hemen yanı başına Tel Aviv denen şehri kurarak rekabete girmelerinden önceydi.

"O günlerde şehirlerin göbeğinde bile çiftliklere, kümeslere rastlanırdı. Babamın birkaç ineği vardı, onları yetiştirip satıyordu ve sonunda iyi kazanan bir tüccar oldu.

"Annem on altı yaşındayken, elli iki yaşındaki babamla evlenmiş. Babamın üçüncü karısıymış -babam ilk ikisinden boşanmış- ve onun önceki karılarından olan altı çocuğun dışında, on iki çocukları daha olmuş.

"1948 öncesinde, Tel Aviv taraflarında, Avrupa'dan gelen Yahudilerle pek çok kavgalar olmuş. Bu Yahudiler, genelde orada yaşamayan büyük toprak sahiplerinden topraklar satın alıp köylüleri kovuyor ve oralara *kibutz*'lar kuruyormuş. Yani mülteciler gibi değil, ki öyle olsa onları seve seve kabul ederdik, ülkemizi elimizden almak isteyen sömürgeciler gibi davranıyorlarmış.

"1930'lu yıllardan sonra, Filistinlilerle aşırıcı Yahudiler arasında ciddi çatışmalar olmuş. Yavaş yavaş herkes silah satın almaya başlamış. Ama bizimkilerin ne bir partisi, ne de örgütü varmış. Hepsi kendini savunmak için bir silah satın alıyor ve küçük gruplar kuruyormuş. Benim babam da Bren marka bir makineli tabanca alıp onu militan bir gruba dahil olan ağabeyime ver-

miş. Ne topumuz, ne tanksavarımız varmış, sadece tüfekler ve birkaç tane makineli tabanca, o kadar.

"1948'de, Yafa ağır bir bombardımana maruz kalmış, her yerde yangınlar çıkmış. İnsanlar hayatta kalmalarına yetecek asgari miktarda eşyayı yanlarına alarak kalmışlar; bir iki hafta içinde döneriz diye düşünüyorlarmış. Babam her yeri kapatıp sahip oldukları değerli şeylerini sakladıklarını anlatırdı. Küçük bir bahçesi olan, iki katlı büyük bir evde oturuyorlarmış. Zemin katta, mağazalar, bir fırın, bir berber ve bir bakkal varmış. Her yer sıkıca kapatılmış. Bir süre sonra evlerine dönemeyeceklerini anlamışlar. Ailem Gazze'ye yerleşmeye karar vermiş. Ama inekleri ne yapsınlar? Babam onları taşımak için kamyon kiralamış. Ama hepsini alması mümkün olmadığından, en zayıflarını kesip etlerini satmak zorunda kalmış. Sadece beş-altı tanesini getirebilmiş.

"Gazze'de, tek geçim kaynakları olan bu hayvanlar sorun yaratıyormuş; bir mülteci kampına gidemiyorlarmış! Bunun üzerine babam, bir portakal bahçesi içinde, iki yıllığına, eve dönene kadar küçük bir ev kiralamış. Daha sonra, bu sürgünün devam edeceğini anlayınca, bir portakal bahçesi satın alınış ve oraya bir ev ve bir ahır yapıp her şeye sıfırdan başlamış.

"Ben 1950 yılında, on birinci çocuk olarak doğdum. Mülteci kampında yaşayanlara imrendiğimi anımsıyorum. Orası çok büyük bir aile gibiydi, insanlar her şeyini kaybetmişti, ama bir dayanışma, gerçek bir kardeşlik vardı. Herkes birbirini anlıyordu, ortak bir geçmişleri ve deneyimleri vardı; kimliğini muhafaza edebilmiş, kendine özgü âdetleri ve geleneklerini korumuş gerçek bir topluluktu. Ama biz Gazze halkının arasında kendimizi yabancı hissediyorduk. Biz, bu oldukça zengin ve çok muhafazakâr topluma "sığınmıştık." Onların arasında, elimizden gelmese de, onlar gibi davranmamız gerekiyordu.

"Buna karşılık Gazzeliler, Yafalı insanlarla kıyaslandığında oldukça kaba insanlardı ve bizi, kendileri gibi güçlü "insanlar" olmadığımız için küçük görüyorlardı. Üstelik dil sorunu da vardı;

Gazzeli insanların aksanı daha kabaydı. Çocukken, sokakta ve evde farklı biçimde konuşmak zorunda olduğumu hatırlıyorum. Ayrıca yerimin neresi olduğunu da bilmiyordum. Çocuklarıyla birlikte kampa yerleşmiş ablalarımı, ağabeylerimi ve kuzenlerimi görmeye gittiğimde, beni bir "Gazzeli" olarak görüyorlardı; bu da bana çok acı veriyordu, kendimi dışlanmış hissediyordum. Eve döndüğümde de, sokaktaki insanlar bana "Yafalı!" diyordu.

Tarık'ın suratı asılıyor, susuyor, düşüncelere dalıp gidiyor.

Bir dakika sonra, sessizliği bozuyorum:

"Anneniz ve babanızla aranız nasıldı?"

Yüzünde yeniden o çocuksu gülümseme beliriyor:

"En sevilen oğlan bendim. Ben de annemi çok severdim; çok sakin ve şefkatliydi. Ama Yafa'yı terk ettiği için babama çok kızardım. Kaçmasını şimdi bile kabullenemiyorum. Onlara, "Neden orada ölmediniz? Burada sürdüğümüz yaşamdan daha iyi olurdu," derdim. Onlara sorularımla işkence ettiğimi şimdi anlıyorum. Babam her zaman Yafa'ya dönme hayaliyle yaşadı, ölene kadar Yafa'yı dilinden düşürmedi. Dindar bir Müslüman olduğu halde, camiye gitmeyi reddediyordu. Yaradan'a kızıyor, "Camiine ancak Yafa'mda giderim," diyordu. Gazzelilerle hiçbir zaman ilişki kurmadı, giderek içine kapandı."

"Yanlarında hiç Yafa fotoğrafları var mıydı?"

"Hayır yoktu. 1948'den önce fotoğraf makineleri büyük burjuvaziye özgü bir lükstü, ama ben Yafa'yla ilgili her şeyi kafamda canlandırabiliyordum. Çünkü babam, annem, kız teyzelerim, komşularımız Yafa'dan başka bir şey konuşmazlardı! Sanki Gazze'de yaşamıyorduk. İnsanları, olayları, olayların geçtiği yerleri anlatır dururlardı, ben de her şeyi belleğime yerleştirirdim. Bu yüzden de, bundan üç sene önce Yafa'ya gittiğimde, saat kulesini, meydanı, Elhamra sinemasını, camiyi her yeri tanıyordum... Ne yazık ki, İsrailliler orayı turistik bir şehir, bir müze şehir haline getirmiş. Her şey yapaylaşmış gibi görünüyor, şehir ruhunu yitirmiş."

"Babanız politik olarak aktif miydi?"

"Politikayla çok ilgilenirdi ama herhangi bir etkinliğe karışmadı. Bütün gazeteleri okurdu, Filistin'e özgürlük vaat eden büyük Arap milliyetçisi Nasır kahramanıydı. Ben o günlerde bilimle, özellikle de uzay yolculuklarıyla ilgileniyordum, ayrıca edebiyata da meraklıydım. Harçlığımın tamamı Arsène Lupin serilerine, Balzac, Emile Zola, Victor Hugo kitaplarına giderdi, Arapçalarına tabii! Politikayla okulda, on üç yaşlarında falan ilgilenmeye başladım. Öğretmenlerimizin hemen hepsi Arap milliyetçisiydi. Bir öğretmenimiz vardı, bizi evinde toplar ve bize hep Filistin'den bahsederdi. 1967'den sonra hapsedildi.

"1967 savaşı benim yaşamımda bir dönüm noktası oldu. Hepimiz Nasır'ın Filistin'i kurtaracağına inanmıştık. Hatta valizlerimizi hazırlamaya bile başlamıştık: "Tamam, işte bu kadar, evimize dönüyoruz," diyorduk. Bizimkiler inekleri ne yapacaklarını falan konuşuyordu.

"Yenilgi haberini aldığımızda, babam kalp krizi geçirdi. Ben on yedi yaşındaydım, Gazze, toplar ve Mirage uçakları tarafından bombalanıyordu. Arabamız yoktu. Babamı çiftlikteki yük arabasına yerleştirip bombardıman altında hastaneye götürdüm. Geceydi, sokaklarda kimse yoktu, herkes evlere saklanmıştı, yolda karşıma bir İsrail askeri çıkmadığı için gerçekten şanslıydım. Mucize eseri hastaneye ulaşabildik ve babam kurtuldu.

"Hepimiz yenilginin şoku içindeydik. Yaşadığımız portakal bahçesi, Filistin Kurtuluş Ordusu askerlerinin, 1965 yılında FKÖ tarafından kurulmuş, ama İsrail'in ordusuyla sadece tüfeklerle savaşan bir ordunun sığınağı haline geldi. Ben onlara yiyecek bir şeyler götürürdüm, direniş hareketinden konuşurduk. Bu askerlerin arasında -on dokuz-yirmi yaşında çocuklar- hızla direnişçi bir grup oluştu. Ben de onlara katılmak istiyordum, ama bana çok genç olduğumu söylüyorlardı. Yine de onlara yardım ediyordum, onlara rehberlik yapıyordum.

"Şaron 1969'da direnişi kırmak için Gazze'ye geldiğinde,

ona karşı savaşı örgütleyen bu gruptur. Şaron o günlerde generaldi ve aynı bugünkü gibi çok yönlü bir şiddet uyguluyordu. Zırhlı araçlar ve buldozerlerle kamplardaki evleri yerle bir ediyor, çocuklardan yaşlılara, binlerce adamı tutuklatıyor, militanları hedef alan saldırılar düzenliyor, onları aileleriyle birlikte öldürüyordu. Benim küçük arkadaş grubumda, iki kişi öldürülmüş, beşi kişi de hapse atılmıştı.

"Liseyi yeni bitirmiştim. Direniş kırıldıktan sonra, Gazze'den ayrılıp ticaret eğitimi almak için Kahire'ye gittim, bu babamın tercihiydi, ama Arap dünyasının ışığı Kahire'ye gitmek için doğrusu ne olursa olsun okumaya razıydım!

"Birkaç ay sonra, 1970 sonbaharında 'Kara Eylül' olayları oldu: Hüseyin'in ordusu Ürdün'deki Filistin direnişini kırıyordu. Ben yerimde duramaz oldum; FKÖ'ye başvurup direniş hareketine katılmak istediğimi söyledim. Öğrenci olduğum için kabul etmediler; okuluna devam etmelisin, gelecekte ülkemizi kurmak için insanlara ihtiyacımız var dediler. Ama ben o kadar ısrar ettim ki sonunda kabul etmek zorunda kaldılar. Sekseni üniversite öğrenci olmak üzere, toplam yüz seksen kişiydik. Bizi Libya'ya götürdüler, orada altı ay süren bir komando eğitimi aldık. Çok zorlu bir eğitimdi. Fakat bizim eğitimimiz tamamlanmadan, Ürdün'deki Filistin direniş hareketi tamamen çökertilmişti. Böyle olunca bizi Suriye'ye, Ürdün sınırına yakın bir bölgeye gönderdiler. Askeri kariyerim orada başladı. Suriye'den İsrail kuvvetleri üzerine seri komando harekatları düzenliyorduk."

Tarık, güvenlik nedeniyle, yaşamının bu üç yıllık dönemi hakkında ayrıntı vermek istemiyor. Fakat ona herhangi bir uçak kaçırma eylemine katılıp katılmadığını sorduğumda, başını hızlı hızlı sallıyor:

"Asla! Asla uçak kaçırmadım, ben bu tür eylemlere karşıyım, her zaman karşı oldum. Uçak kaçırmalar ya da intihar saldırıları gibi sivillere yönelik eylemleri hiçbir zaman onaylamadım. Bir asker olarak, ben savaşı bu şekilde düşünmüyorum."

Bana doğru eğilip gözlerimin içine bakıyor:

"Bazen, mecbur kalındığında öldürülür. Bu askeri bir çerçeve içinde gerçekleştirilmelidir, ama ne yazık ki arada bazı siviller de ölebilir. Bir savaşta askerler ateş ederler ve ölmeleri normaldir. Ama siviller sivildir. Ben bir savaşçının, askerler arasında tamam da, gidip siviller arasında kendini havaya uçurmasına karşıyım."

Tarık bana tam olarak İtai'nin, Kudüs'te tanıştığım ve işgal altındaki topraklarda savaşmayı reddeden İsrailli askerin söylediği şeyi söylüyor. İkisi de onurlu birer asker; bir gün tanışırlarsa, dost olacaklarına eminim.

"İsrailli askerler sivilleri öldürse bile-ki az öldürmediler- ben silahsız insanların öldürülmesine kesinlikle karşıyım," diye ekliyor Tarık.

Koltuğuna iyice yerleşerek devam ediyor:

"1970'te Ürdün katliamından kurtulabilen FKÖ militanları Lübnan ve Suriye'ye sığındı. Fakat Mayıs 1973'te, FKÖ ile Lübnan ordusu arasındaki ilişkiler bozulmaya başladı. Benzer şeyleri Suriyelilerle de yaşadık. Bizi topraklarından kovdular, sonra Ekim 1973'te Kippur savaşı için bize ihtiyaçlarında olduğunda, bizi geri çağırdılar. Tahmin edersiniz, dost bir ülkede de olsa, yabancı bir ordu her zaman sorun yaratır. Üstelik bizim İsrail'le olan savaşımızın ucu bir şekilde Lübnan halkına da dokunuyordu. Bu yüzden çoğunluğun desteğine rağmen, çoğumuz gitmek istiyorduk.

"Ben Kippur savaşına özel bir birliğin içinde Golan'dan katıldım. Elimden ve kolumdan yaralandım, bunu bir şans olarak değerlendiriyorum, çünkü bu benim bir süre hareketsiz kalmama ve geri çekilmeme fırsat verdi. Yenilgiden sonra bir kısmımız başka türlü düşünmeye, politikayla daha çok ilgilenmeye başladık. Şurada burada kullanılan, Arap müttefiklerimiz tarafından, onlar için sorun olduğumuzda kovulup öldürülen, İsrail'e karşı savaşacak adamlara ihtiyaçları olduğundaysa geri çağırılan basit

askerler olmaktan bıkmıştık! 1967 yenilgisi, ardından 1973 yenilgisi bizim için tecrübe olmuştu. Benden büyükler 1948 yenilgisini ve Fransız, İngiliz ve Yahudilerin Süveyş'i işgal ettiği, İsraillilerin yolları üstündeki Gazze'yi işgal edip pek çok insanı katlettiği 1956 yılını da görmüşlerdi. Filistin direnişinin deneyimine gelince, bu pek inandırıcı da değildi, Ürdün'den kovulmuş, Lübnan'la bir sürü sorun yaşamıştık.

"Böylece komando yaşamını bırakıp kendime bir çekidüzen verdim. Beyrut'ta, üniversite öğrencileri ve milislerle ilgilenen bir eğitim merkezinin sorumlusu olarak çalışmaya başladım."

"Bu milislerin görevi neydi?"

"İsrail tarafından düzenli olarak bombalanan Filistin kamplarını korumakla görevliydiler. Bir diğer görevleri de Beyrut'taki Filistinli yetkilileri İsrail suikast timlerine karşı korumaktı. El Fetih daha önce titizlikle görüşüp değerlendirdiği gönüllüleri bize gönderir, biz de onları temel askeri eğitimden geçirirdik."

Yüzü aniden aydınlanıyor:

"Evleneceğim kadınla, Naima'yla orada tanıştım. Bir gün bize Lübnan burjuvazisinden üç genç kız gönderdiler, Arapça'yı bile doğru dürüst konuşamıyorlardı," diye anlatıyor gülerek. "Naima onlardan biriydi, El Fetih'e girmek istiyordu, yirmi yaşındaydı. Ben de yirmi dört yaşındaydım, ama deneyimlerle dolu bir geçmişim vardı. Altı sene savaşmış, tam bir keşiş hayatı sürmüştüm. Yaralanmış, iki ay hastanede kalmıştım. Ve sonra, yarı yabani biçimde yaşanmış yıllardan sonra, kendimi ilk kez dünyada, dahası bütün Ortadoğu'nun en parlak, en hareketli şehri Beyrut'ta buluyordum.

"Siyasi bir sorumlu tarafından gönderilmiş bu üç güzel kızın içeri girdiğini gördüğümde, onlara bakıp kendi kendime "Bu da ne neyin nesi?" dediğimi anımsıyorum. Aramızda kamplardan gelen Filistinli kızlar, kadın savaşçılar vardı, özellikle Kuveyt'ten gelen Filistinli birkaç burjuva kız da vardı, ama onlar hiç değilse Arapça konuşuyorlardı! Bu üçü aralarında Fransızca konuşu-

yordu, Arapça'yı ise başını gözünü yararak konuşuyorlardı! Ben onları ciddiye almadım. Hatta biraz küçümseyiciydim: "Bu sizi neden ilgilendiriyor, sizin bir sorununuz yok, neden savaşmak istiyorsunuz?"diye sordum. Verdikleri yanıtlar beni ikna etmedi. Ama yine de tüfek kullanmayı öğrenmeleri için onları yardımcılarımdan birine teslim ettim. Arada bir durumlarına göz atıyordum. Savaşçılık oynamaya gelen kibar insanlar beni sinirlendiriyordu, Lübnanlı Hıristiyanlar, onların ne işi vardı burada? Bana göre onlar, farklı, egzotik şeyler yaşamaya çalışan birer hippi gibiydi!

"Bir gün ne halde olduklarını görmek için onlara atış talimi yaptırdım. Naima'nın nişan alırken gözünü iyi kapatmadığını ve ona "İki gözünü kapat ve ateş et" dediğimi hatırlıyorum. Bana kızmıştı... Ama daha sonra, onu zor koşullarda çalışırken gördüğümde, "Bu Lübnanlı ufaklık o kadar da kötü değilmiş!" diye düşünmüştüm.

"Bu eğitim merkezini yönetirken, arkadaşlarla ne yapacağımızı da tartışırdık. Arap ülkelerinin çürümüş, FKÖ'nün yetersiz olduğunu düşünürdük, ama bizim en büyük düşmanımız, İsrail'in kayıtsız şartsız destekçisi, Amerika'ydı. Art arda gelen başarısızlıklar karşısında, kuşkusuz çok radikalleşmiştik..."

O zamanki öfkesi ve saflığını düşünerek artık akıllanmış gibi gülümsüyor.

"O günlerde Beyrut'ta, dünyanın her yanından gelmiş partiler ve küçük gruplar vardı; İrlandalılar, Kürtler, Ermeniler, Hintliler, Kızılderililer, Kızıl Ordu, Kızıl Tugaylar, Siyahiler, Sarı ırklılar, aklınıza ne gelirse! Biz de kendi yasadışı örgütümüzü kurmuş ve Amerika'nın, Lübnan, Suriye ve Ürdün'deki çıkarlarına ve kuşkusuz İsrail'e karşı saldırılar düzenlemeye başlamıştık. Ama asla sivillere karşı değil! Bu, 1974'ün başından Temmuz 1975'e kadar, yani bir buçuk yıl sürdü.

"Temmuz 1975'te, Lübnan ve Suriye polisinin birlikte yürüttükleri bir operasyon sonucu yakalandık; Lübnan, Suriye ve

Ürdün ulusal güvenliğini tehlikeye atmakla suçlandık, bu da normal olarak asılarak idam ya da en azından ömür boyu hapis kararına yol açıyordu. Suriye emniyeti bütün Filistinlileri Suriye'ye götürüp astı. Ben şanslıydım, Lübnan'da yargılanmadan tutuklandım çünkü iç savaş patlamıştı.

"Falanjist bölgenin ortasında, dağ başında, temiz ve modern bir hapishaneydi. Buradan kaçmaya çalışmak için diğer siyasi tutukları örgütlemeye başladım. Yakın politik partilere mensup gardiyanlar sayesinde tabancalar edindik. İki kez başarısız olduk. Üçüncüsü bir yılbaşı gecesiydi. Planımızı buldular, bizi sopadan geçirdiler, hücreye attılar, sonra bizi ayırmaya karar verdiler. Ben FKÖ karargahının ortasında, Sabra ve Şatila yakınlarında, eski bir Osmanlı hapishanesine gönderildim. Orada çok kötü üç ay geçirdim; hapishane rutubetli, pis ve sıçan doluydu. Oradan da kaçmaya çalıştım. Dördüncü kez başarısız oldum. Üç gün boyunca beni dövdüler ve elektrikli bir değnekle işkence ettiler, sonra bir hafta adına "firın" dediğimiz kapkaranlık, daracık bir hücreye tıktılar; boğularak öldüğümü sandığım aşırı sıcakla dondurucu soğuk arasında gidip geliyordum."

Tarık daha fazla ayrıntı vermeyecek. Çektiği acıları anlatmayan, şikâyet etmeyecek kadar gururlu ve kendisine saygısı olan bir adam.

"Birkaç hafta sonra, Lübnan'da 1976 darbesi oldu. Halk hapishanelere koşup kapıları kırdı, bütün mahkûmlar sokaklara döküldü. Ben kuşkulandım, kapıdan çıkmadım, duvarın üstünden atladım ve dikenli tellerin içinden geçip saklandım. İyi ki böyle yapmışım, çünkü Suriye istihbarat servisleri siyasi tutukluları toplamak için kapıda bekliyormuş. Bir süre ortalıkta görünmemem gerekiyordu, çünkü beni arayanlar sadece İsrail ve Amerika ajanları değildi; Beyrut'a giren Arap gizli servisleri de peşimdeydi. Naima da hapisten kurtulmuştu. Kırk gün bir yerlerde saklandık. Sonra gizli servisler yavaş yavaş geri çekildi ve FKÖ ile Lübnan milliyetçi sol hareketleri Beyrut'un kontrolünü ele geçirdi.

"Naima'yla ilişkimiz işte bu dönemde başladı. Daha önce aylarca aynı dairede kaldığımız olmuştu, ama o zaman arkadaştık. Sonra ben yavaş yavaş ona âşık olduğumu anladım. Başlarda alay ettiğim Lübnanlı ufaklık cesareti, canlılığı, çekiciliğiyle kalbimi fethetmişti."

Gülüyor:

"Yirmi sekiz yıldır kalbimi fethetmeye devam ediyor!

"1976'da, Beyrut bütün politik hareketlerin mekânı, ama aynı zamanda dünyanın bütün istihbarat servislerin de mesken tuttuğu bir yerdi. Küçük militan grubumuz dağılmıştı, çoğu öldürülmüştü ve benim bir durum tespiti yapmam gerekiyordu.

"O zaman Avrupa'ya gitmeye karar verdik. Sahte kimliklerle Kıbrıs bandıralı bir gemiye bindik. Yolda belki yüz kere yakalandık diye korktuk. Ama neyse ki fark edilmedik. İki yıl Avrupa'da kaldık, Arapça öğretmenliği ve çeviri yaparak geçimimizi sağladık. Fakat bu sürgün hayatı bize göre değildi, Lübnan burnumuzda tütüyordu. Sonunda dayanamadık, 1978'de Hindistan'dan, sonra da Ürdün'den geçerek Lübnan'a geldik. Yaptığımız çılgınlıktı ama başka çaremiz yoktu. Çok düşündük ve silahlı mücadele dışında başka bir yöntem bulmak gerektiğini anladık.

"Ve ben 1982'ye, İsrail'in Lübnan'ı istila ettiği güne kadar elime silah almadım. Ama o zaman, kendimizi savunmamız gerekiyordu. Küçük bir grup kurdum ve çembere alındığımız Beyrut'ta iki ay savaştık.

"Naima ilk çocuğumuzu bu kuşatma sırasında dünyaya getirdi. Hastaneye iki saatliğine ancak kaçabildim. Bir oğlum olmuştu! Ne kadar sevindiğimi size anlatamam. İkisini de kucaklayıp kendi kendime "inşallah bu son olur" diyerek tekrar savaşmaya gittim.

"Birkaç hafta sonra, FKÖ ve bütün Filistinli savaşçılar Beyrut'u terk edip çeşitli Arap ülkelerine dağılmak zorunda kaldık. Ailelerimiz daha sonra yanımıza gelecekti. Ama Naima, kucağında iki aylık bebeğimizle, benimle birlikte gelmek için ısrar et-

ti. Arafat'ın karargâhıyla birlikte Tunus'a vardık. Orada Filistin basın organlarında gazetecilik yapmaya başladım. Savaşçı kimliğim geride kalmıştı, yeni işimi çok seviyordum. Şimdi halkımız için en önemli şeyin eğitim, özellikle de siyasi eğitim olduğunu düşünüyorum."

"Tunus'taki yaşamınız nasıldı?"

"Tunus'u sevdim, ama yine de orada da yabancıydık... Tunus'ta on iki yıl kaldık. 1994'de, Oslo Antlaşmaları'ndan sonra, pek çok Filistinli aileyle birlikte Filistin'e geri döndük. Bu kararı almak benim için çok zor oldu. Düşünsenize, gelip İsrail işgali altında yaşayacaktık! O ana kadar benim İsraillilerle ilişkim şöyleydi: Ya onlar beni öldürür ya da ben onları öldürüdüm. Ama bütün dostlarım dönmek istiyordu, evlerine dönecekleri için hepsi mutlu ve gururluydu. İsrail işgalinin daha fazla sürmeyeceğini ve ülkenin sonunda yine bizim ülkemiz olacağını düşünüyorlardı. Ama ben kuşkuluydum. Sonunda, karım ve çocuklarım için kabul ettim (bu arada bir kızım ve bir oğlum daha olmuştu).

"Önce arkadaşlarımla birlikte Rafah sınırından Gazze'ye geldik. Oslo Antlaşmaları uyarınca, resmi olarak dönüyorduk. Bununla birlikte sınırda en zor koşullarda, dört gün dört gece beklemek zorunda kaldık. İsrail askerleri bize köpek muamelesi yapıyordu. Bu şekilde aşağılanacağımız asla aklıma gelmezdi. En kötüsü de elimizden hiçbir şey gelmemesiydi, o dört gün boyunca öldüm öldüm dirildim. Ama daha sonra yanıma gelecek olan Naima ve çocuklarımı düşünüp kendimi tuttum.

"Sonunda askerler gece birde içeri girmeme izin verdiler. Kendimi kaybolmuş hissettim; Gazze'den on dokuz yaşında ayrılmıştım, yani yirmi beş yıl önce...

"Ailemi sanki yabancı bir ülkedeymişler gibi buldum. Bebekken bıraktığım yeğenlerimin artık kendi bebekleri vardı. Çocuklarla kucaklaşıyordum, ama kim oldukları hakkında en ufak bir fikrim yoktu. Her şey çok yapay geliyordu. Beni annemin evine

kadar omuzlarında taşımak istediler. Yolda her şey bana çok küçülmüş geldi; evler, ağaçlar, sokaklar, insanlar, mekânlar, sanki her şey ufalmıştı. Portakal bahçeleri, meyve bahçeleri, eşeklerin çektiği arabalar aklıma geliyordu, güzel ve sakin yılları anımsıyordum. Her şey çirkinleşmiş, her taraf beton yığınına dönmüştü, her tarafta arabalar, toz toprak... serseme dönmüştüm.

"Annem kapı eşiğinde beni bekliyordu. Beni görünce ağzını bile açamadı, bana baktı ve hiçbir şey söylemeden beni kollarına aldı. Sonra oturduk, annem yanıma oturdu, başka bir gezegenden gelmişim gibi, bana bakmaya, bana dokunmaya devam ediyordu. Ve ben, çok yaşlanmış ve etrafı onlarca çocukla çevrilmiş ağabey ve ablalarımdan başka kimseyi tanımıyordum. Hayal kırıklığına uğradığımı söyleyemem, ben sadece kendimi büyük bir boşlukta hissediyordum, dipsiz bir kuyuya düşmüş gibiydim. Her şey çok farklıydı, hava bile bana boğucu geliyordu.

"Ben de onlar için bir yabancı olmuştum. Yetişkinler, boşluğu doldurmak için, benimle sanki oradan hiç ayrılmamışım gibi konuşuyor, eski günlerdeki gibi şakalaşıyordu, her şeye kaldığımız yerden yeniden başlamak istiyorlardı. Ama ben kendimi uzakta, çok uzakta hissediyordum.

"Bir ay sonra Naima geldi. Tam bir felaketti. Kanm askerlerin sorularını yanıtlarken, çocuklar kendi aralarında şakalaşan başka Filistinli çocuklarla birlikte bir avluda bekliyordu. Sivil askerler müdahale etti ve çocuklara hakaret ederek tekme tokat girişti. Bizimkiler sekizle on iki yaş arasındaydı, neye uğradıklarını şaşırdılar. Oysa ben yola çıkmadan önce onlara 'Yakında Filistin'de olacağız, göreceksiniz, denizi, doğası, her şeyiyle olağanüstüdür... Ve yakında bizim kendi devletimiz, normal bir yaşantımız olacak, göreceksiniz ne kadar mutlu olacağız!' demiştim.

"Ve onları şiddet karşılamıştı...

"Fakat bunları çabuk unuttuk. Kendi yurdumuzdaydık! Büyük şehirler özgürlüğe kavuşmuştu. Ülkenin kalanı için işler çok yavaş yürüyordu, ama biz umudumuzu kaybetmiyorduk. Kültü-

rel bir kuruluşta iş buldum. Şaşırttı mı sizi? Ama kültür demek sadece Stendhal ya da Picasso demek değildir, kültür çok geniş bir alandır, özgür bir alandır, her şeyin yapılabileceği, özellikle de insanların siyasi açıdan eğitilebileceği bir alandır."

"O halde silahlı mücadeleyi tümüyle bıraktınız?"

"Evet. Günün birinde yakınlarımı savunmak durumunda kalmazsam tabii... Benim için Filistin'e dönmek siyasi bir karardı. Ben artık barışa giden yolun ancak görüşmelerle alınabileceğine inanıyorum. Şu anki başarısızlığı görüp vazgeçmemeliyiz. Bizim kuşağımız bağımsız bir Filistin göremeyecek belki, ama çocuklarımız onu mutlaka görecek.

Filistin... bunu söylerken gözleri dalıp gidiyor.

"Daha birkaç ay öncesine kadar her sabah güneşle birlikte uyanıp yürüyüşe çıkardım. Geldiğimizden beri sürekli kırlarda yürür, ciğerlerimi temiz havayla doldurur, ülkemin ışığını içerdim. Ülkemi o kadar düşlemiştim ki asla ondan sıkılmazdım. Sürgün yıllarımın acısını böyle çıkarıyordum, toprağımı yeniden sahipleniyordum. Her ağaç, her çalı, her buğday tarlası bana gurur ve mutluluk veriyordu. Burası bizim ülkemizdi; dünyadaki bütün ülkelerden daha güzeldi. Sık sık otların üstüne uzanır ve toprağın kokusunu içime çekerdim ve hatta, bunu aptalca bulabilirsiniz ama, dudaklarımı toprağa değdirip onu öper, onunla artık bir bütün olmak isterdim... ve mutluluktan ağlardım.

"Ama şimdi..."

Karamsar bir yüz ifadesiyle, ayağa kalkıyor:

"İki yıldır bu şehrin dışına çıkamıyorum ve hatta çoğu zaman evden bile dışarı çıkamıyorum. Boğuluyorum. Bir gün hepimiz topların üzerine yürüyeceğiz, tıpkı Nablus'da ve başka yerlerde bu baskıya artık dayanamayan bazı insanların yaptığı gibi. Bir gün dışarı çıkacağız ve kendimizi öldürteceğiz, sadece nefes almak istediğimiz için!"

Başkalarından Farklı Küçük Bir Çocuk

Gazze'de, Cebeliye mülteci kampının kuzeyinde, denize yakın bir bölgede Beyt Lahiya adlı bir köy var; çöplerle kaplı kum tepeleriyle çevrilmiş bir köy, çünkü dikenli tellerle kuşatılmış bu küçücük toprak parçasında bir milyonun üzerinde Filistinli yaşıyor ve buradan çıkmak sadece onlara değil, çöplerine de yasak. Ama bu kum tepeleri, çöplerle kaplı bile olsa, on üç yaşında bir çocuk için bulunmaz bir nimettir. Babasının yaptığı tekerlekli kızakla tepeden aşağı kayabilir; düşse de önemli değil; kum çarpışmanın etkisini azaltır. Ama sorun düşmek değil, sorun tekrar kızağa binememek ve yeniden kaymak için kumulu tırmanamamak; annesinin onu kızağın üstüne oturtmasını ya da onu kollarına alıp eve götürmesini ve yere bırakmasını beklemesi gerekir... şayet bu çocuk kötürüm bir çocuksa.[12]

İnce, solgun yüzlü, siyah saçlarını beyaz pamuklu bir örtüyle usturuplu bir biçimde örtmüş Necva El Sultan, doğal farklılığıyla dikkat çekiyor. Yirmi sekiz yaşında ve dört çocuk annesi. Düşünceli bakışlarıyla çelişen çocuksu bir gülümsemesi, kıvırcık siyah saçları ve gamzeleri olan Muhammed, çocukların en büyüğü. O doğduğunda Necva on beş yaşındaymış. "Bizim ailede kızlar erken evlenir, özellikle de bu karışık dönemlerde. Büyükler kızları için endişeleniyor," diyor.

Necva ve kocası Fadıl, beni, Gazze'deki evlerin yarısı gibi parasızlıktan yarım kalmış beton evlerinde ağırlıyor. Kakule kokulu hoş geldin kahvesinin ardından, Necva karşıma oturup sınava çekilmeyi bekleyen bir okul çocuğu gibi ellerini dizlerinin üstünde birleştiriyor.

Muhammed'in yanında konuşmaktan çekiniyorum, ama o bizi dinliyor gibi görünmüyor, ona getirdiğim elektrikli oyuncakla oynamakla o kadar meşgul ki; bir kumandayla onu istediği yöne hareket ettirebiliyor. Oyuncağının hareketiyle acaba kendisini daha özgür mü hissediyor? Yoksa tam tersi mi? Gazze'nin tek oyuncak dükkânında uzunca bir süre kararsız kalmıştım ama şimdi endişelerim dağıldı; Muhammed mutlu görünüyor ve oyuncağının gidiş gelişlerini izleyerek gülümsüyor. Çok ciddi bir gülümseme bu. Bir çocuk gibi gülmeyi uzun süre önce unutmuş sanıyorum...

Necva zor duyulur bir sesle anlatıyor:

"Muhammed dört yaşındayken, bir gün bir bacağı mosmor uyandı. Acısından ağlıyordu. Gazze'de ne kadar hastane varsa dolaştım, gitmediğim doktor kalmadı, ama kimse neyi olduğunu anlayamadı. Herkes onu Kudüs'teki bir uzmana göstermemi salık veriyordu. Doktorun mektubuyla, İsrailli yetkililerden izin talep ettim ama kabul etmediler. Oysa 1994 yılındaydık, Oslo Antlaşmaları'ndan sonra, sakin bir dönemdi, herkes üç-

---

71) İsrailli sinemacı Ram Loevy bu çocukla ilgili çok güzel bir film yaptı.

beş güne kalmaz barış gerçekleşir diyordu. Ama barikatlar hâlâ oradaydı ve Gazze'den çıkmak için özel bir izin gerekiyordu. Çocuğun ağrısı gitgide artıyordu ve ben sonunda barikata gidip geçmemize izin vermeleri için askerlere yalvarmaya karar verdim. Çocuk acı içinde kıvranıyor, devamlı bağırıyordu ve ben ağlayarak merhamet etmeleri için onlara yalvarıyordum... Boşuna. Tüfeklerinin namlusuyla beni kenara itiyorlardı ve ben yine de yaklaşmayı denediğimde, nişan alıp bize ateş etmeye hazırlanıyorlardı.

"Nihayet dördüncü gün, doktorumuz, Muhammed'in annemle birlikte Kudüs'e gönderilmesi için izin koparmıştı. Ama çocuk artık ağlamıyordu, ağrısı kalmamıştı, çünkü artık bacağını hissetmiyordu. Kudüs'e gittiğinde artık çok geçti: Kan damarlarda pıhtılaşmıştı, uzman doktor dolaşımı yeniden hareketa geçiremedi... Oğlumun bacaklarını kesmek zorunda kaldı."

Hıçkırıklarla ağlıyor:

"Doktor... bir gün önce getirseydiniz, belki kurtarabilirdik dedi..."

O ağlarken, yanında oturan kocası onun elini tutuyor. Muhammed oturduğu köşeden başını kaldırıyor. Annesine üzgün bir bakış atıyor... Onu teselli etmek istermiş gibi!

"İyi ama o dönemde geçmenize neden izin vermediler?"

Necva gözyaşlarını silip doğrudan gözlerimin içine bakıyor:

"Çünkü Birinci İntifada sırasında, on yedi yaşındayken, hapse girmiştim," diye yanıtlıyor.

"Neden ötürü?"

"Askerlere saldırmıştım."

Şaşkın bakakalıyorum. Bu ufacık kadın?

"1987'de, İntifada'nın başında on üç yaşındaydım," diye anlatmaya başlıyor. "Ailem siyasi yönden aktif değildi, ama dayılarımdan biri direniş hareketinin içindeydi. Onu pek göremiyorduk, çünkü sürekli saklanması gerekiyordu. Bir gün, karısını ve çocuklarını görmek için evine gittiğinde, helikopterden atılan

bir füzeyle evinin kapısı önünde öldürüldü. Sonra iki dayım daha direnişe katıldı. Onları aramak için askerler sık sık evimizi basmaya başladı. Sabahın köründe kapıya vurmaları, ellerinde makineli tabancalar, ayaklarında postallarla yattığımız odaya dalmaları, yaşadığımız korku, duyduğumuz utanç hâlâ aklımda... Sanırım ailemin beni bu kadar erken evlendirmesinin nedeni de, beni korumak istemeleriydi."

Yanında oturan kocasına dönüyor. Adam kadından ancak birkaç yaş büyük, sakin, güzel bir gülümsemesi var:

"Benim ailemde kimse siyasete bulaşmadı," diyor. "Ben de elime hiç silah almadım. Ben her gün direnerek, yaşamaya devam ederek, hiçbir şey karşısında umudumu yitirmeyerek mücadele ediyorum. Kendine, zaaflarına hâkim olmak, İslam dininde buna Büyük Cihat derler, savaş ise Küçük Cihat'tır."

Necva hemen ilk çocuğu Muhammed'i dünyaya getirmiş:

"Çok güzel bir çocuktu, her zaman gülerdi. Yoksulluğumuza rağmen, ben çok mutluydum. Ama insan çevresinde olup bitenlere kayıtsız kalabilir mi? İki dayım içerdeydi, onlara işkence yapıldığını biliyorduk.

"Bir gün her şey çığırından çıktı. Hemen bizim evin önünde askerler eşeğiyle geçmekte olan yaşlı bir adamı dövdü. Adamcağız yüzü gözü kan içinde, durun yapmayın diye yalvarıyordu. Nihayet onu bırakıp gittiklerinde ben hemen adamın yanına koştum ve yaralarına bakmak için onu eve götürdüm. Zavallı adam bana "Yapma, bırak beni kızım, seni öldürürler!" diyordu. O an artık hiçbir şey yapmadan duramayacağımı anladım. Aniden o eski korkak kız gitmişti, içimi büyük bir öfke kaplamıştı. Mutlaka bir şeyler yapmalıydım, yoksa kendimi affedemezdim, korkaklığımdan tiksiniyordum.

"Ebu Hadra'daki evimizin yanında askeri bir karakol vardı. Gençlerin yaptıkları molotov kokteyllerinden birini ele geçirdim. Onu şalımın altına saklayarak karakola yaklaştım ve girişe yeterince yaklaştığımda, onu fırlattım."

Ben, hikâyeyi kuşkusuz ezbere bilen kocası ve özellikle, gözlerini annesinden bir an bile ayırmayan Muhammed, hepimiz çıt çıkarmadan onu dinliyoruz. Az önceki çekingen genç kadın bir anda gözü pek bir direnişçiye dönüşüyor.

"Kaçmaya çalıştım, ama hemen yakalandım, beni hapse götürdüler. Orada beni aşağıladılar, karnıma ve kafama vurdular. Sonra beni günlerce karanlık bir hücrede tuttular, oradan sadece sorgulamak için çıkartıyorlardı. Fakat hiçbir örgüte bağlı olmadığımı, gördüklerim ve yaşadıklarım karşısında isyan edip kendi başıma bu işe kalkıştığımı anladılar. O zaman beni sorgulamayı bırakıp Aşkelon hapishanesine gönderdiler. Orada beni pis ve soğuk bir hücreye tıktılar, yaralarıma kimse bakmıyordu, öleceğimi düşünüyordum. Askerler, "Zavallı aptal, başkanınız balayına çıksın, sen burada geber!" diye dalga geçiyorlardı. Arafat'ın Soha'yla evlendiği dönemdi.

"Şans eseri, Kızılhaç bir gün hapishaneleri denetleyeceğini açıkladı. Beni hemen biraz tedavi ettiler ve 'Eğer şikâyet edersen, seni yeniden karanlık hücreye atarız,' diyè tehdit ederek daha temiz bir odaya aldılar. 'Buna karşılık, eğer susarsan bu güzel odada kalırsın, sana iyi bakarız,' dediler. Korkmuştum, Kızılhaç'a yalan söyledim. Sonra pişman oldum çünkü beni yine o pis hücreye tıktılar."

Kızgın bir halde benim tanıklığıma başvuruyor:

"Kızılhaç'ın müfettişleri neden sürpriz ziyaretler yapmaz ki? Onlar gelecek diye her şeyin değiştirildiğini ve konuşmalarını önlemek için mahkûmların tehdit edildiğini tahmin etmek için müneccim olmaya gerek yok!"

Necva mahkemeye çıkartılmadan önce, haftalarca bu demir parmaklıklı hücrede kalmış.

"Kafes gibiydi, herkes beni görebiliyordu. Tek kadın bendim, insanlar geçerken bana garip bir hayvanmışım gibi bakıyordu, o kadar aşağılanma sonunda beni hasta etti."

Dava sırasında, yargıç Necva'yı on yıla mahkûm etmiş, ama

avukatı anne bakımına muhtaç, iki yaşında bir çocuğu olduğunu ileri sürerek bir ceza indirimi sağlayabilmiş.

"Attığım molotov kokteyli kimseyi yaralamamış, yoksa cezam çok daha ağır olurdu. Siyasi eğitimimi ben hapiste aldım. Orada farklı örgütlerden gruplar vardı, her grubun sorumlusu hapishane yetkililerinin gözünde her şeyden sorumluydu; bir sorun mu çıktı, hoşlarına gitmeyen bir şey mi oldu, askerler hemen grubun sorumlusunu bir hücreye götürür ve ona elektrikle işkence ederdi. Diğer mahkûmları da duvara bağlar, öyle döverlerdi."

"Siz hangi gruba dahildiniz? El Fetih mi? Hamas mı?"

"Hayır, ben İslami Cihat örgütüne katıldım, çünkü sorumlusu Safiye hoşuma gitmişti. Çok güzel gözleri vardı, dini bütün ve çok zeki bir kadındı. Bana çok şey öğretti. Bir keresinde birlikte çocuklarımıza ziyaret hakkı tanınması, özellikle de gardiyanların zihinsel özürlü bir kıza yaptığı kötü muamelelere karşı çıkmak için on bir gün süren bir açlık grevi yapmıştık. Her gece kızı götürüp işkence ediyorlar, onunla eğleniyorlardı, kız her sabah her tarafı mosmor ve yara bere içinde gelirdi. Hapishane dayanışması içinde herkes greve katıldı. Grevin sonunda bize yememiz için çiğ havuç verdiler. Hepimiz kan kustuk."

Muhammed'e bir göz atıyorum. Annesine öyle tuhaf bakıyor ki. Bu, az önceki hayranlık dolu bakış değil, acıyı bilen bir çocuğun ciddi bakışı bu...

Necva, bir buçuk yıl sonra, 1994'te, Oslo Antlaşmaları ardından serbest bırakılan diğer mahkûmlarla birlikte hapisten çıkmış. O zaman on dokuz yaşındaymış.

"O zaman militanlığı bırakmıştım, barışa inanıyordum. Çocuklarıma 'İsraillilerle dost olmamız gerekiyor. Bundan sonra hep birlikte barış içinde yaşayacağız,' diyordum. Onları iyi bir yaşamları olacağına, iyi bir meslek sahibi olacaklarına ikna etmeye çalışıyordum."

Muhammed'in kardeşlerini, gülerek bilye oynayan üç küçük çocuğu gösteriyor:

"Biri mühendis olmak istiyor, biri doktor, biri de subay. Ben bu çocuklara ülkelerinin, Filistin'in kurulmasına yardım edeceklerini, artık korkulacak hiçbir şey olmadığını, hep beraber yan yana barış içinde yaşayacağımızı söylüyordum."

Başını öne eğiyor:

"Onlara boş umutlar verdiğim için kendime kızıyorum. Çok safmışım. İsrail ülkemizi bize asla geri vermeyecek, zor kullanılarak buna mecbur edilmezlerse eğer!"

"Sivilleri öldürmenin bir çözüm yolu olabileceğine inanıyor musunuz?"

Gözleri doluyor, bir an ne söyleyeceğini bilemiyor:

"Televizyonda çocuğu için ağlayan İsrailli bir anne gördüğümde, onunla birlikte ağlayasım geliyor," diye mırıldanıyor.

Saat sekiz, hava kararmış, kalkmaya hazırlanıyorum. Ama ev sahiplerim:

"Yemeğe kalın!" diye ısrar ediyor.

Onları külfete sokmamak için bütün bahaneleri sıralıyorum, ama Necva beni dinlemiyor bile:

"Balkona geçin biraz hava alın, ben şimdi hazırlarım sofrayı."

Her şeyi çoktan hazırlamış olduğunu anlıyorum. Misafirperverliğini reddetmek bir hakaret olur, ertesi gün yiyecek hiçbir şeyleri olmasa bile. Doğu'da, insanlar yoksullaştıkça, paylaşmak ister, bu onların sahip olabildiği tek lükstür.

Balkona çıkıyoruz. Fadıl merdivenlerin ve genel olarak evin durumu için özür diliyor. Kapı ve pencerelerde, bazıları bir kumaş parçasıyla kapatılmış (bozuk havalara karşı alınmış basit bir önlem) delikler var.

"Bu evin yapımına yıllar önce başladım, parasızlıktan bitiremedim," diyor Fadıl. "Şimdi artık hiç olmaz, çünkü iş yok!"

Dışarısı çok sakin, hafif bir serinliğin tadını çıkarıyoruz. İleride, fazla uzakta değil, ışıl ışıl parlayan ev toplulukları görülüyor.

"Bunlar Eli Sinai ve Nissanit yerleşimleri," diyor Fadıl. "Yerleşimlerde oturanlar tepeden tırnağa silahlı. Günün birinde üzerimize saldırıp buraları da işgal edecekleri muhakkak."

Biraz daha ileride, gündüz gibi aydınlatılmış bir yer var: Erez geçidi, Gazze şeridiyle İsrail arasındaki sınır karakolu; iki yıldır diplomatlar ve yabancı gazeteciler dışında kimsenin geçemediği karakol. Filistin köylerinin tek tük yanan ölgün ışıklarıyla uçsuz bucaksız bir tiyatroyu çağrıştıran İsrail tarafının canlı ışıkları arasındaki karşıtlık o kadar çarpıcı ki.

Ben bunları düşünür düşünmez, tam bir karanlığa gömülüyoruz.

"Her zaman kesintiler olur," diyor Fadıl sakin sakin. "İsrail Gazze'ye çok düşük bir voltaj ayırıyor. Kendi yerleşimleri sabahlara kadar ışıl ışıl parlarken ve her yerde klima kullanırlarken, biz bir vantilatör bile çalıştıramıyoruz, yazları boğuluyoruz, kışları da ısınma olanağımız olmadığından, donuyoruz."

Aşağıdan seslenen Neeva, yemek gecikeceği için bizden üzülerek özür diliyor, çünkü artık her şeyi mum ışığında hazırlamak zorunda.

Zamanınız var, gece de çok güzel. Yıldızları seyrediyorum; onca gerilime, sorunlara ve tepemizden geçen F-16'ların gürültüsüne karşın, kendimi ânın şiirselliğine bırakıyorum. Tepemde pırıl pırıl parlayan bir gezegen var.

"Venüs mü?"

"Hayır," diyor beni yanılgıdan kurtaran Fadıl "O bir İsrail gözetleme uydusu! Bizi izliyorlar, en ufak detayı kaçırmıyorlar, sürekli bizi gözetliyorlar."

Uçakların sesi yaklaşıyor, kuşkusuz F-16'lar, tepemizde dönüp duruyorlar. Balkonlarda insanlar birbirine uçakları gösteriyor.

"Hiç belli olmaz bir bomba bile atabilirler," diyor Fadıl. "Bakın, bakın, şuraya bakın!"

Erez barikatı tarafında, ışıklar hareket ediyor; bir zırhlı araç konvoyunun ışıkları bunlar, konvoy Gazze'ye giriyor.

"Yine bir köyü işgal edecekler, her gün aynı şey; ortalıkta hiçbir şey olmasa bile, insanları korkutmak için bunu yapıyorlar. Fakat becerebildikleri tek şey nefreti artırmak. Geçen gün, yandaki Cebaliye kampından iki genç bir yerleşime girmek istemiş, askerler onları yakalayıp öldürmüş. Çocukların annesi cesetlerini almaya gittiğinde, onları kadına vermek yerine, askerler cesetlerin üzerine köpekleri salmış ve bağırıp çağıran kadının gözleri önünde hayvanlar cesetleri parçalayarak yemiş..."

Fadıl başını sallıyor:

"Onları öldürmek başka bir şey, ama bu... sizce bu hiç unutulabilir mi?"

Sonunda yemek hazır. Neeva bize tam bir ziyafet hazırlamış; köfte, humus, karnıyarık, sayadiye (soğanlı balık pilavı), taze sıkılmış şekerkamışı suları ve baklava, ka'ak, krafelt gibi çeşit çeşit tatlılar.

"Sana gerçek Filistin mutfağını göstermek istedim. Bizim çok eski geleneklere sahip olduğumuzu, İsraillilerin, bize ülkemize sahip çıkma hakkını vermek istemedikleri için söyledikleri gibi, basit göçebeler olmadığımızı anlamanı istedim."

"Filistinlilere yardım etmek isteyen İsrailliler de var ama, sizin sorunlarınızla ilgili bir film yapan Ram mesela."

Neeva, iyi İsraillilerin de olduğunu kabul ediyor, evet, ama onların genel olarak barış istemediğini söylüyor. 'Bunu gerçekten isteselerdi, seçimlerde Şaron'a oy vermezlerdi, Şaron'un Oslo Antlaşmaları'na ve bağımsız bir Filistin devletine karşı olduğunu bile bile ona oy verdiler, diyor. Eskiden bu programın karşısında olan Rabin'e oy verirlerdi. Politikaları sürekli değişiyor.' diyor.

Yanımda oturan Muhammed'e dönüyorum:

"Peki ya sen Muhammed, Yahudiler hakkında ne düşünüyorsun?" diye soruyorum.

"Hepsi hain," diye yanıtlıyor henüz kalınlaşmamış çocuk sesiyle. "Bize bir ülke sözü vermişlerdi, yalan söylediler. Uçaklarla, tüfeklerle çocukları öldürüyorlar. Hep korkuyoruz, uçakların sesini duyarken uyuyamıyoruz... ve... bacaklarımı onların yüzünden kaybettim," diye bitiriyor, sanki sakatlığını, kendi acısını hatırlatmakla patavatsızlık etmiş gibi başını öne eğerek.

Üsteliyorum:

"Peki o sinemacı, o senin arkadaşın değil mi?"

"Hayır değil! İsrailliler benim için iyi bir şeyler yapsa bile, onlardan nefret ediyorum, onlarla konuşmak istemiyorum. Barış istiyorlarsa, neden topraklarımızı işgal etmekte ısrar ediyorlar?"

"Peki bir gün barış olursa, İsraillilerle arkadaş olabileceğini düşünüyor musun?"

"Hayır!" diye kestirip atıyor yine, bir an bile tereddüt etmeden. "Bir defa ben barış olacağına inanmıyorum, ayrıca İsraillilerle birlikte yaşamak istemiyorum, asla! Ben Filistin'de Filistinlilerle birlikte yaşamak istiyorum!"

Büyüyünce ne olacak Muhammed? Babası bana onu okutmak istediğini, bilgisayar uzmanlığı gibi bir mesleği öğrenmesini arzuladığını söylüyor. Tabii her şey paraya bağlı... Ama mesleğin ötesinde, iki bacağından yoksun olan bu küçük çocuk büyüdüğünde nasıl bir adam olacak?

Gece mum ışıkları altında devam etti. Yemekten sonra Muhammed'in kardeşleri bize Filistinlilerin simgeleşmiş şarkısı *Biladi*'yi (Ülkem) söylemek istiyor.

Ayrılırken -bir daha görüşebilecek miyiz acaba?- Necva elimi tutup uzun uzun bana bakıyor:

"Biliyor musun," diye mırıldanıyor; "burada, ortalık sakin bile olsa, insanların yüreği her zaman bir yangın yeridir."

İki ay sonra, 6 Ağustos 2002'de, otuz kadar İsrail zırhlı aracı Beyt Lahya köyüne bir baskın gerçekleştirdi. Sabahın ilk saatlerinde ağır makineli tüfeklerle ateş ederek köye girdiler. Bir Filistinli polis öldürüldü, iki kişi de tutuklandı. 2003 yılının ilk aylarında, başka kanlı baskınlar da oldu.

Küçük Muhammed ve ailesine ne oldu acaba?

İSRAİLLİ ARAP OLMAK

İsrailli Araplar, Mayıs 1948'de, İsrail devletinin kuruluşu sırasında yurtlarında kalan Filistinlilerdir. Bugün sayıları yaklaşık bir milyon olup İsrail nüfusunun yüzde 20'sini oluşturmaktadır.

İsrail vatandaşı olmaları dolayısıyla, kâğıt üzerinde İsrailliler-le aynı haklara sahip görünseler de, gerçekte yasal bir görünüm altında her gün çok katı ayrımcılıklara maruz kalmaktadırlar. Gerçekten de eğitim bursları, emlak kredileri ve diğer krediler askerlik hizmetinin yapılmış olmasına bağlıdır. Hatta çoğu iş ilanında belirtildiği gibi, iş başvurularında da "askerlik hizmetini tamamlamış" olma koşulu aranmaktadır.

Oysa İsrail hükümeti Arap vatandaşlarını (küçük bir Müslüman azınlığın dışında)[72] askerlik hizmeti dışında tutup onlara

72) Gelenekçi Müslümanların dışında kalan, Suriye, Lübnan ve İsrail'de yaşayan Dürzi azınlık.

hiçbir konuda kolaylık sağlamamaktadır. Buna karşılık, askerlik hizmetini reddeden gelenekçi Yahudiler, diğerleriyle aynı haktan yararlanmaktadır.

Ramsis Gharra ve Rafaella Cohen adlı iki sosyolog tarafından son dönemde yapılan bir araştırmaya göre, Yahudi olanların ücreti Yahudi olmayanların ücretine oranla yüzde 35 daha yüksektir ve Arap nüfusun yüzde 37'si yoksulluk sınırının altında yaşarken, Yahudilerde bu oran yüzde 13'tür.

Başka istatistiklere bakıldığında da, toprakların müsaderesinden sonra, İsrailli Arapların yüzde 20'sinin, artık toprakların sadece 2'sine sahip olduğu görülmektedir.

Katledilen Barışın Bir Militanı

Asel, uluslararası bir barış etkinliği sırasında yeşil "Grains of Peace"[73] tişörtü içinde öldürüldü. Çok yakın bir mesafeden ateş eden bir asker onu sırtından vurdu.

Daha on yedi yaşındaydı.

İsrailli Arap olması dolayısıyla, akıcı biçimde İbranice, Arapça ve İngilizce konuşuyordu, on dört yaşından beri de Arap-Yahudi yakınlaşması için uğraşıyordu. Her iki toplulukta olduğu gibi, barış için çalışan gençlik cephelerine katıldığı ve özellikle Kofi Annan'ın yanında pek çok kez örgütünü temsil ettiği Amerika ve İsviçre'de de yüzlerce arkadaşı vardı.

73) "Barış Tohumları".

Ağabeyleri ondan çok umutluydu; hoşgörüsü, ciddiyeti, ama aynı zamanda mizah anlayışı ve herkese kendini sevdirme yeteneğiyle, gelecekte Filistinliler ile İsrailliler arasındaki zor diyalog sürecinde etkili bir lider olacağının sinyallerini veriyordu.

Asel'den bana o kadar çok söz edildi ki, onun hakkında daha çok şey öğrenmek istedim ve ailesiyle tanışmak için Nasıra yakınlarındaki Araba köyüne gittim.

Yaz mevsiminin bu güzel öğle sonrasında, bir arabaya atlayıp Celile'nin yeşillikler içindeki zikzaklı yollarında ilerliyorum. Gökyüzü pırıl pırıl, zeytin ağaçları gümüşi yansımalar içinde, tepelerin yumuşaklığı, servilerin güzelliği; her yere uhrevi bir dinginlik egemen. Başında siyah-beyaz kefiyesiyle yaşlı bir adam tarlasında bir taşın üstüne oturmuş günbatımının keyfini çıkartıyor. Tarlalardaki saban izleri kusursuz, cetvelle çizilmiş gibi düzgün. Yol boyunca şaşkınlıkla bu tarlaların ne kadar da titizlikle işlendiğini fark ediyorum.

"Biz Filistinlilerin fazla toprağı yok, olan toprağımıza da bu yüzden tüm yüreğimizi koyuyoruz," diye açıklıyor şoförüm. "Toprak bizim kanımız, çocuğumuz. Ama daha ne zamana kadar? Her yıl 'devlet gereksinimi' gerekçesiyle her şeyimizi elimizden alıyorlar..."

Bahçe içinde güzel bir evin önünde durduğumuzda neredeyse gece olmuştu. Elli yaşlarında ufak tefek bir adam, yanında genç bir kızla birlikte verandanın altında beni bekliyor. Bunlar Hasan Asleh ve Ayşe; Asel'in babası ve ablası. Yüzü oldukça çökmüş olan anneleri gelip bizi selamlıyor, ama bitirmesi gereken bir işi bahane ederek hemen yanımızdan ayrılıyor.

"Oğlumuz öleli iki yıl oluyor, ama bu konudan söz etmeye hâlâ yüreği dayanmıyor," diye açıklıyor bana kocası.

Asel, 2 Ekim 2000'de, İsrailli Arapların düzenlediği barış

gösterileri sırasında öldürülmüş.[74] Bu gösteriler, Şaron'un cami avlularını ziyaret etmesinden ve açılan ateş sonucu yedi Filistinli protestocunun öldürülmesi ve iki yüzden fazla kişinin yaralanmasından sonra yapılmıştı. Hasan Asleh İngilizce kelimeleri bulmakta zorlandığında kızının yardımıyla anlatmaya devam ediyor:

"Gösteri köyün kuzey girişinde olmuştu. Komşular gelip bana çok büyük bir kalabalığın toplandığını ama ortalığın sakin olduğunu söylemişti. O sırada Asel'in evde olmadığını fark ettim! İçime bir kurt düştü, hemen bir taksiye atlayıp gösteri alanına gittim. Bir sürü genç Şaron aleyhinde sloganlar atıyordu. Üniformalı polisler gözyaşartıcı bombalar ve kauçuk mermiler atıyor ama gençler bağırıp çağırmaya devam ediyordu. Sonunda Asel'i buldum, yeşil tişörtü ve uzun boyuyla kolaylıkla fark edilebiliyordu. Bir zeytin ağacının altında gösteriyi izliyordu. Aniden bir cipin geldiğini gördüm, haki üniformalı üç kişi cipten inip tüfeklerini göstericilere doğrultarak koşmaya ve ateş etmeye başladı, diğer polisler de yolun alt başını tutmuşlar oradan ateş ediyorlardı, karşılarında tamamen silahsız insanlar olduğu halde! Şaşkınlıktan donup kalmıştık, İsrail'de polis hiçbir zaman göstericilerin üzerine ateş açmazdı!

"O zaman Asel'in ona doğru koşan silahlı adamlara sırtının dönük olduğunu gördüm. Ona "Buraya gel!" diye bağırdım. Beni duydu, ayağa kalktı, fakat polisler yaklaşıyordu. O zaman onun ağaçlara doğru koştuğunu gördüm, polisler onu yakaladı, etrafını sardı ve içlerinden biri ona dipçikle vurdu. Düştü, onu artık göremiyordum ama "Baba! Baba!" diye bağırdığını duyuyordum. Sonra ağaçların arkasında bir el tüfek sesi duydum ve üç polisin korunuğu terk ettiğini gördüm. Asel'i almadan çekip gitmelerinin tuhaf olduğunu düşündüğümü hatırlıyorum. Ve

74) Bu gösterilerde on üç kişi ölmüş, yedi yüz kişi yaralanmıştı. İsrail ordusu, Haziran 1976'daki "toprak günü"nden beri, silahsız İsrailli Araplar üzerine ilk kez ateş açıyordu; Haziran 1976'da, toprak müsaderelerine karşı yapılan gösteriler sırasında da, askerler altı kişiyi öldürmüştü.

tam o anda onu öldürdüklerini anladım... Bayılmışım. Kendime geldiğimde onu yandaki Sakhnin hastanesine kaldırdıklarını söylediler. Ama aslında vurulur vurulmaz ölmüş."

Asel'in babası sustu, dişlerini sıkıp gözlerini masaya dikti. Kızı onun elini tuttu. Kimse konuşmuyordu. Duvarda güleç, hafif yuvarlak yüzlü, parlak siyah gözlü genç bir çocuk bize bakıyordu.

Sessizliği Ayşe bozdu:

"Asel konuşarak her sorunun çözülebileceğine inanırdı. Grains of Peace'in İnternet sayfasını hazırlamıştı. Bilgisayarının başında saatlerce her görüşten insanlarla tartışırdı, onların ileri sürdüğü kanıtları dinler ve o da karşılığında onlara sakin bir biçimde Filistinlilerin sorununu anlatırdı, bu şekilde gerçek bir diyalog kuruluyor ve yavaş yavaş anlayış sağlanıyordu. Ölümünden sonra dünyanın her yanından taziye mesajları aldık, özellikle de dünyanın her tarafındaki genç Yahudiler ölümüne çok üzüldüler."

"Ölüm biçimiyle ilgili bir soruşturma açılmadı mı?"

Babası omuz silkiyor:

"Öldürülen on iki kişinin ve yaralıların aileleriyle birlikte bir şikâyet dilekçesi verdik. Bir ay süren gösteriler ve insan hakları derneklerinin müdahalesi sonunda, üyeleri, hükümetten bağımsız biçimde, Yüksek Mahkeme'nin başkanı tarafından seçilen özel bir soruşturma komisyonunun kurulmasını sağladık. Komisyon olay yerinde bulunan onlarca kişinin ifadesini aldı. Herkes polisin, ortalığı yatıştırabilecek olan Arap sorumlularla diyalog kurmayı reddettiğini ve durumla kesinlikle orantısız biçimde güç kullandığını anlattı. Ama her zamanki gibi, söz konusu olan biz, İsrailli Araplar olduğumuz için, iktidar kendi adamlarını korudu ve olaydan hiçbirini sorumlu tutmadı."

"Sizce bu on üç kişinin ölümü, polislerin kişisel 'hatalarından' mı kaynaklanıyor, yoksa yukarıdan gelen bir emirden mi?"

"Bu soru benim de hâlâ kafamı kurcalıyor. Polisler kendileri

için hiçbir şekilde bir tehdit oluşturmayan silahsız insanların üzerine neden ateş açtı? Bu bir provokasyon gibi görünüyor. Hatta ben bunun gelecek bir operasyonun denemesi olabileceğini düşünüyorum; İsrail hükümeti gitgide daha aleni biçimde İsrailli Arapları kovmayı ve onları Batı Şeria ve Gazze'ye göndermeyi istiyor. Barak gibi işçi partisinin yöneticileri bile, bugün bizi önemli bir stratejik sorun olarak görüyor. Hatta geçenlerde Um el Fahem bölgesini ve çoğunluğu İsrailli Arapların oluşturduğu çevre köyleri, Batı Şeria'daki yerleşimlerle değiştirmeyi önerdi. Herkesin bir fikri var. Bizden oraya buraya gönderilebilecek aptallarmışız gibi söz ediyorlar!

"Tahmin edersiniz; Ekim 2000 tarihi bizim için bir dönüm noktası oldu. O güne kadar, yavaş yavaş İsrail vatandaşları olarak görülebileceğimizi sanıyorduk. Onca ayrımcılığa karşın bu umuda bel bağlıyorduk. Bu katliam bizi bu düşten uyandırdı, bir sorun olduğu anda, birer düşman gibi görüleceğimizi anladık. Batı Şeria'da, Gazze'de yaşayanlara yapıldığı gibi üzerimize ateş açılması, Yahudi nüfusun çoğunluğunun bu şiddeti onaylıyor olması, uzlaşmaya, bütünleşmeye inanan herkes için büyük bir şok oldu. Bu olay, onların bizi vatandaşları olarak değil, dışarıdaki Filistinliler gibi, düşmanları olarak gördüklerinin bir kanıtıydı."

"Dışarıda çok dikkatli olmak zorundayız," diye araya giriyor Ayşe. "Arapça konuşacak olursak, üzerimize saldırıyor ya da en azından bize hakaret edebiliyorlar."

"Bu neredeyse hep böyleydi," diyor babası. "Hatta biz çocukken adımızı söylemeye bile korkardık. On yaşında, iş bulmak için Hayfa'ya gittiğimde, adamın biri bana adını sormuş, ben de beni dövmesinden korkarak Musa demiştim. Bana inanırlardı, çünkü çok güzel İbranice konuşurdum, okulda öğrenmiştim."

"On yaşında çalışıyor muydunuz?"

"Evet, bir *kibutz*'ta tarım işçisi olarak çalışıyordum, bir yandan da okuyordum. Ama sadece ortaokulu bitirebildim," diye belirtiyor üzgün bir tonda.

"Babam olağanüstü bir adamdır!" diye heyecanla atılıyor Ayşe. "Çocukluğundan beri çalışıp çabalayarak sonunda kendi inşaat şirketini kurdu. Ama özellikle o etrafındaki herkese yardım etmeyi çok sever, tanıdığı Yahudiler de buna dahil."

"Peki İsrailliler çocuğunuzu öldürdüğünde, onlara bakışınızda bir değişiklik oldu mu?"

"İsrail polisi ve yetkililerinden nefret ediyorum ama İsrail halkından asla nefret etmem. İçlerinde çok iyi dostlarım var. Ama yine de şu anda ilericilerin suskunluğu karşısında büyük bir hayal kırıklığına uğramış olduğumu söylemeliyim. Batı Şeria ve Gazze'de onca katliamı gerçekleştirenler şimdi neredeler? Gelecekten endişeliyim. Irkçılık, artık genç Yahudilerin eğitiminin bir parçasını oluşturuyor ve bu şeytanları durdurmak için hiç kimse bir şey yapmıyor..."

"Siz olası bir transferden söz ediyorsunuz. Ama İsrail'de ve Filistin'de yaşayan Filistinliler, 1948 deneyimini unutmadıklarını ve direneceklerini söylüyor."

"Neyle? (Adam umutsuz gözlerle bana bakıyor) Neyse direnecekler? Silahsız kendimizi nasıl savunuruz? Askerler bu köye girebilir, hepimizi meydanda toplayıp kamyonlara doldurdukları gibi götürebilir. O demokratik dünya bizim için ne yapar? Hiçbir şey! İsrail'in işgal altındaki topraklarda bütün o sivilleri katletmesini önlemek için hiçbir şey yapmadığı gibi...

"Şaron Irak savaşından yararlanmak istiyor. Çevremizdeki Arap ülkelerinde silahlı çatışmalar olursa, İsrail'in güvenliğini tehdit ettiğimiz gerekçesiyle hepimizi kovabilecek ve kimse de buna sesini çıkarmayacak. Zaten dünyanın dikkati başka tarafa çekilmiş olacak. Kuşkusuz buradaki insanlar direnmeye çalışacak. Kendi toprağımızdayız, mülteci olmak istemiyoruz! Ama her direniş korkunç katliamlara yol açacak!..."

Onu yüreklendirecek sözcükler arıyorum, ama bulamıyorum; kaygılarını, şimdiye kadar konuştuğum Filistinli ve hatta İsraillilerden belki binlerce kez dinledim. Sessizce çayımızı içi-

yoruz. Çevreme bakıyorum, sevgiyle düzenlenmiş bu konforlu evin içini tüm ayrıntılarıyla kaydediyorum. Ve sonunda ben de Hasan gibi, kendi kendime "Daha ne kadar zaman?" diye soruyorum.

Saat gecenin onu oldu. Aile beni taksiye kadar geçiriyor. Yemeğe kalmam için çok ısrar ettiler, ama ertesi sabah erkenden yola çıkmam gerektiğinden, davetlerini reddetmek zorunda kaldım.

"Öyleyse gelecek yıl inşallah!" diyor Hasan Asleh doğrudan gözlerimin içine bakarak.

Çevresine yine sonsuz bir enerji yayıyor:

"Gelecek yıl, söz!" diyorum, ona gülümseyerek.

İnşallah...

İsrailli Arapların en önemli yerleşim birimine; İsa'nın doğumu ve çocukluğunun anısına tapınaklarla kaplanmış ve bir vadi içine kurulmuş eski şehir ile tepelere kurulmuş yeni Yahudi şehri "Nasıra İlith" arasında bölüşülmüş Nasıra'ya dönüyorum.

Kalacak bir yer bulmak için eski şehirde bir tur atmam gerekiyor. Ekim 2000'de İsrail ordusunun on üç Arap göstericiyi öldürmesinden beri, buraya turist gelmez olmuş, dükkânlar boş ve otellerin çoğu kapalı.

Taksi sonunda beni yepyeni bir otelin önünde bırakıyor. Kutsal Yerler'i gören sakin bir oda istediğimi söylediğimde, otel sahibi hüzünlü bir gülümsemeyle bana:

"İstediğiniz odada kalabilirsiniz, üç yüz elli oda var ve tek müşteri sizsiniz!" diyor.

Oteli Ocak 2000'de açtıklarını söyleyerek anlatıyor:

"Ekim ayına kadar doluyduk. Ama olaylardan sonra kimse kalmadı. Oysa artık ortalık çok sakin, ama İsrailli gazeteciler olayları yazmaya devam ediyor. Yabancı ülkelere gitme olanağına sahip Araplar da yavaş yavaş kaçmaya başladı. İsrailliler'in de istediği bu zaten, ister iyilikle, ister zorla burayı boşaltmamız..."

CENİN

Şehit Düşmüş Bir Şehir

Tek müşterisinin de gittiğini görüp üzülen otel sahibinin uyarılarına rağmen, sabah erkenden, Cenin'e[75] gitmek üzere Nasıra'dan ayrılıyorum. Cenin sadece üç saatlik bir yol ve aldığım haberlere göre, şu sıra sokağa çıkma yok.

Fakat şehre birkaç kilometre kala, barikata vardığımızda çok sinirli askerler tarafından durduruluyoruz:

"Geçiş yok!"

"Neden? Şehirde sokağa çıkma yasağı yok ki! Geçmem gerekiyor, gazeteciyim ben!"

75) Nisan 2002'de, Cenin mülteci kampına yapılan saldırıyı bütün dünya basını manşetten vermişti. Kamp on iki gün boyunca işgalci İsrail ordusuna karşı direnmeye çalışmıştı. İsrail ordusunun bu hareketi uluslararası toplumluk tarafından ciddi biçimde kınanmış, hatta bazı sorumlular savaş suçlarından bahsetmekte tereddüt etmemişti.

Bu söylediğimin iyi bir gerekçe olmadığını biliyorum. Burada gazeteciler sevilmiyor, çünkü gazeteciler, onların dünyadan saklamayı ve özellikle, belki de, kendi belleklerinden silmeyi tercih ettikleri şeyleri görüp anlatıyorlar. Bu genç askerlerin çoğunun kendi içlerinde kınadıkları şeyleri... Dolayısıyla gazetecileri, özellikle de Filistinlilerin hepsinin terörist olduğunu anlamadan eleştirilerde bulunan Yahudi düşmanları olarak görülen yabancı basının gazetecilerini engellemek için her yola başvuruyorlar!

İsrail Enformasyon Bakanlığı tarafından usulüne uygun biçimde verilmiş izin belgemi çıkartıp gösteriyorum. Askerler kararsız kalıyor; geçişe izin vermeme emri almışlar, ama yabancı basın üyeleri ilgili kesin bir şey yok.

Bizi bırakmaları için ısrar ediyorum. Sonunda uğraşmaktan bıkıp geçmemize izin veriyorlar, ama bir koşulla: Şoförüm kimlik kartını onlara bırakacak ve dönüşte geri alacak. Şimdi de şoför tereddüt ediyor, bir süre tartıştıktan sonra, beni barikattan geçirmeyi kabul ediyor, ama Cenin'e kadar götürmesi söz konusu değil.

Karşımıza çıkan ilk köyde, yerel minibüsün sahibini buluyoruz; adam barikatın kapanmasıyla birlikte müşterileri azaldığı için bahçesiyle uğraşıyor, bizi görünce kazmasını bir yana bırakıyor:

"Tamam, gidelim," diyor, "her zaman bir yol bulunur nasıl olsa."

Üç kilometre kadar gittikten sonra kadınlı erkekli bir grup tarafından durduruluyoruz:

"Daha fazla gidemezsiniz, askerler bütün yolları kapattı," diyorlar.

Bu sabah Cenin yakınlarında askeri bir minibüse bir saldırı yapıldığını ve on altı kişinin öldüğünü öğreniyoruz. Saldırıyı düzenleyenler komşu köy El Yamun'danmış. Bütün bölge çembere alınmış.

"Tek çaremiz tarlalar arasından geçmek," diyor biri. "Minibüsle bunu yapabiliriz."

Birkaç dakika içinde kendimizi tarlaların ortasında buluyoruz. Ortalık çok sakin, tuhaf, ağır bir sessizlik... sanki doğa bile nefesini tutmuş. Gözün alabildiği uzaklıkta, tek bir canlı görünmüyor, bir köpek bile yok. Arabanın içinde yolcular şakalaşıyor, ama kulakları kirişte, tedirgin oldukları belli: her an bir yerlerden üzerimize ateş açılabilir.

Takip ettiğimiz dar yol çukur ve tümseklerle dolu, şoför küfürler savurarak zikzaklar çiziyor. Aniden duruyoruz; yol kocaman bir yarıkla ikiye ayrılmış, yayan devam etmekten başka çare yok.

Bir saat sonra, ter ve toz toprak içinde, İsrail ordusuna on iki gün direnmiş ve Filistin halkı, ama aynı zamanda bütün Arap dünyası için direnişin sembolü haline gelmiş şehit şehir Cenin'i görüyoruz. Şehrin girişinde, acı bir ironiyle, bir başka dönemin simgesi, boş umutların hüzünlü çağrışımı, bir barış güvercini anıtı tarafından karşılanıyoruz.

Önce hastaneye gitmek istiyorum. Yol boyunca çantamı taşımama yardım etmiş olan bir bey, tereddüt ettiğimi görünce bana eşlik edebileceğini söylüyor. Kendini tanıtarak Cenin Bölgesi Köylü Derneği'nin başkanı olduğunu söylüyor.

"Burada da Gazze'de olduğu gibi binlerce köylünün toprağını mahvettiler," diye anlatıyor. "En küçük şüphede, askerler tankları ve buldozerleriyle geliyor ve sadece kuşkulandıkları kişinin değil, bütün yakınlarının ve genelde bütün köyün topraklarını yağmalıyor, evlerini ve kuyularını yıkıyor, hayvanlarını öldürüyor ve pek çok kişiyi tutukluyor. İntifada'nın başından beri, İsrail, uluslararası hukukun yasakladığı bu toplu cezaları uyguluyor.

"Ayrıca sınırlarımızı kontrol altında tutuyor ve güvenlik gerekçesiyle mallarımızı dışarı çıkarmamıza izin vermiyorlar. Bölge iflas etti. Filistin Yönetimi İsrail'le konuşup bir çare bulmalı. Bu çok hayati bir durum!"

Yönetimin bir çözüm sağlayabileceği fikrine sarılmaya çalışıyor, çünkü durum, umudunu yitiremeyeceği kadar ciddi; ama buna pek inanmadığı da hissediliyor.

Hastaneye vardığımızda, müdürün yeni bir İsrail saldırısı olasılığına karşı acil önlemler almakla meşgul olduğunu söylüyorlar. Bir saat sonra gelirsem, kendisiyle görüşebilirmişim.

Hemen çıkışta büyük beyaz bir bina yükseliyor: El Kudüs Üniversitesi. Kafeteryasına giriyorum, içerisi konuşan ve gülen öğrencilerle dolu, dünyanın herhangi bir üniversitesinde olduğu gibi, canlı, gürültücü, kaygısız görünen bir gençlik. Tek fark: Kızlar ve erkekler ayrı gruplar oluşturmuşlar. Tesettürlü üç genç kızın oturduğu bir masaya yaklaşıyorum; beni gülümseyerek karşılıyorlar.

"Durum hakkında mı konuşmak istiyorsunuz? Hoş geldiniz?"

Gürültülü kantinden çıkıp bir zeytin ağacının gölgesine, alçak bahçe duvarının üzerine oturuyoruz. Suha, Zahire ve İman on sekiz-on dokuz yaşlarında üç genç kız. İlk ikisi komşu köy Kabatiye'de oturuyor, muhasebe okuyorlar, diğeri Cenin mülteci kampından, pedagoji öğrenimi görüyor.

Konuşmaya başlar başlamaz, kızların ne söyleyeceğini merak eden beş-altı delikanlı yanımıza geliyor. Bu şehit düşmüş şehirde, pek çok genç artık intihar saldırılarıyla kendilerini feda etmekten söz ediyor. Bu sadece isyan ve acılarını dile getirme biçimi mi, yoksa daha fazlası mı var?

Süha'nın, konuşmasının coşkusuyla çelişen çocuksu bir sesi var:

"Yaşadığımız bunca şeyden sonra, ben İsrail'e gidip şehit olmaya hazırım!" diyor.

İntihar saldırısı sözüme üçü birden hararetle karşı çıkıyor, çünkü bu intihar etmek değil, Filistin'in davası için canını feda etmektir diyorlar.

"Son olaylarda benim kuzinim öldürüldü," diye devam ediyor Suha. "Evde çocuklar açlıktan ağlıyormuş, kuzinim yiyecek bir şeyler bulmak için dışarı çıkmış. Evin arkasındaki sokaktan gidersem bir şey olmaz diye düşünmüş olmalı... (susuyor, gözyaşlarını tutamıyor, arkadaşı Zahire onun omzunu okşuyor, sonra titreyen bir sesle devam ediyor) Üzerine ateş açmışlar, he-

men mi öldü, yoksa uzun süre can mı çekişti bilmiyoruz. Cesedi günlerce sonra bulunabildi."

Melek yüzlü, sarışın İman da ölümden korkmadığını ve kendini feda etmeye hazır olduğunu söylüyor:

"Bugün hayattayım, ama yarın askerlerin gelip beni öldürmeyeceği ne malum? O nedenle bir intihar komandosu olmayı tercih ederim, hiç değilse ölümüm bir işe yarar, halkıma hizmet etmiş olurum. Bunun için dindar olmak ve öbür dünyaya inanmaya gerek yok! Din, bu belki de yurt sevgisi, ülke sevgisidir. Ölüm korkusu var tabii, ama ölümü seçmek, İsrailli efendinin insafına kalmış köle statüsünden, kurban statüsünden kurtulmak demektir, keyfi yönetimden, yaşamlarımızı istedikleri gibi kullanan İsrailliilerin küstahlığından kurtulmak demektir."

Üsteliyorum:

"Ne zaman bir intihar komandosu saldırısı olsa (beni intihar ve şehitlik arasında seçim yapmaktan ve onların aşırı duyarlılıklarını incitmekten kurtaran bu sözcüğü severek kabul ediyorum) İsrailliler buna çok daha fazla Filistinliyi öldürerek yanıt veriyor. Rakamlar İsrailli bir kurbana karşılık dört Filistinlinin öldürüldüğünü gösteriyor. İntihar komandosu saldırılarının onları geriletmek için iyi bir yöntem olduğuna emin misiniz?"

Arkamızda bir erkek öğrenci isyan ediyor:

"Ülkemiz işgal edildi, hiçbir şey yapmadan duralım mı yani?"

Coşkusu umutsuzluğuyla aynı oranda; acısını hissetmemek için insanın taş olması gerek. Onu anladığımı göstermek için başımı sallıyorum, ama yine de üsteliyorum:

"Anlaşmaya çalışmak, pazarlığa oturmak daha gerçekçi olmaz mı?"

"Hangi pazarlık?" diye hararetle karşı çıkıyor Zahire, ciddi yüzlü, uzun boylu bir kız. "İsrailliler pazarlığa oturmak istemiyor ki, çünkü o zaman bize topraklarımızı geri vermek zorunda kalacaklarını biliyorlar. Görüşme fikrini ortaya atıyorlar, ama uluslararası baskı onları ne zaman masaya oturmaya zorlasa, her

şeyi bozmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Kanıt mı istiyorsunuz? Onlarca verebilirim! Mesela geçen kış, Şaron görüşmelere yeniden başlamak için bir hafta sükûnet istiyordu. 16 Aralık 2001'de Arafat ateşkes ilan etti, aşırıcıları da buna uymaya ikna edebilmişti. Yirmi dört gün boyunca sükûnet hüküm sürdü. Fakat 14 Ocak'ta İsrailliler, Raed El Karmi'yi, bölgesinde asayişi sağlayan Tul Karm El Aksa birliğinin liderini öldürdü! Birkaç ay sonra, 22 Temmuz'da, İngilizlerin gözetiminde sürdürülen gizli görüşmeler sonuçlanmak üzereyken, Hamas'ın dini lideri Şeyh Ahmet Yasin saldırıları durdurmayı kabul etmişken, gece vakti Gazze'de bir eve atılan bir bombayla Hamas liderlerinden Salah Şehada ve dokuzu çocuk olmak üzere çok sayıda sivil öldürüldü. İsrail hükümetinin iyi niyetine inanmamızı nasıl beklersiniz?"

Bir delikanlı öfkeyle araya giriyor:

"İsrail'de biri ölse, bütün gazeteler ondan bahsediyor, bizimkilerin ise öylesine lafı ediliyor. Geçenlerde Cenin'de yirmi yaşındaki kuzenim öldürüldü, bırak eline tüfek almayı; taş bile atmış değildi."

Dikkat ediyorum da bu gençler İsrailliler tarafından öldürülmüş yakınlarından söz ederken, onların eylemci olduğunu, hatta taş attıklarını bile söylemeye cesaret edemiyor. Bütün Filistinlileri mezbahaya götürülen koyunlar gibi göstermek istiyorlar, çünkü öyle bir propaganda var ki kendilerini nereye oturtacaklarını bilemiyorlar. "Falanca taş attı" deseler, dünyanın, bunun onu öldürmek için yeterli bir neden olduğunu düşünmesinden korkuyorlar.

İsrailli bir dostumun, Michel Warchawski'nin[76] bana söylediklerini anımsıyorum:

"İsrail'in vahşet ve aşağılamalara dayanan ahlaksız tutumu, daha önceki işgal ve istila tarihini silip götürüyor. Yetkililer taş atılmasını bahane gösterip "Bize saldırıyorlar, kendimizi savun-

76) Michel Warchawski 1968'den beri İsrail-Filistin barışı için mücadele eden bir militan ve Kudüs Alternatif Enformasyon Merkezi'nin başkanıdır.

mak zorundayız," diyorlar, ama bu saldırının çok daha büyük bir saldırıya verilmiş çok küçük bir yanıt olduğunu söylemiyorlar. Yaptıkları o kadar akıl almaz ve korkunç şeyler ki, olayları en başından değerlendirdiğinizde, inanamıyorsunuz; güç ve eylemlerin dengesizliği o kadar büyük ki, dünyanın bu kadar açık bir haksızlığı nasıl görmediğini anlayamıyorsunuz. Ama tabii Filistinlilerin sesini duyurma konusunda yetersiz olduğunu, oysa İsrail'in medyayı yönlendirme ve propaganda konusunda bir numara olduğunu unutmamak gerek.

"Bunu anlamak için Camp David'in başarısızlığının nasıl aktarıldığını görmek yeterli; bütün suç 'Barak ona her şeyi sunduğu' halde, kabul etmeyen Arafat'ın üstüne yıkılmıştı! Bir sene boyunca bu söylendi; bir yıl sonra Bill Clinton'un Ortadoğu özel temsilcisi Robert Malley ve İsrail delegasyonunun üç üyesi -Oded Eran, Amnon Lipkin-Shahak ve Ami Ayalon bu resmi ifadeye itiraz etti. Ama çamur yapışmıştı bir kere. Artık herkesin kafasında Barak'ın ifadesi vardı."

Zayıf yüzü ince bir sakalla çevrilmiş, otuz yaşlarında bir adam biraz geride oturmuş bizi dinliyor. İngilizce öğretmeni, onun gerçek bir fedai olduğunu söyleyen çocuklar onu konuşmaya zorluyor. Ona kimliğini gizleyebileceğini söylediğimde, "Artık orada değilim," diyerek gülmeye başlıyor.

Ahmet Fayed, 1948'de Affula köyünden kaçmak zorunda kalmış bir ailenin çocuğu olarak, Cenin mülteci kampında dünyaya gelmiş.

"Geçen nisan, son istila sırasında iki erkek kardeşimi kaybettim. Biri Oslo Antlaşmaları uyarınca kurulan Filistin emniyet örgütünde polisti, İsrail polisiyle birlikte asayişi sağlamaya çalışıyordu. İsrail ordusu, ilk iş olarak polis merkezini bombaladıktan sonra Merkava tankları ve buldozerlerle kampa girdiğinde, silaha sarılıp kendi insanlarını savunmaya çalışmaktan başka ne yapabilirdi? Onu gözümün önünde öldürdüler... Diğer kardeşim beden-

sel özürlüydü. İstilanın sekizinci günü, sabahın beşinde evimize yangın bombaları attılar. Acceleyle evden çıktığımızda bir buldozerin üzerimize geldiğini gördük. Annem, 'Durun, evde bir özürlü var, bari onu çıkaralım!' diye bağırdı ama buldozer ilerlemeye devam etti. O zaman İbranice bilen bir komşumuz araya girip subaya kardeşimi almamız için bir şans versin diye yalvardı. Subay kabul etti. Annemle kız kardeşim içeri girer girmez, buldozer yeniden ilerlemeye başladı ve duvarları yıktı. Biz bağırıp çağırdık. Annem ve kız kardeşim canlarını zor kurtardı, kardeşimi alamamışlardı, kardeşim yıkılan duvarların altında kalmıştı..."

"İki gün canlı kaldı," diye devam ediyor boğuk bir sesle. "Çığlıklarını duyuyorduk, yardım istiyordu. Kazmalarla, elimizle toprağı kazıp onu kurtarmak için her şeyi yaptık. Sonunda sesi kesildi... Şu ana kadar cesedini bulamadık; kazdık, kazdık, kazdık, o kadar kazdık ama bulamadık... "

Bir süre sessiz kalıyor, sonra zor duyulur bir sesle devam ediyor:

"O işgal sırasında, iki kuzenimi ve en iyi üç arkadaşımı da kaybettim. Bugün kuzenimin cesedini bekliyoruz, hiçbir eyleme karışmamış, altmış yaşlarında, sevgi dolu, çok tatlı bir adamdı. Askerler kampa girdiğinde, çocuklarıyla birlikte evinde oturuyormuş. Onu yakalamışlar ve işkence etmeye başlamışlar, sırf benim kuzenim olduğu için. Sonra onu hapishaneye götürüp işkenceye orada devam etmişler. Üç gün önce, bir İsrail hastanesinden onun öldüğünü bildiren bir kâğıt geldi. Bir küçük kardeşim daha var, şimdi Ramallah yakınlarında Ofer askeri kampında hapiste. İki aydır sorguya çekiliyor. On beş gün önce biri onu görmüş; o günden beri de hiçbir haber yok."

Hafifçe doğrulup gözlerini gözlerime dikiyor:

"Ama özgür kalacağımız güne kadar mücadelemizi sürdüreceğiz, başka çaremiz yok. Bu savaş iki iradenin savaşı. Biz yenildiğimizi kabul etmedikçe, kazanamazlar. Hatta bizim taşımıza, kırık dökük tüfeklerimize karşı en modern silahları kullansalar

da, sonunda biz kazanacağız, çünkü bize göre biz haklıyız. Bu, iki anlayış arasında bir savaş: Bir yanda, insanlık anlayışı, temel insan hakları ve özgürlük savaşı, diğer yanda Yahudi halkının seçilmiş olduğunu söyleyen ve dolayısıyla onun kendini diğer halklardan üstün görmesini sağlayan Siyonizm. Hatta 'İsrailli Araplar' dedikleri Filistinli vatandaşlar bile onların gözünde onuncu sınıf vatandaş. Dinsel ayrımcılık, onların demokrasileri bu mu?"

"Fakat görüşmeler bütün bu ölümleri engelleyemez mi?"

"Oslo görüşmeleriyle birlikte, biz iki devleti, yan yana barış içinde yaşayacak bağımsız bir Filistin ile bir İsrail devletini kabul etmiştik. Son olaylar bizim ne kadar saf olduğumuzu ve İsrail'in bağımsız bir Filistin devletini hiçbir şekilde istemediğini ortaya koydu."

"Bu intihar saldırılarının size karşı tepkiyi arttırdığını düşünmüyor musunuz, çünkü bu şekilde en ılımlı İsrailliler bile size karşı cephe almaya başladılar."

Ahmet bir yılan tarafından sokulmuş gibi dikiliyor:

"Ilımlılar, onlardan bahsedelim! İsrail Barış Hareketi neredeydi? Bu işgal sırasında neredeydiler? Ben o harekete inanmıştım. Onlarla ilişkilerim bile olmuştu. Ama bize ihanet ettiler. Sessizlikleriyle Şaron'u desteklemiş oldular.

"Bir noktayı iyi anlamak zorundasınız; umutsuzluk yüzünden, çok acı çekildiğinden intihar komandosu olunmaz. Bu ayrı bir eylem değil, bu bir savaş eylemi, adalet ve saygınlık istemek için yapılmış politik bir eylem. İntihar komandosu davranışı, bombalar atan ve binlerce kişiyi öldürüp sakat bırakan ya da Hiroşima'da radyasyona maruz kalmış insanlar gibi, binlerce kişinin ömür boyu hasta olmasına yol açan Amerika'nın politikasından daha az zararsız, daha az kanlı bir eylem. Başka mücadele araçlarımız olsa, intihar eylemlerini bırakmaya hazırız. Kısa süre önce bir Hamas liderinin dediği gibi: "Bize de F-16'lar verin, canlı bombaları bırakalım."

Küçük grubumuzun yanına iki delikanlı geliyor.

"Ordu birazdan şehri kuşatacak, dönseniz iyi edersiniz," diyorlar.

Ahmet kalkıyor, olağanüstü sakin, yaklaşan tehlike, hatta ölüm tehlikesi umurunda bile değil.

"Pekâlâ, ben sizden ayrılıyorum, kampa gitmem gerekiyor. Kamp yerle bir edildi, ama herkes hâlâ orada. Savaşmaya karar verdiler, ölülerinin intikamını almak istiyorlar."

O gittikten sonra, İman'a dönüyorum:

"Şimdi kampa dönmeyeceksiniz değil mi! Bu çok tehlikeli. Neden arkadaşlarınızın evinde kalmıyorsunuz?" diye soruyorum.

Teklifim onu rahatsız etmiş gibi görünüyor:

"Hayır, eve dönmek istiyorum. Ne olursa olsun yakınlarımla birlikte olmayı tercih ederim, kendimi sorumlu hissediyorum," diyor.

Çevremizdeki delikanlılar gülümsüyor:

"Bu imkânsız, geleneğe göre bir kız, özellikle geceleri evinde olmalıdır."

Bir genç kızın âdetlere uymak adına yaşamını tehlikeye atmasının bu genç horozlara pek normal geldiğini görerek:

"İyi ama bir arkadaşının evinde kalacak," diye itiraz ediyorum.

Yaptıkları açıklamalardan, o bir arkadaşın erkek kardeşleri olduğunu ve geceyi onlarla aynı çatı altında geçirmenin bile kızın adının çıkmasına yeteceğini anlıyorum. Bu savaş, tehlike, vahşet zamanlarında bile, kadınların yaşamı hâlâ dar bir iffet düşüncesine feda edilebiliyor...

Henüz hiç kamp görmediğim için, bir an önce Cenin'den ayrılıp tehlikeden birkaç kilometre uzakta olan köyüne dönmek isteyen tercümanımın itirazlarına rağmen, İman'a eşlik etmeye karar veriyorum.

Kampın merkezi artık sadece bir döküntü yığını. Top mermileriyle delik deşik edilmiş ya da yarılmış ev iskeletleri yok, yıkıldı yıkılacak duvarlar yok. Ben bunları, 1982'de'deki İsrail istilası sırasında Beyrut'ta ya da Ruslar tarafından aylarca bombalanmış Çeçen başkenti Grozni'de görmüştüm. Ama burada gördüğümüz şey başka bir şey; sanki kudurmuş bir dev gelip düşmanının yurdunu, yaşamını oluşturan her şeyi sistemli bir biçimde un ufak etmiş, onun izlerini ortadan kaldırmak, onu tanımasını, anımsamasını sağlayacak her şeyi yok etmek istemişti. Geride kalan tek şey, artık sadece farelere ev sahipliği yapabilecek moloz yığınlarıydı. Yakıp yıkma isteğinin dışında, burada, bir halkı, yaşantısına varıncaya dek inkâr etme isteği vardı.

Çatışmadan iki ay sonra bile ortalık sapsarı bir toz bulutuyla kaplı ve adını koymak istemeyeceğiniz bir koku havayı nefes alınmaz bir hale getiriyor. Bir İsrail gazetesi, kamp merkezinde büyük bir zevkle yetmiş iki saat boyunca durmadan çalıştığını anlatan, buldozerini içinde insanların oturduğunu bildiği evlerin üzerine sürmekle ve evleri iyice ezip yıkıntıları toz haline getirmekle övünen ve böylece Filistinlilere güzel bir futbol sahası armağan ettiğini söyleyen zorbanın öyküsünü yayımlamıştı!

Tepemizde Apaçi helikopterleri turluyor.

Kampta korku ve şaşkınlık son haddinde. Hepsi sokak örtülerine bürünmüş ev kadınları, dükkânların bulunduğu ana caddeye doğru koşuyor ve ellerinde yumurta tabaklarıyla geri dönüyor; çocuklar da, bacaklarından tuttukları gıdaklayan tavuklarla birlikte onların peşinden geliyor. Fırın tam bir istilaya uğramış, ekmek piramitleri güneşte kalmış yağ gibi eriyor. Herkes olabildiği kadar hazırlık yapmanın peşinde. Helikopterlerin onlara her an ateş edebileceğini deneyimle biliyorlar, ama bu tehlikeyi göze almak zorundalar. Son sokağa çıkma yasağı kırk gün sürmüş, millet açlıktan kırılmış ve sokağa çıkma yasağına karşı gelmeye cesaret edenlerin çoğu öldürülmüş. Bir sabah çocuklarının ağlamasına daha fazla dayanamayıp ekmek yapmak için evden çıkan

şu fırıncı gibi. Askerler onu sokak ortasında vurmuş, kimse yardımına koşamamış. Adam orada kan kaybından ölmüş.

Kampın girişinde, birkaç genç, trajik birer kahraman gibi, ellerinde kalaşnikoflarla halkını savunmaya hazırlanıyor. Ellerindeki gülünç silahlarla, helikopterler, zırhlı araçlar karşısında ne yapabilirler? Onlarla konuşabilmeyi fazla ummadan (çünkü bu genel panik içinde bunun hiç de uygun bir zaman olmadığını biliyorum), onlara yaklaşıyorum. Fakat şaşırtıcı biçimde beni kabul ediyorlar. Yüreklerindeki şeyi söylemek istiyorlar, bunun belki de son şansları olduğunun farkındalar.

"Şöyle duvar arkasına geçelim, burası çok tehlikeli, helikopterler bir tüfeğin parıltısını görür görmez ateş ederler."

Üç kişiler; ikisi sosyal bilimler öğrencisi, biri çiftçi. Yirmi beş yaşlarındalar. Yabancı gazetecinin önünde cesur ve kararlı görünmeye çalışıyorlar:

"Onları bekliyoruz. Cenin'i savunmak için gizli planlarımız var. Girişlerini engellemek için caddeyi mayınladık. Bazı gazetelerin ileri sürdüğü gibi evleri değil, caddeyi. Kendi insanlarımızı nasıl öldürebiliriz?" diye öfkeleniyorlar.

"Kaç savaşçınız var?"

"Çok! Hepsi kampın içine dağılmış durumda."

Aslında çok azının elinde taştan başka bir silah var. Çoğu kırk gün süren kuşatma sırasında ya öldü, ya yaralandı ya da tutuklanıp hapsedildi. Kalanlar da kaybedecek bir şeyleri olmayan, canlarını vermeye hazır birer savaşçı.

"İsrail ordusunun girişini durdurabileceğinize gerçekten inanıyor musunuz?"

Şefleri gibi görünen, yanık tenli ve cılız bir kurda benzeyen genç, El Fetih'in gençlik hareketi "Tanzim"in bir üyesi. Birinci İntifada sırasında tutuklanıp altı yıl hapis yatmış.

Sorumu her şeyin farkındaymış gibi bir gülümsemeyle "Oyun oymamaya ne gerek var?" diye yanıt veriyor:

"Öleceğimi biliyorum; bugün olmazsa, yarın ya da bir ay sonra, ne fark eder? Fark eden şey, ne şekilde öleceğim; bir savaşçı gibi vuruşarak mı, yoksa bir korkak gibi bir evin içinde kendimi korumaya çalışarak mı?"

Hiçbiri boş hayaller kurmuyor, İsrail'in gücü karşısında hiçbir şey yapamayacaklarını biliyorlar, artık uluslararası topluluğun müdahalesine de inanmıyorlar. Ama tutuklanıp işkenceyle ölmektense, düşmana çok az da olsa kayıplar verdirerek, silahlarıyla savaşarak ölmeyi yeğliyorlar.

Cenin semalarında F-16'lar daireler çizerek yaklaşıyor. Arabası olanlar, ailelerini, birkaç gün ya da birkaç hafta hayatta kalabilmeleri için gerekli yiyecek ve malzemelerle ve yer döşekleriyle birlikte arabaya tıkmış, bir klakson vaveylası içinde şehirden kaçmaya çalışıyorlar.

Ama ben hastanenin başhekimini mutlaka görmek istiyorum. Tercümanım Salah homurdanarak beni izliyor. Doğulu bir erkek olarak, korkusunu göstermek istemiyor; ama kendilerine yakıştırılan imaja da içinden küfrediyor olmalı... neden Filistinlilerin hepsi kahraman olmak zorunda?

Doktor Ebu Halil beni hastanenin en üst katındaki geniş odasına kabul ediyor. Yüzünden iyilik ve saflık akan kırklarında yakışıklı bir adam. Pediatri cerrahisi eğitimini Cezayir'de aldığı için çok güzel Fransızca konuşuyor. Cenin'e 1993'de gelmiş. Görüşmemiz boyunca şehrin tepesinde uçan helikopterlerin gürültüsünü duyuyoruz.

"Şu son iki yıla kadar Cenin'de önemli bir sorun yoktu. Cenin İsrailli Arapların gelip alışveriş yaptığı önemli bir tarım ve ticaret merkeziydi, çünkü normal zamanlarda, yani barikat falan yokken, Hayfa ve Nasıra'dan pek uzak sayılmayız.

"Ama burada da insanlar artık görüşmelere inanmıyordu. Durum bir yıl önce, peş peşe gelen İsrail baskınlarıyla birlikte gerçekten kötüleşmeye başladı ve sonunda bu korkunç kuşatma

oldu. Elli dört ölüden bahsediliyor, ama atılan füzelere, çarpışmaların şiddetine, ortalıkta gezen onca zırhlı araca bakarsak, bence sayı çok daha yüksek olmalı. Ben yıkıntı ve molozların altında kalan olan ölüler olduğunu düşünüyorum. Bunu söylüyorum çünkü morgumuzda çeşitli yerlerde bulunmuş ve kimsenin gelip istemediği kadavralar var, bu da bütün ailenin öldürülmüş olduğu anlamına geliyor. Ayrıca İsrailllilerin kadavraları yanlarında götürdüğüne ilişkin tanık ifadeleri ve ipuçları da var. Fakat ölü sayısından daha da korkunç olanı, yaralıların can çekişerek ölüme terk edilmeleri. Bu, uluslararası mahkemelerde yargılanması gereken bir insanlık suçudur.

"On iki gün boyunca kampa kimsenin girmesine izin vermediler. Kızılay ve uluslararası Kızılhaç içeri girip yaralıları tedavi etmelerine izin vermeleri için askerlere yalvardı. Bizim hastanenin kapısından çıkmamız bile yasaktı. Penceremden askerlerin tutukladıklarını meydanda toplayıp onları soyunmaya zorladıklarını ve dövdüklerini görüyordum. Aynı şekilde yaralıları da orada toplayıp o haldeyken dövüyorlardı.

"Bir doktorun yaralıların bu şekilde acı çektiğini görüp de hiçbir yapamaması karşısında neler hissettiğini size anlatmam mümkün değil. Hastane bomboştu ve birkaç metre ilerinizde yaralılar kan kaybından ölüyorlardı!

"Ancak beşinci günün sonunda Kızılhaç'la birlikte kampa yaklaşma izni alabildik. Üç ağır yaralıyı kaldırıp ambulansa koyduğumuz anda, askerler ambulansımıza 'el koyup' can çekişen adamları hapishaneye götürdüler! Bizi de silah zoruyla hastaneye götürdüler.

"Hatta bir gün, birkaç doktor ve Kızılhaç delegesiyle birlikte toplantıdayken pencereden bize ateş ettiler."

Yerinden kalkıp duvardaki mermi izlerini gösteriyor.

"Ama tek yaptıkları tehdit etmek değildi. Kızılay'ın başkanı Doktor Halil Süleyman'ı, o müthiş insanı öldürdüler. İsrailllilerden izin almış ve yaralıları toplamak için Kızılhaç'la birlikte

kampa gitmişti. Bulduğu küçük bir kızla birlikte bir ambulansın içindeydi. İsrailliler ambulansın içine bir yangın bombası attı, diri diri yandı. Çığlıklarını duyuyorduk, yardım istiyordu, ama askerler yaklaşmaya kalkışan herkese ateş ediyordu. Daha sonra, her zamanki gibi, bunun yanlışlıkla olduğunu söylediler..."

Telefon çalıyor, doktor Ebu Halil uzun uzun konuşuyor, karşısındaki kişiyi rahatlatmaya çalıştığı hissediliyor.

"Çocuklarım," diyor telefonu kapatırken "Çıldırmışlar. Biri on, diğeri on üç yaşında, helikopter seslerinden korkuyorlar. Bu onlar için çok daha zor..."

"Zamanınızı aldığım için çok üzgünüm, daha yapacak çok işiniz olmalı, izninizle ben kalkayım."

"Hayır; yapacak bir şey kalmadı, gaz, su, aletler, her şey tamam. Şu an hastanemizde otuz doktor var. Geçen sefer askerler oksijen aygıtımızı parçaladılar, ama bu kez bir güvenlik sistemini devreye soktuk. Bütün bunlar tabii dışarı çıkabilmemize bağlı..."

Helikopter sesleri yaklaşıyor, telefon yeniden çalıyor. Çocuklar babalarını istiyor. Gitme vakti.

Doktor Ebu Halil beni geçirmek için yerinden kalkıyor. Son derece üzgün görünüyor:

"Avrupa'nın yardımına fazlasıyla güvenmiştik, ama kimse İsrail'e karşı çıkmaya cesaret edemiyor, çünkü İsrail, politikasına yapılan eleştirileri Yahudi düşmanlığıyla özdeşleştirmeyi başardı. Avrupalı aydınlar bu şantaja nasıl boyun eğiyor? Şaron'un ordusunun peş peşe işlediği cinayetler karşısında nasıl sessiz kalabiliyorsunuz? Avrupa'nın hümanist geleneğine ne oldu?"

Görüşmemiz sırasında, tercümanım Salah bizi şehirden çıkaracak bir araç bulmayı başarmış. Onu birkaç önlem alarak şehirde kalmaya ikna etmeye çalıştım. Bana alaycı bir bakış atarak haftalarca burada mahsur kalmak istiyorsam kalabileceğimi, ama her halükârda onsuz kalmam gerekeceğini söyledi. Son insanlar-

la birlikte Cenin'den ayrıldık. Yarım saat sonra tankların şehri kuşattığını öğrenecektik.

Bir Hıristiyan köyünde, parfümcü bir imam

Küçük toprak yollardan geçerek eski bir Bizans sitesi üzerine kurulmuş, aşıboyalı taş evleriyle şirin mi şirin Zababdeh köyüne ulaşıyoruz. Cenin'den sadece on beş kilometre uzaktayız, ama burası sanki başka bir gezegen. 1967 işgalinden sonra Hıristiyanlar'ın bir kısmı başka ülkelere gitmiş ve onların yerine Müslüman mülteciler gelmiş olsa bile, burada nüfusun çoğunluğunu Hıristiyanlar oluşturuyor. Ama herkes birbiriyle hoşgörü içinde yaşıyor. Köyde bir Katolik, bir Ortodoks, bir Protestan ve bir Doğu kilisesi var; her kilisenin yanında da kendi okulu, tabii bir de cami var.

Latin kilisesine ait okulun bahçesine giriyoruz; rehberim bu okulda okumuş. Şapelin yanında siyah giysili, yüzü beyaz bir örtüyle çevrilmiş ufak tefek bir rahibeyle karşılaşıyoruz. Bizimle konuşmakta bir sakınca görmüyor ama adının verilmesini de istemiyor.

İsrail'in kuzeyinden gelen bir Filistinli, yirmi yıldır işgal edilen topraklarda yaşıyor.

"Bazen Şaron'dan da, Bush'tan da nefret ediyorum," diye itiraf ediyor, "ama sonra kendimi kızarak, Tanrı onlara yardım etsin diye dua ediyorum. Artık elimizden dua etmekten başka bir şey gelmiyor, durum korkunç. İsrail'in, toprakları vermek gibi bir niyeti olmadığından eminim. Görüşmeler de süreyi uzatmak için bir bahaneden başka bir şey değil. İsrailli yöneticilerin, eğer böyle devam ederlerse asla barış olamayacağını, çünkü şiddetin sadece şiddeti doğurduğunu tüm yürekleriyle anlamaları için dua ediyorum."

Köyü gezerken, yolumuza çok eski ama çok güzel bir Bizans kilisesinin kalıntıları çıkıyor; şimdi ahır olarak kullanılıyor gibi

görünüyor. "Bir gün barış ve refah içinde yaşayabilmek ve burayı restore edebilmek en büyük hayalim," diye mırıldanıyor rehberim.

Sonunda küçük bir caminin önüne geliyoruz. Hâlâ genç bir imam bizi karşılayıp çay içmeye davet ediyor. Bizi bir odaya alıyor. Odanın içi masalarla dolu ve bütün masaların üstü *Chanel 5, Diorissimo, Cabochard, Shalimar* gibi ünlü Fransız markalarını tanıdığım her renk ve her biçimde parfüm şişeleriyle kaplı; aklınıza gelebilecek bütün markalar var...

İmam şaşkınlığım karşısında gülüyor:

"Evet, gördüğünüz gibi parfüm yapıyorum. Bu benim hobim, aynı zamanda hayatımı da böyle kazanıyorum. Kokuları yeniden oluşturuyorum. Esansları Fransa'dan getirtiyorum (duvar dibine dizilmiş Argeville etiketli alüminyum kapları fark ediyorum), sonra da onları karıştırıyorum. Lisede kimya öğrenmiştim, yani elimde esanslar olmasa bile, onları kimyasal olarak kendim yapabilirim. Var olan bir parfümü yapabilmek için, elimde bir örneğinin olması ve onu oluşturan kokuları bulmam gerekiyor. Ama benim asıl tercihim müşterimin isteğine göre parfüm hazırlamak, biraz baharatlı, biraz çiçekli, biraz meyveli... Müşterim yasemin, sümbülteber ve ağaç kokusu karışımı bir şey isterse, bunu yaparım. Benim için bir tutku bu. Çevre köylerden çok müşterim var. Doğuda kadınlar kadar erkekler de kokuya düşkündür, binlerce yıllık bir gelenektir bu."

Ağzım açık, onu dinliyorum. Parfümcü bir imamla karşılaşacağım dünyada aklıma gelmezdi, üstelik savaş halindeki Filistin'in göbeğinde! Bana buluşlarından bazılarını koklatmak için ayağa kalkıyor. Yüzünün acıyla kasıldığını görüyorum ve yürümekte zorlanıyor.

"Bir İsrail hapishanesinde omurgam kırıldı," diyor. "1993'te, Birinci İntifada sırasındaydı, o zaman buradan beş kilometre uzaktaki köyümde, Sirir'de imamlık yapıyordum. Kuzenim iki yıl önce bir barikatta öldürülmüştü. Kimlik kartını çı-

kartmaya hazırlanıyormuş, askerler silahını çıkardığını sanıp onu vurmuş...

"Bir gece askerler evimi bastı, eşimi ve çocuklarımı dövdüler, benim karnıma bir kurşun sıktılar, evimi yaktılar. Sonra beni hapishaneye götürdüler, bir yıl hapiste tuttular ve öyle çok dövüp işkence ettiler ki sırtım artık tutmuyor. Bir kuşak sanıyorum, ama yürürken, hatta otururken bile acı veriyor. Bütün sebep vaazlarımda işgale karşı çıkmış olmam."

"Görüşmelerin başarılı olabileceğine inanıyor musunuz yine de?"

Latin kilisesinin rahibesiyle ve konuştuğum bütün Filistinliler'le aynı yanıtı veriyor:

"İnanmıştım, ama artık inanmıyorum."

Cenin'den Ramallah'a

Cenin'de tam da beklendiği gibi, sokağa çıkma yasağı belirsiz bir süre için konuldu, şehrin tüm girişleri tutularak şehre giriş tamamen yasaklandı.

Geceyi tercümanım Salah'ın ailesinin evinde geçirdikten sonra, Ramallah'a dönmeye karar veriyorum. Beni almayı ve büyük barikatlardan uzak durarak tenha yollardan götürmeyi kabul edecek bir taksi bulabilirsem tabii. Şans bu kez benden yana; birkaç aydır Zababdeh'den çıkmayan Ebu Salah, bir yakınının Ramallah civarındaki cenaze törenine gitmeyi düşünüyor. Birlikte gideceğiz. Taksi şoförünü ikna etme işini o üstleniyor; şoförün onu reddetmesi söz konusu değil, ne de kuzeninin oğlu.

Aslında ne zaman bir şehirden diğerine gitmek istesem, ba-

na yol arkadaşlığı edecek bir Filistinli buluyorum. Buna karşılıklı yardım da diyebiliriz; onlar buraların yabancısı olarak benim güvenilir bir yolculuk yapmama yardım ediyorlar, ben de onların güvencesi oluyorum; ya da en azından onlar öyle düşünüyor. Askerler yanlarında yabancı bir tanık, özellikle bir gazeteci varsa, insanlara kötü davranmaktan çekiniyorlar.

Şafak vakti. Duru bir gökyüzü. Yol, ince servilerle kaplı tepelerin arasında kıvrılarak gidiyor, her şey çok sakin ve çok güzel. Vadinin içinde küçük bir dere kıvrılarak akıyor.

Yolda mavi önlükleri, sırtlarında okul çantalarıyla çocuklara rastlıyoruz; esmer ve sarışın çocuklar, uzun saçları bukle bukle salınmış ya da basit beyaz bir örtüyle örtülmüş kızlar, el ele, kol kola güle oynaya okullarına gidiyorlar. Buradaki kadınların ona yakın çocuğu var, hatta bazen daha da fazla; Filistin'in geleceğini oluşturan çocuklar.

Nablus'u sağımızda bırakarak Ürdün vadisine doğru dönüyoruz. Aniden ileride bir barikat görüyoruz. Arabaya hissedilir bir endişe egemen oluyor. Altı kişiyiz; yola çıktığımızdan beri tespih çekip dua mırıldanan Filistinli Hıristiyan bir hanım, Ebu Salah ve en küçük oğlu, bir de Ramallah'a gitmek isteyen takım elbiseli, kravatlı bir avukat. Herkes nefesini tutuyor.

Bizi kontrol eden genç asker, yanık tenli ve güler yüzlü; yolcularla şakalaşıyor. Rahatsız olduğu ve keyfimizi kaçırmamak için elinden geleni yaptığı hissediliyor. İki dakika sonra tekrar hareket ediyoruz.

Arabada herkes öyle bir rahatlıyor ki yüksek sesle konuşmalar ve gülüşmeler başlıyor. "İsrailli bir Arap olmalı" diyorlar. Aslında bir Dürzi olmalı, çünkü İsrail'deki diğer Araplar askere alınmıyor, ama bana göre o işgale karşı olan ve kendisine verilen görevden biraz utanç duyan bir Yahudi de olabilir pekâlâ. Bu sözlerime, şu son iki yılın Filistinlilere Yahudilerden iyi bir şey beklenmeyeceğini öğrettiği yanıtıyla karşılık veriliyor.

Hıristiyan hanım yolluğunu çıkarıp hepimize ikram ediyor; bir şampanya patlatılamasa da, olayı kutlamak gerekiyor.

Sarp ama iyi asfaltlanmış bir yolla Filistin tepelerine tırmanıyoruz. Bu yükseklikte bir şey ekip dikmek olası değil, tepeler ancak keçilerin işine yarayabilecek böğürtlen ve çalılıklarla kaplı. Dikenli tellerle çevrili, vadiye hâkim bir yerleşim bizi gözetliyor gibi görünüyor. Arabada Ebu Salah herkesi kahkahaya boğan hikâyeler anlatıyor. Filistinliler gülmeyi seviyor; en kötü durumlarda bile şaka yapabiliyorlar. "Bu bizim emniyet supabımız," diyorlar. "Gülmek zorundayız, yoksa çıldırırız."

"İsrail çevre köylerden binlerce dönüm toprağı gasp etti," diyor bana Abu Salah. "Bir de diyorlar ki: 'Barış istiyoruz'; istiyorlar tabii, aslında her şeyi istiyorlar: toprağımızı, dağlarımızı ve onların üstüne bir de barışı!"

İkinci barikata ulaşıyoruz. Aşağıdaki tarlada, mavi devedikenleri arasında, çadırlarını kurmuş Bedevi aileler sürülerini otlatıyor. Bu huzur dolu dinginlikle birkaç metre ileride, kum torbalarının arkasından arabalara nişan alan tepeden tırnağa silahlı askerler arasında çarpıcı bir zıtlık var.

"Her yerde askeri karargâhlar varken, şehirlerin etrafını kuşatan tanklar ve zırhlı araçlar istedikleri zaman şehre girerken, bağımsız bir ülkenin varlığına nasıl inanabilir?" diye homurdanıyor Abu Salah.

Barikatı geçtikten sonra, sağa dönerek Kudüs-Tel Aviv yoluna sapıyoruz; Celile'nin yeşil manzarasından çok farklı, yer yer böğürtlenlerle kaplı, kuru ve kayalık bir manzara.

Hangi yolların kapalı, hangi şehre girişin yasak olduğunu öğrenmek için radyoyu dinlerken, Ramallah'ta yeniden sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini duyuyoruz. Tabii bir de Arafat'a atılan fırçalar; İsrail her intihar saldırısından doğrudan Arafat'ı sorumlu tutuyor, saldırı köktendinci kesimlerce üstlenildiğinde bi-

le ve FKÖ'nün başkanı İsrail'in içindeki saldırıları sürekli olarak kınadığı halde.

Anayoldan ayrılıp 'daha emin' görünen bir dağ yoluna sapıyoruz, bir boğazı geçip tekrar vadiye iniyoruz. Haziran ayındayız. Çevremizde köylülerin orakla biçtiği buğday tarlaları, eşeğe binmiş şalvarlı yaşlı bir Filistinli ve yol kenarında yanmış bir araba görüyoruz.

Ramallah barikatında bir asker beni uyarıyor:

"Girmeyin isterseniz. Şehir birazdan bir haftalığına kuşatılacak ve hiç kimse, diplomatlar ve gazeteciler bile dışarı çıkamayacak."

"Ne zaman kuşatacaksınız?"

"Tam olarak bilmiyorum, ama yakında."

Aylarca Ramallah'ta mahsur kalmış arkadaşlarımla vedalaşmaya kararlıyım. Şimdiye kadar şansımı denedim ve başarılı oldum. Bana bilgi vererek gizlilik talimatına karşı gelmiş olan askerin hoşnutsuz bakışları altında, barikatı geçip Ramallah yolunu tutuyorum.

Mukata'nın yerle bir edilişi

Arkadaşım Leyla'nın Kültür Bakanlığı'ndaki bürosuna gidiyorum. Liana, Etedel ve Samira'dan oluşan küçük grup yine orada. Filistin içinde sadece birkaç yüz kilometre dolaştığım halde, dünyanın öbür ucundan gelmişim gibi kucaklaşıyoruz. Fakat iki yıldır yerlerinden ayrılamayan bu insanlara göre, ben onlara temiz hava getiriyorum.

Onlara sadece onlarla vedalaşmaya ve göndermek istedikleri posta varsa almaya geldiğimi, askerlerin dediğine göre, ordunun bir iki saat içinde şehri yeniden kuşatacağını söylüyorum. Acıları gözlerinden okunuyor. Yeniden evlerinde mahsur kalacaklar.

"Nihayet dolaplarımı düzenlemeye fırsatım olacak," diyor Leyla bir meydan okuma havasıyla.

Ama eğer hâlâ mümkünse, benimle birlikte önceki gece bombalanan Mukata'yı görmek istiyor."

19 Haziran 2002, saat sabahın onu. Bizim gibi, felaketin büyüklüğünü görmeye gelmiş insanlar, Filistin Yönetim Merkezi'nin kalıntıları arasında şaşkın şaşkın dolaşıyor. Gelecekteki Filistin hükümetini barındıran Arafat'ın genel merkezi, üzerinde hâlâ beyaz tozların uçuştuğu bir moloz yığını halinde, sağda solda Filistin resmi araçlarının yanmış iskeletleri. Bir tek yaşlı şefin bürosunun bulunduğu kule ayakta, ama o da atılan obüslerden delik deşik olmuş. İnsanlar onu görmek, onunla konuşmak, sevgilerini ve desteklerini iletmek için kapıda telaş içindeler.

"Öldürebilirlerdi de," diyor biri. "Mermiler odasının duvarını delip geçmiş."

"Sonunda bunu yapacaklar," diyor bir diğeri, "sonra da 'Üzgünüz, bir kazadır oldu,' diyecekler, savunmasız sivillere ateş ettikleri kanıtlandığında yaptıkları gibi. Ağır silahlar bulmayı ve dünyaya üstün silahlı Filistinlilerin İsrail için bir tehdit oluşturduğunu kanıtlamayı düşünüyorlar. Ama şimdiye kadar hiçbir şey bulamadılar. Bulabildikleri tek şey kalaşnikof, M-16 gibi birtakım savunma silahları ve bir tane de RPG tanksavar topu."

28 Mart-23 Nisan tarihleri arasında bir ay süren kuşatmadan büyük bir zararla çıkan Mukata'da her şey yeniden onarılmıştı. Şimdi her şeye yeniden başlanacaktı.

"Kendimi çok bitkin hissediyorum," diye iç çekiyor Leyla, "büyük bir acı duyuyorum. İsrail kurmaya başladığımız her şeyi, yeni devletimizin başlangıcını temsil eden her şeyi bir kez daha yıkmaya çalışıyor."

Onu ilk kez böyle görüyorum. Oysa her zaman çok güçlüdür, en kötü koşullarda bile iyimserliğini korur, ama şimdi dokunsan ağlayacak halde.

---

77) Arafat'ın genel merkezi ilk kez Nisan 2002'de bombalanmıştı, bu ikincisi.

"Bittim, tükendim artık," diyor. "Hepimiz tükendik, bu psikolojik bir şok. Şaron bunu kasten yapıyor, çünkü böyle bir olaydan sonra intihar saldırılarına karşı olanlar bile "Bu bizim tek silahımız," diyecektir.

"Şaron'un istediği de bu, o bizi başından beri, cami avlularına girdiği günden beri buna itiyor; bugüne kadar gerilimi sürekli arttırdı. Çocuklar barikatlara gidip taş attığında ve kendilerini öldürttüğünde, bütün dünya bize "Utanmalısınız, çocuklarınızı ölüme gönderiyorsunuz," dedi. İsraillilere "Onlar daha çocuk, ateş etmeyin!" diyeceklerine. Bütün sorumluluk hep bizim üstümüze yıkıldı. Bu çocukların katillerine karşılık vermek için, daha büyük çocuklar barikatlara gidip ateş etmeye başlayınca da, şiddetin dozu arttı.

"Şimdi birçoğu intihar saldırıları yapmaya hazır. Bazı örgütler ya da küçük gruplar da bundan yararlanıyor; gerçek bir savaş stratejisi düşünmekten daha kolay böylesi.

"Kültür Bakanlığı'nda ve diğer bütün bakanlıklarda, hepimiz yıllarımızı bir ülke kurmaya harcadık ve şimdi her şey yerle bir oldu. Aslında nasıl silah getirtebiliriz, nasıl gerçek bir direniş oluşturabiliriz diye düşünmemiz gerekirdi. Çok saf davrandık, İsrail'in vaatlerine inandık, topraklarımızı geri vereceklerini sandık. Şimdi kendi kendime soruyorum, acaba içlerinde bunu düşünmüş olan bir siyasetçi var mıydı diye. Belki Rabin, ama onun ardından gelenlerin hiçbiri bunu düşünmedi. Bir hayal aleminde yaşıyorduk, hepimizi kandırdılar."

Leyla susuyor, boğazı düğümleniyor.

Arkadaşlarından biri yanımıza geliyor:

"Artık sadece bunlara değil, kendime bile tahammül edemiyorum," diyor solgun bir yüzle.

"Onu görüyorsun," diye açıklıyor Leyla, çocuk yanımızdan uzaklaştıktan sonra. "Belki bir gün o da bir intihar saldırısı düzenleyecek. Üniversitede okudu, diplomasını aldı, ama durum ortada, iş bulması mümkün değil. Şu an şoförlük yapıyor. Kendisi, ailesi ve ülkesi için umut ettiği her şey yerle bir oluyor."

Öğleden sonra, ordu Ramallah'ı kuşatacak ve yeniden sokağa çıkma yasağı ilan edecek. Kudüs'e dönmek için tam zamanında barikattayım, sabah beni uyaran asker bana küçük bir işaret yapıyor. Teşekkür etmek için ona gülümsüyorum, ama tebessümüm, barikatın öbür tarafında kavurucu güneşin altında saatlerdir şehre girmeyi bekleyen Filistinlilerin suçlayıcı bakışları altında dudaklarımda donup kalıyor. Onların gözünde, daha fazla hareket kolaylığı sağlamak için işgalciyle işbirliği yapan ve onların acılarını umursamayan yabancı gazetecilerden biriyim. Onlara nasıl kızabilirim? Onların yerinde olsam, ben de kuşkusuz aynı şeyi düşünürdüm.

Haziran ayındaki ikinci bombalamadan sonra, Mukata, Eylül 2002'de üçüncü kez bombalanıp abluka altına alındı. İsrail tankları şehre girişi yasakladığı için, merkeze yaklaşmak mümkün değildi. Fakat uzaktan Arafat'ın, yanındaki iki yüz elli kişiyle birlikte haftalardır kapalı tutulduğu, etrafı dikenli tellerle çevrilmiş binanın hâlâ ayakta olduğu görülebiliyordu. Filistin Yönetim Merkezi'nin kalıntıları üzerine askerlerin İsrail bayrağını diktikleri de...

BİRLİKTE SAVAŞMAK

Bazı İsrailliler, hükümetlerinin yürütmekte olduğu politikayı onaylamıyor ve bunların bir kısmı, hayran olunacak bir cesaret ve özveriyle, Filistinlilerin haklarının geri verilmesi için mücadele ediyor.

Onlardan birkaçıyla görüştüm.

"Gerçekçi Bir İyimser"

Ufak tefek ve geniş yüzlü Moşe Mizrahi[78] bir Apollon değil, ama kendine özgü bir çekiciliği var. Kocaman siyah gözlerinden zekâ ve iyilik fışkırıyor, size gülümsediğinde kendinizi ayrıcalıklı hissediyorsunuz. Dünyada olup biten her şeyin farkında olmasına rağmen, nesli tükenmekte olan bir türü temsil etmeye devam ediyor; o gerçek bir hümanist ya da kendi deyimiyle "gerçekçi bir iyimser."

"Ben, 1951 yılında İspanyol asıllı Yahudi bir ailenin çocuğu olarak İskenderiye'de doğdum. Annem Kudüs doğumlu, atalarından bu şehre XV. ya da XVI. yy.da yerleşmiş. Katolik İzabella'nın

78) Fransız kültüründen gelen İsrailli sinemacı; özellikle *Rosa je t'aime, La vie devant soi, Chère inconnue, Mangeclous* adlı filmleriyle tanınır.

hükümranlığı sırasında İspanya'dan göçen Yahudi ailelerinden. Annemin babası Korfu doğumlu, babam İtalyan etkisinin yoğun olduğu dönemde Rodos'ta, büyükbabam Osmanlı İmparatorluğu'nda doğmuş, babaannem de İtalyan asıllıydı. Tam bir yamalı bohça! Babamı çok az tanıdım; otuz yaşında öldüğünde, ben dokuz yaşındaydım. Aklında sadece yaşamı ve kumarı çok sevdiği kalmış."

"Parasına mı kumar oynardı?"

"Evet. Özellikle de at yarışı. At yarışı tutkunuydu. Amcalarım da öyle. Müşterek bahis oynarlardı. Beni hipodroma götürdüklerini, ceplerinin bahis paralarıyla dolu olduğunu anımsıyorum.

"Annem yirmi sekiz yaşında dört çocukla dul kaldı, yani ben en büyükleriydim, dokuz yaşındaydım. Dedem marangozdu, bize o bakmaya başladı. Bütün savaşı İskenderiye'de, koskoca bir kışla haline gelen bu şehrin olağanüstü atmosferi içinde geçirdik; 1940-1943 yılları arasında orada dünyanın her tarafından asker bulmak mümkündü, İngilizler, Fransız kuvvetlerine ait birlikler, Güney-Afrikalılar, Yeni Zelandalılar, Avustralyalılar..."

"Avrupa Yahudilerine karşı alınan önlemler kulağınıza geliyor muydu?"

"Evet duyuyorduk, ama İskenderiye Yahudileri için bunu anlamak biraz zordu. Yahudilerin tutuklanıp kamplara gönderildiğini biliyorduk. Fakat İskenderiye gibi çeşitli toplumların bir arada olduğu bir yerde, Yahudi düşmanlığının ne olduğunu bilmiyorduk. Arada bir Yahudi çocuklarla Arap, İtalyan ya da Yunan çocuklar arasında kavga çıkardı mutlaka, ama her etnik grup birbirine saygı duyardı, şehir herkese aitti. Kavgalar olurdu ama kimse kimseye işkence etmezdi.

"O zamanlar Yunan ve Ermeni arkadaşlarım vardı. Hatta bizimle aynı avluyu paylaşan bir İtalyan aile de vardı. 1930'ların sonunda ancak İskenderiye'de yaşanabilecek şu saçmalıklardan

biri geliyor aklıma. Ben bu İtalyan ailenin çocuklarıyla iyi arkadaştım, çocukların hepsi de siyah gömlekleri, bereleri, ponponları ve kurdeleleriyle, faşist gençlik hareketine dahildi... 1938 miydi, 39 muydu, bir gün bir İtalyan denizaltısı limana geldi. Daha savaş çıkmamıştı. Bütün İtalyanlar büyük bir gururla denizaltıyı görmeye gittiler. Onu ben de görmek istiyordum. Bana siyah bir gömlek giydirip beni de götürdüler! Atmosferi düşünebiliyor musunuz! Fakat 1940'ta bu aileyi aramaya geldiler ve onları alıp kampa götürdüler, çünkü Almanya'yla ittifak yapan İtalya bir anda büyük bir düşman olmuştu.

"Ben on dört yaşıma kadar bir Fransız lisesinde okudum. Okumayı çok severdim, sinemaya da çok giderdim. Dedem bir gün ailevi nedenlerle Filistin'e yerleşmeye karar verdi. Bütün sülalemiz oradaydı, Kudüs'e, Tel-Aviv'e, ülkenin her yerine dağılmışlardı. Dedemler 1945'te onları ziyaret etmiş ve oradan büyülenmiş bir halde dönmüşlerdi, sonra hep birlikte orada yaşamaya karar verildi.

"Böylece 1946'da Filistin'e geldik. İskenderiye'de kozmopolit bir ortamda büyümüş biri olarak, ben kendimi sadece Paris'e giderken hayal edebiliyordum, on sekiz yaşına geldiğimde, cebimde lise diplomamla birlikte, eğitimimi tamamlamak için. Ne olmak istediğimi tam olarak bilmiyordum, ama kültürün özgürlüğe giden yolun anahtarı olduğunu hissediyordum. Yani aslında hiç tanımadığım ve orada olmak için hiçbir kişisel nedenimin olmadığı şu Filistin'e gitmek ve oraya yerleşmek hiç içimden geçmiyordu!"

"Aileniz dindar mıdır? İsrail'e yerleşmelerinin nedeni bu olabilir mi?"

"İspanyol asıllılara özgü biçimde inançları güçlü insanlardı ama sofu değillerdi. Aile içinde Ladino dili, yani Yahudilerin asimile oldukları şu ülkelerden kaptıkları İtalyanca, Yunanca, Türkçe kelimelerle zenginleşmiş eski bir İspanyolca konuşulurdu. Bu Yahudiliğin dinsel yanı daha liberal, daha açıktır, yani

neşeli bir dindir. Öyle ki ben on üç yaşımda Tanrı'yı inkâr ettiğimde, zorlayıcı bir geleneğe isyan etmek için hiçbir nedenim yoktu. Yani günah duygusu fazla gelişmiş bir din değildi, bir gönül diniydi. Benim için Yahudi olmak, Tora'nın yasalarına uymak demek değildir!"

"Kuşkusuz. Peki nedir, Yahudi olmak?"

"Her şeyden önce hafızaya kazılı bir kültürdür. Bu kültürün çok olağanüstü bir yanı var; Yahudiler, Polonya, Avusturya, Norveç, İspanya, Irak, Kuzey Afrika, nereye giderlerse gitsinler, din aracılığıyla, yaşamın her alanını kapsayan bir kültürü korumuşlardır. Yahudi dini -ki bu açıdan Müslümanlık ona çok benzer- sadece bir dogma değil, aynı zamanda bir yasadır. Öncelikle medeni bir yasadır; ne şekilde evlenileceğini, ne şekilde boşanılacağını düzenler. Bir toprak satın alınıyorsa, din anlaşmanın nasıl yapılacağını söyler, komşunuza bir zarar veriyorsanız, bunu nasıl tazmin edeceğinizi söyler, vs."

"Bu yasaya günümüzde hâlâ uyuluyor mu?"

"Evet hâlâ uyuluyor, her zaman uyuldu. Bu da İsrail'de bir çelişkiye yol açıyor: İsrail'de özel alanlar dışında, bütün yasalar demokratik ülkelerde yürürlükte olan yasalara göre düzenlenmiştir. Özel alanlar dedik ya, mesela evlenme ya da boşanma buna dahil değildir. Evlilik ancak hahanın önünde yapılabilir; bunun uygulamadaki sonucu da İsrailli bir Yahudi'nin başka dinden biriyle evlenemeyecek olmasıdır. Böyle bir çift ancak İsrail dışında evlenebilir. Bu evlilik dünyanın her yanında geçerlidir, ama İsrail'de değildir, tabii bu da çocuklar açısından büyük sorunlar doğurur. İsrail yargı sistemi üzerinde İngiliz yasalarının büyük bir etkisi olduğu söyleniyor, ama aynı zamanda İncil'in de...

"İsrail devletinin en büyük sorunlarından biri, bağımsızlık bildirgesinde devletin hem Yahudi, hem de demokratik olarak tanımlanmasından kaynaklanıyor. 'Yahudi Devleti' kavramı, onun sadece İsrail vatandaşlarının değil, dünyadaki tüm Yahudiler'in devleti olduğu anlamına geliyor. Geri Dönüş yasasıyla,

dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın bir Yahudi istediği zaman İsrail'e yerleşebilir ve anında vatandaş olarak kabul edilir, bu da dünyanın başka hiçbir yerinde yoktur. Ama demokratik bir devlet olma isteği ile azınlıklara resmi olarak aynı hakları tanıyan ama özünde İsraillilere ait olan bu 'Yahudi devleti' kavramı arasında bir çelişki vardır. Aslında bu haklara da her zaman saygı gösterilmiyor, ama yasa orada, İsrailli Arap bir vatandaş kendini savunmak için yasaya başvurabilir.

"İsrailli Araplar birer İsrail vatandaşı olarak bu sorunun üzerine gitmekte son derece haklı. İsrail'in bir gün ne olduğuna karar vermesi gerekecek; bir Yahudi devleti mi, yoksa diğer bütün demokratik devletler gibi, bütün vatandaşlarını gözeten demokratik bir devlet mi?"

"Bir Holokost yaşanmamış olsaydı, sizce bir Yahudi devleti olur muydu?"

"Kesinlikle olurdu. Bir Yahudi devletinin temelleri Filistin'de 1930'lu yıllarda atılmıştı. Filistin'de işçi ve köylü olarak beş altı yüz bin Yahudi yaşıyordu. İbranice konuşuyorlardı, iki bin yıldır konuşulmayan bir dil. Filistin'de ulusal kimlik Holokost'tan çok daha önce vardı. Yahudi-Filistinli çatışması, 1929 ve 1936'da Filistinlilerin Yahudi yerleşimleşmesine karşı ayaklanması, daha sonra İsrail ordusu haline gelecek Haganah'ın kurulması, bütün bunlar Holokost'tan önce olan şeyler. Soykırım sadece süreci hızlandırdı, devleti kurmadı."

"Bütün bu çatışmalara karşın, Filistin'in insansız bir toprak olduğu iddiası var, bu konuda ne düşünüyorsunuz?"

"Baştan aşağı yalan! On üç yaşında, bu ülkeye geldiğimde kendi kendime, "Yahu, bu nasıl olur? Filistin'e nasıl Eretz İsrail, İsrail Toprağı denebilir, her taraf Arap dolu," dediğimi hatırlıyorum. Ben Berberilerin incirliklerini görüyordum, kerpiç evleri, eşeğine binmiş köylüleri... Kendi ideolojilerini haklı çıkarabilmek için Yahudiler seçici gözlükler takmak zorundaydı; etrafa baktıklarında, kutsal kitap manzaralarını, eski zamanların top-

raklarını, ter ve emekle özgürleştirip yenilemeye geldikleri boş toprakları görüyorlardı. Gerçeği görmüyorlardı.

"Bugün sol ideoloji olarak adlandırılan görüşü çok erken yaşta benimsedim. *Komünist Parti Manifestosu*'nu ve ülkeler arasındaki eşitlik sorunlarıyla ilgili eserleri okuduğumda on üç buçuk yaşındaydım. Bütün halkları seviyor, kendimi hepsine ait hissediyordum. Çünkü İskenderiye'de onlarla birlikte yaşamıştım, çünkü her yerde arkadaşlarım vardı, ailemin diğerlerinden üstün olduğunu düşünmemi gerektirecek bir şey yoktu. Fakat on dört-on beş yaşlarında ne pahasına olursa olsun buraya, mücadele eden, gelişmeye çalışan bu ülkeye ait olmak istedim. Birkaç ay içinde, İbranice konuşmaya başladım, politik görüşlerim de ondan sonra biçimlenmeye başladı.

"İlk önce çözümün iki uluslu bir devlet olduğunu düşündüm, ama hızla -yalnızca bazı Yahudi ve Filistinli ütopyacılar tarafından paylaşılan- bu görüşün aslında aşırıcı bir anlayışı gizlediğini anladım. Yahudiler, iki uluslu bir devleti ancak Yahudi bir çoğunluğun olması şartıyla düşünebiliyordu, Filistinliler de Filistinli bir Arap çoğunluğun olması şartıyla.

"Ben tek çözümün kesinlikle paylaşmak olduğuna inanıyorum. Kötü ruhun şişeden çıkmasına asla izin verilmemeli. Politikanın yerine getirmesi gereken görev bu olmalı; korkuluklar kurmak. Bak, burası senin, burası da benim. Bir sınır gerekiyor. Bir Amerikan atasözü der ki: 'İyi bir duvar iyi komşuluklar kurar.' Doğru söze ne denir?"

"İskenderiye'den gelen biri olarak, burada yaşayan Araplarla ilişkileriniz nasıldı?"

"Çok idealist! Suriye'den gelen benim yaşımda bir arkadaşla birlikte, yollarda çalışan Arap işçileri politik açıdan örgütlemeye çalışıyorduk -biraz Arapça konuşabildiğimiz için anlaşabiliyorduk-, hatta küçük bir örgüt bile kurmuştuk, çünkü o günlerde bir Arap komünizmi vardı."

"Bir Yahudi olarak sizi iyi karşılıyorlar mıydı?"

"Evet, özellikle de Arapça konuşunca. Fakat 1947'ye doğru, Birleşmiş Milletler'in Filistin'i paylaştırma kararından sonra, düşmanlıklar başladı ve işimiz gittikçe zorlaştı. 1947 sonunda, bazı dostlarımı görmek için Tul Karm'a gittiğimde, ki bu son gidişimdi, hemen dönmem gerektiğini anladım, çünkü şehrin içinde dolaşmak tehlikeli hale gelmişti. Bu, Filistin'i paylaştırma kararının Araplar tarafından reddedilmesinden hemen sonraydı. Savaş da o zaman başladı.

"Arap yöneticiler 1947'de bana göre tarihi bir hata yaptılar; Filistinli-Yahudi kimliği denen şeyin çoktan yola çıkmış bir devlet olduğunu ve bütün yolcuların denize atılamayacağını anlamadılar."

"Ama Filistinliler en az on beş yüzyıldır orada yaşıyordu. Belli sayıda Yahudi'nin oraya gelip arazi satın almasını kabul edebilirlerdi, ama her şeylerini ellerinden almalarını kabul edemezler, öyle değil mi?"

"Doğru, eğer Filistinli olsaydım, bunu ben de haksızlık olarak görürdüm; insanlar evime geliyor, benden onlara bir oda kiralamamı istiyor, kiralıyorum, sonra benden bir oda daha istiyorlar, onu da kiralıyorum, bu şekilde bütün evi kiraladıktan sonra, sonunda evi elimden alıyorlar ve beni kovuyorlar."

"Peki sizce şimdi durum nedir?"

"Bir duvarın önündeyiz, ama İsrail devleti denilen bu gerçeğin yadsınması mümkün değil."

"Ama Filistinliler zaten bundan tamamen vazgeçti! Arafat İsrail'in varlığını kabul edeli on yıldan fazla oluyor."

"Evet kabul etti, ama Hamas ve Cihat gibi aşırıcı örgütlerinin yüksek sesle 'bütün Filistin'i istemeye devam etmesini engelleyemedi. Oslo Antlaşmaları'nda ret cephesi diye bir şey vardı. Sadece politik değil, silahlı bir karşı duruş söz konusuydu. Rabin halkını terörizm eylemlerine rağmen, Oslo sürecini devam ettirmek gerektiğine ikna etmeye çalışarak iki cephede mücadele etmek zorunda kaldı."

"Filistinliler bağımsızlığa götüren antlaşmalara uyulacağına inandığı sürece, bir yatışma olmadı mı?"

"Evet, ama bu en fazla bir yıl sürdü! Yerleşimlere yapılan ilk saldırılar El Halil'de Goldstein katliamına[79] yol açtı. Filistinliler de bir intikam duygusuyla -ki haklı da olabilir-, Kudüs ve Tel Aviv'de intihar saldırılarını artırdılar. O sıra hâlâ Rabin iş başındaydı. Oslo sürecinin devam etmesi için çok çabaladı, ama aşırı sağ tarafından katledildi. Aşırı sağ, saldırılar olduğu için politik olarak insanları seferber edebilecek ve ona karşı nefreti körükleyebilecek güçteydi. Netanyahu rahat rahat "Bakın, ellerine tüfek veriyorsunuz, onlar bombalarla karşılık veriyorlar..." diyebiliyordu. Bu saldırılar o zaman da devam etmiş olsaydı, Rabin büyük olasılıkla ikinci kez seçilmezdi. Daha sonra, Şimon Peres de aynı saldırılar nedeniyle başkan seçilemedi. Dolayısıyla iktidara Netanyahu gelmiş ve Oslo Antlaşmaları'nı bozmak için her şeyi yapmıştı."

"İsrail hükümeti sözünü tutsaydı, şurada burada olabilecek birkaç şiddet eylemine rağmen, barış süreci sizce devam edebilir miydi?"

"Sizin karşınızda ne söyleyeceğimi şaşırıyorum, çünkü temelde sizinle aynı fikirdeyim. Bana göre, başından beri hata İsrailli yöneticilerdeydi. Oslo bir fırtına gibi esip kamuoyunu sarsmış ve hepimizin içini umutla doldurmuştu. Uygulamada bu tür şeyler uzun ömürlü olmaz, hızlı hareket etmek gerekir. Sorunların çözülmesi için beş yıl süre verilmesi en büyük hata oldu, oysa işgal edilen topraklardan hemen çıkmak, olabildiğince çok sayıda siyasi mahkûmu serbest bırakmak, yerleşimlerin boşaltılması ve Kudüs'ün durumuyla ilgili görüşmelere hemen başlamak gerekirdi. Filistinliler o zaman Oslo'nun nimetlerini hemen görmüş olurdu. Yerleşimcilere karşı o kadar önlem alma-

79) 25 Şubat 1994 günü Baruch Goldstein adında bir İsrail yerleşimcisi camide namaz kılan yirmi dokuz Müslüman'ı öldürdü.

ya da gerek kalmazdı. Çünkü zaten çok fazla değiller. Yüzde yirmisi inatçı, ama diğerleri İsrail içinde yer verilir ve gerekli tazminatlar ödenirse yerleşimden ayrılmayı kabul ederdi.

"Ama tüm sorumluluğu İsrail'e yıkmak haksızlık olur. Arafat, Filistin Yönetimi'nin üst sorumlusu olarak, zamanında Ben Gurion'un yaptığı gibi, 'Ben çoktan yola çıkmış bir devletim. Tek bir otorite, tek bir askeri güç vardır. Herkesin aklına estiği gibi politika yapmasına izin veremem,' diyemedi. Filistin tarafında tek bir muhatap ve güçlü bir iktidar yok. Arafat, ne Hamas'a, ne de Cihat örgütüne söz geçirebiliyor, İsrail de bu yüzden ona güvenmiyor. Ben Gurion ise, Begin tarafından yönetilen İrgun grubu ya da Şamir'in de içinde olduğu Stern grubu gibi, Birleşmiş Milletler'in çözümünü kabul etmeyen ve Büyük İsrail'i ve hatta Ürdün'ü isteyen aşırıcılarını zor kullanarak saf dışı bırakmıştı.

"Bana kalırsa Arafat birkaç masada birden oynuyor. İki halkın da en büyük şanssızlığı, bu kadar kritik bir dönemde, peşlerinden gelen olup olmadığını görmek için sürekli arkalarında bakmadan, her şeyden önce tarih içindeki yerleriyle ilgilenmeden, kördüğümü çözebilecek yetenekli liderlerden yoksun olmalarıdır. Belki Rabin, yaşasaydı ve hâlâ... Bundan emin değilim. Ama her halükârda ondan sonra gelenlerin hiçbirinde bu yetenek yoktu."

"Durum bundan sonra sizce nasıl gelişir?"

"1960'lı yıllarda, çok az insan Filistinlilerin kendi kaderini kendisinin belirlemesi ya da mültecilere geri dönüş hakkı verilmesi için mücadele ediyordu. Zaten gösterilere nadiren izin veriliyordu, bir şey söylemeye kalkan da karşısında polisi buluyordu. Ama bugün polis, göstericileri engellemek yerine onları koruyor ve insanların çoğu bir gün İsrail'in yanında bağımsız bir Filistin devletinin olacağını düşünüyor. Herkesin kendini özgürce ifade edebildiği ve yoksunluğundan kurtulabildiği iki devlet kesinlikle şart. Bunun nelere yol açacağını bilmiyorum, bil-

diğim tek şey, bir halkın tepesinde yabancı copları görmektense, kafasına ulusal copları yemeyi tercih ettiğidir!"

"Yani barış sizce mümkün mü?"

"Tabii ki mümkün! Çözüm var. Begin, Sedat'la nasıl barış yaptıysa, Rabin Ürdün'le nasıl anlaştıysa, barışa karşılık topraklar ilkesine dayanan bir çözüm var. Bu temel ilkenin İsrail ve Filistin için de geçerli olmaması için bir neden yok. Geçerli olabilecek tek ilke bu zaten. Ürdün'le yapıldığı gibi arazi pazarlığı yapılmalı; şuradan şu üç kilometrekare İsrail devletine verilecek ve bunun karşılığında oradan üç kilometrekare de Filistin devletine aktarılacak. Düzenlemeler görüşülerek halledilebilir. Ama temel ilke açık ve net. Barış için ödenmesi gereken bedel budur.

"İsrailliilerin Büyük İsrail düşünden, Filistinlilerin de tüm toprakları geri alma düşünden vazgeçmesi gerekiyor. Biz Filistinlileri kendi devletlerini kurma hakkından vazgeçmeye zorlamayacağız, onlar da bizi denize dökemeyecek. Çözüm bu; şurada burada yapılacak birkaç değişiklikle, 1967'de işgal edilmiş toprakları geri vermek, bu tüm ayrıntılarıyla açıklandı. Tek yapılması gereken bu çözümün uygulamasını istemek ve gerekli tavizleri vermek: Filistinliler, Filistin'in kendi topraklarının sadece yüzde 22'sini geri alır, İsrail de Yahuda ve Samiriye'den vazgeçer. Ayrıca bizim Kudüs'ü paylaşmayı ve eskiden Tapınağın bulunduğu cami avlularını terk etmeyi de kabul etmeniz gerekiyor. Bütün bunlar mümkün, ama İsrailliler, Filistinlilerin 1967 sınırlarını sadece bir başlangıç olarak gördüğünü ve daha sonra Tel Aviv'e kadar her yeri geri almak isteyeceklerine inanıyor."

"Filistinliler de, 'Şaron asla toprak vermeye niyetli değil, bunu resmi olarak açıkladığı halde, İsrailliler onu seçti,' diyor."

"Doğru! Şaron görüşme isteyen ya da görüşülebilecek biri değil. Fakat görüşmeler yapılacak; bu kaçınılmaz bir şey. Buna karşılık intihar saldırıları sürdüğü sürece, burada kimse görüşmeye yanaşmayacaktır. Filistin'in davası, gençler sadece taşları

kullandığında çok daha güçlüydü. İsrailliler o zaman ne yapacaklarını bilemiyordu, çünkü İsrail halkı ahlak duyguları güçlü bir halktı; kendilerini sadece taş atan çocukların celladı olarak düşünemiyorlardı. Sonu Oslo Antlaşmaları'na varan büyük gösteriler de o zaman başladı.

"Filistin halkı İsrail'i zor kullanarak durdurabileceğini düşünüyorsa yanılıyor. İsrail'i Güney Lübnan'dan Hizbullah'ın çıkarttığını sanıyorlar, ama durum öyle değil, orada yapacak hiçbir şeyi olmadığından ordu kendisi çekilmek istemişti. İntihar saldırıları herkesin Şaron'un etrafında kenetlenmesine yol açmaktan başka bir işe yaramaz. Filistinliler, İsrail halkının derin travmasını, hâlâ var olan Holokost korkusunu anlayamıyor. İsrailliler sivillere yönelik saldırıları görür görmez, 'Bizim kökümüzü kazımak istiyorlar,' diye düşünüyor. Aralarındaki güç farkı ve ABD'nin onların arkasında olduğu akıllarına bile gelmiyor.

"Filistinliler saldırılarını askerler ve yerleşimler üzerine yoğunlaştırmış olsaydı, mesaj açık olurdu: 'Biz sadece işgale karşıyız, İsrail'i ortadan kaldırmak gibi bir niyetimiz yok.'"

"Tekrar size dönersek, sayın Moşe Mizrahi, son yirmi-otuz yıldır Filistinlilerin ve İsrailli Arapların haklarını ne şekilde savunmaktasınız?"

"Film yapmaya başlamadan önce aktif bir militandım, Kudüs sosyalist partisini yönetiyordum ve dönemin komünist yayın organının parlamento muhabiriydim. Kendimi komünizme adamıştım. Yirmi altı yaşından sonra, marksizmin hiçbir yere götürmediğini anlayarak komünistlerden ayrıldım. Kruşçev'in raporu ve Macaristan olayları sırasıydı. Sonra yüreğimdeki şeyleri ifade etmenin başka bir yolu olduğunu düşünerek film yapmaya başladım."

"Ünlü ve saygın birisiniz, Ortadoğu ve Arap dünyasını tanıyorsunuz ve hümanistsiniz... bütün bu özelliklere rağmen neden Filistin sorunu üzerine bir film yapmadınız?"

Moşe Mizrahi başını sallıyor, çok sık karşılaştığı bir soru bu:

"Bu sorunu her gün içimde yaşıyorum, ama bir sinemacı olarak kendimi hiçbir zaman yeterli görmedim. Kendimi her zaman biraz suçlu hissediyorum ama militan filmleri yapmak istemiyorum. Bir kitaba bütün nüansları taşıyabilirsiniz, ama bir filmde bunu yapmak çok zordur. Bütün anlaşılmazlıkları, karşıtlıkları, çelişkileri gösteremezsiniz. Önsel olarak biraz şematik bir militan filmi, bana, benim olayları görme biçimime uygun değil. Bir sinemacı olarak genellemelerden kaçınırım. Ben, gerçeği içinde saklayan şu özel, bireysel insan özgüllüğüne ulaşmaya çalışıyorum. Yurttaş olarak, kendimi herhangi biri gibi dilekçelerle ifade ediyorum. Bir politikacı değilim, rolümün dışına çıkamam, ama kendimi fırsat bulduğum her yerde, bu tür görüşmelerde, tartışmalarda ifade ediyorum. Herkes benim ne düşündüğümü biliyor.

"Filmlerime düşüncelerimi başka türlü aktarıyorum. Kendimi kişisel deneylerin ve sezgilerin akışına bırakıyorum, bir çocuğun ya da bir kadının ağzından konuşuyorum. Aslında dünya görüşümü nelerin biçimlendirdiğine baktığımda, bunların kitaplar ya da politik filmler değil de, Balzac'ın kitapları gibi, Stendhal'in *Kırmızı ve Siyah*'ı gibi büyük insani yapıtlar olduğunu görüyorum...

"Kendi filmlerimin de daha fazla dünyaya açılmaya ve böylece bir şekilde şiddeti kınamaya yardım etmesini umuyorum."

Siyahlı Kadın

"Beni Hacer Meydanı'na götürebilir misiniz?"

Taksi şoförü şaşkınlıkla bana bakıyor:

"Böyle bir yeri hiç duymadım..." diye homurdanıyor.

Gitmek istemediğinden mi? Batı Kudüs taksileri bazen sizi Filistinlilerin oturduğu Doğu Kudüs'e götürmek istemeyebiliyorlar.

Ona hatırlatmaya çalışıyorum:

"Şu tarafta, büyük bir meydan, bilmiyor musunuz, hani her cuma siyahlı kadınların toplandığı yer!"

"Ha, şu kaçıklar! Niye 'Hacer Meydanı' diyorsunuz? O kadınlar Fransa meydanında yapıyorlar şamatalarını!"

On beş dakika sonra beni şehrin merkezinde yuvarlak bir meydana bırakıyor, baştan aşağı siyahlar giymiş kadınlar toplanmaya başlamış.

Bana randevu veren İsrailli arkadaşım Ruth'u buluyorum:

"Neden Hacer Meydanı dedin? Az kalsın bulamıyordum."

Gülüyor:

"Haklısın, sonunda gerçek adını unuttuk. Meydana bu adı biz verdik, hareketin kurucusunun adı. Ama Hacer her şeyden önce İbrahim'in ilk oğlu, Müslümanların atası İsmail'in annesinin adı; ikinci oğlu, nikâhlı eşi Sara'dan doğma İshak da Yahudilerin atasıdır."

"Ah evet! Hagar, İbrahim'in ilk karısı!" diye onaylıyorum.

"Hayır," diye karşı çıkıyor şiddetle, "karısı değil, hizmetçisi!"

Bu açıklama, kuşkusuz bunu kabul etmeyen, meşru torunların karşısında bir hizmetçinin torunları olmayı reddeden Müslümanları rahatsız ettiği gibi, beni de rahatsız ediyor, ama ben özellikle bunun Ruth gibi bir ilerici tarafından yapılmasına şaşırıyorum. Aynı politik cephede olan insanlar nasıl olur da kökenlerinden kibirle ya da aşırı alıngarılıkla bahsedebilir?

Fakat bir kez daha gerçeğe boyun eğmek zorunda kalıyorum: bir iki istisna dışında, İsraillilerde, hatta en iyi niyetli İsrailliler'de bile, Araplara karşı bir üstünlük duygusu hâkim. Sınır sorunlarının, ekonomik sorunların ötesinde, bu, belki de gelecekte barış içinde bir arada yaşamanın önündeki en büyük engel.

Siyahlı kadınlar her cuma saat on üçte, ordunun işgal altındaki topraklara girmesini protesto etmek için bir araya geliyorlar. Bu hareket, çocuklarını Güney Lübnan'da kaybeden İsrailli asker analarınca başlatılmış. On dört yıldır da aralıksız sürdürülüyor.

Günlerden 20 Eylül 2002; altı kişinin ölümüne, kırk kişinin yaralanmasına neden olan Tel Aviv'deki intihar saldırısının ertesi günü. Kudüs'te ortam çok gergin; olaylar çıkması bekleniyor. Sivillere yönelik bu tür saldırılar İsrailli barış yanlılarının durumunu daha da güçleştiriyor; kolayca hainler ya da "Yahudi düşmanı Yahudiler" olarak nitelendirilebiliyorlar.

Yaşları yirmiyle yetmiş arasında değişen elli kadar kadın toplanmış. Baştan aşağı siyahlara bürünmüş olan bu kadınlar, bir barış güvercinyle betimlenmiş Fatıma'nın elini temsil eden ya da üzerinde sadece "İşgali durdurun" yazan pankartları sallayarak bu işlek kavşakta bir saat kalacaklar. Şoförlerin, en hafifleri 'Arafat'ın orospuları', 'Araplar s..... sizi" vs. olmak üzere çeşitli küfür ve alaylı sözlerine karşın soğukkanlılıklarını bozmadan orada öylece dikiliyorlar...

Yanlarında saldırı halinde müdahale etmek üzere bekleyen birkaç adam var, çünkü birkaç kez fiziksel saldırıya uğramışlar.

"Ama genellikle pankartlarımızı parçalıyorlar," diyor yaşına göre enerjik bir nine.

Sadece üç-dört metre ötede bir düzine aşırı sağcı da gösteri yapıyor; yeşil bir şapka ya da yeşil bir tişört giymiş, "yeşilli kadınlar" ve ellerindeki İsrail bayraklarını sallayan kippalı gençler.

Yeşilli kadınlar, "orospu" olarak nitelendirdikleri siyahlı kadınlara bakmadan, "Eretz İsrail yalnız ve yalnız Yahudilere aittir" ya da birkaç gün önce Şaron'un bir bakanının söylediği gibi "Tek çözüm: Arap kanserinden kurtulmak" ya da "Kahana haklıydı!" gibi sözlerin yazılı olduğu uzun pankartlarını açıyorlar.

Merhum haham Kahana, tüm Arapların ülke toprakları dışına "transferini" isteyen aşırı sağcı bir grubun kurucusuydu. Başka yerde sürgün olarak nitelenen şeye, Filistinliler söz konusu olduğunda neden kibarca "transfer" dendiğini de hiçbir zaman anlayabilmiş değilim.

Meydanın çevresinde, ellerinde cep telefonlarıyla dört polis alaycı tavırlarla göstericileri izliyor. Yanlarında, gök mavisi gömleği, ona uygun pantolonuyla pek havalı, doğu güzeli bir kadın asker var, çok eğleniyor gibi görünüyor. Ama hepsi çok dikkatli, çünkü meydanda çıkacak herhangi bir olaydan onlar sorumlu tutulacak. Yahudilerin birbirlerini dövmelerine izin vermeleri söz konusu değil, çünkü bu Arapların gösterisi değil!

Siyahlı kadınların arasında, kısa bukleli gri saçlarla çevrilmiş

enerjik yüzüyle, iriyarı bir kadın çevresine talimatlar veriyor. Bu Gila, örgütleme komitesinden:

"Karşı taraf işi azıtırsa, onlara karşılık vermeyin, çünkü onlar bunu istiyor, meydanın diğer tarafına geçeceğiz, sakın kışkırtmalara kapılmayın."

Hoşnutsuz bazı mırıldanmalar oluyor. Adamlardan biri:

"Öyleyse ben yokum," diyor. "Geçen hafta yaşlı bir teyzeye hakaret eden bir gence tokat attım ve bugün de aynı şey olursa artık buna dayanamam, ben gidiyorum!"

Elindeki pankartı bırakıyor ve omuz silkerek uzaklaşıyor.

"Yeşilli kadınlar"ın grubuna doğru ilerleyerek genç bir kıza yaklaşıyorum. Beni diğer grubun yanında gördüğü için önce çekiniyor ve benimle konuşmayı reddediyor. Sonunda Fransız aksanım onu konuşmaya itiyor -Lyon asıllıymış- ve meydan okuyan bir tonla:

"Tevrat'ta, Ürdün'ün bile Eretz İsrail olduğu yazıyor. Arapların bu topraklarda ne işi var? Gitsinler canım başka Arap ülkelerine, yer mi yok?" diyor.

Daha yaşlı bir kadın lafa karışıyor:

"Bu kadınla ne diye konuşuyorsun ki? Değmez. Yabancı gazeteci değil mi, hepsi aynı bok!"

İkisi birden bana sırtlarını dönüyorlar.

Siyahlı kadınların yanına dönüyorum, sahneyi izleyen ufak tefek sarışın bir kız beni çağırıyor:

"Hiç canınızı sıkmayın, onlar her zaman böyle saldırgandır," diyor mükemmel bir İngilizce'yle. "O konuştuğunuz kız var ya, kendisi gibi düşünmediğim için benim Yahudi olmadığımı söylemeye bile cüret etti... Ben ondan kesinlikle daha fazla Yahudi'yim; Fransa'dan daha yeni geldi, İbranice bile konuşamıyor. Ben burada, bir *kibutz*'ta doğdum!" diye belirtiyor gururla. (İsrail'de ilk gerçek öncülerden sayılan *kibutz*çulardan gelmek bir asalet unvanı gibi değerlendiriliyor.) O kız ülke hakkında hiçbir şey bilmiyor, yeni din değiştirmişler gibi bir iki dini laf öğren-

miş, onları tekrarlayıp duruyor. Bir de utanmadan bana ülkem konusunda ne yapmam gerektiğini söylüyor!"

Yeşilli kadınların yanına doğru giden zayıf bir adamı gösteriyor:

"Şu adam bizim sokakta oturuyor. Adı Itamar. Zavallı bir adam, hayatta hiçbir şeye sahip olmamış, evlat edinilmiş, içi nefret dolu. Böyle çürümüş topraklarda ancak zehirli çiçekler yetişebilir... Bu tür adamların sözlüğünde "görüşme" sözcüğü yoktur, o sadece "öldürmek" sözcüğünü bilir. İdeal dünya dendiğinde, aklına sadece Araplardan arınmış bir dünya gelir, bir atom bombası atıp hepsinden kurtulmayı düşler. Onun hasta kafasında Yahudi olmayanın yaşamaya hakkı yoktur. Altmış sene önce dünyaya gelseydi, akla gelebilecek en kötü Nazi olurdu. Üstelik ne yazık ki tek değil, onun gibi olan o kadar çok insan var ki!"

O bana bunları anlatırken, yanımızdan geçen kippalı yaşlı bir adam "Utanın, utanın!" diye bağırıyor.

"Bu adam en kibarları," diye yorumluyor Sara. "Çoğu 'Sürtük! Arafat seninle yatmak için kaç para veriyor?' gibi şeyler söylüyor ve çok daha kötü küfürler ediyor."

Tam o sırada sanki onu doğrulamak istermiş gibi, sırtında çocuğu, başında dindar Yahudilere özgü şapkasıyla, genç bir kadın geçiyor ve Sara'ya dokunacak kadar yaklaşıp bir küfür ediyor. Sara'nın gözlerini fal taşı gibi açtığını görüyorum.

"Ne dedi?" diye soruyorum.

"Söyleyemem, o kadar açık saçık bir şey ki! Nereden öğreniyorlar bunları? Onların dünyasında böyle laflar kullanılmaz ki!"

Arabalar klakson çalarak yanımızdan geçmeye devam ediyor; gözleri nefret dolu bir kadın arabasının camını indirip yanımızda ayakta duran saçları ağarmış bir kadına:

"Hey kart orospu, Arapların seni tatmin edebiliyor mu?" diye bağırıyor.

Yaşlı kadın bana doğru dönüp:

"Duydunuz," diyor kızgınlıkla. "Şimdi bu kadın gidecek vicdanı rahat dualarını edecek, Şabbat mumlarını söndürecek! Bizden nefret ediyorlar çünkü biz onlara Yahudiliğin, onların saygı göstermediği hümanist bir din olduğunu hatırlatıyoruz."

Solcu bir grup olduklarını sandığım siyahlı kadınların arasında aslında çok farklı görüşlerden insanlar olduğunu fark ediyorum. İçlerinde, yanımdaki kadın gibi, Yahudiliğin ideallerinden sapılmasına üzülen dindarlar var; hümanistler var; siyasetle ilgilenenler var; Kahana'nın sloganları yerine barış güvercinini yeğleyen kippalı adamlar var ve hatta bugünkü hükümet politikasının Yahudi ahlak değerlerini ayaklar altına aldığını düşünen "İnsan Hakları için Mücadele Eden Hahamlar" hareketinden hahamlar bile var.

Saat iki, gösteri sona erdi. Herkes pankartlarını katlıyor. Bu kez taşkınlık olmadı, belki de aşırı sağcılar sayıca az oldukları için.

Hareketin sorumlularından Gila'yla daha sonra buluşmak için sözleşiyoruz.

Gila Svirsly elli beş yaşında; açık yeşil gözleri, kartal burnu; gözkamaştırıcı gülümsemesiyle çok güzel bir kadın.

Kahvenin terasında diğerlerinden oldukça uzak bir masa seçiyor:

"Kimsenin hakaretine, hatta saldırısına maruz kalmamak için söyleyeceklerimin duyulmamasını tercih ederim," diyor.

O an abarttığını düşünmüştüm, ama ondan sonra genel eğilime aykırı şeyler söyledikleri için fiziksel şiddetle tehdit edilen İsrailliler gördüm, hatta daha geçenlerde Fransız Yahudilerinin Şaron'u eleştirdikleri için aşırı dinciler tarafından tartaklandığını gördüm...

"Kasım 2000 tarihinde kurulan ve İsrail ve Filistin'e ait dokuz örgütü bir araya toplayan Adil Barış için Kadınlar Cephesi'nin bir üyesiyim. Gösterilerimizin hedefi, işgalin son bulması

ve görüşmelerin tekrar başlaması, ama her şeyden önce Filistin topraklarındaki askeri baskının kaldırılması.

"Eylemleriniz şiddet içermiyor; biz geçici barikatları yıkıp Filistinlilerin köylerinden çıkmalarını engelleyen hendekleri dolduruyoruz, bazen Filistinliler'in evlerini yıkmak, bahçelerini bozmak isteyen askeri buldozerlerin önüne yatıyoruz."

Gülüyor, hafif alaycı bir gülüş:

"Aslında hiçbir şeyi engelleyemiyoruz, sadece geciktiriyoruz o kadar, ama en önemlisi kamuoyunun dikkatini çekiyoruz. Bu çok önemli bir şey, çünkü İsrail hükümeti imajına çok düşkün."

"Geçen ay, Beytüllahim'i haftalarca Filistin'den kalan bölgeden ayıran barikatı zorlamayı denediniz. Nasıl oldu, bir sonuç alındı mı?"

"Ah, o büyük bir gündü," diye yanıtlıyor bukleli saçlarını dalgalandıran bir gülüşle. "Yaklaşık yedi yüz İsrailli ve İsrailli Arap, şiddet içermeyen bir gösteride bir araya geldik. Beytüllahim barikatı önünde askerler bir panzerle bizi bekliyordu. İlerlemeye kalkıştığımızda bizi suyla geri püskürttüler. İlerlemeye devam ettik, bu sefer daha ağır silahlarını devreye soktular; maskeli, kırbaçlı atlılar. Adamlar atlarını üzerimize sürüyor ve bizi kırbaçlıyorlardı, korkunç bir şeydi! Birçok kişi yaralandı, hatta bir kadını hastaneye kaldırdık.

"Kaçtıktan sonra geri döndük ve başka silahlı araçların şehre girmesini engellemek için, ağustos güneşinin altında bir saat boyunca yere oturduk. Sonra sıkı bir duvar oluşturacak biçimde kol kola girip barikata kadar ilerledik ve hep bir ağızdan 'Barışa evet, işgale hayır,' diye bağırdık.

"Barikatın öte yanında, Beytüllahim'de, Doğuş meydanının üstünde, binlerce insan bizi bekliyordu. Geçmemiz söz konusu olmadığı için, barış toplantımızı cep telefonlarıyla yaptık. Beytüllahim valisinin gösterdiğimiz dayanışma nedeniyle bize teşekkür eden konuşmasını dinledik, biz de ona yanıt verdik, tabii yine cep telefonuyla, barış için savaşmaya devam edeceğimi-

zi söyledik. Her şey askerlerin öfkeli bakışları altında gerçekleşti. Bedenlerimizin geçmesini engelleyebilirler, ama seslerimizin, düşüncelerimizin geçmesini engelleyemezler."

Heyecanı ve iyimserliği o kadar bulaşıcı ki beni, durumun her şeye karşın o kadar da kötü olmadığına neredeyse inandıracak...

Hakkında daha fazla şey öğrenmek istiyorum:

"Nerede doğdunuz? İsrail'de mi?"

"Hayır! Ben Amerika'da doğdum, İsrail'e on dokuz yaşında geldim, dinsel nedenlerle... Siyonist ve gelenekçi bir Yahudi'ydim. Annem tüm ailesini Ponary'de, Belarusya'daki Holokost sırasında kaybetmiş; Yahudi, Çingene ve komünist yüz bin kişi öldürülmüş. Annem 1935'de Filistin'e gelmiş. Babamın ailesi de 20'li yıllarda Amerika'ya gitmiş, ama orada mutlu olamamışlar. Orayı kendilerine uygun bulamamışlar. Sonra onlar da Filistin'e gelmiş; annemle babam 1936'da burada tanışmışlar. Evlendikten sonra da Amerika'ya gidip orada yaşamaya karar vermişler.

"Bu kadar ağır bir geçmişi olan bir aileden gelince, fazlasıyla Yahudi bir çevremin ve eğitimimin olduğunu tahmin edersiniz. Tüm yüreğimle İsrail'in benim ülkem olduğunu hissediyordum, Yahudilerin gurur duyduğu ahlaklı bir toplum olduğunu ve oraya mutlaka gitmem gerektiğini hissediyordum. Altı Gün savaşlarından bir sene önce, 1966'da geldim buraya. Hiçbir şeyi sorgulamıyordum, başka milletlere örnek olacağını, ışık tutacağını düşündüğüm örnek bir ülkede olmaktan çok mutluydum. *Kibutz*'lara hayrandım; İsrail kurulmadan önce oralarda çalışmış olan annem gibi olmayı düşlüyordum."

"Görüşlerinizi değiştiren ne oldu?"

"1970'li yıllarda, İsrail yerleşimleri Filistin topraklarına gitgide yayıldığında, İsrail'in eylemlerinden endişelenmeye başladım. Evlendiğim adam ne dindar, ne de sağcıydı... kadınlar erkeklerin fikirleriyle evlenir ve onunla yatarlar," diyor gülerek. "Feminizmle tanışmaya başladığım dönemdi. Ama o sıralar, eleştirel yanım çok gelişmemişti, felsefe okuyordum, bir yandan

da çocuklarımla ilgileniyordum. Çocuklar büyüdüğünde boşandık ve ben İsrail'de ezilen toplulukları ve dolayısıyla İsrailli Arapları destekleyen bir vakfın başına geçtim.

"Vatandaşımız dediğimiz insanlara nasıl davranıldığını, hangi koşullarda yaşadıklarını görünce şaşkına döndüm. Daha önce, çevremdeki diğer insanlar gibi, Arapların pis olduğunu düşünürdüm. Ama gördüm ki aslında onlara su vermeyen bizdik; İsrail hükümeti, köylerine ya da mahallelerine su ve lağım şebekesi kurulması için gerekli fonu vermiyordu."

"Araplarla hiç karşılaşmış mıydınız, üniversitede mesela?"

"Hayır. İsrail toplumu, apartheid dönemi Güney Afrika'sından çok daha fazla bölünmüş bir toplumdur. Bugün bile birbirimizle karşılaşmayız.

"Fakat ben o zaman İsrail'deki sorunlarla işgal edilen topraklar arasında hiçbir bağ kuramıyordum. Ben de herkes gibi, İsrail'in bu topraklarda barış sağlanıncaya kadar kalacağını, sonra çekileceğini düşünüyordum. Ve bu, 1987'deki ilk İntifada'ya kadar da böyle devam etti. İşgalin iyi niyetle yapılmadığını ve sanılanın aksine geçici olmadığını ancak o zaman anladık.

"İlerici kesimler için İntifada büyük bir şok oldu.

"Önce Gazze'de küçük bir gösteriyle başladı, sonra bunu daha büyük bir gösteri izledi, ardından taş atmalar başladı, sonra bir gün bir adam öldürüldü, daha sonra öldürme olayları günlük hale geldi. O zaman durumun hiç de iyiye gitmediğini, bu şiddeti durdurmak için bir şeyler yapmak gerektiğini anladık. 1988 Ocak ayında, bir arkadaşım sayesinde, işgale karşı savaşan "siyahlı kadınlar" hareketine katıldım. Yavaş yavaş diğer kadınlarla birlikte politik açıdan gelişmeye, şiddetin nedenleri olduğunu, sebepsiz yere çıkmadığını anlamaya başladık. Filistinli kadınları davet ettik. Yeşil çizgiyi geçme riskini göze alarak bizimle konuşmaya geldiler.

"Rita Giacoman bize gelen ilk Filistinli kadındı. Geçirdiğim şoku anlatamam; gözlerime, kulaklarıma inanamıyordum, büyülenmiş gibiydim. Kafamdaki Filistinli kadın imajından o kadar

farklıydı ki! Son derece rahat, eğitimli, zeki, şık, çok kültürlü, benden çok daha yüksek bir kültür düzeyi vardı, hatta İsrailli-lerin ya da Amerikalıların çoğundan daha kültürlü bir kadındı! Tanrım, bu Filistinli bir kadın mıydı? İnanamıyordum!

"'Biz Filistinliler İsrail devletine karşı değiliz, biz sadece İsrail'in yanında bir Filistin devleti istiyoruz' dediğini hatırlıyorum.

"1988 yılıydı. 'Bu sizin kişisel görüşünüz mü?' diye sordum ona. 'Hayır,' dedi, 'bu görüş Filistin'in resmi görüşüdür.'

"Daha önce bunu İsrail'de hiç duymamıştık, ne gazetelerde, ne radyolarda, ne de yöneticilerimizin konuşmalarında, hiçbir yerde! O günlerde FKÖ'nün ağza alınması bile yasaktı, ne düşündükleri hakkında hiçbir bilgimiz yoktu.

"O günden sonra gözlerim iyice açıldı.

"Ama bu sadece bir örnek, sorunun ne olduğunu, nereden çıktığını anlamamızı ve birer eylemci olmamızı sağlayan pek çok olaydan sadece biriydi.

"Dokuz örgütlü bir koalisyon oluşturduk; örgütlerden biri Filistinli kadın ve çocuklarla ilgileniyor; bir diğeri askerlerin Filistinlilere kötü davranmasını engellemek için barikatlarda duruyor. Siyahlı kadınlar örgütünü zaten biliyorsunuz, vs. Şu an sadece birkaç yüz kişiyiz, ama etkimiz hayli büyük; binlerce insanı sokaklara dökebiliyoruz."

"Ama bugünkü olaylara karşı herhangi bir gösteri yapılmıyor! İsrail halkının çoğunluğu Şaron'u destekliyor gibi görünüyor."

"Evet, bu dönemle geçmiş dönemler arasındaki en korkunç fark da bu zaten. Sabra ve Şatila katliamları sırasında bütün ülke öfkeyle ayağa kalkmıştı. Oysa bugün, mesela bir Cenin olayında susuyor, hatta işi ordunun eylemini haklı çıkarmaya kadar götürebiliyor. İş öyle bir noktaya vardı ki, aydın 'Barış şimdi' hareketi bile yok oldu..."

"Bunun nedeni Filistinlilerin silah kullanmaya başlamış olması olabilir mi?"

"Hayır. Bu, öncelikle bizim 'büyük yalan' dediğimiz şeyden

kaynaklanıyor, yani Barak'ın Arafat'a her şeyi verdiği, ama onun reddettiği, çünkü amacının İsrail'i ortadan kaldırmak olduğu yalanı. Bu, kopuş noktası oldu; İsrailliler hükümetlerine ve Amerikalılar'a inandı ve Şaron'un baskı politikasını desteklemeye başladı.

"İlerici kesimin suskunluğunun ikinci nedeni de kuşkusuz İsrail içinde sürdürülen intihar saldırıları. Halk çok korkuyor. Ben de korkuyorum... Bu korku her görüşten İsrailliyi Filistin'e karşı birleştiriyor. Bu çok kötü bir strateji.

"Bununla birlikte, birinci İntifada'dan beri, yani on beş yıldır, İsrail'de büyük bir değişiklik var. Halkın giderek daha büyük bir kısmı, yerleşimler boşaltılmadıkça barışın mümkün olmayacağını, 1967 sınırlarına geri çekilmek gerektiğini ve günün birinde bir Filistin devletinin kurulacağını anlamaya başladı. Bugün baskı rejimini desteklıyorlarsa, terörün bir an önce durdurulmasını istedikleri için, ama terörizmin İsrail hükümetinin görüşmeyi reddetmesine bir yanıt olduğunu da anlamıyorlar tabii. Şaron, Oslo Antlaşmaları'nı uygulamayı reddettiğini, toprakları geri vermek istemediğini belki bin kez söyledi. O halde bütün sorumluluk Arafat'ın üstüne yıkıldığında, bunlar kiminle alay ediyor?"

"İsrail ve Amerika'nın müşterek isteği, Arafat'ın iktidardan uzaklaştırılması hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"Filistinlilere liderlerinin kim olacağını söylemek onları çileden çıkartır. Bush ve Şaron bu kadar düşüncesizce davranmasaydı, insanlar kuşkusuz Arafat'ı daha çok eleştirirdi. Ama bu tutumlarıyla onun etrafında bloklaşmaya neden oluyorlar.

"Öte yandan Şaron'un bu konudaki ısrarını da anlamak mümkün değil; Arafat giderse kimi suçlayacak? Görüşmeyi reddetmeye devam etmek için ne bahane uyduracak?"

İnsan Hakları İçin Mücadele Eden Hahamlar

Siyahlı kadınların gösterisi sırasında, bana çok etkin başka bir gruptan, "İnsan Hakları İçin Mücadele Eden Hahamlar"dan söz edilmişti. Yahudi adalet anlayışının değerlerini koruma düşüncesiyle, Filistinlilerin yanında barışçıl bir mücadelenin öncüsü olmuşlardı.

Haham Jeremy Milgrom'un sesi telefonda çok net ve canlıydı:

"Sizinle görüşmeyi çok isterdim, fakat şu an zeytin toplamakla meşgulüm."

"Bağışlayın, anlayamadım?"

"Evet, zeytin topluyoruz. Yerleşimcilerin saldırısına uğramış Filistinli köylüleri korumaya çalışıyoruz. Eğer isterseniz yarın siz de gelin, ben sizi arabamla alırım, yolda konuşuruz."

Ertesi sabah, saat tam altıda, haham Jeremy'yi kaldığım ote-

lin lobisinde buluyorum. Daha doğrusu onu arıyorum, ama lobide kırklarında, ayağında kot pantolon, uzun saçlarını at kuyruğu yapmış, hahamdan çok bir hippiye benzeyen bir adamdan başkası yok... Ama bu o. Şaşkınlığımın farkında gülüyor:

"Herhalde beni şapkalı, cüppeli bekliyordunuz, ama sadece ultra-gelenekçi hahamlar öyle giyinir. Tahmin edersiniz, Yahudilikte, tıpkı İsrail toplumunda olduğu gibi bin bir çeşit eğilim vardır."

Bunu anlamaya başlamıştım... Buna karşılık, anlamadığım şey karşımdaki adamın ne tür bir haham olduğu.

"Haham olmayı neden seçtiniz? Burada mı doğdunuz?"

"Hayır, Amerika'da doğdum, Virginia'da. Babam hahamdı ve çocuklarının öz kültürlerine sahip çıkmalarını isterdi. Hatırlıyorum, her sabah kahvaltıda bizimle İbranice konuşur ve bize Tevrat'ı öğretirdi. On beş yaşımda dinle ilgili bir yarışmada ödül kazandım; ödül bir İsrail seyahatiydi. Burada bir yıl kalıp yeşivada[80] eğitim görmeyi ve sonra dönmeyi düşünüyordum. Ama üç yıl kaldım. Askerliğimi de 1971'de burada yaptım, sakin bir dönemdi. Sonra Amerika'ya döndüm, ailem Berkeley'e taşınmıştı ve ben Kalifoniya'nın özgür toplumunu tanımayı çok istiyordum ama gider gitmez İsrail'i özlemiştim. Tekrar buraya geldim, matematik ve tarih eğitimi aldım ama sonuçta hahamlıkta karar kıldım.

"Aslında ben gelenekçi Yahudilerle modern Yahudiler arasında bir köprü olmak, iki görüşü yakınlaştırmak istiyordum, ama kısa sürede anladım ki İsrailli Yahudiler'le İsrailli Araplar arasında gitgide büyüyen çok daha kaygı verici bir uçurum vardı. Demokratik ve hoşgörülü addettiğimiz, vatandaşları yasa önünde eşit haklara sahiptir dediğimiz toplumumuzda gerçek bir apartheid yaşandığını fark ettim.

"Yirmi beş yıldır hahamım; yaptığım iş, iki topluluk arasında bir

---

80) Din okulu.

diyalog kurmaya çalışmak. Yedi yıldır İnsan Hakları İçin Mücadele Eden Hahamlar derneğine üyeyim. Demek İsrailli Arapların hakları için mücadele ediyor; bu da bizi doğal olarak Filistinlilerle ilgilenmeye götürüyor. Dinimize bağlıysak ve gereklerini yerine getiriyorsak, bu ülkede yaşanan insan hakları ihlallerine karşı olmamız gerektiğini düşünüyoruz. İşkence ediyor ve toplu cezalar uyguluyorsak, insanların evlerini yıkıp çoluk çocuk sokağa döküyorsak, bir Yahudi toplumu olduğumuzu nasıl ileri sürebiliriz?

"Oslo Antlaşmaları sırasında, bize kulak veriyorlardı ama şimdi işler hayli zorlaştı. İsrailliler hiçbir biçimde ortak bir geleceğin olamayacağına ve Filistinlilerin bizden nefret ettiğine inanıyor."

"Derneğinizde kaç kişi var?"

"Çoğu Amerika'dan göçen yüz kadar haham ve birkaç kadın üyemiz var. İçimizde gelenekçi olarak nitelendirebileceklerimizin sayısı hayli az, çoğunluğu liberaller oluşturuyor. Derneğimiz on dört yıl önce, ilk İntifada sırasında, askerlere göstericilerin kemiklerini kırma emri verildiğinde, bunu protesto etmek için kurulmuş. Din adamları susuyordu. Aslında İsrail'de hahamlar sadece Şabbat ayinleriyle, ibadetle meşgul olurlar, ahlaki konularla pek ilgilenen yoktur, dini çevreler de genelde hükümeti destekler. Bizim grubumuz bu nedenle çok önemli bir ihtiyacı, insanlar arasındaki eşitlik ve adalet ülkülerini doğrulayan ahlaki bir anlayış ihtiyacını karşılıyor. Sayımız çok değil belki ama etkimiz oldukça büyük.

"Biz Rabin planını desteklemiştik, ama bugün açıkça görülüyor ki İsrail Oslo sürecini işgal edilen toprakların denetimini güçlendirmek için kullanıyor. Bugün bu topraklarda tam anlamıyla Güney Afrika'nın yaptıklarını yapıyor; bantustanlar[81] kurup onları denetlemek, suların kontrolünü eline almak. İsrail halkı hiçbir şeyi paylaşmak istemiyor, çoğu Ortadoğu'da yaşa-

81) Güney Afrika Cumhuriyeti'nde siyahi halka ayrılmış "ulusal yuvalara" verilen ad. (ç.n.)

mıyor; yapay olarak yarattıkları bir Avrupa adasında yaşıyor. Bu bölgeye, onun kültürüne ve dinine karşılar. Kendi lüks gettolarını kurmuşlar. Bu çok yanlış çünkü ortaklık yerine sömürüye dayalı bir düzen varsa, bu asla vürümez. Elli yıl içinde Filistinliler sayıca bizden çok daha fazla olacak ve biz çoğunluğu yöneten azınlık durumunda kalacağız, bu da fazla uzun sürmeyecek ve mutlaka yıkıma gidecek.

"Şu anda dünya tepki göstermiyor, çünkü Yahudilerin etkisi çok fazla ve insanlar Yahudi düşmanı olarak damgalanmaktan korkuyor. Ama bugün Yahudi düşmanlığının asıl sorumluları biz Yahudiler'iz. İnsanları Yahudiliğin ahlaki değerlerinden şüphe etmeye itiyoruz. Örneğin ABD'de Yahudiler kurulu düzene hiçbir zaman bu kadar bağlı olmadı. Bazıları, 'Harika, Şaron istediğini yapabilir, ne güzel' diye düşünüyor. Ama ben tam tersine bunun Yahudiliğin imajına tehlikeli ölçüde zarar verdiğini ve sonunda bizim aleyhimize döneceğini düşünüyorum."

"Bir din adamı olarak, Batı Şeria topraklarını dini inançları gereği kutsal topraklar sayarak yerleşimleri boşaltmak istemeyen yerleşimciler hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"Yahuda Samiriye topraklarının kutsallığına bazı Siyonist düşüncelere inandıkları kadar bile inanmıyorlar. Sözünü ettiğiniz tavırlarıyla Yahudiler dünyaya, 'Biz çok acı çektik, bundan böyle canımız nasıl istiyorsa öyle davranacağız. Siz yerleşimciliği durdurmak mı istiyorsunuz, özgürsünüz, ama biz bizim için neyi iyi görürsek onu yaparız. Çektireceğimiz acılar bizi ilgilendirmiyor, yaşadığımız onca şeyden sonra kimse bize bir şey söyleyemez,' demek istiyor.

"Bu sözlerin elbette Tevrat'la da, dini inançla da hiçbir ilgisi yok, bu onların kafalarına kazınmış bir görüş; bizden önce başkalarının yaptığı hataları yapmaya bizim de hakkımız var görüşü. Yani bir tür açık kapatma, vahşet konusunda başkalarına yetişme... Bu tür sözleri duymak bana dayanılmaz acılar veriyor. Kendi çektiklerimize bakarak acı konusunda daha duyarlı olaca-

ğımıza, iki bin yıl önce, başta Roma kanunu olmak üzere diğer ideolojilerden daha gelişmiş olan Yahudi ideolojisine sahip çıkacağımıza, her yerde üstün gelen ahlak konusunda tam bir çöküntü yaşıyoruz. Tüm dünya yerleşimciliği reddettiği halde, biz tehlikede olduğumuz bahanesiyle yerleşimler kuruyoruz, ama aslında bunun asıl nedeni İsrail'in öncelikle ve eğer mümkünse sadece Yahudilere ait bir ülke olması gerektiğini düşünmemiz. Arap halkından kurtulmak için elimizden geleni yapıyoruz, onlara yaşamı olanaksız hale getiriyoruz ve belki bir gün, eğer isyan ederlerse, onları kovmak için fırsat bekliyoruz."

Tapuah yerleşimine yakın Kafr Yasef köyüne yaklaşıyoruz; orada insan hakları derneğinin diğer örgütleriyle buluşacağız.

"On beş gündür köylüler tarlalarına girmeye çalışıyor," diye açıklıyor haham Jeremy. "Fakat yerleşimciler, neredeyse bütün Batı Şeria'da olduğu gibi, üstlerine ateş açarak onları korkutuyor. Üç yıldır bu böyle, her ekim ayında, hasat zamanı aynı şeyler yaşanıyor. Oysa zeytinler yüz binlerce Filistinlinin en önemli geçim kaynağıdır. İşlenebilir toprakların yarıya yakını zeytinliktir çünkü zeytin ağacı çok az su ister. İsrail buraya çok az su vermekte ve Batı Şeria su kaynaklarının yüzde 80'ini yerleşimlere yöneltmektedir!

"İki yıldır sokağa çıkma yasakları, kuşatmalarla çökmüş bir ekonomi için, zeytin ürününün toplanmasına izin vermemek bir cinayet demek. İşgal edilmiş topraklardan sorumlu general Amos Gilad geçenlerde Filistin halkının yüzde 60'ının yoksulluk sınırının altında yaşadığını kabul etti. Çoğu köyde, özellikle yerleşimlere yakın köylerde, köylüler ürünlerini toplamak için hayatlarını tehlikeye atıyorlar. Yaralananlar hatta ölenler oluyor. İki hafta önce, 6 Ekim'de, Akraba köyünden Hani Yusuf adlı yirmi dört yaşındaki genç adam tek kurşunla vurularak öldürüldü, bütün kabahati, bahçesinde sakin sakin zeytinlerini topluyor olması!

Belki de haham Jeremy abartıyor, belki de Hani Yusuf bir yerleşime çok yaklaşmıştı ve yerleşimciler onu terörist sanmışlardı... Köylülerin zeytinlerini toplaması yerleşimcileri ne diye rahatsız etsin ki?

Birkaç saat ve birkaç silah sesinden sonra bunun nedenini anlayacaktım.

Kafr Yasef köyüne, daha doğrusu yakınlarına vardığımızda saat yedi sularıydı, köy yolu İsrail ordusu tarafından yığılmış ağır taş bloklar ve yüksek toprak yığınlarıyla kapatılmıştı.

Ekim sabahının serinliği ve yumuşak güneşi altında köye doğru yürürken, bir duvarın üstünde kırmızı harflerle yazılmış "Araplara ölüm!" yazısı dikkatimi çekiyor.

"Yerleşimciler," diyor Jeremy omuz silkerek.

"Filistinliler neden bunları silmiyor?"

"Usandılar silmekten! Artık boş verdiler. Uğraşacak daha ciddi işleri var."

Kafr Yasef iki bin nüfuslu bir köy; bütün Filistin köyleri gibi aşırı kalabalık. Her yeşil alan derme çatma evlerle kaplanmış.

Köye girer girmez bizi karşılayan bir çocuk alayı çığlıklar ve gülüşler içinde bizi köy meydanına götürüyor. Daha şimdiden yüzlerce insan toplanmış; çoğu kadın ve erkek köylüler, ellerinde uzun sıralar ve büyük çarşaflar var. Ama aralarında İsrail'deki çeşitli barış hareketlerinden on-on iki militan ve Fransa, İngiltere ve Amerika'dan gelmiş birkaç sempatizan da görüyorum.

İki gündür zeytin toplamaya çalışıyorlarmış, ama yakınlardaki Tapuah yerleşim merkezinden gelen yerleşimciler taşlar atarak ve ateş ederek onları engelliyormuş. Ordu müdahale etmiş, ama köylüleri koruyacağı yerde, onları zeytinliklerden çıkmaya zorlamış.

Köylüler bugün şanslarını yeniden denemeye karar vermiş. Durum gerçekten çok ciddi; çünkü eğer ürünlerini toplayamazlarsa, başlıca gelir kaynaklarını kaybetmiş olmakla kalmayacak,

tarlalarını kaybetme tehlikesiyle de karşı karşıya kalacaklar, çünkü "işlenmemiş" topraklara yerleşimciler yararına el konulacak.

Daha üç hafta önce, buraya fazla uzak olmayan Hirbet Yanum köyü mücadeleden vazgeçmek zorunda kalmış. Söylendiğine göre 1948'den bu yana ilk kez bir köy şu "tatlılıkla transfer" yoluyla tamamen boşaltılmış. Şimdi Filistinliler, yerleşimcilerin bu başarıdan güç alıp Batı Şeria'daki bütün küçük köylere saldırıları arttırmasından korkuyorlar.

Hirbet Yanum yirmi altı ailenin, yani yaklaşık iki yüz kişinin yaşadığı, diğer Filistin köylerinden biraz uzakta, yaban yerleşimler[82] denen yerleşimlerin arasına sıkışmış bir köymüş. Çevresindeki tepelere kurulmuş yerleşimler yüzünden dört yıldır çok zor bir yaşam sürüyorlarmış. Geceleri, atlı ve maskeli adamlar köpekleriyle köyü basıyor, köydeki hayvanları çalıyor, pencereleri kırıyor, onları engellemeye kalkışan erkekleri hastanelik edecek kadar dövüyorlarmış. Geçenlerde, köyün jeneratörünü yakıp köyü elektriksiz bırakmışlar ve üç büyük su tankını patlatmışlar. Böylece aileler teker teker köyü terk etmek zorunda kalmış. Köyde sadece altı inatçı aile kalmış.

Ama saldırılar o kadar artmış ki kadınlar, eğer inat ederlerse kocalarını terk etmekle tehdit etmişler.

"Köyün muhtarı Abdülatif Sobih'i tanıyordum," diyor haham Jeremy. "Köyü en son o terk etti. Üç beş parça eşyasını bir kamyona yüklerken ağlıyordu, bir süre kuzenlerinin yanında kalacaktı, daha sonra nereye gideceğini bilmiyordu... Ailesi hep bu köyde yaşamıştı, burası onun yurduydu; bana demişti ki şimdi mülteci oldum ya, artık ölmekten başka çarem yok. Tahmin edersiniz, bir köylüyü köklerinden koparmak, onu ağaçsız, kupkuru yoksul bir kamp içinde dört duvar arasına hapsetmek, onun doğayla, ekip biçtiği ana toprağıyla, ona değerli yağmur-

82) İsrail devletinin izni dahilinde kurulmamış, ama hoşgörüsünden yararlanan yerleşimler.

larını veren gökyüzüyle, zorluklarına rağmen efendisi olduğu şu kır yaşamıyla ilişkisini kesmek, onu öldürmek demektir; çünkü yaşaması için artık hiçbir neden yoktur."

Yanımıza gelen genç bir köylü konuşmamızı bölüyor; herkesin burada olduğunu, gitme zamanının geldiğini söylüyor.

Yaklaşık dört yüz kişilik bir kalabalık hareket ediyor. Filistinli ve çeşitli uluslardan gelen erkekler önden, geleneksel giysilerini bir bayrak gibi taşıyan kadınlar arkadan yürüyor. Korkuyla karışık neşeli bir heyecan hâkim; barış yanlısı İsrailliler, sivil ve askeri yetkililerden askerlerin yerleşimcilere karşı onları korumak için orada olacağı güvencesini almışlar, ama yine de ne olacağı hiç belli olmaz...

Zeytinliklere yaklaşıldığında, düzgün sıramız bozuluyor, herkes kendi bahçesine, uzun süredir ilk kez gelebildiği bahçesine koşuyor. Ayrı kaldığı çocuğuna bir an önce kavuşmak istermiş gibi kollarını açarak bayır aşağı iniyorlar. Aniden silah sesleri duyuluyor. Vadinin derinliklerinde yerleşimciler onları bekliyor.

Her yandan ateş ederek bağıran yaklaşık on beş kişi. Onlara en yakın köylüler korkarak ağaçların arkasına saklanmaya çalışıyor, diğerleri geri dönüp bize doğru koşuyor. Haham Jeremy ortalığı yatıştırmaya çalışıyor:

"Korkmayın, sadece sizi korkutmak istiyorlar, havaya ateş ediyorlar!"

Nereden biliyor? Arada bir ölenlerin olduğunu kendisi söylemedi mi?

Bir grup köylü barış militanların etrafında tekrar sıraya girip yerleşimcilere doğru ilerlemeye devam ediyor. Bu beklenmedik direniş karşısında öfkeden kuduran yerleşimciler tüfeklerini gruba doğru çevirerek bağırıyor:

"Hepinizi öldüreceğiz!"

İsrailli barış militanları soğukkanlılıkla onlarla konuşmaya çalışıyor:

"Saçmalamayı bırakın, bakın görüyorsunuz biz silahsızız, bu

adamların zeytinlerini toplamalarına engel olmaya hakkınız yok."

Fakat bu sözler yerleşimcileri daha da kızdırmaktan başka bir işe yaramıyor:

"Siz ne biçim Yahudisiniz, bu katil Araplarla birlikte bizi öldürmeye mi geldiniz?" diye bağırıyor öfkeden kıpkırmızı olmuş kısa boylu bir adam. Bu arada arkadaşları da gitgide daha tehlikeli oluyor.

Barış yanlısı genç bir Fransız karnına çevrilen bir tüfeği eliyle itmeye çalışırken, tüfeğin sahibi bağırıyor:

"Lan ibne çek elini tüfeğimden, deşerim şimdi karnını!"

Çeşitli değilse de bol bol küfürler savruluyor:

"S... belanı, senin pis ülkeni s..." ve bu tür başka incelikler.

Sonunda yardım geliyor: Üç asker. Bu kadar insanı korumaya yetmez, ama belki yerleşimcilere laf anlatabilirler. Fakat gelenler bizim şaşkın bakışlarımız altında bizi suçluyor:

"Yabancıların burada ne işi var? Hemen çekip gidin buradan!"

Tabii ki kimse yerinden kıpırdamıyor; uluslararası barış yanlılarının varlıklarının köylüler için bir güvence olduğunu biliyor. Çünkü düzenin güçleri yabancı tanıklar önünde şiddet gösterisi istemiyor.

Biraz sonra bu üç askerin yanına bir düzine asker daha geliyor, belli ki hepsi yerleşimcilerle çok sıkı fıkı; el sıkışıyorlar, birbirlerinin omzuna vurup şakalaşıyorlar, canciğer kuzu sarması bir muhabbet. Tüfeğini doğrultup yabancılara nişan alan bir yerleşimciye:

"Yo hayır, buna hakkın yok!" diyor subay parmağını sallayarak.

Buna karşılık köylülere nişan alanlara ses çıkarmıyor. Gördüklerine dayanamayan bir barış militanının, "Yeter bu kadar saçmalık!" diye bağırması üzerine, aynı subay buranın kralı benim havasında

"Nişan almaya hakları var, ateş etmedikleri sürece sorun yok!" diye karşılık veriyor.

Yaşlı bir İsrailli barış militanı öfkelenip canlı kalkan olmaya karar veriyor ve köylülerle tüfeklerin arasına giriyor. Diğerleri de onu örnek alıyor. Yerleşimcilerin, silahsız bir Filistinli'ye ateş edebilecek durumda olsalar da, İsraillilere ateş edebilecek duruma -henüz- gelmediklerini biliyorlar.[83]

Yeni takviye güçler geliyor. Bu arada köylüler vahşi bakışlarla sessizce yere oturuyor. Kadın ve erkek yüzlerce kişiler ve bu kez kararlılar, ne olursa olsun pes etmemeye kararlılar.

İsrailli komutan barış militanlarını bir köşeye çekip onlara buranın askeri bir bölge olduğunu ve gitmeleri gerektiğini anlatmaya çalışıyor. Bu sözler üzerine, o ana kadar sükunetini koruyan haham Jeremy öfkeden kıpkırmızı oluyor:

"Yalan bu! Ve bunu size de çok iyi biliyorsunuz! Böyle yalan söylemeye utanmıyor musunuz? Ne yaparsanız yapın, biz burada kalıp bu ürünü toplayacağız!"

Komutan şaşkınlıktan verecek yanıt bulamıyor. Ama bu kez kazanamayacağını anlıyor. Homurdanarak yerleşimcilere doğru dönüyor: "Tamam, evlerinize dönün!" diyor ve askerleriyle birlikte gitmeye hazırlanıyor.

Fakat Jeremy bununla yetinmiyor:

"Hemen değil! Bu o kadar kolay değil! Siz sırtınızı döndüğünüz anda, bu herifler geri gelecektir. Onlara yerleşimlerine kadar eşlik etmek ve onları orada tutmak zorundasınız!"

Komutan istemeden de olsa yerleşimcilere orada bulunmalarının yasal olmadığını, evlerine dönmeleri gerektiğini açıklıyor. Fakat yerleşimciler onlarla aynı fikirde değil. Kendilerini götürmek isteyen komutana itiraz ediyorlar. Aralarındaki tartışma uzun süre devam ediyor. Subay onları ikna etmeyi nasıl başarıyor? Onlara hangi güvenceleri veriyor? Sonunda hep birlikte gi-

83) Yine de bu tür dramlar olabiliyor. 16 Mart 2003'te yirmi üç yaşındaki Amerikalı genç kız Rachel Corrie, Rafah'da Filistinli bir ailenin evinin yıkılmasını engellemeye çalışırken bir buldozerin altında ezilerek can verdi.

diyorlar; askerler, Filistinlilere doğru öfkeyle yumruk sallayan ve geri gelip intikamlarını alacaklarına yemin eden adamları oradan uzaklaştırıyor.

Gidişleri genel bir neşeye yol açıyor. Köylüler, yıllardan beri ilk kez, hayatlarını zehir eden keyfi yönetimin karşısında bir zafer kazanıyorlar. Buna inanamıyorlar, birbirleriyle, militanlarla kuşaklaşıyorlar, gözleri parlıyor, bu zafer, kısmi ve geçici de olsa, onları umutlandırıyor, artık kendilerini güçsüz kurbanlar olarak görmüyorlar.

Bütün gün aralıksız zeytin topluyorlar –acele etmek gerekiyor, çünkü yarın yerleşimciler tekrar gelebilir–, çocuklar bile çalışıyor. Kimse yorgunluk hissetmiyor, kadınlar neşe içinde şarkı söylüyor, erkekler kendi aralarında şakalaşıyor, uzun bir süredir hiç bu kadar mutlu olmamışlar. Akşama kadar bütün zeytinler toplanıyor.

Şimdi dinlenme ve bu inanılmaz günden sonuçlar çıkarma vakti. Köyün yaşlıları ve militanlar, bir çaydanlığın etrafına oturuyor ve gevezelik etmek ya da düş kurmaktan uzak planlara dalıyorlar. Öncelikle bugünkü başarı Batı Şeria'daki bütün köylere duyurulacak ve köylüler yüreklendirilecek, ardından onları korumak için sistemli olarak her köye eylemci gruplar gönderilecek. Ayrıca uluslararası örgütlere de başvurulacak çünkü yabancı tanıklar İsrailli yetkililerin yürüttükleri propagandaya karşı çıkmak için kaçınılmaz. Herkes fikrini açıklıyor, herkes deneyimlerini aktarıyor, sohbet gece geç saatlere kadar uzayıp gidiyor.

Lea Tsemel,
Filistinlileri Savunan İsrailli Bir Avukat

Telefondaki ses çok sevimliydi: "Ne demek, tabii ki görüşebiliriz! Ne zaman? Yarın... yarın olmasın, öbür gün daha iyi olur, beni lütfen tekrar arayın."

Birkaç gün sonra Lea Tsemel'den randevu almanın olanaksız olduğunu anlayacaktım. Otuz iki yıldır kendisini hem İsrail içindeki, hem de işgal altındaki topraklardaki Filistinlileri savunmaya adayan bu İsrailli hanım avukat, boğazına kadar işe gömülmüştü. Kudüs'ten Hayfa'ya, Nasıra'dan Tel Aviv'e kadar askeri ve sivil mahkemelere koşturmaktan başını kaşıyacak zaman bulamıyordu. Çünkü davaların çokluğu bir yana, ablası Felicia Langer dışında ona bu olanaksız işinde yardım edecek kimse yoktu.

Sonunda sabahlarını adliye saraylarında geçirdiğini öğrenip

onu oralarda aramaya başladım. İlk önce Moskobia'daki büyük Adliye Sarayına gittim. Avukatlar ve mübaşirler çok nazik bir biçimde bana yardımcı olmaya çalıştılar, hangi odada olabileceğini soruşturdular, ta ki biri çıkıp "Kim? Lea Tsemel mi? Ama o Arapları savunuyor? Olsa olsa Doğu Kudüs'tedir!" diye haykırıncaya kadar.

O andan itibaren çevremdekiler bir vebalıymışım gibi benden uzaklaştılar ve sadece kapıdaki görevli bana yarım ağızla Salahattin sokağındaki adliye binasının nerede olduğunu söylemeye razı oldu

Doğu Kudüs'deki adliye binasında beni çok küçük bir duruşma salonuna aldılar. Tahta sıraların üstünde Nasır Asavi ve İmayi adlı iki genç esmer tutuklu oturmaktaydı; Haganah savaşçısıyken beyazlar giydiği için "Gandhi" denilen Rehavam Zeevi'nin öldürülmesi olayına karışmakla suçlanıyorlardı. 1960'lı yılların sonunda, Şaron'un yakın dostu olan bu ünlü Turizm bakanı, Ürdün'ün içinden geçmeye kalkışan Filistinli savaşçıları avlamak için helikopterle "safariler" düzenlerdi. Ama özellikle, Filistinlilerin "transfer"ini resmi olarak savunan aşırı sağcı bir bakan olmakla tanınıyordu.

Sanıklar söz konusu olan kendi yaşamları değilmiş ya da yaşamlarını çoktan feda etmişler gibi şaşırtıcı derecede sakin oturuyorlar. Ama gerçekten de bakanı öldürmeye gönüllü olduklarından itibaren yaşamlarını feda etmiş olmalılar. Bir bayan tercüman, ara ara, haklarında İbranice söylenen şeyleri onlara çeviriyor. Aynı sırada, gençlerle aralarında sadece bir polis olan siyahlar içinde iki sarışın hanım var; öldürülen bakanın eşi ve kızı. Dudaklarını sıkmışlar, yüzleri solgun, sabit gözlerle önlerine bakıyorlar. Ortamın çok gergin olması gerekirken, son derece sakin ve gerilimsiz. Hemen arkadaki sırada sanıkların yakınları oturuyor; yetişkin ve çocuklardan oluşmuş bir düzine insan, hatta bir tane bebek bile var...

Siyah cüppeleriyle üç yargıç geliyor. Başyargıç bayan, kısacık

kesilmiş kır saçlarıyla kürsünün ortasına, asistanları da onun iki tarafına oturuyor, hemen arkalarında Yahudiliğin amblemi yedi kollu şamdan görülüyor.

Baş yargıcın önünde, Lea, siyah cüppesinin içinde ufak tefek görünüyor, uzun ve solgun yüzü kızıl röfleli siyah saçlarla çevrilmiş, ama en çarpıcı yanı insanın içine işleyen siyah gözbebekli yeşil gözleri.

Bugünkü sadece bir ön duruşma, sanıkların tanıklık edip etmeyeceğine, cinayete karışıp karışmadıklarına, yoksa sadece katillerin kaçmasına yardımcı mı olduklarına karar verilecek. Yaptıkları, sadece yardım ve yataklıktan ibaretse, daha az bir ceza alacakları açık. Yani burada cinayetin kendisi tartışılmıyor, olaylar zaten biliniyor.

Lea'nın karşısında, davacıların avukatı olan kızıl saçlı güzel bir bayan, hareket etme biçimi konusunda neden hâlâ bir uzlaşma sağlanamadığını açıklamaya çalışıyor. İki avukat da kendi nedenlerini sıralıyor. Baş yargıç sinirleniyor. Buna karşılık asistanlarından biri Lea'nın sözlerini gülümseyerek onaylıyor. Bu durumu şaşkınlıkla izliyorum, çünkü Yahudilerin ve bugün bir bakanın, dahası Şaron'un yakın bir arkadaşının katillerini savunmaya cesaret ettiği için genç kadının meslektaşları arasında pek sevilmediğini düşünüyordum!

Daha sonra konuştuğum meslektaşları yanılmadığımı, Lea'ya uzun yıllar dışlandığını, ama cesareti ve mesleki yetkinliği sayesinde herkesin saygısını kazandığını dile getirdiler.

Bir çeyrek saat sonra baş yargıç davayı ileri bir tarihe erteleme kararı alıyor. Mahkeme heyeti çekiliyor. Sanık aileleri hemen sanıkların etrafını sarıyor, birbirlerine sarılıyorlar, bebek, sanık gencin kollarına veriliyor; bakanın ailesinin öfkeli bakışları altında, genç, bebeği öpüp kokluyor; bakanın eşi ve kızı da, başları dik, hain avukata bakmaya bile tenezzül etmeden öfkeyle salonu terk ediyorlar...

"Açlıktan ölüyorum, hadi gelin yemekte konuşuruz."

Lea, kırk yıllık bir dost gibi koluma giriyor ve biri ufak tefek, sarışın bir Yahudi, diğeri uzun boylu, esmer bir Arap olan iki stajyer öğrenciyle birlikte beni bir lokantaya sürüklüyor. Bürosuyla adliye binasının arasında, her zaman gittiği bir lokanta. Kuşkusuz bir Arap lokantası. Aslında bu mahalle lokantaları ve dükkânlarıyla eskiden Yahudilerin de gözde mekânlarından biriymiş ama İntifada'dan sonra artık kimse gelmeye cesaret edemiyormuş.

Lokantadan içeri girdiğimizde avukat hanıma gösterilen saygı ve sevgiyi anlatmaya gerek yok. Bugünkü gibi aleni cinayetler dışında, müsadere, sürgün edilme, evlerin yıkılması, basit bir kuşku üzerine yapılan tutuklama olaylarında, kısacası, İsrail ya da işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin her gün yaşadığı olaylarda, Lea son çare ve adaletin gerçekleşmesi için en büyük umuttu.

Lea Tsemel'in adını uzun süredir duyuyordum. Onu hep esmer, yapılı, hükmeder tavırlı bir baro yıldızı, her zaman aynı soruları sorarak onun vaktini çalan gazetecilere karşı mesafeli biri olarak hayal etmiştim, oysa şimdi karşımdaki kadının doğal ve dostça tavırlarıyla insanı büyüleyen, ufak tefek ve enerjik bir kadın olduğunu görüyordum.

"Neden Filistinlilerin avukatı oldum, ha?" diyor gülerek. "Belki de çevremdeki olaylara karşı sağır ve kör kalamadığım için... Ben koyu Siyonist bir ailenin kızı olarak, İsrail'de, Hayfa'da doğdum. Annem ve babam Rusya ve Polonya göçmeni. Ailenin geri kalanı Shoah kurbanı. Evde sık sık bundan bahsedilirdi ve ben dehşetle dinlerdim, insanlar nasıl bu kadar acımasız olabilirdi, buna bir türlü aklım ermezdi. Hayfa'da bütün komşularımız ve dostlarımız Yahudi'ydi, Araplar da vardı tabii, ama onları görmezdik, yok gibiydiler. Sonra ben üniversiteye gittim, hukuku seçtim çünkü her zaman hitabetimin çok güçlü

olduğunu söylerlerdi. Orada Araplarla tanıştım, çok da iyi ilişkiler kurdum, nedeni çok basit; ben ırkçı değildim, siyasetle ilgisi olmayan, nazik bir kızdım sadece. Güney Afrika'da uygulanan apartheid'den haberim vardı, arkadaşlarım gibi ben de bu olayı kınıyordum, ama buradaki durumun oradakinden farklı olmadığını düşünemiyordum.

"1967 savaşında yirmi iki yaşındaydım ve orduya gönüllü yazıldım; İsrail'in barış istediğine, ama bizi denize dökmek isteyen Araplarla savaşmak zorunda olduğumuza inanıyordum. Ama bütün bu insanların, yaşlıların, kadınların, çocukların yurtlarından nasıl kovulduğunu, nasıl dehşet verici ve insanlık dışı muamelelere maruz bırakıldığını, onları Ürdün'e kaçırtmaktan başka bir amacı olmayan bir savaş içinde olduğumuzu görünce, İsrail'in barış istemediğini anladım. Araplar çok güçsüzdü, İsrail'in barışı dayatabilecek güçte olduğu çok açıktı, ama bunu yapmak istemiyordu, tek derdi topraklara el koymak için bahaneler aramaktı.

"Filistinlilere uyguladığımız bütün bu şiddet ve aşağılamalar benim için dayanılmazdı. Bir Yahudi olarak bu zulümlere tanık olmak bana geçmişte halkımızın çektiği acıları hatırlatıyordu. 1948'de topraklarından koparılan Filistinliler hakkında hiçbir şey bilmiyordum, ama 1967'de Ürdün'e kovulanları görmek, bütün o köylerin yerle bir edildiğini öğrenmek beni son derece rahatsız ediyordu. Ne pahasına olursa olsun rahat kabuğumdan çıkıp neler olduğunu anlamaya çalışmam gerekiyordu.

"Bu kararımdan sonra ilerici öğrenci gruplarıyla ilişki kurmaya çalıştım. Onlara, eski haritalarda görünen dört yüz köyün ne olduğu, bu mülteci kamplarının nereden çıktığı, bu güzelim Arap evlerinin eski sahiplerine ne olduğu gibi sorular soruyordum. Gerçekleri öğrendikçe dehşete düşüyordum. Filistinliler evlerini ve tarlalarını hiç de bize söylendiği gibi kendi istekleriyle terk etmemişti.

"İsrail devletinin sömürgeci bir devletten hiçbir farkı yoktu.

Ya da belki de tek fark, sömürgeci devlet yerli halkı egemenliği altına alırken, İsrail bu yerli halkı kovuyordu. Kandırıldığımı, İsrail'in öylesine gurur duyduğum demokrasiden çok uzak olduğunu, ülkemizin temelini oluşturan şu 'İnsansız bir toprağa topraksız bir halk' sloganının bir yalandan başka bir şey olmadığını anlıyordum.

"Bir avukat olarak mücadele etmeye işte bu dönemde başladım. Çok heyecanlıydım; haksızlıkları ortaya çıkardığım anda her şeyin sihirli değnek değmiş gibi düzeleceğine inanıyordum."

Saflığını hatırlayarak yarı akıllanmış, yarı üzgün bir biçimde gülmeye başlıyor:

"Şu anda, hâlâ yararlı olduğumu düşünüyorum, ama toplumumuzu gerçekten değiştirebileceğimden artık hiç emin değilim...

"Seçtiğim yol elbette büyük bir skandala yol açtı. Yaşamımda derin bir kopuş oldu. Yeni siyasi görüşümü paylaştığım arkadaşlarımla aile dostlarının görüşleri arasında uçurumlar vardı, birbirleriyle anlaşamıyorlardı, bir süre onların ikna edilebileceğini düşünsem de, bu işe yaramadı. Duygusal baskılara rağmen tavrımı değiştirmedim; gördüğüm gerçekleri inkâr edemezdim. Ama eski arkadaşımın çoğu için artık bir haindim, benimle ve ailemle tüm ilişkilerini kestiler."

"Peki ya aileniz, onlar nasıl bir tepki verdiler?"

"Bana karşı sevgilerini sürdürdüler ama dış dünyayla olan ilişkilerinde çok büyük zorluklarla karşılaştılar. Mühendis olan erkek kardeşimin kariyerinin sonu oldu mesela. Tsemel soyadını taşımak kardeşime zarar verdi. Çocuklarıma gelince; kızım şu an yirmi yaşında, politik olarak da çok etkin. Ama otuz yaşındaki oğlum hiç de öyle değil. Çocukluğunda benden utanır, yolda yanımda yürümek istemezdi, okulda ya da çevredeki arkadaşları, 'Annen Arapların orospusu' derlermiş, yani her türlü aşağılamanın, acımasızlığın hedefi haline gelmişti."

"Size hiç doğrudan şiddet uygulandığı oldu mu?"

"Olmaz mı, hem de her türlüsü. 1970'den beri, yani bu işlerle tam anlamıyla uğraşmaya başladığımdan beri, her gün bir şey olur mutlaka. Küfürlerin ötesinde, yıllarca fiziksel tacize de uğradım, yerleşimciler suratıma tükürdü... Birçok kez büroma saldırıldı; camlara taşlar atılıyor, merdivenlere çöpler boşaltılıyor, duvarlara her tür küfür ve hakaret dolu sloganlar yazılıyor, arabamın deposuna şeker atılıyordu. Bunlar her gün olan şeylerdi."

"Kararınızdan hiç pişmanlık duyduğunuz oldu mu?"

"Hayır. Başından beri nasıl bir tehlikeyle karşı karşıya olduğumun farkındaydım. Ayrıca birkaç yıl sonra evlendiğim adam, Michel[84] de beni destekliyordu, o da bir militandı. Fakat beni asıl yüreklendiren, haksızlığa, şiddete, keyfi tutuklamalara maruz kalan insanların kendilerini savunacak birisine duydukları ihtiyaçtı. Yıllarca beni ayakta tutan şey, yardım ettiğim insanların bakışı oldu. Onları yüz üstü bırakmayı düşünemezdim bile.

"Kızım bütün bunlardan oğluma oranla daha az etkilendi. O, ondan on yıl sonra, kamuoyunda yeniden saygınlığa kavuşmaya başladığım bir dönemde dünyaya geldi. Adım "teröristlerin avukatından," insan hakları avukatına çıkmış, tanınan ve saygı duyulan bir isim olmuştum. Felicia Langer'le birlikte adeta birer öncü olmuştuk. Bugün bizimle aynı görüşü savunan birkaç yeni avukat görmek çok sevindirici bir olay."

"Savunduğunuz en zorlu birkaç davadan söz eder misiniz?"

"O kadar çok ki... otuz iki yılda! Açlık grevindeki tutuklulardan rehineci ilk Filistinlilere kadar bir sürü dava ve bir süredir şu kamikazeler."

"Ya evet, şu intihar komandoları, İsrailli sivillerle birlikte kendisini havaya uçurmak isteyen ve her nasılsa hayatta kalmış bu kişileri nasıl savunuyorsunuz?"

"Özellikle, bir avukat olarak, böylesine uç ve kabul edilemez

---

84) Söz konusu kişi Michel Warchawski'dir.

bir olgunun bu kadar yaygınlaşmasının ardında bazı nedenlerin bulunduğunu mahkemeye anlatmaya çalışıyorum. Genç kız ya da erkekler kendilerini havaya uçurmaya sıradan bir sapkınlıkla ve aniden karar vermez. Onların durumunu anlatmaya, yaptıkları ya da yapacakları eylemin temelinde yer alan umutsuzluklarının derinliğini göstermeye çalışıyorum. Söz konusu olan, muson gibi doğal bir afet değil; tanımlanması gereken önemli nedenler var. Sonra sanıklar arasındaki farkları öne çıkarmaya çalışıyorum; kimseyi öldürmemiş olan intihar komandolarının durumu -ya bomba patlamadığı için ya da son anda vazgeçtiği için. Mesela şu sıra, eylem anında ateşleyicisi tutukluk yapmış bir genç kızı savunuyorum. Bu genç kızı bir örnek olarak gösteriyorum, çünkü sonunda ne yaptığının farkına vardı ve pişmanlık duyuyor. Onun bu pişmanlığının davanın en önemli unsuru olduğuna mahkemeyi ikna etmeye çalışıyorum."

"Bu gençlerin beyinlerinin yıkandığını, bu tür eylemleri yapmaya itildiklerini düşünüyor musunuz?"

"Kesinlikle hayır, yaşadıkları ve gördükleri onca şeyden sonra, kimsenin onları bir şeye itmesine gerek kalmıyor."

"Otuz iki yıldır Filistinlileri savunan bir avukat olarak İsrail adaleti hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"Baktığım davaların çoğu askeri mahkemelerde görüldü, yani başından beri her şey zordu. Yargıçlar birer subay olduğundan bir şey elde etme şansım çok azdı. Ama hukuk mahkemelerinde, özellikle bugünkü gibi, Şaron'un yakın dostu olan bir bakanın öldürülmesiyle ilgili zor bir davayı bile savunabiliyorum. Yargıçlar ister istemez hükümet politikasının etkisi altında. Askerin yalan söyleyebileceğini, keza sorguyu yürütenlerin de yalan söyleyebileceğini ya da güvenlik hizmetinin yetersiz olduğunu kabul etmeyecektir. Benim işim küçük gedikler bulup içine girmek ve onları genişleterek sorumluluk farklarını öne çıkarmak.

"Bugünkü çocuklardan biri cinayetle, diğeri ona yardım etmekle suçlandı. Ben bu suçlamaların yanlış olduğunu, ilkinin sa-

dece cinayete yardım ettiğini, diğerinin de onun kaçmasına yardım ettiğini kanıtlamaya çalışıyorum. Her şeyin aynı kefeye konulmaması, suçluluğun dereceleri arasında fark gözetilmesi için mücadele ediyorum.

"Sonra mesela taş attığı için yargılanan bir çocuğun davası var, üç aylık bir hapis cezasıyla işi kurtardım, bu da çok, ama yine de bunu bir başarı olarak değerlendirmem gerekiyor, çünkü yedi ay da alabilirdi. Görüyorsunuz bizimki görece bir başarı..."

Lea birden çok yorgun ve bıkkın görünüyor, elini tutmak istiyorum, ama sadece şunu söylemekle yetiniyorum:

"Ama çok büyük başarılarınız da oldu! Anlatsanıza bana!"

"Evet, geçenlerde Kudüs'te, daha çok gülünç bir dava bu -o tatlı gülümsemesine yeniden kavuşuyor-, polislerin kılık değiştirmiş bir erkek sandığı bir kadın için hatırı sayılır bir tazminat koparttık. Polisler kadına ateş etmiş, kadın kaçmış, ama peşini bırakmamışlar, ateş ederek kovalamışlar. Kadının çocuğu yaralanmış. Yargıç söz konusu şahsın bir kadın olduğunu kabullenmek ve polisleri susturmak zorunda kalmıştı.

"Ortak bir çalışmanın ürünü olan bir diğer önemli başarımız da, işkence davaları üzerine bir dosya hazırlamamızdı. Yüksek Mahkeme işkence uygulamasını kabul edip bunun yasal olmadığını onaylayıncaya kadar mücadele etmiştik."

"Ben İsrail'de işkencenin yasal olduğunu sanıyordum."

"Doğru değil. Bu, mahkemelerin yasaklamayı açıkça reddettiği yaygın bir uygulamaydı. Ta ki 1999 yılındaki şu davaya kadar.

"Bugün bu karardan dönebilmek için ellerinden geleni yapıyorlar, biz de bu girişimleri adım adım izleyip boşa çıkartmaya çalışıyoruz. Aslında her şey siyasi ortama bağlı. Mesela bundan birkaç ay önce, çok çetin ve uzun bir sorgulamadan geçirilmiş elli yaşlarında bir adamı savunuyordum. Askeri mahkeme onu Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin bir örgütüne dahil olmak ve

bir bomba atmakla suçluyordu. Aslında aleyhinde bulabildikleri tek somut şey, adamın 1990'dan beri Kudüs'teki yoksullara aleni bir biçimde yiyecek dağıttığı ve bu yiyecekleri bu cepheye bağlı bir örgütten aldığıydı. Ben bu davayı askeri mahkemeden bir hukuk mahkemesine aktarmayı başardım; adamı hemen serbest bıraktırırım diye düşünüyordum, çünkü aleyhinde hiçbir şey yoktu. Ama davayı kaybettik, adam on bir aya mahkûm oldu. Ve bütün bunların nedeni içinde bulunduğumuz siyasi ortam; her tür politik etkinliğin önüne geçebilmek için, Arafat'ın El Fetih'i dışında herhangi bir partiye bağlı herhangi bir kişinin ağır biçimde cezalandırıldığı siyasi ortam.

"Buna karşılık, içlerinden biri Hamas örgütüne girmeye kalkışmış iki-üç kişiyi kurtarabilmiştim. Bunlar çok küçük başarılar gibi görülebilir, ancak biz bu ortamda yeni kurallar koymaya çalışıyoruz, haksız yasa ve uygulamalara şiddetle saldırmaya, adalet mekanizmasını Araplara da İsrailllilere davrandığı gibi davranmaya zorlamaya çalışıyoruz. Ayrımcı uygulamaları ortaya çıkartarak diğer avukatları bugünkü durumu kabul etmemeleri için ikna etmeye çalışıyoruz."

"Uygulamada ayrımcılık ne şekilde yapılıyor?"

"Mesela bir Yahudi çocuğu Araplara taş atarsa, bir Arap çocuğunun aksine, hiçbir ceza almaz, psikolojik ve toplumsal koşullar göz önüne alınır.

"Başka bir örnek vereyim. Mesela geçenlerde bir Arap çocuğunu arabasıyla ezerek öldüren Yahudi bir yerleşimci kasıtsız adam öldürmekten yargılandı. Tersi olsa, yani bir Arap, Yahudi bir çocuğu ezse, kasıtlı cinayetten yargılanırdı. Mahkemeler Araplardan nefret ettiği için değil, ama tanıklık eden bir Yahudi olduğunda, mahkeme onun ne dediğini anlıyor; çocuğundan bahseden Yahudi bir anne yargıcı Arap bir anneden daha fazla etkiliyor, çünkü o Yahudi annenin yerinde yargıcın annesi ya da eşi de olabilirdi...

"Yine mesela bir Yahudi, bir Arap'ı öldürdüğü için ömür bo-

yu hapse mahkûm olduysa, on iki yıl yattıktan sonra çıkar, ama bir Arap ömür boyu hapiste kalır.

"Ayrımcılık sadece yargıçtan değil, adalet mekanizmasının tamamından kaynaklanıyor; hapishane, Adalet Bakanlığı, çeşitli organlar, her şey doğal olarak Yahudilerin lehine, Arapların aleyhine işliyor. Mesela sorgulama sistemi: Bir Arap gördüğü işkence sonunda hemen 'Evet bombayı ben koydum, çünkü Yahudileri öldürmek istiyordum,' diyecektir. 'Yahudileri öldürmek ha? Ömür boyu hapis!' Buna karşılık bir Yahudi'ye işkence edilmeyecek ve o 'Evet bombayı koydum, ama öldürmek gibi bir kastım yoktu,' diyecektir, güvenlik kuvvetleri de onu sorguya çekmek yerine serbest bırakacaktır."

"Size göre Araplar aleyhindeki bu sertleşmenin nedeni intihar saldırıları mı?"

Lea doğruluyor, öfkeyle parlayan gözleri beni şaşırtıyor:

"Yok daha neler! İsrail hükümeti görüşmelerden kaçmak için saldırıları bir bahane olarak kullanıyor. Eskiden bahanesi taşlardı. 'Görüşmelere başlayamayız. Bize taş atan adamlara nasıl güvenebiliriz?' diyordu.

"Aslında intihar saldırılarının İsrail halkı üzerinde çok daha fazla etkisi olması gerekirdi. Bunu neden yapıyorlar diye sormalıydık. Samson'dan Massada'ya, bizim de bir sürü kahraman intihar eylemcimiz oldu. 1947-48'de orduda ve daha önce Stern ve İrgun paramiliter gruplarımızda pek çok şehidimiz oldu. İsrail halkı daha önce bizim de yaptığımız gibi, davası uğruna ölümü göze alan Filistinlilere hayranlık duymalıydı. Onları fanatikler, canavarlar olarak nitelememeliydi. Bu gençleri sokak ortasında kendilerini havaya uçurmaya iten şeyleri bir an bile kendilerine sormuyorlar! Herkes hükümetin propagandasına gözü kapalı inanıyor ve giderek daha da sertleşiyor."

"Hükümetin yürüttüğü politika halkın güvenliğini sağlamaktan uzak görünüyor; bu durum onları politikasını değiştirmesi için hükümete baskı yapmaya götürmez mi sizce?"

"Bunun hâlâ gerçekleşmemiş olmasına şaşıyorum. Fakat gelenin gideni aratmasından da korkuyorum. Halkın çoğunluğu daha da sert önlemlerden yana, hızlı ve kolay çözümler bekliyorlar, ama böyle bir çözüm yok tabii. Kendilerini tehlikeye atmak istemiyorlar, yaşam biçimlerini değiştirmek istemiyorlar, biraz olsun paylaşmak istemiyorlar.

"Filistinliler, saldırmaları gereken hedefin İsrail'in ekonomik çıkarları olduğunu anlamıyor. Ahlaki planda mücadele etmek, maruz kaldıkları haksızlıkları anlatmaya çalışmak onlara hiçbir yarar sağlamıyor! İsrailliler kendilerini her tür ahlaki eleştirinin üstünde görüyor, bunlar onlar vız geliyor. Tepkilerini görmüyor musunuz, Birleşmiş Milletler ya da herhangi bir devlet ağzını açmaya görsün, hemen 'Siz kim oluyorsunuz da bizi suçluyorsunuz? Asıl kurban bizleriz, unutmayın bunu, sizler birer Yahudi düşmanısınız, yeni bir soykırım mı istiyorsunuz?' deyiveriyorlar. Böylece herkesi susturuyorlar!"

"Peki bu durumda geleceği nasıl görüyorsunuz?"

Bir an düşüncelere dalıyor.

"Her hâlükârda, eğer mücadele etmeyeceklerse, çocuklarımın bu ülkede kalmalarından yana değilim. Eğer mücadele etmezseniz, şu ya bu biçimde baskı rejimine katılırsınız. Fakat çocuklar fizik ve moral olarak tehlikeli de olsa İsrail'den ayrılmak istemiyorlar.

"Geleceğe gelince, artık her şey olabilir. Emin olduğum tek şey, bu şekilde davranmaya devam edersek, uzun vadede burada kalamayacağımız."

"Bu uzun vade bir iki asır olabilir mi?"

"Hiç sanmıyorum. Oslo süreciyle bir şans yakalamıştık ama elimizden kaçırdık. Bu, bölgede kendimizi kabul ettirmek, Ortadoğu'yla bütünleşmek için iyi bir fırsattı, ama kullanamadık. Şu son aylara kadar Filistinlilerin büyük çoğunluğu son derece ılımlı ve anlayışlıydı, ama yeni nesillerin ataları gibi olacağını hiç sanmıyorum. Bunca şiddeti yaşayan çocuklar, gördüklerini asla

unutmayacaklar. Ayrıca unutmaları gerektiğini de düşünmüyorum... Eskiden Filistin halkı nefret nedir bilmezdi, şimdi öğreniyorlar, bunu onlara biz öğretiyoruz. Çok iyi öğretmenleriz doğrusu!"

Boğuk sesi biraz daha boğuklaşıyor gibi görünüyor:

"Kendime birtakım sorular soruyorum. Burada olmam, Filistinlilerin haklarını savunmam -aslında bir gün birlikte yaşayabilmemiz için, kendi yurttaşlarım için ne yapıyorsam onlar için de aynısını yapıyorum- acaba gerçekten doğru bir şey mi diye düşünüyorum. Şimdiye kadar öyleydi, benim gibi insanlar bir gelecek vaadini temsil ediyorduk, birlikte yaşamanın mümkün olduğunun kanıtlanıydık. Ama belki de şimdi burada olmam ve bu işi yapmam, 'iyi Yahudi'yi oynamam pek doğru değil; Filistinlileri birlikte yaşamanın mümkün olduğu yanılsamasına itiyorum, bu artık mümkün olmadığı halde..."

"Böyle söylemeyin lütfen Lea!"

Başını sallıyor, bitkin görünüyor:

"Daha emin değilim, sadece kafamı kurcalayan şeylerden söz ediyorum. Yaptığım işle Filistinlilerin umutlanmalarına yol açıyorum, oysa bu bir aldatmaca... Belki de onların aşırı sağcı Yahudilerle çarpışmalarına, canlarını kurtarmak için onlarla mücadele etmelerine izin vermek daha doğru olurdu, ne bileyim...

"Bugün bile pek çok Filistinli hâlâ Yahudilerden nefret etmiyor, ama İsrail tarafında nefret giderek bileniyor. Uzaktan bakıldığında, arkamızdaki Amerika'yla birlikte, bölgenin en büyük askeri gücü olarak göründüğümüz halde, kökü kazınmakla tehdit edilen bir azınlık olduğumuz saplantısından kurtulamıyoruz. Bu tür saplantılarla savaşmak çok zordur...

"Bazen burada ne işim var diye soruyorum kendime, ama gitmek de istemiyorum, henüz değil. Kafam çok karışık, ileride ne olacağı hakkında hiçbir fikrim yok -küçük bir kız gibi gülüyor-, eğer bir sonu varsa bu hikâyenin sonunu görmek isterdim...

"Ben sizi otuz yıl sonra da burada bulacağıma eminim!"

"Kuşkusuz... siz söylediklerime aldırmayın, ben aslında iflah olmaz bir iyimserim. Ayrıca (yeşil gözleri yumuşuyor) bu ülkenin havasını seviyorum, manzaralarını, insanlarını seviyorum, verdiğim sözlerden dönmeden bu ülkede yaşamımı sürdürmek istiyorum. Hayır, burayı bırakıp gidemem ben, her şeyi bırakıp gitmeye hazır değilim."

SON SÖZ

İntikam Ahlakı

27 Temmuz 2002 cumartesi günü, başbakan Ariel Şaron'un Kudüs'teki başkanlık konutu önünde toplanan kalabalığa Aile Forumu Başkanı İzak Frankenthal tarafından yapılan konuşma.

İzak Frankenthal, 1994 yılında, on dokuz yaşındaki oğlu Arik'in Hamas militanları tarafından kaçırılıp öldürülmesinin ardından, çocuklarını teröre kurban vermiş aileleri bir araya getiren Aileler Forumu'nu kurar. Forum, hoşgörü ve uzlaşmaya dayalı bir eğitim aracılığıyla barışı ve birlikte yaşamayı vaat etmektedir. İnsan yaşamını her şeyin üstünde tutma zorunluluğu ve Yahudi ahlakı üzerinde duran Forum, Büyük İsrail'i gerçekleştirme adına ödenmiş bedelin ağırlığını gözler önüne sermeye çalışır. Çocuk-

larını askerlik hizmetleri sırasında ya da terörist bir eylem sonucu kaybetmiş yüz doksan ebeveyn de, böylece, İsrail-Filistin çatışmasına ve çocuklarının anlamsız ölümüne son vermek amacıyla, politik ve toplumsal değişikliğe çağıran bir hareket kurmuştur.

"Karım, canımın bir parçası, sevgili oğlum Arik Filistinliler tarafından öldürüldü. Mavi gözlü, sarı saçlı, her zaman bir çocuk masumluğu ve bir yetişkin bilgeliğiyle gülümseyen büyük oğlum öldürüldü. Canım oğlum!

Oğlumun katillerini cezalandırmak için, Filistinli masum çocukların ve sivillerin öldürülmesi gerekseydi, güvenlik güçlerinden başka bir fırsat kollamalarını isterdim. Güvenlik kuvvetleri her şeye rağmen masum Filistinlileri öldürürse, onlara oğlumun katillerinden farkları olmadığını söylerdim.

Sevgili oğlum Arik'i bir Filistinli öldürdü. Varsayalım ki güvenlik güçleri katilin izini bulmuş olsunlar, varsayalım ki katil kendisine masum çocuklar ve sivillerden canlı bir kalkan oluşturmuş olsun, yine varsayalım ki bu katil ileriki saatlerde yeni bir saldırı gerçekleştirmek için hazırlığını tamamlamış, güvenlik güçleri de bunu haber alınış ve İsrailli masum sivilleri öldürecek olan bu terörist saldırıyı, masum Filistinlilerin yaşamı pahasına engelleyebilecek durumda olsun; güvenlik güçlerine intikam almaya çalışmamalarını, İsrailli ya da Filistinli, masum sivilleri öldürmekten kaçınmalarını ve bunu engellemeye çalışmalarını söylerdim.

Masum sivillerin öldürülmesine yol açacaksa, oğlumun katilini öldürmek için doğrulan tüfeğin tetiğine basacak ya da bombanın pimini çekecek parmağın titremesini tercih ederdim. Güvenlik güçlerine katili öldürmeyin derdim, onu İsrail mahkemeleri önüne çıkartın. Siz yargı gücü değilsiniz. Sizin göreviniz intikam almak değil, masum sivillerin başına gelecek kötülükleri önlemektir derdim.

Ahlak siyah-beyaz değildir; o bembeyazdır. Ahlak nasıl düşün-

ceden azade acelecilik içinde olamayacaksa, intikam duyguları içinde de olamaz. Ahlak, tetiğe basmakta acele edecek insanların ellerine bırakılamaz. Ahlak değerlerimiz ne askerlerin, ne de politikacıların insafına bırakılacak şeyler değildir. Ben kendi değerlerimi onlara devretmek istediğimden kesinlikle emin değilim.

İsrailli ya da Filistinli masum çocuk ve kadınların öldürülmesi ahlaka aykırıdır. Aynı biçimde başka bir ulus üzerinde egemenlik kurmak ve ona insanlığını unuttumak da ahlaka aykırıdır. (...)

Sınırlarını belirleyemeyen bir ulus er ya da geç kendi halkının tersine ahlaka aykırı önlemleri uygulamaya başlayacaktır. Kişisel olarak beni endişelendiren bugüne kadar olanlar değil, bir gün olacağına kesinlikle emin olduğum şeylerdir. (...)

Biz ahlak değerlerimizi intihar saldırılarından çok daha önce kaybettik. Başka bir ulusu egemenliğimiz altına almaya başlamamız kopuş noktası oldu. Oğlum Arik, sakin ve normal bir yaşam sürebileceği demokratik bir ülkede dünyaya gelmişti. Arik'in katili ise ahlaki bir kaosun yaşandığı korkunç bir işgal ortamında doğdu. Oğlum o ortamda doğmuş olsaydı, belki o da aynı şeyi yapardı. Ben de, Filistin halkının günlük yaşamı haline gelen politik ve ahlaki karmaşa içinde doğmuş olsaydım, ben de mutlaka işgalciyle hesaplaşmak ve onu öldürmek isterdim, aksi halde kendimi soyuma ve özgür insan kimliğime ihanet etmiş sayardım.

Filistinli katillerin acımasızlığından söz eden kendilerinden pek hoşnut hanımlar ve beyler, aynanın karşısına geçip kendileri işgal altında yaşasalardı ne yaparlardı, bir sorsunlar. Kendi adıma diyebilirim ki, ben, İzak Frankenthal, eğer işgal altında yaşıyor olsaydım mutlaka bir özgürlük savaşçısı olur, elimden geldiği kadar çok işgalciyi öldürmeye çalışırdım. Filistin halkını dur durak bilmeden bizimle savaşmaya iten bizim ikiyüzlülüğümüz; askerlerimiz masum çocukları katlederlerken, askeri ahlakımızın çok yüksek kriterleriyle övünmemize izin veren de yine bizim ikiyüzlülüğümüz. Bu ahlaki çöküntü elbette çok yakında toplumun çürümesine yol açacak.

Oğlum Arik, askerlik hizmeti sırasında, işgale karşı savaşmanın ahlaki temellerine inanan Filistinli savaşçılar tarafından öldürüldü. Oğlum Yahudi olduğu için değil, başka bir ulusun topraklarını işgal eden bu ulusun bir vatandaşı olduğu için öldürüldü.

Biliyorum, bunlar duymaktan hoşlanmadığınız sözler, ama yine de bunları yüksek sesle söylemem gerekiyor, çünkü bunlar benim yüreğimden -güçleri gözlerini kör etmiş yurttaşları yüzünden evladını kaybetmiş bir babanın yüreğinden- gelen sözler. Bunu yapmayı ne kadar çok istesem de, oğlumun ölümünün sorumlularının Filistinliler olduğunu söyleyemem. Bu, kendimizi kurtarmanın kolay bir yolu olurdu, ama ne yazık ki bu bizim, işgalci olmamız nedeniyle biz İsraillilerin hatası. Bu korkunç gerçeği görmeyi ve kabul etmeyi reddeden herhangi biri bizi kesin bir felakete sürükleyecektir.

Filistinliler bizi kovamaz -varlığımızı uzun süre önce kabul ettiler ve uzun süredir bizimle barış yapmaya hazırlar. Barışı istemeyen biziz. Onları egemenliğimiz altında tutmakta direten biziz; bölgedeki durumu kötüleştiren, kan dökme döngüsünü devam ettiren biziz. Bunu söylemek çok acı, ama bunun sorumluluğu tümüyle bize ait.

Filistinlilerin suçsuz olduğunu söylemek, İsrailli sivillere yönelik saldırıları haklı çıkarmak niyetinde değilim. Sivillere yönelik hiçbir saldırı bağışlanamaz. Ama işgalci güç olarak insanlığı ayaklar altına alan biziz; Filistin halkının özgürlüğünü yok eden ve bir ulusu umutsuzca intihar eylemlerine iten de biziz.

The Ethics of Revenge,
Michelle Cheminel'in İngilizcesinden Fransızca'ya çevrilmiştir. Yayın hakları Kenize Mourad'a aittir.

EK BİLGİLER

Kronoloji

Kasım 1917: İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour, hükümetinin, "Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir merkez oluşturulması düşüncesine sıcak baktığını" açıklar.

1920: Yahudi göçüne karşı Kudüs'te ayaklanmalar olur. İleride İsrail ordusuna dönüşecek olan Yahudi milis gücü Haganah kurulur.

1922: Milletler Cemiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski toprağı olan Filistin üzerinde İngiliz mandası kurulmasını kabul eder.

1929: Bütün Filistin'de, Yahudi göçünün artmasına ve Yahudi Ulusal Fonu aracılığıyla toprak alımlarına karşı ayaklanmalar olur.

1936-1939: Giderek artan Yahudi göçüne karşı "Büyük Filistin Ayaklanması;" İngiltere'nin biri Arap, diğeri Yahudi ol-

mak üzere Filistin'i iki devlet arasında paylaştırma önerisi. Siyonist grupların ilk kez terör silahına başvurmaları. Menahem Begin komutasında İrgun çetesinin kamuya açık alanlarda patlattığı bombalarla onlarca kişinin ölümüne yol açması.

Mayıs 1939: Savaş arifesinde, İngiltere, Filistin'de Arap ve Yahudilerin ortak yönetimi altında bir devlet kurulmasını önerir. Öneri hem Arap, hem de Yahudi yöneticiler tarafından reddedilir. Nazi rejimine karşı Arap ülkelerinin desteğini kazanmak isteyen İngiltere, Yahudi göçünü ve toprak alımlarını sınırlandırmaya karar verir.

1942, bahar: Dünya Siyonizm Örgütü, resmi olarak, Filistin'de bir Yahudi ulusal merkeziyle yetinmeyeceğini, Filistin topraklarının tümü üzerinde bir Yahudi devleti kurulmasını ve göçün serbest bırakılmasını istediğini açıklar.

Temmuz 1946: İrgun, İngiliz karargâhı King David oteline bir saldırı düzenler. Saldırıda yaklaşık yüz kişi ölür.

29 Kasım 1947: Soykırımdan sağ kurtulan Yahudiler konusunda hemen bir şeyler yapmak isteyen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Filistin'in bir Yahudi Devleti (yüzde 55) ile bir Arap devleti arasında paylaşılmasını, Kudüs ve çevresinin ise uluslararası bir yönetim altına alınmasını öngören 181 sayılı kararı kabul eder.

Savaş boyunca on binlerce mülteciye kucak açmış olan Filistinliler, ülkelerinin bölüşülmesini reddederek bu karara itiraz eder.

1948, bahar: Yahudi milisler Filistin köylerini basarak köylüleri kaçmaya zorlar.

9-10 Nisan 1948: Deyr Yasin adlı Filistin köyünde, Yahudi milislerin yaklaşık yüz köylüyü katletmesi on binlerce sivilin kaçmasına yol açar. 1948 baharı ve yazı boyunca, Yahudi milisler köyleri basmayı sürdürür, 370 köy yerle bir edilir.

14 Mayıs 1948: David Ben Gurion İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan eder.

15 Mayıs 1948: Paylaşım planını kabul etmeyen Arap orduları Filistin'e girer.

Arap ordularının bozguna uğraması sonucu yaklaşık sekiz yüz bin Filistinli mülteci konumuna düşer.

11 Aralık 1948: Birleşmiş Milletler, mültecilerin yurtlarına dönmesini ya da kendilerine tazminat ödenmesini öngören 194 sayılı kararı kabul eder.

1949: Arap devletleriyle İsrail arasında ateşkes imzalanır. Filistin topraklarının yüzde 78'i İsrail'e geçer; bu oran Birleşmiş Milletler kararında öngörülen yüzölçümünden yüzde 23 daha fazladır.

Mayıs 1964: Kudüs'te Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulur; El Fetih örgütün silahlı gücüdür.

1 Ocak 1965: El Fetih, İsrail'de ilk silahlı eylemini yapar.

Haziran 1967: Altı Gün Savaşı. İsrail bu savaşla Filistin'in geri kalanını (Batı Şeria, Gazze şeridi ve Doğu Kudüs) ve Mısır'a ait Sina yarımadasıyla Suriye'ye ait Golan tepelerini de topraklarına katar.

22 Kasım 1967: Birleşmiş Milletler, İsrail'in yaşam ve güvenlik hakkını onaylamakla birlikte, "silahlı kuvvetlerinin işgal edilmiş topraklardan çekilmesini" isteyen 242 sayılı kararı kabul eder. Temel ilke budur; barışın sağlanması toprakların iadesine bağlıdır.

Şubat 1969: Yaser Arafat, FKÖ yürütme komitesinin başkanlığına getirilir.

Ekim 1973: Kippur Savaşı.

Mart 1977: FKÖ Ulusal Konseyi, Filistin'in bir bölümü üzerine kurulacak bağımsız bir Filistin devleti fikrini kabul eder.

Eylül 1978: Mısır ve İsrail arasında Camp David anlaşması imzalanır.

Haziran 1982: İsrail'in Lübnan'ı işgali. Eylül ayında Sabra ve Şatila mülteci kamplarının basılarak yaklaşık iki bin sivilin katledilmesi.

Aralık 1987: Önce Gazze, ardından Batı Şeria'da Birinci İntifada'nın başlaması.

Kasım 1988: FKÖ Filistin devletini ilan eder. Birleşmiş Milletler'in 181 ve 242 sayılı kararlarını kabul ettiğini açıklar ve terörizmi kınadığını dile getirir.

9-10 Eylül 1993: İsrail ve FKÖ karşılıklı olarak birbirlerini tanırlar.

13 Eylül 1993: Oslo Antlaşmaları. Rabin ve Arafat, Beyaz Saray'da Filistin topraklarında FKÖ'nün vekaleten üstleneceği özerk yönetimlerin kurulmasına ilişkin düzenleyici ilkeler üzerinde anlaşırlar, 1999 Nisan ayında sonlanması gereken bir süreç başlamış olur.

25 Şubat 1994: Baruch Golstein, El Halil'de bir camide namaz kılmakta olan yirmi dokuz Filistinliyi katleder. Bir Filistin örgütü olan Hamas da bundan böyle sivillere yönelik saldırılar düzenleyeceğini ilan eder.

24 Nisan 1994: Filistin Ulusal Konseyi, anayasasından İsrail'in yaşam hakkıyla ilgili bütün bölümleri çıkartır.

4 Mayıs 1994: Kahire'de, Gazze şeridi ve Eriha vilayetine özerklik tanıyan anlaşma imzalanır.

1 Temmuz 1994: Yaser Arafat'ın Gazze'ye görkemli dönüşü.

28 Eylül 1995: Aylarca süren bir sükûnet döneminin ardından, Arafat ve Rabin, Washington'da, Batı Şeria'da özerk yönetimin yaygınlaşmasına ilişkin 2. Oslo Antlaşması'nı imzalar.

4 Kasım 1995: Rabin, İsrailli aşırı sağcı bir öğrenci tarafından öldürülür.

Aralık 1995: İsrail, El Halil dışında, işgal edilmiş altı büyük şehirden çekilir.

20 Ocak 1996: Arafat, Filistin Özerk Yönetimi'nin başkanı seçilir.

Şubat-Mart 1996: Uzun bir sükûnet döneminin ardından, İsrail gizli servisleri, saldırıları durdurmayı kabul etmiş olan aşırıcı Filistin örgütü Hamas'ın komutanlarından Ayaş'ı öldürür. Yeniden başlayan terörist eylemler yaklaşık yüz

kişinin ölümüne yol açar ve Rabin'den sonra iktidara geçen Peres hükümetinin sallanmasına neden olur.

29 Mayıs 1996: İsrail'de, Netanyahu ile sağcı ve aşırı sağcı koalisyonu seçimleri kazanır.

27 Eylül 1996: Cami avlusunun altına açılan tünel, 1993 İntifada hareketinden sonra, işgal edilmiş topraklarda en ciddi şiddet hareketlerine yol açar.

Eylül 1997: Arafat, Filistin polisine Hamas'a bağlı on altı büro ve derneği kapattırır.

4 Mayıs 1999: 13 Eylül 1993 antlaşmaları tarafından Filistin özerk yönetimleri için öngörülmüş vekalet dönemi sona erer. FKÖ, bağımsız bir Filistin devletinin ilanını İsrail seçimleri sonrasına ertelemeyi kabul eder.

17 Mayıs 1999: İşçi partisi adayı Ehud Barak seçimleri kazanır.

4 Ocak 2000: İsrail, yüzde 10'undan çekileceğine söz vermesine karşın, Batı Şeria'nın yüzde 4'ünden çekilir.

21 Mart 2000: İsrail, Batı Şeria'nın yüzde 6,1'inin kontrolünü Filistin'e bırakır. Filistin Yönetimi böylece Batı Şeria'nın yüzde 17,1'i üzerinde tam, yüzde 23,9'u üzerinde de kısmi denetime sahip olur. İsrail, Batı Şeria'nın yüzde 59'u ile Gazze'nin yüzde 30'unda kontrolün tamamını elinde tutmayı sürdürecektir.

11-24 Temmuz 2000: Arafat, Barak ve Bill Clinton arasında gerçekleştirilen Camp David görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanır.

28 Eylül 2000: Ariel Şaron, güvenlik kuvvetleriyle birlikte Kudüs camilerinin avlularını dolaşır.

29 Eylül 2000: Cami avlularında korkunç çarpışmalar olur. Polisler atılan taşlara kauçuk ve gerçek mermilerle karşılık verir. Yedi Filistinli yaşamını kaybeder, bu olay İkinci İntifada'nın başlangıcı olur.

30 Eylül 2000: Filistin yerleşim bölgelerinde, İsrailli askerler atılan taşlara gerçek mermilerle karşılık verir. Batı Şeria ve

Gazze'de on dört kişi ölür, yüzlerce insan yaralanır. Babasının kolları arasında can veren on iki yaşındaki bir çocuğun Muhammed El Dura ölümü İntifada'nın sembolü haline gelir.

Ekim 2000: İsrail'de, cami avluları olaylarını protesto etmek isteyen İsrailli Arapların barış gösterileri ordu tarafından kanlı bir biçimde bastırılır; on üç kişi ölür, yüzlerce kişi yaralanır.

1-2 Ekim 2000: Batı Şeria ve Gazze'de İsrail zırhlı araçları ve hücum helikopterleri, tek silahları taş ve molotov kokteyli olan gençlerin üstüne ateş açar. Birisi bebek, otuz Filistinli ölür, yüzlerce kişi yaralanır.

Güvenlik Konseyi, İsrail ordusunun aşırı şiddet kullanmasını kınar.

2 Ekim 2000: İşgal edilen topraklarda ilk kez sivil bir İsrailli öldürülür.

12 Ekim 2000: Ramallah'ta iki İsrailli askerin linç edilmesi. Yanıt olarak, Filistin şehirlerine İsrail hava saldırıları ve şehirlerin ablukaya alınması.

İsrail İnsan Hakları Örgütü B'Tselem'e göre, 29 Eylül ve 12 Ekim 2000 tarihleri arasında, işgal edilen topraklarda iki İsrailli sivil ve beş asker öldürülmüş, ama İsrail içinde hiçbir İsrailli öldürülmemiş, buna karşılık işgal edilen topraklarda elli beşi sivil, on dördü güvenlik elemanı olmak üzere altmış dokuz Filistinli öldürülmüş.

2 Kasım 2000: İsrail'de sivillere yönelik ilk saldırı; Kudüs'te iki ölü, on yaralı.

21-27 Ocak 2001: Taba görüşmeleri İsrail ve Filistin arasında nihayet bir çözüme olanak sağlayacak gibi görünürken, Barak, görüşmeleri askıya almaya karar verir.

6 Şubat 2001: Şaron, yüzde 62,5 oy oranıyla başbakan seçilir. Rabin tarafından imzalanan Oslo Antlaşmaları'na karşı olduğunu ifade ederek, ağır bir baskı politikası uygulamaya başlar.

Oslo Antlaşmaları ve A, B, C, D, Bölgeleri
13 Eylül 1993-28 Eylül 1995

13 Eylül 1993 tarihinde, Washington'da, Yaser Arafat ve İsrail Başbakanı İzak Rabin arasında imzalanan Oslo Antlaşmaları, 1967 yılında İsrail tarafından işgal edilen Filistin topraklarının son statüsünün tanımlanmasıyla birlikte Nisan 1999'da sona ermesi gereken görüşme takvimini belirler.

"Önce Gazze ve Eriha" diyen 1. Oslo Antlaşması uyarınca, İsrail kuvvetleri, 13 Nisan 1994'te Gazze şeridini (yerleşimlere ayrılan yüzde 30'u hariç) ve Eriha şehrini boşaltacaktır.

28 Eylül 1995 tarihinde, Washington'da imzalanan 2. Oslo Antlaşması, Batı Şeria'da Filistin özerkliğinin genişletilmesini konu almaktadır.

Batı Şeria ve Gazze bu amaçla üç bölgeye ayrılmıştır:

- A bölgesi, Batı Şeria'nın yüzde 3'ü ve Gazze şeridinin yaklaşık üçte ikisini içine alır. Bu bölgenin sivil ve askeri denetimi tümüyle Filistin Özerk Yönetimi'ne aittir.

B bölgesi, Batı Şeria'nın yüzde 24'ünü içine alır, özellikle kırsal bölgelerdir. Filistin Özerk Yönetimi bölge içindeki pek çok köyün sivil denetiminden sorumludur. Ancak askeri denetim İsrail'in elindedir.

-C bölgesi, Batı Şeria'nın yüzde 73'ünü içerir. Bu bölgede Yahudi yerleşimleri, İsrail askeri üsleri ve kamu arazileri bulunmaktadır. Tümüyle İsrail egemenliği altındadır.

- D bölgesi, sınırlar ve yollardan, Yahudi yerleşimlerinin güvenliğini sağlamakla yükümlü askeri güçlerin durduğu karakollardan ibaret olup İsrail'in kontrolü altındadır.

Fakat İsrail hükümetleri takvime birçok aşamada uymayacaktır. Nisan 1999'da, Batı Şeria ve Gazze'nin kesin statülerine kavuşması gerekirken, Filistin Yönetimi hâlâ sadece Batı Şeria'nın yüzde 7'sini oluşturan büyük şehirleri ve minik Gazze şeridinin üçte ikisini kontrolü altında tutmaktadır.

Mayıs 1999'da başbakan seçilen Ehud Barak, Filistin dosyasının zararına Suriye dosyasına öncelik tanımıştır. 2000 baharında konuyla nihayet ilgilendiğinde, sahip olduğu çoğunluk dağılmış ve Filistinlilerin güvensizliği artmıştır. Filistin, Batı Şeria'nın hâlâ sadece yüzde 17,1'inin askeri ve sivil, yüzde 23,9'unun sivil denetimini elinde bulundurmaktadır.

Barak askıdaki bütün dosyaları bir kerede çözüme kavuşturmak amacıyla bir zirve toplantısı düzenlemeye karar verir. Yaser Arafat bu toplantının gerçekçi olmayacağını düşünmesine karşın başkan Clinton'un ısrarlarıyla kabul eder.

Bu görüşmeler, 2. Camp David görüşmeleri olarak tarihe geçecektir.

2. Camp David
11-25 Temmuz 2000

İsrail ve Filistin'in görüşleri arasındaki önemli farklılıklardan ötürü görüşmeler başarılı olmaz. Başarısızlığın sorumluluğu, Batı Şeria'nın yüzde 95'i ve Gazze şeridinin tamamı üzerinde, başkenti Doğu Kudüs olmak üzere bir Filistin Devleti'nin kurulması gibi İsrail tarafının "cömert önerilerini" kabul etmemiş görünen Arafat'ın üzerine yıkılacaktı. Yine bu yoruma göre, Arafat'ın milyonlarca Filistinli mültecinin topraklarına dönme hakkını talep etme konusundaki inadı, tarihi bir barış fırsatını kaçırmasına yol açacaktır.

O günden beri Camp David'de neler yaşandığıyla ilgili birbirinden çok farklı açıklamalar yapılmaktadır.[85] Clinton'un Arap-İsrail sorunları özel danışmanı Robert Malley'in açıklama-

85) Filistin heyetinden Ekrem Haniye'nin aktardıkları.

sı, İsrail heyetinden Oded Eran, Amnon Lipkin Shakak ve Ami Ayalon'un açıklamaları ve görüşmelerin tümü üzerine kurulu *Le Rêve brisé*[86] adlı eseriyle Charles Enderlin'in açıklaması.

Gerçekte, Ehud Barak Filistin devleti için sınırlı bir egemenlik düşünmektedir: İsrail topraklarından yüzde 1'lik bir bölüm karşılığında, Batı Şeria'nın yüzde 9'unu daha yerleşimlerine katmak istemektedir. Keza Filistin'i Ürdün'den ayıran şeridin yaklaşık yüzde 10'unu "uzun vadeli olarak" kiralamanın peşindedir. Böylece, şu anki duruma göre zaten eski topraklarının ancak yüzde 22'si üzerinde hak talebinde bulunan (1948'de topraklarının yüzde 78'ini İsrail'e kaptırmış olan Filistinliler, 1967 savaşından beri, sadece işgal altındaki yüzde 22'lik bölüm üzerinde talepte bulunabilmektedir) yeni Filistin devletinin toprakları yüzde 19'a düşecektir.

Öte yandan, yerleşimcilerin yüzde 8'ini oluşturan iki büyük yerleşim bloğu, Batı Şeria topraklarını üç parçaya bölecek, bu da bir devletin kurulabilmesi için zorunlu olan toprak bütünlüğünü yok edecektir.

Doğu Kudüs (Kudüs'ün Arap bölgesi) üzerinde belli bir Arap egemenliğini kabul etmekle Barak tarihi bir adım atmış gibi görünmektedir. Fakat Arap egemenliğine bıraktığı bölgeler Kudüs'ün Şuafat ve Beyt Hanina gibi çevre kesimleridir; Şeyh Yara, Silvan, Ras El Amud gibi merkez bölgelerde ise İsrail egemenliği altında bir özerklik verilmesi planlanmaktadır.

Cami avlularına gelince, Filistin sadece onların bekçiliğini yapacak, ama egemenlik İsrail'e ait olacaktır.

Son olarak İsrail, Filistin devletinin dış sınırlarını denetlemeyi sürdürecek, askeri güçlerini Ürdün'le olan doğu sınırı ve Mısır'la olan güney sınırı üzerine yerleştirecektir.

Mültecilerin geleceği gibi önemli bir ağırlığa sahip bir konu tartışmaya bile açılmamış, İsrail tarafı sadece "tatmin edici bir çözümün düşünüleceğini" söylemiştir.

86) Paris, Fayard, 2002.

Taba Görüşmeleri
21-27 Ocak 2001

2. Camp David'in başarısızlığına rağmen görüşmelere devam edildi ve heyetler Ocak ayının son haftasında Mısır'ın Taba kentinde bir araya geldiler.

27 Ocak 2001 tarihli kapanış bildirgesinde, iki taraf da bir uzlaşmaya hiç bu kadar yaklaşılmadığını bildirdi. Dört ana dosya (toprak, Kudüs, güvenlik ve mülteciler) üzerinde hazırlanan belgeler şu değerlendirmeleri içermektedir:

-İsrail tarafı, Batı Şeria'nın yüzde 94'ünü geri vermeyi ve kendi topraklarına katacağı yüzde 6'lık toprak karşılığında (bu topraklarda yerleşimlerinin önemli bir kısmı yer almaktadır), İsrail topraklarından buna eşdeğer yüzde 3'lük bir bölgeyi vererek Batı Şeria ile Gazze arasında "güvenli geçiş" olanağı sağlamayı önerir. Aynı biçimde, El Halil'in göbeğindeki yerleşimler-

le Filistin topraklarında kalan bazı yerleşimleri boşaltmayı da kabul eder. Son olarak, 2. Camp David görüşmelerinde dile getirdiği, Ürdün vadisiyle ilgili isteklerinden de vazgeçtiğini belirtir.

-Filistin tarafı da Batı Şeria'nın yüzde 2'lik bir kısmını (İsrail yerleşimlerinin yaklaşık yüzde 65'ini içeren), aynı yüzölçümündeki topraklar karşılığı vermeye razı olur (İsrail, Gazze sınırında, Necef çölünde Halutza kumullarını teklif eder). Toprak boşaltma işlemleri ivedilikle gerçekleştirilmelidir -İsrail'e göre üç yıl, Filistinlilere göre on sekiz ay.

-Kudüs üzerindeki egemenliğin paylaşımı konusunda da belli bir uzlaşma sağlanır. İsrailliler, bu kentin iki devletin de başkenti olmasını kabul eder. Yeruşalim (Batı Kudüs), İsrail'in başkenti, El Kudüs (Doğu Kudüs) de Filistin'in başkenti olacaktır. Doğu Kudüs'te bulunan Arap mahalleleri Filistin devletine katılacak, buna karşılık Filistinliler 1967'den beri İsrail'e ait olan mahalleleri İsrailllilere bırakmayı kabul edeceklerdir.

-Kutsal Yerler konusunda, Filistinliler Haram El-Şerif'in (cami avluları) egemenliğini isterken, İsrailliler batı duvarının tamamını (Ağlama Duvarı da dahil) talep eder. Kutsal Yerler'in egemenliğini sınırlı bir süre için Güvenlik Konseyi'nin beş üyesine ve Fas'a bırakmak gibi farklı öneriler de tartışılır.

-Güvenlik konusunda da belli bir uzlaşma sağlanır. Filistinliler silahlanma ve ordu konusunda bir sınırlamayı ve belli koşullarla, İsrail'e ait üç alarm istasyonun kurulmasını kabul eder. Sınırlarda uluslararası bir kuvvetin varlığı kabul edilir.

Ürdün, Suriye, Lübnan ve özerk yerleşim bölgelerine dağılmış 3,7 milyon Filistinli mültecinin sorunu da ilk kez çözüm aşamasına gelir.

Bu kadar ileri bir aşamaya getirilmiş olduğu halde, görüşmelere seçim kampanyasını ileri süren Ehud Barak'ın isteğiyle ara verilir. 2000 Aralık ayının başında Barak'ın görevinden istifa etmesi, 6 Şubat 2001 tarihinde yapılacak bir erken seçime yol açacaktır.

Son aylarda kazanılanları kaybetmemek için iki delegasyon, Taba'da bulunan Avrupa Birliği özel temsilcisi Miguel Angel Moratinos'u -geçiş döneminin ortasında bulunan ABD kimseyi delege olarak göndermemişti- bir sonuç metni hazırlamakla görevlendirir. Ancak bu metin, görüşmeleri reddeden ve aksine İntifada'ya karşı artan bir baskı rejimine giren Şaron'un seçimleri kazanmasıyla birlikte ölü bir metin haline gelecektir.

Geri Dönüş Hakkı

Dönüş hakkıyla ilgili sorunlar ilk bakışta çözümsüz gibi görünmektedir; halkın baskısı karşısında, İsrail hükümetleri bu konuyu Filistin'le temel bir anlaşmazlık noktası haline getirmişlerdir.

Gerçekten de, yaklaşık üç milyon yedi yüz bin mülteci Suriye, Lübnan, Ürdün ve özerk yerleşim bölgelerine dağılmış olarak yaşamaktadırlar. Tümü de 1948 tehciriyle yurtlarından edilen insanların torunlarıdır; UNWRA raporlarına göre, 1948'de sekiz yüz bine yakın insan köyünü terk etmek zorunda kalmış, bunların üçte biri Gazze'ye, üçte biri Batı Şeria'ya, kalan üçte biri de Suriye, Lübnan, Ürdün ve dünyanın geri kalanına dağılmıştır. 1967 savaşından sonra, yeni bir göç dalgasıyla yaklaşık üç yüz bin kişi daha Ürdün'e kaçmıştır.

Aralık 1948 tarihli, 194 sayılı BM kararı, "Evlerine dönüp

komşularıyla barış içinde yaşamak isteyen mültecilere bunu bir an önce yapabilme hakkı verilmelidir," demektedir.

Ama İsrail, mültecilerin geri dönmesinin Yahudilere ait bir ülkenin, Siyonist devletin dengesini bozacağını ileri sürerek bu kararı reddetmiştir.

Doğu Kudüs'ün statüsüyle birlikte, bu sorun görüşmelerin tıkanmasına yol açan en önemli noktalardan birini oluşturmaktadır.

Fakat Eylül 2001 Taba görüşmeleri sırasında, taraflar önemli ölçüde uzlaşma sağlamayı başarmışlardır.

Aslında bunu sağlayan Filistin tarafının, üzerinde bir türlü anlaşamadıkları "geri dönüş hakkı" ile onun uygulanması (pek çok düzenlemeden geçirilerek) arasında bir ayrım yapması oldu.

İsrail tarafı bu yaklaşımı kabul etti ve biri ilkelerle, diğeri uygulamayla ilgili iki yönlü bir öneri getirdi.

İsrail, ilk kez, mültecilerin dramındaki sorumluluğunu kabullenip sorunun çözümüne katkıda bulunmayı kabul ediyor ve 194 sayılı BM kararı doğrultusunda bir çözüme yönelebileceklerini duyuruyordu.

Mültecilere beş olasılığın teklif edilmesi kararlaştırıldı:
-İsrail'e dönme,
-İsrail tarafından Filistin'e bırakılacak topraklara dönme,
-Filistin devletine dönme,
-Şu an bulundukları yerlere (Suriye, Ürdün, vb) yerleşme,
-Başka bir ülkeye gitme (içlerinde Kanada'nın da bulunduğu pek çok ülke önemli sayıda göçmeni karşılamaya hazır olduğunu bildirmiştir).

İsrail, kendi topraklarına, yirmi beş bini ilk üç yılda olmak üzere, on beş yılda yapılacak bir dönüşü kabul etmektedir. Filis-

tinliler bir rakam vermemiştir (fakat İsrail devletinin Yahudi niteliğini bozmak gibi bir amaçları olmadığını vurgulayarak, yüz binin altında kalacak bir kabulün bir anlamı olmayacağını ve bir ilerleme sağlamayacağını dile getirmişlerdir.)

Mültecilerin zararlarının tazmini için en kısa zamanda uluslararası bir komisyon kurulacak ve uluslararası bir fon oluşturulacaktır.

Bu kitabın yazılmasının üzerinden yedi yıl geçti ve o zamandan bu zamana Filistin halkının zaten korkunç olan yaşam koşullarının daha da kötüleşmesinden başka değişen bir şey olmadı; öte tarafta ise, genç isyancıların düzenlediği intihar bombacısı eylemlerinin yarattığı korku dünyası içinde yaşayan İsrail halkı giderek daha fazla keskinleşti.

İsrail kendini korumak için iki bölge arasına bir duvar dikti. Uluslararası Adalet Divanı tarafından yasadışı ilan edilen bu duvar, işgal altındaki Batı Şeria topraklarının fazlasıyla içinden geçerek köyleri ikiye bölüyor, aileleri birbirinden ayırıyor ve köylülerin tarlalarına gidip çalışmalarına engel oluyor.

Ayrıca, Filistin toprakları üzerindeki yasadışı yerleşimler de büyük ölçekte devam etmekte. İsrail buralarda koloniler, yollar

inşa ediyor ve böylelikle bir gün bağımsız Filistin devletini oluşturacak olan topraklar buralarda oturan umutsuz insanların gözleri önünde küçüldükçe küçülüyor. Altmış yıldır uğruna savaştıkları bu Filistin'in hiçbir zaman bir ülke oluşturamayacak kadar dağınık toprak parçacıklarına indirgendiğini fark ediyorlar.

Özellikle de gelecekteki devletin başkenti olması beklenen Doğu Kudüs, evleri yıkılan Filistinlilerin kovulması ve İsrailliler için büyük binalar inşa edilmesiyle, acımasızca kemiriliyor.

Böylelikle, uluslararası anlaşmalar uyarınca Filistin'i oluşturması gereken ne varsa, uluslararası topluluğun kayıtsızlığı ya da suç ortaklığı altında günbegün İsrail tarafından yutuluyor.

Fakat en fecisi, içinde 1,5 milyon Filistinlinin yaşadığı, askeri karakollar ve elektrikli tellerle çevrili 363 kilometrekarelik bir "açık hava hapishanesi" olan Gazze şeridinin sakinlerinin hali.

Hamas'ın 2006'daki yerel seçimleri -tüm yabancı gözlemcilere göre demokratik yollardan- kazanmasından bu yana İsrail Gazze'ye abluka uyguluyor ve Batılı devletler, özellikle de ABD ve Avrupa Birliği, bu bölgeye hayatta kalma şansı tanıyan yardımlarını kesmiş bulunuyorlar. Hamas'ı terörist bir örgüt olarak kabul ediyorlar; oysa Filistinlilerin bakış açısına göre Hamas, ülkenin yasadışı işgalini reddeden, İsrail'in BM kararları uymasını ve 1967 Savaşı öncesindeki sınırlarına dönmesini isteyen bir direniş örgütü. Ancak, güçlü Tsahal'a, yani İsrail ordusuna karşı ellerindeki (birkaç roketten oluşan) imkânlar gayet kısıtlı.

Gazze'deki durum, işte tam da bu yüzden, yani 2008'de İsrail'e fırlatılan roketlerden sonra daha da kötüleşti. 27 Aralık'ta İsrail "Dökme Kurşun" harekâtına girişti. Üç hafta süren bir ateş tufanı tüm altyapıyı (hastane, okul, küçük işletmeler) yok etti. Küçücük bir bölgeye, neredeyse bir fare kapanına kısılmış dehşet altındaki bir halk üç hafta boyunca sürekli bombalandı. Sonuç: 446'sı çocuk olmak üzere 1320 ölü ve 1855'i yine çocuk olmak üzere 5300 yaralı.

Uluslararası tepkiler karşısında İsrail, 17 Ocak 2009'da bombardımana ara verdi – arkasında bir harabe bırakarak.

O zamandan bu zamana, abluka hâlâ tüm şiddetiyle sürüyor. Tel Aviv, söz vermesine rağmen bölgeye gayet kısıtlı bir gıda yardımına izin veriyor, hastanelerde ilaç yok ve evler, bölgeye yapı malzemesi sokmak yasak olduğu için tamir edilemiyor.

BM'nin verilerine göre halkın yüzde 80'i sağlıksız besleniyor ve yine BM'nin pek temkimli genel sekreteri Ban Ki Moon'u sözleriyle: "Gazze şeridine uygulanan İsrail ablukası kabul edilemez insani acılara yol açıyor.

Bölgenin asgari hayati ihtiyaçları yıllardır Mısır ile Gazze arasındaki yeraltı tünelleri sayesinde karşılanıyor ve bu tünellerden aslında silah kaçırıldığına inanan İsrail de bunları düzenli olarak bombalıyor ya da içlerine su pompalıyor.

Yine de İsrailli cesur bir azınlık ve dünyadaki kimi Yahudiler bu durumu kınıyorlar. Örneğin 1978-1994 arası Amerikan-Yahudi kongresinin yöneticisi, inançlı ama adaletli bir siyonist olan Henry Siegman, 11 Haziran 2010 tarihinde İsrail gazetesi ***Haaretz***'e yazdığı bir yazıda şunları söylüyor: "Üç yıldan bu yana bir buçuk milyon sivil bir açık hava hapishanesinde, gayriinsanî koşullarda yaşamaya mecbur kılındı. Ama bu kez bunlar, Hitler dönemindeki gibi Yahudiler değil, Filistinlilerdir. Ve inanılmaz olan da muhafızların bu kez ya temerküz kamplarından kurtulanlar ya da onların torunları olmasıdır."

Öte yandan da, insani yardım örgütleri ablukayı delmeye uğraşıyor.

31 Mayıs 2010 günü, on bin ton ilaç, eğitim ve yapı malzemesi taşıyan altı gemiden oluşan "Özgürlük Filosu" Gazze'ye ulaşmayı denedi. Gemilerde silahsız (yola çıkmadan sıkı bir denetim yapılmıştı) altı yüz eylemci bulunuyordu. Konvoyun başındaki Türk gemisi Mavi Marmara, uluslararası sularda İsrail komandolarının saldırısına uğradı ve dokuz kişi açılan ateş sonucu ölürken onlarca kişi de yaralandı.

Bu skandal yıllardır diplomatik çabaların başaramadığı bir şeye yol açtı ve İsrail, kısmen de olsa, ablukayı hafifletmek durumunda kaldı.

Ama ne kadar sürecek bu?

"Özgürlük Filosu"nun ardından başka insani yardım konvoyları da Gazze halkını, onu boğan bu ablukadan kurtarmak için yola çıkacağını ilan ediyor.

Uzun yıllardır bu anlaşmazlıktan yorulan İsrail ve Filistin halkları yalnızca barış istiyor. Ama yöneticileri acaba bir gün yeterli fedakârlıkları yapma cesaretini bulabilecek mi?

Kenizé Mourad, Filistin-İsrail ateşi arasında kalan kurbanların ölüm ve mülteci kamplarındaki zor hayatlarını, korkularını, ihtiyaçlarını bütün insanlığın adalet duygusuna ve vicdanına sunuyor.

Kenizé Mourad, annesi Selma Sultan'ın hayatını yazdığı *Saraydan Sürgüne* romanı ile bütün dünyada tanınmıştı. Ortadoğu'da 15 yıl boyunca gazeteci olarak çalışan Kenizé Mourad, romancı duyarlılığını gazetecilik deneyimiyle birleştirip ortaya çıkardığı *Toprağımızın Kokusu*'nda, altmış yılı aşkındır yaşanan Filistin-İsrail çatışmasını bu kez örnek bir kitapla sergiliyor: Akademilerin, devletlerin, resmi söylemlerin uzağında, halkın dilinden. *Toprağımızın Kokusu*, Filistin-İsrail dramını, barışı güçleştiren bütün nedenlerle birlikte ortaya koyarken, çatışmanın gerçek kurbanlarının sesleriyle ilk kez bu kadar gerçek ve çıplak olarak su yüzüne çıkarıyor. Siyasi analizleri ve genel önyargıları bir tarafa bırakan bu kitap, sözü her iki tarafın da anne-babalarına, erkek ve kadınlara, çocuklara veriyor.

Kenizé Mourad bu kitabı hazırlarken, Kudüs'ten Cenin'e, Gazze'ye, sömürge yerleşimlerine kadar bölgede ayak basmadık yer, dinlemedik insan bırakmamış. Bize onların hikâyesini anlatıyor. Kuşaklar boyu süren bu trajediyi bütün boyutları ve gerçekleriyle göstermek için istisnasız, ayrım yapmadan herkesle görüşmüş: Filistinliler, İsrailli Araplar, Yahudiler...